

ONAY SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Bilim Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2004

İmza

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Bilim Uzmanlığı Tezi olarak İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'na sunduğum, **“Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin Çevre Konularına Yaklaşımı”** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımda yazıldığını; yararlandığım bütün yapıtların, hem metin içinde hem de Kaynakça'da, yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Bülent BAYRAK

ÖNSÖZ

Yakın gelecekte önemli bir yere sahip olacak meslekler içerisinde ‘çevre’ ile ilgili meslekler, neden ilk sıralarda yer alıyor?Yüksek öğrenimlerde okutulan onlarca mühendislik dallarına, neden bir de ‘çevre mühendisliği’ ekleniyor? Ekonomik gelişmişliğin artmasına bağlı yeni çalışma sahaları yaratma hevesinde mi insanoğlu?

Çevre konularının gelecekte alacağı önemi belirten bu sorular, bir anlamda, geçmişte yapılan çevresel hataları da vurgulamaktadır. İnsanlığın, son bir buçuk iki asır içerisinde yapmış olduğu yanlışlar olmasaydı, biz belki de bu araştırmayı başka konu hakkında yapacaktık. Ama, yapılan yanlışlarla geline nokta, çevre konusunun, Dünya gündeminde ve aynı zamanda Türkiye gündeminde gelişimini desteklemiştir.

Bu araştırmamız, yaşamın çevreden bağımsız olamayacağını, yarınları düşünmeden atılacak her adımın, yaşamın sonunu daha da yaklaştırdığını bir kez daha vurgularken, çevresel değerler üzerine bilinen gerçekler ve ihtiyaçlar adına Türkiye Cumhuriyeti’nin elli dokuz hükümetinin neler hedefleyip neler yapmaya çalıştığını, kimi zaman tarafsız, kimi zaman da eleştirel bir bakış açısıyla belirtmeye çalışmaktadır. Beklentimiz, gerekli iletilerin gerekli yerlere ulaşması yönündedir.

Bu araştırma uzun bir zamanın ve yoğun bir emeğin ürünüdür. Fakat, bütün güzelliklerinin araştırmacıya ait olduğu iddia edilemez. Araştırmamıza maddi ve manevi emeği olan emektarlar içerisinde, araştırma konumun sınırlarını benim hedeflediğimden daha geniş tutarak kendime güvenimi yeniden sınamamı ve kapsadığı dönem açısından Kamu Yönetimi Alanı’na daha faydalı bir araştırma ortaya çıkarmamı sağlayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. S. Kemal KARTAL’a ve araştırmamızın başlangıcından sonuna kadar bana destek olup, elimize geçen her fırsatta benimle buluşan ve konuştukça açılan, açıldıkça yoğunlaşan ve bu sayede benim de görüş açımın genişlemesini sağlayan saygıdeğer danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Metin KIRIMHAN’a teşekkür borçlarımı ödeyerek rahatlamak isterim öncelikle. Bu çalışmamızın ortaya çıkmasında desteğini yoğun olarak hissettiğim, çalışma ortamımın ve olanaklarımın iyileştirilmesindeki katkılarından dolayı Hüseyin PARLAK’a ve eşim Özgül ÖZBEY BAYRAK’a da teşekkürlerimi sunarım.

29 Mart 2004, Malatya

Bülent BAYRAK

“TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETLERİNİN ÇEVRE KONULARINA YAKLAŞIMI”

Bülent BAYRAK

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Onay Sayfası	1
Onur Sözü	2
Önsöz	3
İçindekiler	4

BİRİNCİ KESİM : ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇILAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ, AMACI, DENENCELERİ, YÖNTEMİ, SUNUŞ SIRASI VE KAVRAM TANIMLARI	12
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	12
1.2. Araştırmanın Amacı	13
1.3. Araştırmanın Denenceleri	13
1.4. Araştırmada Kullanılan Yöntemler.....	14
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası	14
1.6. Araştırmada Geçen Kavram Tanımları	15

İKİNCİ KESİM : “ÇEVRE” VE TÜRKİYE’NİN ÇEVRE SORUNLARI

2. BİR KAVRAM OLARAK “ÇEVRE”	17
2.1. “Çevre”nin Tanımı ve Kapsamı	19
2.2. “Çevre”nin Öğeleri	20
2.2.1. İnsan	21
2.2.2. Hayvan	22

2.2.3. Bitki	23
2.2.4. Hava	24
2.2.5. Su	25
2.2.6. Toprak	26
2.2.7. Doğal Yapılar	27
2.2.8. Sanat Yapıları	28
2.2.9. Sosyal ve Ekonomik İlişkiler	28
2.2.10.Uzay Isı, Işık ve Işınımları	29
3. “ÇEVRE”NİN ÖNEMİ	31
3.1. “Çevre”nin Toplumsal Yönden Önemi	31
3.2. “Çevre”nin Ekonomik Yönden Önemi	34
3.3. “Çevre”nin Küresel Yönden Önemi	36
3.3.1. Küreselleşme Nedir, Ne Değildir (Olmamalıdır)?	36
3.3.2. Çevre - Küreselleşme İlişkisi	37
4. ÇEVRE VE TERCİHLER	40
4.1. Çevre : Zorunluluk mu, Lüks mü?	40
4.2. Çevre mi, Sanayileşme mi?	41
4.2.1. Bencil Sanayileşmenin Doğurduğu Çevresel Eşitsizlikler	44
4.2.2. Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre	47
5. GENEL OLARAK TÜRKİYE’DEKİ	
ÇEVRE SORUNLARININ TANITIMI	51
5.1. Hava Kirliliği	55
5.2. Su Kirliliği	59
5.3. Toprak Kirliliği	64
5.4. Erozyon	67
5.5. Sağlıksız Nüfus Artışı	70
5.6. Sağlıksız Kentleşme	72
5.7. Ulaşım	77
5.8. Orman ve Meraların Tahribi	80

5.9. Korunması Gereken Canlıların Korunamaması	84
5.10. Korunması Gereken Alanların Korunamaması	87
5.11. Korunması Gereken Yapıların Korunamaması	90
5.12. Gürültü Kirliliği	92

ÜÇÜNCÜ KESİM : T.C. HÜKÜMETLERİNİN ÇEVRE POLİTİKALARI

6. T.C. HÜKÜMET PROGRAMLARINDA ÇEVRE	94
6.1. I. İnönü Hükümeti (30.10.1923 - 06.03.1923)	94
6.2. II. İnönü Hükümeti (06.03.1924 - 22.11.1924)	95
6.3. Okyar Hükümeti (22.11.1924 - 03.03.1925)	95
6.4. III. İnönü Hükümeti (03.03.1925 - 01.11.1927)	95
6.5. IV. İnönü Hükümeti (01.11.1927 - 27.09.1930)	96
6.6. V. İnönü Hükümeti (27.09.1930 - 04.05.1931)	96
6.7. VI. İnönü Hükümeti (04.05.1931 - 01.03.1935)	96
6.8. VII. İnönü Hükümeti (01.03.1935 - 01.11.1937)	97
6.9. I. Bayar Hükümeti (01.11.1937 - 11.11.1938)	97
6.10. II. Bayar Hükümeti (11.11.1938 - 25.01.1939)	99
6.11. I. Saydam Hükümeti (25.01.1939 - 03.04.1939)	99
6.12. II. Saydam Hükümeti (03.04.1939 - 09.07.1942)	99
6.13. I. Saraçoğlu Hükümeti (09.07.1942 - 09.03.1943)	100
6.14. II. Saraçoğlu Hükümeti (09.03.1943 - 07.08.1946)	100
6.15. Peker Hükümeti (07.08.1946 - 10.09.1947)	100
6.16. I. Saka Hükümeti (10.09.1947 - 10.06.1948)	101
6.17. II. Saka Hükümeti (10.06.1948 - 16.01.1949)	102
6.18. Günaltay Hükümeti (16.01.1949 - 22.05.1950)	102
6.19. I. Menderes Hükümeti (22.05.1950 - 09.03.1951)	102
6.20. II. Menderes Hükümeti (09.03.1951 - 17.05.1954)	103
6.21. III. Menderes Hükümeti (17.05.1954 - 09.12.1955)	104
6.22. IV. Menderes Hükümeti (09.12.1955 - 25.11.1957)	104
6.23. V. Menderes Hükümeti (25.11.1957 - 27.05.1960)	104
6.24. I. Gürsel Hükümeti (30.05.1960 - 05.01.1961)	105

6.25. II. Gürsel Hükümeti (05.01.1961 - 20.11.1961)	105
6.26. VIII. İnönü (I. Koalisyon) Hükümeti (20.11.1961 - 25.06.1962)	105
6.27. IX. İnönü Hükümeti (25.06.1962 - 25.12.1963)	107
6.28. X. İnönü Hükümeti (25.12.1963 - 20.02.1965)	108
6.29. Ürgüplü Hükümeti (20.02.1965 - 27.10.1965)	109
6.30. I. Demirel Hükümeti (27.10.1965 - 03.11.1969)	110
6.31. II. Demirel Hükümeti (03.11.1969 - 06.03.1970)	112
6.32. III. Demirel Hükümeti (06.03.1970 - 26.03.1971)	114
6.33. I. Erim Hükümeti (26.03.1971 - 11.12.1971)	114
6.34. II. Erim Hükümeti (11.12.1971 - 22.05.1972)	115
6.35. Melen Hükümeti (22.05.1972 - 15.04.1973)	116
6.36. Talu Hükümeti (15.04.1973 - 26.01.1974)	117
6.37. I. Ecevit Hükümeti (26.01.1974 - 17.11.1974)	118
6.38. Irmak Hükümeti (17.11.1974 - 31.03.1975)	120
6.39. IV. Demirel Hükümeti (31.03.1975 - 21.06.1977)	120
6.40. II. Ecevit Hükümeti (21.06.1977 - 21.07.1977)	121
6.41. V. Demirel Hükümeti (21.07.1977 - 05.01.1978)	122
6.42. III. Ecevit Hükümeti (05.01.1978 - 12.11.1979)	123
6.43. VI. Demirel Hükümeti (12.11.1979 - 12.09.1980)	124
6.44. Ulusu Hükümeti (12.09.1980 - 13.12.1983)	124
6.45. I. Özal Hükümeti (13.12.1983 - 21.12.1987)	125
6.46. II. Özal Hükümeti (21.12.1987 - 09.11.1989)	127
6.47. Akbulut Hükümeti (09.11.1989 - 23.06.1991)	128
6.48. I. Yılmaz Hükümeti (23.06.1991 - 20.11.1991)	129
6.49. VII. Demirel Hükümeti (20.11.1991 - 25.06.1993)	130
6.50. I. Çiller Hükümeti (25.06.1993 - 05.10.1995)	131
6.51. II. Çiller Hükümeti (05.10.1995 - 30.10.1995)	132
6.52. III. Çiller Hükümeti (30.10.1995 - 06.03.1996)	133
6.53. II. Yılmaz Hükümeti (06.03.1996 - 28.06.1996)	133
6.54. Erbakan Hükümeti (28.06.1996 - 30.06.1997)	134
6.55. III. Yılmaz Hükümeti (30.06.1997 - 11.01.1999)	135
6.56. IV. Ecevit Hükümeti (11.01.1999 - 28.05.1999)	136

6.57. V. Ecevit Hükümeti (28.05.1999 - 18.11.2002)	136
6.58. Gül Hükümeti (18.11.2002 - 14.03.2003)	137
6.59. Erdoğan Hükümeti (14.03.2003 -)	137

7. T.C. HÜKÜMETLERİNİN ÇEVRE POLİTİKALARI..... 142

7.1. 1923 - 1950 Yılları Arasındaki Hükümetlerin Çevre Politikaları..... 143

7.1.1. “Hava Kirliliğini Önleme” Politikaları	143
7.1.2. “Su Kirliliğini Önleme” Politikaları	143
7.1.3. “Toprak Kirliliğini Önleme” Politikaları	144
7.1.4. “Erozyonu Önleme” Politikaları	144
7.1.5. “Sağlıksız Kentleşmeyi Önleme” Politikaları	145
7.1.6. “Sağlıksız Nüfus Artışını Önleme” Politikaları	145
7.1.7. “Ulaşım Sorunlarını Önleme” Politikaları	146
7.1.8. “Orman ve Meraların Tahribini Önleme” Politikaları	147
7.1.9. “Korunması Gereken Canlılar” ile İlgili Politikalar	147
7.1.10.“Korunması Gereken Alanlar” ile İlgili Politikalar	147
7.1.11.“Korunması Gereken Yapılar” ile İlgili Politikalar	148
7.1.12.“Gürültü Kirliliğini Önleme” Politikaları	148

7.2. 1950–1960 Yılları Arasındaki Hükümetlerin Çevre Politikaları..... 148

7.2.1. “Hava Kirliliğini Önleme” Politikaları	149
7.2.2. “Su Kirliliğini Önleme” Politikaları	149
7.2.3. “Toprak Kirliliğini Önleme” Politikaları	149
7.2.4. “Erozyonu Önleme” Politikaları	149
7.2.5. “Sağlıksız Kentleşmeyi Önleme” Politikaları	150
7.2.6. “Sağlıksız Nüfus Artışını Önleme” Politikaları	150
7.2.7. “Ulaşım Sorunlarını Önleme” Politikaları	151
7.2.8. “Orman ve Meraların Tahribini Önleme” Politikaları	151
7.2.9. “Korunması Gereken Canlılar” ile İlgili Politikalar	151
7.2.10. “Korunması Gereken Alanlar” ile İlgili Politikalar	152
7.2.11. “Korunması Gereken Yapılar” ile İlgili Politikalar	152
7.2.12. “Gürültü Kirliliğini Önleme” Politikaları	153

7.3. 1960 – 1980 Yılları Arasındaki Hükümetlerin Çevre Politikaları.....	153
7.3.1. “Hava Kirliliğini Önleme” Politikaları	157
7.3.2. “Su Kirliliğini Önleme” Politikaları	158
7.3.3. “Toprak Kirliliğini Önleme” Politikaları	159
7.3.4. “Erozyonu Önleme” Politikaları	160
7.3.5. “Sağlıksız Kentleşmeyi Önleme” Politikaları	161
7.3.6. “Sağlıksız Nüfus Artışını Önleme” Politikaları	161
7.3.7. “Ulaşım Sorunlarını Önleme” Politikaları	162
7.3.8. “Orman ve Meraların Tahribini Önleme” Politikaları	163
7.3.9. “Korunması Gereken Canlılar” ile İlgili Politikalar	164
7.3.10.“Korunması Gereken Alanlar” ile İlgili Politikalar	164
7.3.11.“Korunması Gereken Yapılar” ile İlgili Politikalar	165
7.3.12.“Gürültü Kirliliğini Önleme” Politikaları	165
7.4. 1980 – 2004 Yılları Arasındaki Hükümetlerin Çevre Politikaları.....	166
7.4.1. “Hava Kirliliğini Önleme” Politikaları	177
7.4.2. “Su Kirliliğini Önleme” Politikaları	179
7.4.3. “Toprak Kirliliğini Önleme” Politikaları	183
7.4.4. “Erozyonu Önleme” Politikaları	185
7.4.5. “Sağlıksız Kentleşmeyi Önleme” Politikaları	185
7.4.6. “Sağlıksız Nüfus Artışını Önleme” Politikaları	186
7.4.7. “Ulaşım Sorunlarını Önleme” Politikaları	188
7.4.8. “Orman ve Meraların Tahribini Önleme” Politikaları	188
7.4.9. “Korunması Gereken Canlılar” ile İlgili Politikalar	192
7.4.10.“Korunması Gereken Alanlar” ile İlgili Politikalar	194
7.4.11.“Korunması Gereken Yapılar” ile İlgili Politikalar	196
7.4.12.“Gürültü Kirliliğini Önleme” Politikaları	197
8. HÜKÜMETLERİN GELECEKTE YAPABİLECEĞİ	
ÇEVRE ÇALIŞMALARI	198
8.1. Çevre Konusunda Genel Olarak Yapılabilecekler	198

8.2. Çevre Sorunlarına Göre Gelecekte Yapılabilecekler	202
8.2.1. Hava Kirliliğini Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler..	202
8.2.2. Su Kirliliğini Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler.....	203
8.2.3. Toprak Kirliliğini Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler.	203
8.2.4. Erozyonu Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler.....	204
8.2.5. Sağlıksız Nüfus Artışını Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler	204
8.2.6. Sağlıksız Kentleşmeyi Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler.....	204
8.2.7. Ulaşım Sorunlarını Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler	205
8.2.8.Orman ve Meraları Koruma Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler	206
8.2.9. Korunması Gereken Canlılar Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler	206
8.2.10. Korunması Gereken Alanlar Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler	207
8.2.11. Korunması Gereken Yapılar Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler	207
8.2.12.Gürültü Kirliliğini Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler	207

DÖRDÜNCÜ KESİM : GENEL DEĞERLENDİRME

9. BULGULAR , ÖNERİLER , SONUÇ	209
9.1. Bulgular	209
9.2. Öneriler	211
9.3. Sonuç	214

BULGULAR – ÖNERİLER ÇİZELGESİ	221
EKLER	222
EK – 1: 1923 – 1950 Yılları Arasındaki Hükümetlerin Programlarında Yer Verdikleri Çevre Sorunları Çizelgesi	222
EK – 2: 1950-1980 Yılları Arasındaki Hükümetlerin Programlarında Yer Verdikleri Çevre Sorunları Çizelgesi	223
EK – 3: 1980-2004 Yılları Arasındaki Hükümetlerin Programlarında Yer Verdikleri Çevre Sorunları Çizelgesi	224
KAYNAKÇA	225

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETLERİNİN ÇEVRE KONULARINA YAKLAŞIMI

BİRİNCİ KESİM : ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Araştırmamızın bu kesimi, araştırmamızın haritasıdır. Nasıl ki bir harita, herhangi bir hedefe ulaşmada yol gösterici bir rehber durumundadır, işte bu kesim de, araştırmamızda nasıl bir yol izlediğimizi, elimizdeki bilgileri nasıl değerlendirdiğimizi ortaya koymaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ, AMACI, DENENCELERİ, YÖNTEMİ, SUNUŞ SIRASI VE KAVRAM TANIMLARI

Araştırmamızın bu bölümünde, araştırmamıza yön veren ‘Araştırmanın Konusu ve Önemi, Amacı, Denenceleri, Yöntemi, Sunuş Sırası ve Kavram Tanımları’ temel başlıkları altında, araştırmamızı tanıtıcı bilgiler yer almaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmamızın konusu, başta insan faaliyetleri olmak üzere, yapılan veya yapılmayan, meydana gelen veya gelmeyen birçok etki ve olay sonrasında fark edilen ve özellikle son elli yıldır dünya gündeminde yer bulmayı başaran çevre sorunlarının tanıtılması ve bu çevre sorunlarına Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin nasıl bir yaklaşımda bulunduklarının, bu konularda neler yapmaya çalıştıklarının ortaya konmasıdır.

Bu araştırmamızla, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı içerisinde önemli bir yere sahip olan Kentleşme ve Çevre Sorunları alanında, hükümetler düzeyinde bugüne kadar yapılan ve yapılmayan çalışmalar belirtmeye çalışılmıştır. Bu nedenle araştırmamız, hem çevre kavramının yaşamsal etkisini ortaya çıkarması hem de Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi tarihinde çevre konularının işlenişini belirtmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca araştırmamız, geçmişte yapılan hataları ve yapılmayan iyileştirmeleri vurgulaması ve böylece hem gelecekteki yönetimlere hem

bu alanda yapılacak diğerk araştırmalara Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nın ışığını tutması bakımından önemli bir çalışma olma hedefindedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişten günümüze kadar geçen süre içerisinde çevre konularında nasıl bir yol izlediğinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaca ulaşmak yolunda:

(1) Toplumda, belli bir kesim hariç, diğerkleri tarafından, ihtiyaç duyduğu ilgiyi hâlâ göremeyen, kendisine gösterilen duyarlılıklarla dalga geçilme lüksü olmayan ve yapılan çalışmaların zaman ve para kaybı olarak görüldüğü 'çevre' kavramının, sadece altını değil, her tarafı önemli olduğu için her tarafını çizmek;

(2) Toplumun bu konuda eksik kalan ilgisini yapabildiğimiz derecede tamamlamak;

(3) Geçmişte hükümetler tarafından yapılan çalışmaları mümkün olduğu kadar bir araya toplayıp 'çevre bilimine' bir katkı yapmak;

(4) Geçmişte yapılan yanlışlıkları veya yapı(a)mayan doğrulukları belirtip gelecekteki hükümetlerin yürüyecekleri 'çevre' yolunda, onlara ışık tutmak, araştırmamızın genel felsefesini oluşturmuştur.

1.3. Araştırmanın Denenceleri

Araştırmamızda, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri'nin Çevre Konularına Yaklaşımları ile ilgili olarak iki adet denence sunarak bunları bilimsel veriler ve kendi yorumlarımızla ispatlamaya çalışacağız.

Denence 1 : Hükümetlerin çevre konularına yaklaşımları, gerekli yaklaşma ve yakınlaşmaları sağlayamamıştır. Genel olarak bakıldığında, çevre sorunlarının yoğunlaşmasında, çevreden 'uzaklaşımın' ön plana çıktığı görülmektedir.

Denence 2 : Hükümetler, çevre sorunları ile savaşım konusunda,kent yönetimlerine yeterli önemi vermemişlerdir.

1.4. Araştırmada Kullanılan Yöntemler

Araştırmamızda kullanılan yöntemler, Tarihsel Araştırma Yöntemi ve Betimsel Araştırma Yöntemi olmak üzere iki çeşitir. Çevre konularında geçmişte yapılan çalışmalar hakkında bilgi toplama aşamasında Tarihsel Araştırma Yöntemi'nden, topladığımız bilgileri ve yorumları değerlendirirken Betimsel Araştırma Yöntemi'nden faydalandık.

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırmamız, genel olarak dört kesimden meydana gelmiştir. Sunuş sırası içerisinde genelden özele doğru bir ilerleme olup, sunuş sırasını şu şekilde açıklayabiliriz:

Araştırmamızın genel felsefesinin açıklandığı ve “Araştırma Hakkında” başlığını taşıyan Birinci Kesimde, araştırmamızın konusunun, öneminin, amacının, denencelerinin, araştırmamızda kullanılan yöntemlerin, araştırmamızın sunuş sırasının ve araştırmada geçen kavram tanımlarının belirtildiğı başlıklar yer almaktadır.

“Çevre ve Türkiye'nin Çevre Sorunları” başlığını taşıyan İkinci Kesim, kendi içinde dört bölümden meydana gelmektedir. Bunlardan “Bir Kavram Olarak Çevre” başlığını taşıyan ikinci bölümde, çevrenin tanımı ve kapsamı ile çevrenin öğeleri ele alınmıştır. “Çevrenin Önemi” başlıklı üçüncü bölümde, çevre kavramının toplumsal, ekonomik ve küresel olarak önemleri ele alınmıştır. “Çevre ve Tercihler” başlıklı dördüncü bölümde, çevrenin zorunlu bir öneme mi sahip olduğı, yoksa bir lüks olarak mı algılanması gerektiğı ile, özellikle sanayileşme ile hızlı bir atağa kalkan çevre sorunlarının yarattığı çevre ile sanayileşme arasındaki rekabet ve birliktelik konuları, “Bencil Sanayileşme” ve “Sürdürülebilir Kalkınma” açılarından işlenmiştir. Bu kesimin son bölümü olan beşinci bölümde ise, Türkiye'nin günümüzdeki çevre sorunları tanıtılmıştır.

“T.C. Hükümetlerinin Çevre Politikaları” başlıklı Üçüncü Kesim içerisinde yer alan altıncı bölümde T.C. hükümetlerinin programlarında çevre konularının ele alınışları işlendikten sonra yedinci bölümde, T.C. Hükümetleri dört dönem halinde

ele alınarak 1923-1950, 1950-1960, 1960-1980 ve 1980-2004 dönemlerinde görev yapan hükümetlerin, “hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, erozyon, sağlıksız kentleşme, sağlıksız nüfus artışı, ulaşım, orman ve meraların tahribi, korunması gereken canlıların korunamaması, korunması gereken alanların korunamaması, korunması gereken yapıların korunamaması ve gürültü kirliliği” konularında gerçekleştirdiği çalışmalar belirtilmiştir. Sekizinci bölümde ise “Hükümetlerin Gelecekte Yapabileceği Çevre Çalışmaları” başlığı, genel olarak ve çevre sorunları açısından ele alınarak işlenmiştir.

Araştırmamızın dördüncü ve son kesimi olan “Genel Değerlendirme” başlıklı kesim içerisinde, araştırmamız sonucunda edindiğimiz bulguların, bu bulgulara getirdiğimiz önerilerin ve sonuç konularının birbirinden ayrı olarak ele alındığı, “Bulgular, Öneriler, Sonuç” bölümü yer almaktadır.

1.6. Araştırmada Geçen Kavram Tanımları

Araştırmamızda yer almakla birlikte günlük dilde kullanımı fazla olmayan veya okuyuculara ve başka araştırmacılara yardımcı olması bakımından önemli gördüğümüz bazı anahtar kavramlar ve bu kavramların tanımlarını şöyle belirtebiliriz:

Biyolojik Çeşitlilik : Organizmaların çeşitlerinin alan yada hacim birimi başına sayısı; belli bir zamanda belli bir yerdeki türlerin bileşimi.

Biyogenetik Rezerv : Geniş anlamda bilim ve eğitim bakımından önem taşıyan, gelecekleri tehlikede olan ender tür ve ekosistem örneklerini barındıran, korunması gerekli doğa parçalarıdır.

Çevre Politikası : Çevre değerlerini yok etmeden, insanların refahını ve gelecek kuşakların yaşama şansını da güvence altına alarak, üretime ve devam etmek amacına yönelik politikalar saptamak ve bu doğrultuda hareket etmektir.

Çevre Sorunları : İnsanların, başta sanayi olmak üzere, türlü faaliyetlerinden dolayı, zehirli veya kirlletici denebilecek çeşitli şekillerdeki maddelerin, toprağa, suya veya havaya saçılmaları, hava titreşimine sebep olunması ve ısı ışın şeklindeki çeşitli enerjilerin yayılması gibi olaylardan dolayı dünyadaki varlıklar dengesinin bozulmasıdır.

Endemik Türler : İklim koşulları ve doğal ortamı dikkate alındığında, sadece belli bir bölgede yetişebilen ve yaşayabilen türlerdir.

Ekoloji : Organizmalarla çevrelerini ve bu iki varlığa ait ögelerin karşılıklı ilişkilerini araştıran bir bilimdir.

Ekosistem : Belirli bir alandaki ortam koşullarına uyum sağlamış canlılar ile, onlara destek bir sistem oluşturan cansız ögelerin etkileşim içinde olduğu bir doğa parçasıdır.

Fauna : Jeolojik bir dönemle ya da yöreyle ilgili, insanlar dışındaki hayvanların tümünün yaşamı.

Flora : Bir jeolojik dönem ya da yöre ile ilgili bitki yaşamı.

Fosil Yakıtlar : Kömür, petrol, doğal gaz vb. gibi doğal organik yakıtların tümü. Fosil yakıtlar, bitki ve hayvan kalıntılarının milyonlarca yıl boyunca toprak altında ayrışmasından oluşur.

Pestisit : Besin maddelerinin üretimi, tüketimi ve depolanmaları sırasında, besin değerini bozan ve bitkilere zarar veren böcekleri, mikroorganizmaları ve diğer zararlıları yok etmek için kullanılan kimyasal maddelerdir.

İKİNCİ KESİM : “ÇEVRE” VE TÜRKİYE’NİN ÇEVRE SORUNLARI

Çevre, açıklaması en zor kavramlardan birisidir aslında. Bilimsel ve toplumsal açılardan incelenebilen çevre, çok geniş kapsamı olan bir kavramdır. Biz bu kesim içerisinde, “Çevre” kavramının, eleştirel bir yaklaşımla bilimsel ve toplumsal açılardan ele alarak bir kapsam belirlemeye çalışmış bulunuyoruz.

2. BİR KAVRAM OLARAK “ÇEVRE”

“Çevre”, çok geniş bir kapsamı olan ve bu kapsama birkaç yönden bakmamız gereken bir kavramdır. Çevre, anlam olarak, canlı türlerinin yaşadığı ve gelişimlerini sağladığı doğal ortamlar olarak ele alındığında “Doğal Çevre”yi; toplumsal yaşantının paylaşıldığı ve toplumsal gereksinimlerin giderildiği ortam olarak ele alındığında “Sosyal Çevre”yi; insan topluluğu veya bir insan tarafından meydana getirilmiş bir ortam olarak bakıldığında “Yapay Çevre”yi; insan ilişkilerinden kaynaklanan kültürel etkileşimler olarak ele alındığında ise “Kültürel Çevre”yi ifade etmektedir. Bir de bunların etkiledikleri mesafe veya diğer bir deyişle, canlıların bu çevrelerden etkilenme ve bu çevrelerle ilgilenme mesafeleri dikkate alındığında “Yakın Çevre” ve “Uzak Çevre” kavramları karşımıza çıkmaktadır. Çevre kavramını benzer yönden ayırma tabi tutan Keleş ve Hamamcı’ya göre çevre (1998 : 27-30), nitelik ve mekan açısından ele alınmalıdır. Nitelik açısından çevreyi, doğal ve yapay çevreyi içine alan fiziksel çevre ile, ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin bulunduğu toplumsal çevre oluşturmaktadır. Mekan açısından çevre ise, yerel, ulusal ve uluslararası çevre olarak ayrılmaktadır.

Bu açıklamalarımıza bağlı olarak, bizim bu araştırmamızda geçen “çevre” kelimeleri, genellikle doğal çevreyi belirtmekle birlikte, sosyal çevre, yapay çevre ve kültürel çevre ile ilgili sorunlardan da bahsedilmiştir.

Kapsam ve anlam olarak baktığımızda çevre türleri içerisinde birbirine bağlı şekillenmeler görülmektedir. Yani doğal çevre, mevcut yapısı ve konumu itibarıyla sosyal çevrenin şekillenmesinde önemli rol oynarken, sosyal çevre de, teknolojik imkanlar sayesinde insan eliyle oluşturulan yapay çevrenin meydana getirilişinde önemli etkilere sahiptir. Krishnamurti (1999 : 88), sosyal çevre ile ilişkili olarak,

insanın ilişki şekillerinin, o insanın çevresini oluşturduğunu belirterek, ilişkiler ben merkezli ve sahiplenme eğilimliyse, o insanın çevresinde yok edici bir çevre oluştuğunu vurgulamaktadır. Yapay çevre de, Keleş ve Ertan'ın da belirttiği gibi (1992 : 32), insanoğlunun tarih boyunca geliştirmiş olduğu uygarlıkların bir ürünü olan kültürel çevrenin şekillenmesinde basamak durumundadır. Bunun yanında yapay çevrenin, yaşamın akışında önemli rol oynarken aynı zamanda hayat tarzını, sosyal ve ruhsal davranışları da şekillendirdiğini belirten Hüseyin Mehmet Ateşin (1997 : 65), şehir yapılarında giderilen dayanıklılık, yasallık gibi fiziksel ihtiyaçların yanında insan ilişkilerinde ve insanların ruhsal sağlığındaki olumlu etkileri göz önünde bulundurulmadan yapılacak yapılaşmaların sosyal dengeyi sağlamada yeterli olamayacağını savunmaktadır.

İnsanların olaylara genellikle salt günlük çıkarlar açısından bakarak uzak geleceği değil, bugünü ve belki de en çok yakın yarınları düşündüklerini ve yaşam biçimlerini de yakın geleceklerini kolaylaştıracak yönde geliştirdiklerini vurgulayan Necmettin Çepel (1992 : 11-16), modern insanlar olarak hepimizin, ileri teknoloji ürünü olan yapay çevrede yaşadığımızı, bu çevre içerisinde solunum için kullanılan atmosferik havanın bileşiminin değiştirildiğini, yüzlerce metre derinlikteki yer altı sularının kirletildiğini, toprağın zehirlendiğini ve doğal biyolojik çeşitlilikteki zenginliği neredeyse çiftlik işletmeciliğine indirildiğini ve bu çeşit 'gelişmelerle(!)' yarattığımız kentler, endüstri kuruluşları, tarım işletmeleri, enerji santralleri ve otoyollardan oluşan, doğallıktan uzak yapay bir çevrede yaşadığımızı belirterek insanoğlunun kendi geleceğini kendisinin yok ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Çevre, sadece bizi çevreleyen, bizim dışımızda kalan ve bizden etkilenen bir kavram değildir. Çevre, bizi çevrelediği gibi yaşamımızın şekillenmesinde de etkili olan, bizim dışımızda olduğu kadar iç dünyamızı da etkileyebilen bir kavramdır. Çevreye kısaca, yaşamın her anında ve her yerinde var olan bir kavramdır. Çevre, yaşamın kendisidir.

2.1. “Çevre”nin Tanımı ve Kapsamı

“Çevre” denince çoğu insanın aklına ilk olarak , gözünün görebildiği, kendisinin bizzat bulunduğu veya yaşadığı ortamlar gelmektedir. Aslında bir insanın çevresini en genel şekliyle, “Kendisi dışında var olan her şey” olarak belirtebiliriz.

Çevreyi, “insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da bir süre içinde, dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı” olarak belirten Keleş ve Ertan (1992 : 81) bu tanımı, insanların yaşamlarını sürdürdükleri ve etkileşim halinde bulundukları alanlar toplamı olarak özetlemektedirler.

Çevreyi, en basit tanımıyla , “canlıların içinde yaşadığı ortam” olarak belirten Çepel (1992 : 38-216), bu ortamı, canlı ve cansız varlıkların oluşturduğunu ve bu nedenle, “Çevrenin, canlıların yaşayıp gelişmesini sağlayan ve onları sürekli olarak etkileri altında bulunduran fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünlüğü olduğunu” da açıklayarak bu tanım çerçevesinde çevrenin, etkili maddesel varlıklar, olaylar ve enerjiler bütünlüğü olduğunu ve bunlara da çevre faktörleri ya da geniş anlamda ekolojik faktörler dendiğini; hava, su, toprak, oksijen, karbondioksit, ,insan toplumları, bitkisel ve hayvansal yaşam birlikleri gibi faktörlerin hepsinin, yaşam ya da yetiştirme ortamını, yani “Habitat”ı oluşturduğunu ve bu nedenle bu deyim, genellikle, “çevre” deyimıyla aynı anlamda kullanıldığını da vurgulamaktadır. Çepel’e göre doğal çevre, özüne bakıldığında, bir ekosistemler bütünüdür ve bu bütün, her bir parçası bütün için hayati önemde olan parçalar arasındaki uyumlu ilişkinin bir ürünüdür. Çepel’in de belirttiği gibi, bir ekosistemin belirli bir yerinde kirlenme meydana gelmişse, sadece o yerin temizlenmesi için bir önlem alınması, sorunu çözmez; çünkü belirli bir yerde meydana gelen kirlenme, diğer ekosistemleri de etkilemektedir.

Kemal Gür ise yaptığı çevre tanımında (1997 : 221), çevrenin, insan, hayvan, bitki ve diğer organizmaların yaşayabildiği tabiat parçası olduğunu vurgularken bize göre bu tanımda, çevrenin diğer cansız öğelerine yer verilmeyerek haksızlık yapılmıştır. Zira çevre içerisinde sadece canlı organizmaların değil cansız varlıkların da yaşama hakkı vardır.

Eyüp İsbir ise (1982 : 35), çevreyi, hem insanların doğa ile ilişkilerini ve ekosistemleri dikkate alarak hem de çevrenin fiziksel ve kültürel özelliklerini ele alarak yaptığı tanımda, toplumun veya kişilerin hayatlarını etkileyen dış şartların bütünü olarak tanımlayarak, bizim, bölümün başında yaptığımız kısa tanıma paralel bir bakış açısından yaklaşmış konuya.

Bize göre çevre, bir nesnenin, kendisini etkileyebilecek en yakın nesne veya alan ile kendisini etkileyebilmesi mümkün olmayan en uzak nesne veya alan arasında kalan ilişkiler ve etkileşimler bütünüdür. Gözümüz görsün veya görmesin, maddeleri ve yaşayışları etkileme gücüne sahip tüm alanlar çevrenin birer parçasıdır. Ve bu parçaların her biri, mesafe kavramı gözetmeksizin birbirlerine bir zincirin halkaları gibi bağlıdırlar.

Çevre düzeninin önemli parçacıkları durumundaki ekosistemlerin genel olarak sahip olduğu işlevleri, Koray Haktanır şu şekilde belirtmiştir (1997 : 206):

- a- Enerji akışını,
- b- Madde döngülerini,
- c- Popülasyon denetimini sağlamak.

Çevrenin doğal düzeninin, özellikle insan faaliyetlerinden dolayı bozulmasıyla, çevrenin kirlenebileceği görülmeye başlanmış ve yakın zamana kadar da buna karşı bir önlem alınma ihtiyacı pek hissedilmemiştir. Sorunların boyutunun büyümesiyle, Dominique Simonnet'in de belirttiği gibi (1993 : 8), çevre sorunlarına karşı geliştirilen çevre bilimi, insanın, yaşadığı ortamda yarattığı olumsuz etkilerin uzun vadedeki sonuçlarına katlanmayı göze almadan onu değiştirmeyi devam edemeyeceği gerçeğini gün ışığına çıkarmıştır.

2.2. “Çevre”nin Öğeleri

Çevreyi, doğal, sosyal, kültürel ve yapay çevrede yer alan canlı ve cansız varlıklar meydana getirmektedir. Bu nedenle kimi ve hatta çoğu çevre ögesi doğal çevreye ait iken, kimi çevre öğeleri de sosyal, kültürel veya yapay çevre içerisine girmektedir. Bunlara bağlı olarak çevre öğelerini de şu şekilde belirtebiliriz: İnsan, hayvan, bitki, hava, su, toprak, doğal yapılar, sanat yapıları, sosyal ve ekonomik ilişkiler ve uzay ısı, ışık ve ısınmaları (Kartal, 1998). Belirttiğimiz bu on ögenin her

biri diğer tüm ögeler için yaşam kaynağıdır ve bu zincirin bir noktasında meydana gelebilecek bir zarar, diğer ögelerde belki de daha ağır bir hasar meydana getirecektir. Darwin, zincirdeki bu ilişkiyi, kedilerin sayısı ne kadar fazlaysa yoncalar da o kadar yaygındır şeklinde açıklamaktadır (Simonnet, 1993 : 13). Necmettin Çepel'in de belirttiği gibi (1992 : 20), sistemdeki tüm elemanlar ve bunların karşılıklı ilişkileri, tündengelimsel bir yaklaşımla bir bütün olarak düşünülüp dikkate alındığı takdirde, olaylar ve neden sonuç ilişkileri daha net ve gerçeğe uygun olarak ortaya konabilir; çünkü doğada bir etki, çoğu zaman birden fazla tepki doğurur.

2.2.1. İnsan

Çevre ögelerinin içerisinde insan, belirleyici ögedir. Zira insan, her şeyi, önemli veya önemsiz, yararlı veya yararsız, zararlı veya zararsız gibi birçok ayrıma göre değerlendirebilmekte ve çevresindekileri ona göre yönlendirebilmektedir. Diğer bir deyişle insanın, fiziksel olarak olmasa bile, zihinsel olarak çevre ögelerinin en güçlüsü olduğu söylenebilir. Ama bunun yanında insan için söylenebilecek bir diğer husus da, çevrenin doğal yapısını kendi lehine değiştirip bozması nedeniyle insanın, en bencil öge olduğu gerçeğidir. Belirttiğimiz bu gerçeği Necmettin Çepel (1992 : 141), “Dünya üzerindeki öteki canlılarla insanı birbirinden ayıran en önemli ekolojik fark, öteki canlıların var olan ekolojik koşullara uyum sağlaması, insanların ise doğal çevre koşullarını kısmen de olsa değiştirerek denetimi altına almasıdır” şeklinde açıklamaktadır.

İnsan, acımasız ve bencil davranışlarının sonucunda çevreye ait birçok değerın yitirilmesine neden olurken aynı zamanda kendi geleceğini de bilerek veya bilmeyerek (çoğu zaman bilerek) tehlikeye atmaktadır. Davranışlarının faturasını sadece başka canlıların veya cansızların ödeyeceğini zanneden zihniyet, bu faturanın günün birinde kendisinin karşısına çıkacağını bilmeye mecburdur. Bu açıdan bakıldığında çevrenin ögesi olan insan, korunması gereken bir canlıdır.

Doğal dengenin bozulmasında temel faktör olarak gördüğümüz insan, başta kendisinin olmak üzere, bütün çevre ögelerinin sağlığından da sorumludur. Edward O. Wilson, insan doğasıyla vahşi doğanın yani doğal çevrenin sıkı ilişkiler içinde

olduğunu vurgularken (2000 : Önsöz), Firuz Demir Yaşamış'ın verdiği bir örnekte (1995 : 9), insan bünyesi içerisinde bakır ve kurşun gibi maddelerin birikmesi ve normal olarak kabul edilen düzeyin üstüne çıkması, bazı davranış bozukluklarına yol açabileceği belirtilmektedir. Bu küçük örnekten de anlaşılacağı gibi, insanın verdiği doğal zararlar, beslenme ve seyahat gibi fiziksel ve sosyal ihtiyaçların giderilmesi sonucunda insana yönelecektir. Diğer bir deyişle, Aaron Sachs'ın da belirttiği gibi (1997 : 164), çevreye verilen zararın en büyük etkisi, genellikle bu etkiyle baş etmesi en az mümkün olan insana yönelecektir.

2.2.2. Hayvan

Çevrenin, insandan sonra, çevreye karşı en etkili ve güçlü ögesi durumundaki hayvan, çoğu zaman insanın karşısında ona rakip bir canlı olarak gösterilse de, çevrenin tüm öğeleri arasındaki sıkı ilişki, insan ile hayvan arasında da vardır aslında. Kimi zaman evlerde bir koruyucu ve arkadaş, kimi zaman bilimin gelişmesinde(!) bir kobay, kimi zaman doğanın şefkatli kucığında eşsiz bir güzellik olarak göze çarpan hayvan türü, doğaya karşı gücünü ne kadar kullanabilse de, bu gücü, insan karşısında çoğu zaman etkisiz kalmaktadır. İnsanın maddi ve özellikle de zihinsel gücü, acımasızlığıyla birleşince, en güçlü hayvan bile, çevreden acımasızca koparılabilir.

Çevrenin doğal döngüsü içinde, her bir hayvan türü ve bu türler içerisindeki cinsleri, doğanın kendilerine verdiği içgüdüsel yetenekler sayesinde, çevrenin sağlıklı bir şekilde devamı için rol almaktadırlar. Bunu yapmak için izledikleri ana yol büyük balığın küçük balığı yutarak türler ve cinsler arasındaki güç ve nicelik dengesinin sağlanmasıdır. Ne zaman ki bu doğal dengeye dışarıdan müdahale olur, işte o zaman çevre sağlığı tehdit altındadır.

Bir ülkede, bir bölgede var olan hayvansal canlılar, ki bunların içerisine bir hücreli canlılardan memeli hayvanlara kadar tüm canlılar girer, o bölgenin faunası olarak tanımlanır. Bu hayvansal varlık, bilimsel, ekonomik ve kültürel yönden büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle faunanın bazı üyelerinin, bozulan ekolojik dengeler yüzünden soykırıma uğramasının engellenmesi, dünyanın geleceğini yakından ilgilendirmektedir (TÇV, 1995 : 389-390).

Hayvan, çevre içerisinde, insan için en önemli ögelerden birisidir. Zira hayvan, çevrenin bir ögesi olmanın yanında insanın da en önemli arkadaşı durumundadır. Çoğu zaman insana bir yoldaş olan hayvan, besin maddesi olması, toprağın ve suyun biyolojik çeşitliliğinin önemli bir ögesi olması gibi roller de üstlenerek doğanın vazgeçilmez canlıları konumuna gelmişlerdir.

2.2.3. Bitki

Canlı çevre ögelerinin en savunmasız olan, ama aynı zamanda çevrenin doğal çevrimi içerisinde en önemli role sahip olan bitkiler, görünmeyen ama etkileri hissedilen güçleri ile, hem dünya enerji ihtiyacının önemli bir kısmını karşılarlar, hem de diğer canlı türlerinin hayatlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için çoğu zaman kendilerini feda ederler.

Karadeniz'in dibi gibi özel ekosistemler dışındaki tüm ekosistemlerin temel üreticilerinin bitkiler olduğunu belirten Kışlalıoğlu ve Berkes (1993 : 53), bitkilerin, tüm canlılar için güneş topladıklarını ve bu güneş enerjisini besinlerdeki kimyasal enerjiye çevirdiklerini; bitkilerin, dünya üzerindeki enerji kaynaklarının doğal bir taşıyıcısı konumunda olduklarını ve ekosistemin işleyişini sağlayan enerjinin güneşten geldiğini, bu enerjinin bir kısmının bitkiler tarafından yakalanarak bunların fotosentez yoluyla besin enerjisine çevrildiğini ve tüketiciler tarafından bu bitkilerin yenmesi halinde, bitkilerdeki kimyasal enerjinin tüketicilerin vücuduna geçtiğini vurgulamaktadırlar.

Enerji taşıyıcılığı dışında bitkilerin önemli bir işlevi de, insan sağlığıyla doğrudan ilişkili olarak, insan sağlığında ortaya çıkan rahatsızlıkların tedavi edilmesinde kullanılmasıdır. Sargun A. Tont'un belirttiğine göre (1999 : 17), bugün insanoğlunun kullandığı ilaçların %40'a yakın miktarı, bitkilerden elde edilmektedir. Bu oranın, doğanın gücü ve yapısı çözümlendikçe artacağını söylemek, bir iyi niyetten de öte tüm doğa bilimcileri tarafından da bilinen bir gerçeğe katılmaktır.

Bitki topluluklarının çevreye sağladıkları güzellikler içerisinde, bir aracın yaklaşık 18 bin km gittikten sonra yarattığı 11.8 kg karbondioksiti tek bir ağacın bir yılda yok etmesi; ortalama boyutlardaki çim ekilmiş bir alanın 10 tonluk klima kadar

serinletme etkisinin olması ve ortamdaki gürültünün %50 kadar azalmasını sağlaması gibi faktörler de belirtilebilir (Prokop, 1994 : 35).

Bitki topluluklarının, özellikle de ormanların çevre üzerindeki olumlu etkilerinden bahseden Gürpınar (1995 : 74-77), ormanların, oksijen üreterek havadaki kirleticileri azaltması, yeraltı su rejimini ve yağışları dengelemesi, ozon üretimine katkıda bulunması, havadaki kirleticiler üzerinde aktif ve pasif katı parçacıkları süzmesi, serinletici ve radyasyona karşı koruyucu etkisinin bulunması, gürültüyü yutan bir perde işlevi görmesi ve yeşil rengin insan ruhunu rahatlatması gibi işlevlere sahip olduğunu belirtmektedir.

2.2.4. Hava

Hava, atmosferi meydana getiren gazların karışımıdır. Hacim olarak %78,09 oranında azot, %20,95 oranında oksijen, %0,93 oranında argon ve %0,03 oranında karbondioksit bulunan havada, çok düşük miktarlarda diğer gazlar da bulunmaktadır. Havada ayrıca %5'e varan oranda su buharı bulunursa da, su buharı miktarı çok değişken olduğundan belli bir yüzdeyle ifadesi mümkün değildir (TÇV, 1995 : 39).

Bilindiği gibi yerküremizi saran ve kilometrelerce yüksekliğe çıkan hava tabakasına atmosfer denir. Atmosfer, kimyasal bileşimine, sıcaklık ve nem ilişkilerine ve benzer özelliklere göre birbirinden farklı tabakalara ayrılmaktadır. Bunların başlıca olanları şunlardır: Troposfer (Yeryüzünden, kutuplarda 10 km., ekvatorda 17 km. yüksekliğe kadar çıkan atmosfer katmanı) , Stratosfer (Troposfer tabakasının üzerinde ve yeryüzünden yaklaşık 50 km. yüksekliğe çıkan atmosfer katmanıdır ve bunun üst kısımlarında ozon tabakası yer alır) , Bunlardan sonra, Mezosfer (80 km. yüksekliğe kadar) ve İyonosfer (400 km. yüksekliğe kadar) katmanları yer almaktadır. Stratosfer katmanının üst kısımlarında yer alan ozon tabakası, yeryüzünden 50 km. yüksekliğe kadar çıkan bir atmosfer tabakasıdır ve canlılar için zararlı ultraviyole ışınlarını süzerek zararlı kısımlarını tutan koruyucu bir kalkandır. Ozon tabakasının delinmesi ya da incelmesi, stratosferdeki ozon katında bulunan ozon moleküllerinin(O_3) bazı karmaşık kimyasal reaksiyonlarla tahrip edilerek oksijen molekülü(O_2) ve oksijen atomu (O) olarak ikiye parçalanmasından kaynaklanır. Böylece Stratosferdeki ozon yoğunluğunun azalması

olayı, ozon tabakasının delinmesi veya incilmesi olarak nitelenir (Çepel, 1992 : 14-46). Ozon tabakasının hayati önem taşıyan bu işlevi, aynı zamanda onun en önemli varoluş sebebidir.

İnsanın yaşamasında başrolü oynayan öğelerden birisi de havadır. Hava, temizliği derecesinde, insan sağlığı üzerinde de doğrudan etkiye sahiptir.

2.2.5. Su

Sadece çevrenin değil hayatın da en önemli ögesi olan su, yaşamak ve gelişmek için en gerekli faktörlerden birisidir. Kimyasal yapısı ile de yaşamın kaynağı olan su, özellikle insanların kirletme çabalarına rağmen, doğal sistemin bir parçası olarak varlığını devam ettirme çabasıdadır.

Türkiye Çevre Vakfı (1995 : 91-184), yeryüzündeki suların, güneşin sağladığı enerji ile sürekli bir döngü içinde bulunduğunu ve bu döngüye “hidrolojik çevrim” adı verildiğini belirterek, insanların, yaşamsal ve ekonomik gereksinimleri için suyu bu döngüden alıp kullandıktan sonra tekrar aynı döngüye iade ederken, bu süreçler sırasında suya karışan maddelerin, suların fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini değiştirerek “su kirliliğine” neden olduğunu, su kirlenmesinin, sucul ekosistemlerin etkilenmesine, dengelerinin bozulmasına ve doğadaki tüm suların kendi kendini temizleme kapasitesinin giderek azalmasına veya yok olmasına yol açabileceğini vurguladıktan sonra bu açıklamaları ışığında su kirliliğini kısaca, “antropojen etkiler sonucunda ortaya çıkan, kullanımı kısıtlayan veya engelleyen ve ekolojik dengeleri bozan, kalite değişimleri” olarak tanımlamaktadır. Dünyadaki su potansiyelinin önemli bir kısmını yer altı suları meydana getirdiğinin de altını çizen Çevre Vakfı, yer altı sularının, görülebilen sulara göre daha temiz ve sağlıklı oluşunu, şöyle açıklamaktadır: Yağmur suyu yeryüzüne indiği andan itibaren kirlilik yükünde bir artış olur. Organik ve anorganik partiküller, hayvansal ve bitkisel yaşam atıkları, doğal ve yapay gübreler, pestisitler ve mikroorganizmalar, yeraltına doğru taşınır. Bu taşınma sırasında, üst kısımlardaki havalı toprak katmanlarında, zemin cinsinin özelliklerine de bağlı olarak, su özelliğinde önemli miktarda iyileşme sağlanır. Askıdaki maddelerin hemen tamamı süzülme ile uzaklaşırken, organik maddeler ayrışır; mineral bileşenler, bitki kökleri tarafından alınır. Sonuç olarak, yer altı

sularının genellikle içme ve kullanma amacına uygun özellikler taşıdığı, bakteriyolojik açıdan emniyetli olduğu, arıtma gereken durumlarda yüzeysel sulara oranla çok daha az bir arıtma ile kullanılabilirdiği söylenebilir. Türkiye Çevre Vakfı'nın yaptığı bu tanımdan ve açıklamadan da açıkça anlaşılmaktadır ki, doğal çevrim içerisinde kendisini olumsuzluklardan koruyabilen suyun kirlenmesine en çok katkı(!), insan tarafından yapılmaktadır.

Belirttiğimiz gibi, su, hayatın her alanında varlığına ihtiyaç duyulan ve hayatın her alanını etkileyebilen bir çevre ögesidir. Örneğin, Necmettin Çepel'in vurguladığı gibi (1992 : 85), suyun doğal ekolojik dolaşımının bozulmasıyla canlılar üzerinde, doğrudan meydana gelen zararlar yanında dolaylı zararlar da bulunmaktadır. Erozyon, toprak alkalileşmesi, tuzlulaşma ve fazla derecede sulamayla, yılda altı milyon hektar toprağın kayba uğradığı, FAO'nun tahminlerine göre yeryüzünün üçte birinin çölleşme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu alarmı verilmektedir.

Suyun fiziksel varlığının çevre sağlığı üzerine etkisinden başka önemli bir özelliği de, politik ve ekonomik açıdan önemli bir koz olduğuna da dikkat çeken Sandra Postel (2000 : 57), suyun politik sınırları aşmasının yanında, yukarı havza ülkelerini aşağı havza ülkelerine karşı avantajlı bir konuma soktuğunu ve Dünya nüfusunun yaklaşık %40'ının, iki ülke tarafından paylaşılan nehir havzalarında yaşadığını belirtmektedir.

2.2.6. Toprak

Sağlıklı bir çevrenin, sağlıklı bir geleceğin temel şartlarından birisi de, canlı varlıklara hayat veren toprağın sağlıklı olmasıdır. Üzerinde yaşanan yer olmanın çok ötesinde, içerisinde barındırdığı birçok yaşamsal madde ile ve sağlığının, doğrudan doğruya diğer öğelerin sağlığını da etkilemesi nedeniyle toprak, çevrenin, hava ve sudan sonraki en önemli yaşam kaynağı durumundadır. Sağladığı besin ve enerji ise, yaşamın devamı için gerekli olan en önemli kaynaklardır.

Toprağı, kayaların ve organik maddelerin çeşitli derecedeki ayrışma ürünlerinden meydana gelen, içinde geniş bir canlı topluluğu barındıran, bitkilere durak yeri ve besin kaynağı olan ve katı yerkabuğunun, uzun zaman içerisinde belirli

özellikler kazanan en üst kısmını saran doğal ve dinamik bir yapı olarak tanıtan TEMA Vakfı (2004), toprağın, atmosfer, hidrosfer ve biyosfer ile temas halinde bulunan yeryüzüne çıkmış kayalar, mineraller ve organik maddelerden oluşan ana materyalin, fiziksel parçalanma ve kimyasal ayrışma sonucunda oluştuğunu da belirtmiştir.

Koray Haktanır'ın da belirttiği gibi (1997 : 230) topraklar, yeryüzündeki en önemli ayrıştırma fabrikalarıdır. Bu sisteme ulaşan çok değişik nitelikteki organik kalıntılar, çeşitli mikro organizma grupları ve bazı toprak hayvanlarının etkileri ile ana bileşenlerine ayrılırlar. Böylelikle, toprak ve onun bünyesindeki mikroorganizmalar, yeryüzünün büyük bir çöplük olmasını önleyen en önemli ekosistem unsurları olarak öne çıkarlar.

2.2.7. Doğal Yapılar

Çevrenin, kendini dış etkenlerden gelebilecek tehlikelere karşı koruma gücü en az olan bu ögesi, doğanın görünmeyen fırçası ve tuvali ile yaptığı muazzam eserleridir. Bunlar, insanın göz zevkine hitap etmesinin yanında, insanın ruhsal olarak rahatlaması ve bünyelerinde de birçok canlının yaşaması açısından oldukça önemli varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğal yapılar, insanın ruhsal ve bedensel sağlığı için ne kadar önemli olsalar da, kendilerine zarar verenlerin birinci sırasında insan vardır. Doğal yapıların insanla ilişkileri, insan tarafından gerçekleştirilen, genelde insan lehine ve doğal yapılar alehine olan değişiklikleri kapsamaktadır. Bu yönüyle baktığımızda doğal yapılar da, diğer birçok çevre ögesi gibi, insanın etken davranışları karşısında edilgen bir rol almaktadır.

Doğal yapıların içerisine, çevremizde bulunan dağlar, tepeler, denizler, akarsular, göller, şelaleler, kıyılar, mağaralar ve meydana gelmesinde insan emeğinin ve etkisinin olmadığı birçok başka yapı girmektedir. Yarattığı estetik güzelliğin yanında birçok canlıya ev sahipliği yapması ve ekolojik dengenin sağlanmasındaki rolü ile, doğal yapılar, çevrenin önemli bir ögesi durumundadırlar.

2.2.8. Sanat Yapıları

İnsanlar tarafından oluşturulmuş bu çevre öğeleri, tarihin bazı dönemlerinde meydana getirilmiş, onlarca hatta yüzlerce yıllık yaşam savaşının ardından günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş, üzerinde yapıldığı döneme ait izler taşıyan, kültürel değerleri olan eski ve yeni tüm yapıları içermektedir. Kartal ve Şengül (2001: 527) bu yapılar içerisinde, güzel sanat yapılarının (Süleymaniye Camisi gibi), öteki yapıların (konutlar, oteller gibi), güzel sanat ürünlerinin (Afrodit Heykeli gibi) ve öteki ürünlerin (kalem, araba gibi) girdiğini belirtmektedirler.

Sanat yapıları, doğal yapılardan farklı olarak insan emeği ve etkisi ile oluşturulmuş olduğundan, çevresel önemleri daha çok kültürel çevre boyutunda olmaktadır. Sanat yapıları, daha çok yapıldığı dönemlerin izlerini taşımalarının yanında, bulunduğu ortama tarihsel bir güzellik ve anlam katması bakımından da önemlidirler. Toplumların tarihlerine ve kültürlerine bağlılıkları ile sanat yapılarını korumaları arasında açık bir ilişki vardır. Ve bu ilişki, yapay çevrenin içerisinde yer alan sanat yapıları ve yapıtları sayesinde, tarih bilincinin ve kültürel gelişmenin lehine olarak ilerlemektedir.

Sanat yapıları, diğer çevre öğelerinden farklı olarak insan tarafından sonradan oluşturulmuş öğelerdir. Bu yönüyle sanat yapıları, çevre içerisinde en ilginç kaderi olan öğelerden birisidir. Öyle ki, kendilerini meydana getiren ve kendilerine zarar veren en önemli faktör insandır. Tarih içerisinde insan tarafından meydana getirilen yapılar, yine zaman içerisinde insan tarafından yıpratılmakta ve ortadan kaldırılmaktadır.

2.2.9. Sosyal ve Ekonomik İlişkiler

Çevrenin bir anlamda sosyal boyutunu da temsil eden sosyal ve ekonomik ilişkiler ögesi, aynı zamanda insan ögesinin değişik bir boyutudur. Toplumsal çevre kavramının temel belirleyicisi olan sosyal ve ekonomik ilişkiler, yapılan veya yapılmayan davranışlar, kurulan veya kurulmayan ekonomik yapı ve tesisler ile çevre sağlığı üzerinde doğrudan bir etki yaratabilmektedir.

Sosyal çevrenin içerisinde yer alan ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerini içeren sosyal ve ekonomik ilişkiler, bulundukları doğal çevreyi etkiledikleri gibi aynı zamanda ondan etkilenirler de. Bu yönüyle sosyal ve ekonomik ilişkiler, çevrenin ögesi olması yanında çevreyi etkileyen ve şekillendiren bir dış faktör olarak da görülebilir.

Toplumların sosyal ve ekonomik ilişkilerinin biçimleri ve yayılışları, çevresel açıdan son derece önemlidir. Çevrenin ögesi durumunda olan sosyal ve ekonomik ilişkiler, aynı zamanda çevrenin şekillenmesinde de önemli etkilere sahiptirler. Bu konuya değinen Çelik Gülersoy bir yazısında (1999), ülkemiz halkı için zenginleşme tutkusuna dayalı bir ekonomik ve sosyal ilişkiler ağının, ülke içinde giderek yaygınlaşmasının ve bu şekil bir yaşamın medya organları tarafından da ballandırılarak anlatılmasının, toplumun eski ve geleneksel, dayanışma, gözü tokluk ve yurtseverlik gibi değerlerinde depremlerin olmasına neden olduğunu belirtmiştir.

2.2.10.Uzay Isı, Işık ve Işınımları

Çevrenin bu ögesi, yeryüzü ile doğrudan temas halinde olmaması nedeniyle, belki de insanlar tarafından en az önemsenen öge durumundadır. Fakat çevre sağlığının devamında, uzay ısı, ışık ve ışıınımları birinci derecede öneme sahiptirler.

Dünyamız uzay boşluğunda asılı duran bir yaşam merkezidir. Fakat bu merkezin dış mekanında, bu merkeze hayat veren önemli enerji kaynakları bulunmaktadır. Dünyaya gelen en önemli ısı, ışık ve ışıınım kaynağı olan güneş enerjisi, yeryüzündeki tüm enerji kaynaklarının oluşmasında etkili olan temel faktördür. Kışlalıoğlu ve Berkes'in de belirttiği gibi (1993 : 76), tüm ekolojik sistemleri çalıştıran güç güneş enerjisinden gelmektedir.

Yeryüzüne ulaşan ışınların en önemlileri, güneşten gelen ışınlardır. Bu ışınların %57'si atmosferde tutularak Dünyaya ulaşmaları engellenir. %43'ü ise, doğrudan veya kırılarak Dünyaya ulaşır. Dünyaya ulaşan ışınların %60'ı ısı veren ışınlar, %39'u ışık veren ışınlar ve %1'i de ultraviyole ışınlarıdır. Bu ışınlar, atmosfer, bulutlar ve tozlar tarafından değişik miktarlarda tutulur. Geri kalanlar da değişik açılarda, değişik yönlere dağıtılır. Atmosferden geçerek Dünyaya ulaşan ve canlı organizmalara çarpan ışınlar, yoğunluklarına bağlı olarak, canlılar üzerinde

olumlu ve olumsuz etkilere neden olabilirler. Bu etkiler, enerji sağlamak, yaşamsal döngüyü devam ettirmek gibi olumlu olabileceği gibi, cilt ve göz hastalıkları, kalp rahatsızlıkları, dolaşım sistemi, gen ve göz bozuklukları gibi olumsuz şekilde de kendini gösterebilir (Gürpınar, 1995 : 172-180).

Uzay boşluğunda yer alan ısı, ışık ve ışıınımları bu enerji kaynaklarından çıkarak, yaşamın sürdürölmesini sağlayacak miktarda yeryüzüne ulaşırlar. Burada dikkat edilmesi gereken konu da, bu ısı, ışık ve ışıınımların yeryüzüne ulaştıkları miktarlarıdır. Bunu basit bir örnekle açıklamamız gerekirse, yeryüzündeki oksijen kaynaklarından olan ormanların ve okyanuslardaki bitkilerin azalması durumunda hava kirliliğı artacak, artan hava kirliliğı atmosferde sera etkisi yaratacak ve sonuçta yeryüzüne gelen güneş ışıınıları, gereken miktarda atmosferin dışına çıkamayacağı için Dünyanın normal ısısı artmış olacaktır. Ya da başka bir örnekteki gibi, ozon tabakasına zararlı gazların tüketiminin artması, ozon tabakasının incelmesine ve dolayısıyla güneşten gelen ultraviyole ışıınılarının süzülmeye oranının azalmasına, bu da dünya üzerindeki canlılarda çoğı cilt ve gözle ilgili olmak üzere çeşitli hastalıkların artmasına neden olabilecektir.

Uzay ısı, ışık ve ışıınımları Dünyadaki yaşamın sürdürölmesinde önemli rol alabilirler. Fakat bu rollerdeki niceliksel değerişmesine neden olabilecek faaliyetlerde bulunmak, sonunun hiç de iyi bitmeyeceğinin bilindiğı bir filmi seyre dalmakla eş anlamlıdır.

3. “ÇEVRE”NİN ÖNEMİ

Çevrenin önemini kavrayabilmek için, çevreyi oluşturan her bir ögenin tek olarak ve sistem içindeki önemini kavramak gerekir. Çevrenin her ögesi, canlı ve cansız yaşamının devam edebilmesi için bazı görevler üstlenmişlerdir. Bunu, Nur Sözen (1997 : 137), ‘Yaşamımızda, hayatı paylaştığımız en önemli ortaklarımız olan dağlar, ormanlar, çeşitli bitki toplulukları, denizler, göller, akarsular ve yeryüzünün tüm güzellikleri, bizim onların olmalarını istediğimiz yerlerde ve şekillerde değil, doğal nedenlerle bulunmaları gereken yerlerde ve şekillerde oluşmuşlardır’ şeklinde açıklamaktadır.

Berna Alpagut ise (1997 : 118), geçmişten alınacak ufak bir dersle, çevrenin öneminin kavranacağını ve bu dersin de, türlerin, doğal çevrelerini kaybettikleri zaman yok oldukları gerçeğini vurgulayarak çevre öğelerinin birbirleriyle ve doğal ortamlarıyla olan ilişkilerindeki zorunluluğu ortaya koymaktadır.

Gerçekten de, çevrenin tüm öğeleri ve bu öğelerin bireyleri, hem kendilerine, hem bize, hem de genel olarak çevreye en faydalı olabilecekleri nitelik ve nicelikte var olmuşlardır. Fakat zaman içerisinde özellikle insanoğlunun doğaya sözünü geçirebilme isteği, çevre öğelerinin hem nitelik hem nicelik açısından olumsuz etkilenmelerine neden olmuştur.

3.1.“Çevre”nin Toplumsal Yönden Önemi

“Çevre”nin toplumsal yönden önemini kısaca şöyle özetleyebiliriz: Çevre sağlığı toplumun sağlığına, toplum sağlığı çevrenin sağlığına bağlıdır. Şengül’ün de belirttiği gibi (2001 : 690), çevre sorunları, öncelikle, ortaya çıktığı yerdeki insanları etkilemekte ve ilgilendirmektedir.

Toplumsal yaşayışları belirleyen en önemli faktörlerden birisi, toplumun bulunduğu doğal çevredir. Doğal çevre, sahip olduğu yeryüzü şekilleri, iklim şartları ve bitki örtüsünün yoğunluk ve şartları derecesinde, toplumların yaşayış biçimlerini belirleyebilmektedir. Öyle ki insanlar, ekonomik ilişkilerini, toplumsal ilişkilerini veya barınacakları yapılarını, doğal çevre şartlarından bağımsız olarak

oluşturamazlar. Kimi toplumlar kültürel olarak bazı birikimlere sahip olmasalar da, ekonomik güçlerinin ve diğer toplumların etkisiyle bazı gelişimler gösterebilirler.

Aslında her şeyin temelinde insan vardır. Yani insan, iyilik veya kötülük yapmakta, yarar veya zarar vermekte diğer tüm canlılara göre daha özgür bir düşünce ve eylem gücüne sahiptir. Olcay İmamoğlu'nun da belirttiği gibi (1997 : 289), çevremize özenle yaklaşırsak, o da bizi özenle kavrar; yaşamın sürekliliğini hissettirir; yaşamımıza anlam katar. Toplumsal kirlenmenin çevreye etkisini değişik ama etkili bir biçimde açıklayan Cengiz Bektaş'a göre insanoğlu (1997 : 102), kendi yaratmadığı ya da yaratılmasına katılmadığı çevreye sahip çıkmıyor; ilgilenmiyor bile onunla doğru dürüst. Yabancılaşıyor ona. Böylece 'kültür kirlenmesi' başlıyor. Bir kez kültür kirlendi mi, ondan sonra her şey birbirini izliyor. Ve açıkçası, kültür kirlendiği için sular kirleniyor, hava kirleniyor, toprak kirleniyor... Aziz Nesin ise bu konuda 'Kirli çevre insanın ruhunu kirletir, kirli ruhlar çevreyi kirletir' diyerek çevre ile insan arasındaki toplumsal ilişkiyi anlamlı bir şekilde özetlemiştir (Kıslaloğlu, Berkes, 1993 : 5). İstanbul Habitat Konferansı'nda konuşma yapan Eldebran Çakırözer (1997 : 33), toplumsal kirlenmenin yarattığı hatalı ya da eksik sosyalleşme olayının, geleceğin sahibi olan çocuklarda, suçluluk olayını arttırdığını belirterek toplumsal şekillenmede sosyal çevrenin önemini vurgulamıştır.

Kültürsüzleşmenin ve kültür kirlenmesinin, toplumları her yönüyle etkilediğini belirten Illich, son yirmi yılda, her yıl ortalama elli dil olmak üzere, yaklaşık bin dilin kaybolduğunu ve gelenek, görenek ve tarihin unutulması insanın varoluşundan olan çeşitliliğin yok olduğunu vurgulamaktadır (Simonnet, 1993 : 57).

Aslında toplumsal olarak çevrenin önemini kavrayabilmek için, çevrenin toplumdan gördüğü değeri ortaya çıkarmak gerekir. Toplumdan, gerekli değeri göremeyen, aksine değerinin azaltılması çalışmalarıyla karşılaşan çevre, er ya da geç o toplumun sonunu da hazırlayacaktır. Bu nedenle, toplumlar çevreye gereken önemi göstermede cesur ve girişken olmalı, Necmettin Çepel'in de belirttiği gibi (1992 : 33), devletin ya da endüstrinin tek başına çevre sorunlarını çözeceğini sanarak, evrensel boyutlarda yaygınlaşan hatalı bir düşünceye kapılmamalı; böyle bir tutum ve düşünüşten doğan yanılgının, kişisel sorumluluk bilincini gölgeleyerek, hiçbir şey yapmadan tepkisiz kalmaya ve yaşam temellerinin tahribine bilmeden katılmaya engel olunmalıdır.

Çevresel yıkımı önlemede sosyal, kültürel ve eğitimsel çalışmalara değinen Demirer ve Torunoğlu (1999 : 104), çevresel yıkım boyutuyla da, bilimsel ve teknolojik girdiler kadar, sosyal, kültürel ve eğitimsel anlamda da köklü bir yeniden yapılanmaya gereksinim olduğunu; böylesi uzun vadeli bir sürecin pratik anlamdaki ilk vurgusunun, uzun erimli katılımcı demokratik bir planlama ile yürütülmesi gereken önleyici çevre politikaları üzerine olması gerektiğini ve önleyici çevre politikalarında, herhangi bir toplumsal projenin hayata geçirilmeden önce, doğaya getireceği yükün bilimsel yöntemlerle ve siyasi iktidarın yönlendirmesinden uzak bir biçimde, bilimciler tarafından belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Çevrenin, toplumsal önemini vurgulamak açısından Fatma Özdemir'in vermiş olduğu (1999 : 79), endemik türlerin yok oluşu ile ilgili bir örnekte, bir bölgenin biyolojik çeşitliliğini yitirmesi sonucu, endemik türlere bağlı diğer habitatlardaki popülasyonların azalması ya da yok olması tehlikesini taşıdığı, bunun da o bölgedeki doğal dengelerin bozulması ile suyun azalması, kuraklık, kıtlık, yoksulluk gibi doğrudan toplumun yaşam kalitesini azaltan olumsuzlukları davet ettiği belirtilmiştir.

Toplumsal açıdan nüfusun çevresel önemine daha radikal bir açıdan bakan Ethem Torunoğlu'na göre (a , 1999 : 22), nüfusun yoğunluğu kadar önemli olan, hatta ondan daha da önemli olabilecek asıl sorun, 'nerede kaç kişinin yaşadığı değil, kimin ne kadar tükettiği'dir. Toplamların nüfus potansiyeline değişik bir açıdan bakan bu düşünce, çevresel katliamları da, önemli bir ölçüde 'tüketim kültürü'ne dayandırmaktadır. Ethem Torunoğlu gibi nüfusun çevre kirliliğine etkisine değişik bir yaklaşımda bulunan Fikret Başkaya (1999 : 9-13), doğanın kirlenmesiyle toplumun kirlenmesi arasında birebirlik ve çok yakın bir ilişkinin olduğunu; birinin kirlenmesinin diğerinin de kirlenmesi sonucunu doğurduğunu ve bunların birbirini karşılıklı olarak ürettiğini; zaten bir üretim tarzının ve bir toplum düzeninin doğaya bakışının, topluma bakışından bağımsız olamayacağı gibi düşünceleri savunarak çevre sağlığı ile toplum sağlığı arasındaki sıkı ilişkiyi ortaya koyabilmektedir. Başkaya ayrıca, fazla nüfuslu bütün toplumların, yoksulluğun ve geri kalmışlığın bir eseri olan nüfus artışlarıyla karşı karşıya kaldıklarını savunmaktadır. Başkaya'ya göre, ekolojik felakete aşırı nüfus baskısının neden olduğu söylene de daha önce, sorunun temeline inerek, 'neden Üçüncü Dünya'da yüksek oranlı bir nüfus artışı var?' sorusunu tartışmak gerekir. Konuyu "Hollanda'da mı aşırı nüfus var,

Hindistan’da mı? Bir ülkenin veya bölgenin aşırı nüfuslu olduğuna kim karar veriyor ve bunun ayrımı nasıl yapılıyor?” şeklinde irdeleyen Başkaya, çevre üzerinde bir nüfus baskısının söz konusu olduğunu ama fazla sayılan nüfusun, bir neden değil sonuç olduğunu, Dünyanın yoksul bölgelerindeki yüksek oranlı nüfus artışının bu bölgelerin yoksulluğunun doğrudan sonucu olduğunu vurgulamaktadır.

Marian K. Prokop (1994 : 8), toplumsal bilinçlenmenin çevreyi etkilemesini belirtirken belli sayıda bir topluluğun bilinçlenmesinin, bu bilincin akıldan akıla taşınarak herkese ulaşabileceğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak Simonnet’in de belirttiği gibi (1993 : 75-120), gerçekte toplumun örgütlenmesi, doğanın örgütlenmesinden esinlenmeli, sosyal denge de doğal dengenin bir kopyası olmalıdır. Bu anlamda çevreci hareket de, toplumla doğa, toplulukla birey, insanla bedeni arasında bir uyum yaratmaya çalışan birleştirici bir harekettir. Hayrettin Karaca ise doğayla toplumlar arasındaki ilişkiyi , doğayla barışık olmadıktan sonra, toplumların ve insanların barışık olması anlamını yitirmektedir şeklinde özetlemektedir (Brown, Flavin, Postel, 1998 : Sunuş).

3.2.“Çevre”nin Ekonomik Yönden Önemi

Çevrenin ekonomik önemini “Çevresel desteğin olmadığı ekonomi, ekonomik desteğin olmadığı çevre, gelişim gösteremez” cümlesiyle özetleyebiliriz. Ayrıca, çevrenin korunabilmesi ve geliştirilebilmesi için nasıl ki ekonomik güce ihtiyaç vardır, çevresel değerleri sağlıklı bir toplumda da ekonomik kaynakların, üretime yönelik yatırımlara kaydırılabilmesi daha kolay ve kazançlı olacaktır.

Birbirlerini anlamamakta direnen ekonomik sistemlerle çevre sistemleri Çelik Aruoba’ya göre (1997 : 175-179), insanın oksijen, su ve gıda gibi biyolojik ihtiyaçlarını karşılaması ve tüketim ve üretim faaliyetleri için gerekli kaynakların sağlanabilmesi amacıyla karşı karşıya geliyorlar. Çevre sistemlerinde devrenin tamamlanma hızı önceden belirli ve sınırlı olduğuna göre, sistemin yeniden yarattığı kaynakların üretim hızı da sınırlı kalıyor. Öte yandan farklı çevre sistemleri ve öğelerinin yenilenme ve verimlilik hızları da birbirlerinden farklı oldukları ve hatta bazıları yenilenemediği için, çevre sistemlerinden kaynak çekme hızını sürekli arttırarak büyüyen herhangi bir ekonomik sistemin, kaçınılmaz olarak, çevre

sisteminin çökmesine ve kendi kendini yenileme yeteneğini kaybetmesine neden olabileceğini vurgulayan Aruoba, çevreye değer veren ekonominin, esas olarak, üretim yapısının, boyutlarının, artış hızlarının yani büyümenin ve bununla birlikte, ulaşılmış bulunan tüketim düzeyinin ve tüketim alışkanlıklarının, çevre sorunlarının temelini oluşturduğunu da savunmaktadır.

Ekonomiye, geleceği az ya da çok geçmişe dayandırarak tahmin edilen ve doğanın sınırlarını dikkate almayan göstergelerin yol gösterdiğini belirten Brown, Flavin ve Postel (1998 : 5-6), ekonomistlerin çoğunun, gelişen teknolojiyle tüm sınırların yok olmasını beklemelerine karşın çevrebilimcilerin, büyümenin biyosferin değerleriyle kısıtlı olduğunu ve doğal bir sisteme yapılan saldırının, bu sistemin genellikle ani ve öngörülemeyen bir şekilde çökebileceğini düşündüklerini vurgulamaktadır.

Ekonominin yalnız servet üretimi anlamına gelmediğini ve ekolojik denge ile çevre kirlenmesi sınırlanmasının da yalnızca doğanın korunması demek olmadığını savunan Erol Uluğ'a göre (1997 : 45) her iki kavram da insan faktörünü ilgilendirmekte olup yaşamın iyileştirilmesiyle ilgilidir.

Çevresel kayıplara, toplumsal açıdan olduğu gibi ekonomik açıdan da radikal bir yaklaşımda bulunan Fikret Başkaya (1999 : 10), öncelikle 'Zenginleşin!' parolasının teşhir edilmesi gerektiğini, zira zenginleşmenin, ilişkinin bir yönünü belirttiğini, ilişkinin öteki yüzünün ise 'Yoksullaşmak' olduğunu ve bu şekilde birinin zenginleşmesi başkalarının yoksullaşmasından bağımsız olamayacağını; birinin daha çok zenginleşmesi sadece başkalarının daha çok yoksullaşması, sefalet ve çaresizlik ortamına sürüklenmesiyle de sınırlı kalmayıp zenginleşmenin, doğanın da yoksullaşmasını içerdiğini belirterek doğanın yoksullaşmasının da daha derin bir anlamda olup bunun doğanın tahribi anlamına geldiğini vurgulamaktadır.

Dominique Simonnet (1993 : 93), ekonomiye eleştirel bir bakış açısına da sahip olan ekolojinin, ekonomik uygulama ve çalışmalara ilişkin ilk eleştirisinin 1948'de yayılmaya başlayan 'daha çok tüketirseniz daha az yaşarsınız' felsefesi olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak, ekonomik yönden desteklenmeyen çevre ile çevresel değerleri göz ardı ederek gelişmeye çalışan bir ekonomi, bu yanlış uygulamanın zararlarını çok geçmeden görecektir. Fakat bu ilişkide asıl rol ekonomiye düşmektedir. Zira ekonomi, ne kadar önemli olursa olsun, yaşamsal

değeri çevre kadar yoktur. Yani önemli ve gerekli olan asıl durum, ekonomik yapının kendisini, çevreyi koruyacak ve geliştirecek şekilde biçimlendirmiş olmasıdır. Ekonomi düzelir, hem de çevreye duyarlı bir ekonomi daha kolay ve güçlü bir şekilde düzelir; ama çevre bir sefer bozulursa, ya çok zor düzelir ya da hiç düzelmez.

3.3.“Çevre”nin Küresel Yönden Önemi

Dünya insanlık tarihinin karşılaştığı en önemli olgulardan birisi, özellikle son 20 yıldır, söylemi günden güne artan ‘küreselleşme’ olgusudur. Elbette ki, söylemi günden güne artan bir kavram, insanlık geneli için belirli bir öneme sahiptir. ‘İnsanlık geneli için’ diyoruz çünkü, dünyanın bir kısmı küreselleşme söylemlerini duyup bunlardan etkilenirken, bir kısım insanlar da, fakirlik ve onun getirdiği açlık kıskacında yaşama savaşını kazanma peşindedirler.

Günümüzün teknolojik ve bilimsel şartlarını düşündüğümüzde küreselleşme kavramının gerçekten de önemli bir olgu olduğunu söylemek için alim olmaya gerek yok. Küreselleşme, elbette ki her açıdan önemlidir; ama ‘çevre’ açısından daha da önemlidir.

3.3.1. Küreselleşme Nedir, Ne Değildir (Olmamalıdır)?

Küreselleşme, bilim ve teknoloji alanındaki yenilik ve gelişmelere bağlı olarak, dünyanın herhangi bir yerindeki toplumsal, bilimsel, teknolojik ve çevresel değişim ve gelişimlerin, dünyadaki birçok toplumu etkileyebilmesi olarak kullanılmaktadır. Bu etkileyebilme, daha çok iletişim ve medya aracılığıyla olmakta, bunun yanında toplumsal ve doğal olaylar yoluyla da olabilmektedir.

Küreselleşme, çoğu bakımdan kaçınılmaz bir gerçekliktir. Fakat bu gerçekliğin, bir olumlu, bir de olumsuz boyutu vardır. Yapılan bilimsel buluşlar ve bunlara bağlı gelişmeler, özellikle de insanın hayatını kolaylaştırıyorsa, kısa bir zaman içerisinde, dünya üzerinde birçok toplumdan kabul görmekte ve onlar tarafından kullanılmaktadır. Bu, küreselleşmenin olumlu bir etkisidir. Fakat bunun yanında, dünyanın herhangi bir yerindeki bir çevre felaketi, örneğin yağmur

ormanlarının azalması, bir süre sonra dünya üzerinde önemli olumsuzlukların hissedilmesine yol açacaktır. Bu da küreselleşmenin olumsuz boyutudur. Anlaşıyor ki küreselleşme, dünya sağlığının devam etmesi açısından bakıldığında, çevre boyutuyla daha önemli bir konuma gelmektedir.

Küreselleşmenin, 1960'lı yıllarda Kanadalı sosyolog Marshall McLuhan tarafından belirtilen 'küresel köy' kavramıyla ortaya çıktığını ama bunun 1990'lı yıllara kadar gerçekleşmediğini belirten Paul Harrison (1997 : 190), küreselleşmiş dünyanın, acımasız rekabetin dünyası olduğunu ve bu rekabetin, büyük göçlere, hızlı şehirleşmelere ve geniş ailelerin bölünmesine neden olduğunu vurgulamaktadır.

Birçok yönden kaçınılmaz bir gerçeklik olan küreselleşme, bazı açılardan da kaçınılması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bize göre, Dünya üzerindeki ülkelerin, dil, ekonomik yapı, sosyal yapı, siyasal yapı, eğitim yapısı ve bunlara benzer bazı alanlarda küreselleşme fırtınasına kapılması diye bir şey olamaz. Çünkü bu öğeler, kendine özgü yapıları ile, bir ülkeyi diğer ülkeden ayırt etmeye yarayan öğelerdir. Ve bu konularda çıkarılan küreselleşme dalgaları, büyük balığın küçük balığı yutmasını sağlayacak ortamlardır. Yani 'ılımlı küreselleşme' ile başlayan ağabey-kardeş ilişkisi, bir teslimiyet ve sömürü simgesi olan efendi-köle ilişkisine dönmemelidir.

Küreselleşmenin olumsuz boyutunun, yani ağabey-kardeş ilişkisinin zaman içerisinde efendi-köle ilişkisine dönmesinin temelinde, zenginlerin elini cebine atmamasının olduğunu belirten George Soros (2002 : 6), kazanan kişi ve toplumların, kaybedenlerin kayıplarını telafi edebilecek durumları olduğu halde uygulamada bunun böyle olmaması, yani kazananların, kaybedenlerin zararları ile ilgilenmemeleri nedeniyle küresel olumsuzlukların oluştuğunu vurgulamaktadır.

3.3.2. Çevre-Küreselleşme İlişkisi

Çevre sorunlarının küresel etkilerini vurgulamadan önce, işe küresel olarak sorumluluk açısından bakmakta yarar var. Küresel ölçekte düşünüldüğünde, sorumluluk payları bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında farklılık olduğunu belirten Turgut (2001 : 39), gelişmiş ülkelerin bugünkü kalkınma

düzeylerine erişebilmek için yüzyıllardır yaptıkları faaliyetler ve uyguladıkları politikalar nedeniyle daha fazla sorumlu olduklarını vurgulamaktadır.

Çevre sorunlarının yerel olmaktan çıktığını belirten Sargun A. Tont (1999 : 2), çevreciliğin çok gelişmiş olduğu toplumlarda bile çevre sorunlarına kısa zamanda çözüm bulmanın mümkün olmadığını vurgulayarak, bunda, çevre sorunlarının uluslararası boyutlarda etki göstermesinin birinci faktör olduğunun altını çizmiştir.

Çevre sorunlarının küresel olarak algılanmasında tarihsel bir saptamada bulunan Koray Haktanır'a göre (1997 : 194) çevresel katliamın geçmişine baktığımızda, özellikle 19. yy.'ın sonlarında ulaşılan endüstriyel gelişmenin hızlanması ve bütün dünya uluslarının kalkınmak için ekolojik süreçleri ve doğal kaynakları göz ardı edici endüstriyel kalkınma modellerine ağırlık verilmesi sonucunda, çevre sorunları, çağımızda, küresel boyutlara ulaşmıştır.

Çevresel tehditlerin daha bir artmasıyla son yıllarda, ortak amaç olarak Dünya genelinde insan rahatının sağlanmasının hedeflendiğini belirten Uluğ (1997 : 44), içinde bulunduğumuz yüzyılın son on yılında yaşamımızı tehdit eden acil ve karmaşık sorunlara, ısınmakta olan yerküre, ozon tabakasının durumu, çölleşme, ormanların yok oluşu, evrensel ısınma ve sera etkisiyle tarım alanlarının değişmesi ve kıyı kentlerinde su yükselmesi ve genel olarak çevre bozulması gibi sorunları örnek vererek öte yandan son yıllarda çevre ve kalkınmanın ele alınış biçiminin de değişmiş ve daha geniş bir bakış açısına ihtiyaç duyulduğu anlaşılarak bu nedenle, yalnız çevre veya gelişme alanlarında değil, ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi, ulusal ve uluslararası düzeyde etkileyen etmenler konusunda da karar alınması yoluna gidildiğini ve artık çevre çalışmalarında 'Sanayileşmiş' , 'Gelişmekte olan' gibi ayrımlara daha az yer verilerek, çevre ve kalkınma politikalarında ortak amacın tüm insanlığın rahatı olduğu mesajının verilmeye çalışıldığını vurgulamaktadır.

Aslında çevrenin insanlar tarafından gördüğü zararların faturasının küresel açıdan ödettirilmesi olarak görülebilecek bir düşünceye göre, ekolojik kriz, ekosistemlerde ani bir çökme yaratarak, tüm canlıların yaşamını sona erdirebilecek bir boyuta ulaşabileceğini vurgulayan Özdemir (1999 : 69), bunu belirtirken doğanın bütün elemanları arasındaki sıkı ilişkiyi de vurgulamış olmaktadır.

Çevrenin küresel öneminden bahsederken, ekolojinin, tüm insanların geleceğini sigortalamaya çalışan faaliyetler bilimi olduğunu belirten Çepel (1992 :

180), Dünyanın herhangi bir yerinde çevrenin maruz bırakıldığı zararların etkilerinin, dünyanın başka herhangi bir yerinde görülmesi bakımından verilebilecek bir örnekte, fosil yakıt ürünleri arasında kükürtdioksit parçacıkları ve karbonmonoksit gazları tüm dünyadaki hava kirletici maddelerin başında geldiğini, bu maddelerin lokal zararlarını azaltmak için uygulanan yüksek bacaların ise kıtalararası kirliliği yarattığını, kentleri ve özellikle sanayi kuruluşlarının çevrelerini hava kirliliğinden kurtarmak için başvuru bu düşüncesiz ve bencil davranışın, zararlı gazların binlerce kilometre uzaklara yayılmasına neden olduğunu ve dünya çapındaki asit yağışları ve orman ölümleri afetlerine neden olduğunu vurgulamaktadır.

Sağlıklı bir çevrenin küresel anlamda bir hak olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunan Kaboğlu (1992 : 17), küresel ölçekte çevre için atılan ilk adımlardan olan ve 1972 yılının Haziran ayında Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı sonucu yayınlanan Stockholm Bildirgesi'nde, 'insanın, kendisine onurlu ve iyi bir yaşam sürmesine olanak veren nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve tatmin edici yaşam koşulları temel hakkına sahip olduğunu' belirtmiştir.

4. ÇEVRE VE TERCİHLER

Çevre ve çevresel sorunlar, önemlerinin ve etkilerinin anlaşılmaya başlandığı dönemlerden itibaren, ana kaynağı ekonomik olan birçok muhalif düşünceler ve hareketlerle engellenmeye çalışılmış, ya da en azından, yapılması gereken çalışmalar ve uygulamaların, ekonomik tercihler nedeniyle askıya alınmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Sanki sağlıklı bir çevrenin, diğer birçok ihtiyaçtan sonra geldiği gibi yanlış düşünceler, çevresel değerler için yapılan harcama ve çalışmaların, neye hizmet edip etmediğini tartışma aşamasına getirmiştir.

4.1. Çevre : Zorunluluk mu, Lüks mü?

Doğal çevreye müdahalelerin artması sonucunda çevre sorunlarının ortaya çıkmasıyla, gerek insanlar olsun gerek diğer canlılar olsun bu sorunlardan kaynaklanan bazı zararlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bir süre sonra, doğal olarak o sorunları giderici bazı çalışmaların yapılması ihtiyacı doğmuştur. Bu çalışmaları yapabilmek için de ek kaynaklar aranmış, yeni masraflar çıkarılmıştır. Bu da, çevreye zarar verici faaliyetlerde bulunan kişi ve kurumların karlarının belli bir kısmından vazgeçip bunu çevreye duyarlı yatırımlara aktarmaları gerektiği, çevreye duyarlı kitleler tarafından savunulmaya başlanmıştır. Fakat önemli bir sorun da bundan sonra ortaya çıkmış ve yapılması istenilen bu yatırımların gereksiz, hatta lüks olduğu düşünceleri yaygınlaşmıştır.

Herşeyden önce, belirtilmesi gereken bir konu var: Yapılan iyileştirme ve önleme çalışmaları, bir amaca yöneliktir. Bu amaç da, dünyanın geleceğini sigorta altına almaktır. Bu nedenle, yapılan çalışmalar, asla lüks ve gereksiz değildir.

Çevre için yapılan çalışmalarda dikkat edilmesi gereken nokta, onarıcı değil önleyici çalışmalara ağırlık vererek, sorunu daha doğmadan evvel etkisiz hale getirerek, olası fazla maliyeti en düşük seviyeye çekebilmektir.

Çepel (1992 : 193), “Çevre sorunları, teknolojinin gelişmesi ve buna bağlı olarak hızlı bir ekonomik kalkınma ile birlikte insanın gereksinimlerinin çoğalması ve aşırı nüfus artışından kaynaklanmaktadır” şeklinde yapılan bir açıklamada büyük bir gerçek payı bulunmakla birlikte, bu nedenlerin temel etken olarak alınıp çözüm

yolları arandığında, sorunun tam olarak çözümlenemeyeceğinin kolayca anlaşılacağını, çünkü çevre sorunlarının kaynağı olarak gösterilen nüfus artışı, teknolojik ilerleme ve ekonomik kalkınmayla doğa tahribinin, birbiriyle iç içe geçmiş süreçler topluluğu olduğunu, bunların bazen birbirinin karşıtı, bazen de birbirinin destekleyicisi konumunda bulunduklarını vurgulamaktadır.

Aslında bize göre gerçek olan bir düşünce de, insanoğlunun çevre kavramını bir zorunluluk veya lüks olarak algılamasının temelinde, ondan beklediği menfaatlerin yattığıdır. İnsanoğlu, ele geçirebileceği bir menfaat için, sağlıklı bir çevreden çok kolay vazgeçebilmektedir. Sargun A. Tont'un da belirttiği gibi (1999 : Önsöz), insanoğlunun çevresiyle daha uyumlu yaşayabilmesinde, bilinç yani akıl (akıl bize göre burada menfaati temsil etmektedir) kadar, hatta ondan daha da fazla, duygusal faktörlerin işin içine girebilmesine de bağlıdır. Bu acı gerçeği daha çarpıcı bir şekilde anlatan Konrad Lorenz ise, uygar insanın, kör bir yıkıcılık ile kendisini çevreleyen ve varlığını sağlayan canlı doğayı yok ederek kendini de ekolojik bir yıkım ile karşı karşıya bıraktığını ve bu yıkımın ekonomik sonuçları duyumsanmaya başladığında verilen çabaların ise geç kalınmış gayretlerden öteye gidemeyeceğini vurgulamaktadır (Keleş, 1996 : 448). Aslında Lorenz'in vurguladığı bu düşünce de gösteriyor ki, insanoğlu, yaptığı tüm faaliyetlerinde ekonomik çıkarını ön planda tutmaktadır. Ve bu düşünce, varlıksal olarak değeri olan tüm diğer nesne ve canlıların faydalarının, 'üvey çıkar' olarak görülmesine neden olmaktadır.

Unutmamak gerekir ki, doğa yok edildiğinde, insanın da hiçbir özelliği kalmamaktadır. Açıkladığımız bu nedenlerle, çevresel değerleri ve sağlığı korumaya yönelik çalışmaların hiçbirisi gereksiz ve lüks olarak algılanamaz. Bizlerin ve gelecek nesillerin sağlığı için, çevreyi korumak ve geliştirmek, yapılacak en zorunlu işlerden birisidir.

4.2. Çevre mi, Sanayileşme mi?

Aslında bu bölümde işlediğimiz konuya 'Modernleşelim mi, İlkelleşelim mi?' şeklinde de bakabiliriz. İnsanlık tarihini düşününce, geçmişteki çevresel sorunların bugünkülerden çok daha değişik ve çok daha 'doğal' olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlığın bilimsel ve teknolojik yönden gelişmesinin hızlanmasıyla, insanoğlunun

doğaya ve insan da dahil tüm canlılara hükmetme isteği ve iştahı da kabarmaya başlamıştır. Ve maalesef insanoğlu, kabaran bu iştahını, çoğu zaman dizginleme ihtiyacı bile duymadan, doğanın tüm öğeleri üzerinde gidermeye çalışmıştır.

İlkel dönemlerin ilkel insanları, çevre ile, mümkün olan en fazla uyumu göstererek yaşamaya çalışmışlardır. Eminiz ki ilkel insanların bu yaşam tarzlarında, zihinsel eksikliklerinden çok, kendilerini doğanın bir parçası, doğayı da kendi yaşam alanları olarak görmeleri temel etkindir. Modern insan ise, son bir buçuk yüzyıla gelene kadar 1,5 milyar olan dünya nüfusunun, son bir buçuk yüzyıl içerisinde 6 milyarı geçmesiyle, sanki doğaya ve dünyaya, tekelleşmiş bir egemenlik sağlamak ister gibidir. Bu düşüncelerimiz, elbette ki ilkel bir yaşamın özlemi içerisinde olduğumuzu göstermez. Fakat geliştirdiği bilim ve teknoloji sayesinde, sanki dünyaya sığamama telaşı varmış gibi dünya dışındaki gezegen ve yıldızlarda hayat kurmaya çalışan, doğanın türler ve cinsler arasındaki dengesinin karşısında durarak kendisinin tıpa tıp aynısını bile kopyalayabilen insanoğlu, kendi yaşam alanı olan doğanın daha az yıpranmasını sağlayabilecek teknik ve yöntemleri, acaba neden kullan(a)mamaktadır? Eğer modernleşme bu ise ve böyle gidecekse, ilkel insanların bizlerden çok daha sağlıklı, ruhsal olarak bizden daha mutlu olduklarını söylemek için o dönemlerde yaşıyor olmaya gerek yok.

Günümüzden çok daha ilkel bir dönem olan M.Ö. 10 bin yıl kadar önce Türkiye'nin şimdiki alanının %75 kadarının orman örtüsüyle kaplı olduğunu belirten çevrebilimci Tansu Gürpınar, o dönemlerde sulak alanların %6, bozkır alanlarının %14 olduğunu, fakat bugün ise orman alanlarının %22, sulak alanların %1 ve bozkırların da %35 olduğunu vurgulayarak ilkel ve modern toplumlar arasındaki çevresel farkı ortaya koymaktadır (Kışlalıoğlu, Berkes, 1993 : 167). Modern insanın temellerini atan Batı uygarlığının sorumlu olduğu zararların ekolojik bir bakış açısıyla yargılanmasının da yine Batı'da yaşama hakkı bulduğunu belirten Luc Ferry (2000 : 27), Batı'nın bu konuda en ayrıntılı gerekçeleri geliştirdiğini ve en çok sayıda taraftarı topladığını da vurgulamaktadır.

Bedia Akarsu'ya göre (1997 : 20) 16.yy.'da Bacon'ın 'Doğaya egemen olmak için, doğayı tanımak gerekir' felsefesiyle başlayan doğaya egemen olma tutkusu, sanayi devrimi ile birlikte doğayı ve insanı sömürme tutkusuna dönüşmüştür. Terry Moore da (1997 : 249) Francis Bacon'ın 'Bilgi Güçtür' şeklindeki yorumuyla

bilginin faydalılığı oranındaki geçerliliğini vurgulamasıyla, bilimin gayesinin güç kazanmaya ve dolayısıyla çevrenin tahribine yöneldiğini belirtmektedir.

İlkel dönemlerde ve hatta birkaç yüzyıl öncesine kadar çevresel sorunların, daha çok doğal olaylardan kaynaklandığı göz önüne alınırsa, çevresel sorunların önemli bir kısmının nedenlerini son birkaç yüzyıllık gelişmelerde(!) aramak pek yanlış olmayacaktır. Necmettin Çepel'in de belirttiği gibi (1992 : 194-213), çevre sorunlarının ya da insanlığın ekolojik sorunlarının temel nedeni, insanların, doğal döngülerin dengesini, geliştirdikleri teknolojiyle bozmasıdır. Çepel, bunun da, hızlı nüfus artışı ve gelişen teknolojiyle insanın, çevreyi yoğun bir biçimde etkisi altına alarak böylece 'insan ekosistemleri' denen yeni ekosistemlerin doğduğunu; bu ekosistemlerin çevresiyle ilişkisinin, doğal kaynakları işletme, yeni yerleşim alanları kurma ve diğer kültürel yapılar meydana getirme gibi etkin karakterlerle biçimlendiğini; böyle bir eylem sürdürülürken, bu ortamların yeryüzüne ait doğal ekosistemlerin bir parçası olduğu ve kendine özgü yasaları bulunduğu düşünülmeden, insanların dünyanın bir parçası olduğu unutulurken, dünyanın insanlara ait olduğu yanılgısına düşülerek gerçekleştirildiğini ama ne var ki insanların bu düşünce ve işlevlerinin sonucunda yalnız kendilerinin değil, tüm canlıların yaşam temellerini yok ettiklerinin farkına varınca doğayla olan ilişkilerini yeniden değerlendirmeye başladıklarını vurgulamaktadır. Bunlar, elbette ki sanayileşmenin karşısında olmayı gerektirmemekte. Aaron Sachs'ın belirttiği (1997 : 176), Dünyada her yıl üretilen 400 milyar ton tehlikeli atığın %90'ından sanayileşmiş ülkelerin sorumlu olduğu gerçeğini düşünürsek elbette ki modern hayatın ve bilimin, insanlara getirdiği faydalı ve "en az zararsız" gelişmeleri sonuna kadar değerlendirmek gerekir. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta, insanlık için çok önemli olduğu düşünülen bir gelişmenin bile, sağladığı faydalar yanında çevreden götürebileceği değerlerin de neler olduğu saptanmalı ve bunların önüne geçebilecek çalışmalara, daha da çok önem verilmesi gerektiğidir. Bu acı gerçeklerden sonra insanın aklına haklı bir soru geliyor: Acaba, uygarlıkları, kültürü yaratan, bilimde, teknikte, sanatta, felsefede bunca ilerlemeyi başaran insan, neden kendini de aynı ölçüde 'insan' olma yönünde ilerletememiştir?

İnsanların, çevrenin tüm öğelerine karşı ne kadar acımasız ve çoğu zaman da duyarsız olduğunu belirten Aydın Aybay, insanların, öteki canlılardan farklı olarak,

akıl ile ve bundan kaynaklanan çeşitli becerilerle donatılmış olduklarını, bu nitelikleri dolayısıyla, doğayı, doğal kaynakları, çevreyi ya da dünyayı kullanıp sömürürlerken, sadece doğal dürtülere ve buyruklara bağlı kalmak zorunda olmadıklarını belirtip tam tersine bu dürtü ve buyrukları kendi egemenliklerine bağlı kılmaya ve doğadan nasıl yararlanacaklarını, doğal kaynakları nasıl kullanıp sömüreceklerini bizzat kendileri belirleme yetisine ve gücüne sahip olduklarını, böylece doğanın zorlaması ya da dürtüsü olmaksızın insanların, kendi istek ve kararlarına göre doğal çevreyi biçimlendirerek ve giderek bu çevrenin içinde, onun kaynak ve olanaklarını kullanarak bir ‘yapay çevre’ oluşturacaklarını, çevre sorununu doğuran olgunun da bu olduğunu vurgulamaktadır. Aybay’a göre insanoğlu (1997 : 310), doğal çevrenin olanaklarını kendi yapay çevresine aktarırken önüne geçilmez bir hırsla ve çabayla, kaynakları sonuna kadar, hesapsızca kullanma ve sömürme batağına saplanmıştır.

4.2.1. Bencil Sanayileşmenin Doğurduğu Çevresel Eşitsizlikler

Sanayileşme, bir toplumun ekonomik açıdan gelişmişliğinin temel göstergelerinden birisidir. Sanayi toplumu olabilmiş bir toplum, ekonomik ve sosyal ilişkilerinde daha özgür, kendine güveni daha fazla olan davranışlar sergileyebilir. Bunlar sanayileşmenin olumlu ve kulağa hoş gelen etkileridir. Fakat bir de işin diğer boyutu vardır. Sadece ‘sanayileşmiş olmak için yapılacak sanayileşmenin’ yarardan çok zarar getireceği, tartışılmaz bir gerçektir. Sadece sanayileşmiş olmak için yapılacak sanayileşme ile sanayileşme uğruna her şeye katlanma gibi bencil sanayileşme anlayışından en çok zarar gören ise çevrenin kendisi olacaktır.

Sanayileşme ile çevre arasındaki çıkar çatışmasına dayalı sürtüşmeye değinen Fikret Başkaya (1999 : 7-12), çevrenin, sanayileşme uğruna yok edilmemesi gerektiğini belirterek, sanayileşmenin çevreye tercih edilmesi gerektiğini düşünenlere, Boulding’in, iktisadı temel alarak söylediği “Sonlu bir dünyada sınırsız büyüme olabileceğini düşünen biri eğer deli değilse, iktisatçıdır.” sözünü hatırlatmaktadır. Kapitalist üretim sitemini, çevresel sorunları yaratan faktörlerin en başına koyan Başkaya’ya göre, üretim hızla artarken yoksulluk ve sefalet de hızla artmaktadır ve 1900 ile 1990 yılları arasında toplam üretim otuz kat artmıştır. “Fakat,

ortalama olarak insanların refahının da aynı doğrultuda arttığını söylemek çok zordur. Kapitalist üretimin mantığı ve o mantığın yıkıcı toplumsal ve ekolojik sonuçları, tartışma gündeminin birinci maddesine yerleştirilmedikçe, yapılacak tüm tartışmalar, en iyi koşullarda, balkondaki seyirciyi oyalamaya yarayacaktır” diyen Başkaya, insanın değerinin ‘ne kadar kazandırıyor, ne kadar satın alabiliyor’ ile sınırlı olduğu ve her şeye daha çok kazanan tarafından bakıldığı bir dünyada, çevrenin kaybetmesinin çok normal olduğunu ve Dünya Bankası’nın yetkin iktisatçısı Lawrence Summers’ın para babalarına yaptığı ‘çevreyi kirleten sanayileri Üçüncü Dünya ülkelerine kaydırabileceklerini, böylece kirlenmenin sosyal maliyetinin düşürülebileceğinin’ önerisinin asla şaşırtıcı olmadığını belirterek, Summers’ın bunu, Üçüncü Dünyalı bir insanın ortalama yaşam maliyetinin, gelişmiş ülkelerdeki benzerinden daha düşük olduğu, gerekçesine dayandırarak, o halde bir Üçüncü Dünya’lının kanserden ölmesi, ekonomik olarak daha uygun olacağının düşünüldüğünü ve buna bakınca sermayenin hareketinin bu kadar kolaylaştığı ve sağlam temellere(!) dayandığı bir dünyada sermayenin, ‘ekolojik ucuzluk’ yapan yoksul ülkelere kayacağı, ki bunun, doğal çevre tahribatını derinleştireceğini vurgulamaktadır.

Çevreye duyarsız sanayileşmenin çevreye verdiği zararların tarımsal boyutunu ele aldığımızda Fatma Özdemir bu konuda (1999 : 68), ürünlerin hasat edilmesiyle topraktan çıkarılan besleyici tuzların oldukça kısa sürede dışkı olarak aynı bölgede toprağa geri dönmesi gibi doğal bir çevrimin bulunduğunu, ama sanayileşmiş toplumların hemen hepsinde üretim ile tüketimi birleştiren bu döngünün kırılmış olduğunu, sanayileşmiş ülkelerin çoğunda, tarım üretimi için gerekli besinlerin gübre, dışkı ve bitki artıklarından değil, kimya sanayisinden alınmakta olduğunu belirtmektedir.

Alman Yeşiller ekolünün filozofu olarak bilinen Rudolph Bahro, uluslar ve toplumlar arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi çabalarında, üçüncü dünya ülkelerinin gelişmiş ülkeler seviyesine çekilmeye çalışılmasından ziyade, gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelerdeki yaşam tarzlarına yakın bir yaşam seviyesine ulaşılmasının, hem daha kolay, hem de çevrecilik açısından daha akıllıca olduğunu savunarak, sanayileşme ile artan tüketim kültürünün, çevresel yıkımda oynadığı rolü ortaya koymuştur (Tont, 1999 : 27).

Çevresel yıkımın aşırı tüketimden kaynaklandığını vurgulayan Simonnet (1993 : 31-34), geleceğin çılgın tüketicisinin, şimdi biberon isteyen çocuk olduğunu, bünyesinin şimdiden işlevsiz kalan ana memesini terk etmeyi öğrenmesiyle gelişeceğini belirterek aslında bir yönden de toplumsal çevrenin yapay çevreyi ve yapay çevrenin de toplumsal çevreyi nasıl etkilediğine değinmiştir. Simonnet ayrıca tüketim kültürünün yaratıcısı olan kapitalist toplumun, doğanın temelinde bedava olan havayı, suyu, toprağı, zamanı ve herkesin kendi başına özgürce gerçekleştirebileceğı faaliyetleri de satmayı başardığını savunmaktadır. Tüketim kültürünü birçok çevre sorununun nedeni olarak gören Yavuz Odabaşı (1999 – 39), İstanbul’un akciğeri ormanların yakılmasını, tarla açmak için ülkenin birçok ormanlık alanının yok edilmesi gibi olayları, tüketim toplumunda yer alma güdüsüne bağlı görmektedir. Krishnamurti ise (1999 : 11), çevreye karşı bu çıkarcılığı belirtirken, insanoğlunun Dünyayı sevmediğini, ondan sadece yararlanma hevesinde olduğunu vurgulamaktadır.

Tüketim kültürünün genel yaşam üzerindeki etkisini belirtmek için biyolog Peter Vitousek ve arkadaşları, yeryüzünün karadaki yıllık birincil üretiminin %40’ının insanlar tarafından ve geri kalan %60’ının da diğer milyarlarca canlı tarafından tüketildiğini ve nüfus artış hızının aynı oranda sürmesi durumunda 2030 yılında insanın payına şimdikininki iki katı tüketim düşeceğini ve tüketimin de artması durumunda bu sürenin kısalabileceğini vurgulamaktadırlar (Brown, Flavin, Postel, 1998 : 100).

Sanayileşme ile çevreyi koruma arasındaki dengenin nasıl korunabileceğı konusuna ülkemiz açısından bakacak olursak, Ruşen Keleş (1997 : 15), ülkemizde çevreye sahip çıkmanın, her zaman kaynak sorunuyla ilgili olmadığının türlü örneklerle görüldüğünü, pek çok tarihsel ve doğal çevre değerini korumanın, hiçbir kaynak gerektirmediğine, tersine, gerek turizm, gerek sanayileşme gibi sebeplerle, milyarlarca liralık kaynak harcayarak çevre değerlerimizin yitirilmesine yol açıldığına çok sık tanık olduğumuzu vurgulamaktadır.

Sanayileşmenin getirdiğı önemli toplumsal ve ekonomik birimler olan sanayi siteleri ve organize sanayi siteleri hakkında Türkiye Çevre Vakfı (1995 : 353), buraların yer seçiminde yapılan yanlış tercihlerin, sanayiciyi buralara çekemediğini

ve birçok girişimcinin verimli tarım arazileri üzerinde tesis kurduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, sanayileşme, ülkelerin ve toplumların birbirleriyle yarış ettiği bir parkurdur. Krishnamurti'nin de belirttiği gibi (1999 : 92) bu yarış, bencilce ve bilinçsizce yapıldığı sürece, dünyayı yok etmektedir.

İnsanoğlu, sanayileşme ve gelişme uğruna birçok şeyini feda ettiği çevreden, şimdilerde özür dileme telaşındadır. Hatta elinde olsa feda ettiklerini hemen geri getirecektir. Ama bize göre 'Doğa, insanı affetse de, yıpranmıştır bir kere' ve bu yıpranmanın elbette yıpratana tarafa ödettirilecek bazı cezaları olacaktır.

4.2.2. Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre

Kalkınma kavramı, bir toplumun, ekonomik, sosyal, eğitimsel, kültürel, bilimsel, teknolojik ve siyasal anlamda, insanların yararına olacak biçimde değişmesi olarak anlaşılabilir. Kısaca kalkınma, her alanda gelişim gösterebilmeyi içerir. Sürdürülebilir kalkınma ise, 20. yy.'ın sonlarına doğru, Dünyanın karşı karşıya olduğu ve gelecekte de karşılaşılabileceği çevresel sorunları tartışmak ve önlemek üzere Rio'da yapılan Gündem 21 Konferansı'nda ortaya atılan, üstte açıkladığımız kalkınma kavramının, çevre ile uyumlu olarak ve çevresel değerleri geleceğe de taşıyarak gerçekleştirilmesi gerektiğini açıklayan bir kavramdır.

Sanayileşmenin, çevreyi düşünmeden yaptığı ilerlemeyi durdurabilmek için, ilk olarak 3-14 Haziran 1992 tarihlerinde Brezilya'nın Rio kentinde yapılan Gündem 21 Konferansı'nda ortaya atılan 'Sürdürülebilir Kalkınma' kavramının, Ethem Torunoğlu (a, 1999 : 28), 'gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma' olarak tarif edildiğini belirtirken, Ediz Hun ise (1997 : 64), dengeli ve sürekli bir kalkınmanın, gelecek kuşakların sahip olacağı olanakları tehlikeye sokmadan, büyük bir sorumluluk duygusu içinde, doğanın kirletilmesini ve tahrip edilmesini önleyerek bugünkü kuşağın ihtiyacını karşılamayı hedef alan bir kalkınma biçimi olması gerektiğini vurgulamaktadır. Çelik Aruoba ise (1997 : 182), kavrama biraz daha ekonomi temelinden yaklaşarak, eğer cari ekonomik büyüme temposu, gelecekteki, hem pazarlanan mallarda hem de çevre mallarında kişi başına tüketim potansiyeli

olarak ölçülen refah düzeyinde bir azalmaya neden olacaksa bunun ‘sürdürülebilir’ olarak kabul edilmediğini, kavrama biraz daha çevre açısından bakıldığında, sürdürülebilir büyüme için gerekli koşulların, ‘doğal kaynaklar stoklarında, negatif olmayan değişikliklerin gerçekleşmesi’ olarak ortaya konduğunu belirtmektedir. Rio Konferansı’na temel oluşturan Ortak Geleceğimiz raporunda ise sürdürülebilir kalkınmanın, herkesin temel ihtiyaçlarını karşılamayı ve herkese daha iyi bir hayatla ilgili beklentilerini tatmin etme fırsatını vermeyi gerektirdiği belirtilmektedir (TÇV, 1994 : 72). Bu tanımlar ve açıklamalar açısından bakarsak ‘Sürdürülebilir Kalkınma’ kavramının temelinde, ‘gelecek kuşaklar, kıt kaynaklar, bugünkü kuşaklar’ kavramları arasındaki sıkı ilişkinin, her üçünün de varlığını koruyacak şekilde yapılandırılması bulunmaktadır.

Ralston’a göre sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve ekolojik yönden arttırıcı mal ve hizmet üretmek; mal, hizmet ve kaynakları doğal sisteme uygun düşecek şekilde planlamak; kanıtlanmış, geleneksel çalışma yöntemlerini kullanmak; sanayi için yeni ve daha temiz teknolojiler geliştirmek ve işyerlerini kaynaklara uygun ve estetik olarak düzenlemek gibi şartları içerdği zaman başarıya ulaşabilecektir (Prokop, 1994 : 52).

Brown, Flavin ve Postel’e göre (1998 : 17) sürdürülebilir bir ekonomik yapılanmanın ön koşulu, dünyanın temel enerji kaynakları olarak kullanılan petrol ve kömür yakıtlarının tüketiminden vazgeçmektir.

Sanayileşmenin ve dolayısıyla zenginleşmenin çevreye etkilerini ve ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramını değişik ama gerçeklik payı da yüksek olan bir yönden yorumlayan Fatma Özdemir (1999 : 71-86), insanoğlunun, Dünyanın, kendisine Tanrının bir nimeti olarak verildiğini ve o da bu nimetten sonuna kadar yararlanması gerektiğini ve kullanıp attığı her meta gibi, doğanın tüm doğal kaynaklarını da kullanıp atabileceğini düşünerek tüm doğal kaynakları sonsuz bir döngü içinde kendini yenileyebileceğini ve sonsuza dek insana hizmet edebileceğini sandığını; bazı kaynaklar kurumaya başlayınca da, o zaman her şeyin sonsuz olmadığını anlayıp, doğal kaynakların rezervleri hesaplamaya çalıştığını, bu hızla gidilirse kaç yıl daha dayanabileceklerini sorgulamaya başladığını; hızın biraz kesilebilirse, belki bir çıkış olur, umuduyla ‘sürdürülebilirlik’ kavramının gündeme getirildiğini; bu yolla zengin insanoğlunun, kuzey ülkelerinin aşırı tüketim

alışkanlıklarından fedakarlık etmelerini istemesinin dünyanın sonu olacağını düşünüp fedakarlık ibresini henüz bu kadar hızla tüketmeyenlere yönelttiğini vurgulamaktadır. Özdemir ayrıca, hemen bütün çevrecilerin çok savunduğu Gündem 21 açısından bu konuya bakarak, Gündem 21'in temelinde, asıl suçlulara işaret etmeden, bir anlamda bu biçimde üretmeye ve tüketmeye devam edersek, kısa sürede, üretecek ve tüketecek bir şeyin kalmayacağını bulduğunu, bu nedenle 'Sürdürülebilir' bir yaşam tarzına yönelmek gerektiğinin savunulduğu, bu sürdürülebilirlik talebinin, biraz da kalkınmak için çabalayan ülkelere, 'sakın siz de bizim kadar tüketmeye kalkmayın, zaten Dünyanın kaynakları sınırlı, siz ufak ufak idare edin' anlamına geldiğini, 1992'den bu yana sürdürülebilirlik kavramı, nüfustan dağlara, enerjiden konuta her alanda tartışılmasına rağmen en sürdürülemez yaşamı sürdüren Kuzey ülkelerinin, ne her yıl yaydıkları 20 milyar ton CO2 emisyonlarının azaltılması ne de Dünya kaynaklarının neredeyse yüzde 80'ine varan tüketim çılgınlığına son verecek bir sürdürülebilirliğin işaretlerini vermiş olduklarını da savunmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının bazı sınırlamaları içerdiğini belirten Kaboğlu (1992 : 31), bunların mutlak sınırlama olmayıp, günümüzde kullanılan tekniklere ve toplumsal örgütlenme ile insan faaliyetinin etkilerinin, biyosferin kaldırma kapasitesine yönelen sınırlamalar olduğunu vurgulamaktadır.

Çevre sorununda 'Önce üretim mi, çevre mi?' sorusunun doğru bir ikilemi yansıtmadığını savunan Temel Demirel (1999 : 49), sürdürülebilir kalkınma için soru(n)un, 'Ne kadar üretim/büyüme, ne kadar çevre koruma?' noktasında olduğunu belirterek aslında bir açıdan 'sürdürülebilirlik' ve 'kalkınma' kavramları arasındaki tercih oranlarının sorunun temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak baktığımızda, sürdürülebilir kalkınma kavramının, çevreyi koruma konusunda atılmış olumlu bir adım olması yanında, kendisine yöneltilen eleştiriler de pek haksız sayılmaz. Zira, sürdürülebilir kalkınmanın, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin, daha sağlıklı gelişebilmeleri için ortaya atılmış bir düşünce olması bir yana, Üçüncü Dünya ülkelerinin, özellikle çevresel şartlar bakımından sağlıklı yapıya nasıl kavuşturulacakları hakkında bilgi eksiklikleri içermektedir. Kavramın içeriğine baktığımızda çok net bir biçimde anlaşılıyor ki, kavram, kalkınan toplumlara ve ülkelere hitap etmektedir. Unutulan tarafta olan Üçüncü Dünya Ülkeleri, zaten kalkınan toplumların çevreye verdiği zararlardan birinci derecede

etkilenen halkların ülkeleridir. İşin kara mizahlık yönü ise, karnını bile doyuramayan bu toplumlar için kalkınma kavramının bir anlamının olmamasıdır. Açlıktan ve sağlıksız yaşamdan dolayı her yıl milyonlarca insanını kaybeden bu ülkeler için birinci derecede önemli olan ihtiyaç, sağlıklı bir yaşama ortamına sahip olabilmektir. Tamam, sürdürülebilir kalkınma kavramının ana hedeflerinden birisi, yaşama ortamlarını iyileştirmektir. Ama tekrar belirtmeliyiz ki, bu ve benzeri hedefler, kalkınmalarını tamamlamış ve kalkınmaları sürecinde doğal kaynakları ve doğal yaşamı fazlasıyla tahrip etmiş toplumlar için belirlenmiştir. Yani ABD'nin Çok Uluslu Şirketlerinden (ÇUŞ) olan Coca Cola şirketi için önemli olan 'sürdürülebilir kalkınma', Nepal'de yaşam savaşı veren sağlıksız bir aile için hiçbir anlam taşımayabilir.

5. GENEL OLARAK TÜRKİYE’NİN ÇEVRE SORUNLARININ TANITIMI

Maalesef günümüz toplumlarının hemen hepsinin uğraşmak zorunda olduğu sorunların ilk sıralarında çevreye ait sorunlar yer almaktadır. Kimi az kimi çok, yeryüzündeki toplumların hepsi, olumlu ve olumsuz etkenlerin küresel etkisi altında, çevre sorunlarını bünyesinde barındırmaktadır. Ülkemize de baktığımızda, çevresel açıdan bir cennet olmanın çok uzağında bulunmaktayız. Fakat, çevreye karşı birçok hatası ve günahı bulunan Türkiye’nin, yanlışlarını düzeltebilmesi için geç olmasına karşın, henüz iş işten geçmemiştir.

Çevre sorunları dediğimiz zaman aklımıza ilk gelen düşünce, çevrenin, yapılan bazı davranış ve çalışmalar nedeniyle ‘canının yanması’ şeklinde oluyor. Evet, çevrenin canı yanıyor. Yapılan doğayla uyumsuz ve hatalı davranışlar, çevrenin canını az veya çok yakıyor. Ve bu yanma, çevrenin bünyesinde bir sorun meydana getiriyor. İşte, çevre sorunu dediğimiz kavram, yapılan yanlış etkilere verilen bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkıyor.

2872 Sayılı Çevre Kanunu, 2. maddesinde, çevre sorunuyla eş değer olarak kullandığı çevre kirliliğini, insanların her türlü faaliyetleri sonucu, havada, suda ve toprakta meydana gelen olumsuz gelişmelerle ekolojik dengenin bozulması ve aynı faaliyetler sonucu ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların, çevrede meydana getirdiği arzu edilmeyen sonuçlar şeklinde tanımlamaktadır.

Keleş ve Ertan ise (1992 : 24) çevrenin doğal yapısının bozulmasıyla ortaya çıkan çevre sorunlarını, hava, toprak ve suda meydana gelen ve diğer canlıların sağlığını olumsuz etkileyen kirlenme ve bozulmalar olarak tanımlamaktadırlar.

Ediz Hun’a göre (1997 : 50) genel olarak çevre kirliliği, insanlara ve onların tüm faaliyetlerine olumsuz yönde etki yapan çevre değişiklikleri, veya kaynaklarımızın yanlış yerde, hatalı kullanılması olarak anlaşılabilir, ya da başka bir anlatımla, modern insanın, ekosistemleri, ekolojik yönden kabul edilemeyecek şekilde zorlaması olarak tanımlanabilir. Erol Uluğ ise (1997 : 41) ‘Çevre’ye sadece ‘insan’ açısından bakan bir tanımı belirterek çevre kirliliğini, çevrenin doğal dengesini bozan ve koku alma, görme, dokunma ve işitme yoluyla kişiler üzerinde yıkıcı etkilenmeler meydana getiren bozulmalardır, şeklinde tanımlamaktadır.

Görüldüğü gibi Uluğ'un bu tanımı, çevre kirliliğinden sadece insanlar etkileniyormuş anlamını vermektedir. Aslında çevre kirliliğinden sadece insanlar etkilenmemekle birlikte, olaylara madalyonun öbür yüzünden bakarsak, çevre sorunlarının kaynakları listesinin birinci sırasında insan bulunmaktadır.

Firuz Demir Yaşamış (1995 : 7-11), çevre kavramının bir sorun olarak algılanmasının evrensel ve ulusal boyutlarda ortak olan üç temel nedenden kaynaklandığını ve bunların birincisinin, çevre sorunlarına yol açanların neden oldukları çevresel nitelik bozulmalarının maliyetini ödememek gibi bir olanaklarının bulunduğunu ve böylece, bunların gözünde çevrenin, maddi açıdan hiçbir değeri kalmadığını; ikinci nedenin, bu gezegende yaratılan kirliliklerin, başka gezegenlere gönderilmesi olanağının mevcut olmamasından dolayı bunun dünyanın herhangi bir yerindeki kirliliğin, dünyanın herhangi bir ülkesini etkileyebilecek olmasıyla ilgili olduğunu; üçüncü nedenin ise, kıt kaynaklar üzerindeki baskının hızla artmakta olması ve bu nedenle de bazı türlerin ortadan kalkmaya başlaması olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Yaşamış, Türkiye'nin çevre konularına bakışı hakkında, Türkiye'de çevre konusunda duyarlı bir kamuoyu oluşmuş olmasına karşın, çevresel sorunların önlenmesi yolunda kamuoyunun isteklerini yeterli ölçüde karşılayacak ulusal bir siyasal irade oluşturulamadığını; çevre mühendisliği eğitimi almış olmasına karşın binlerce gencin, uzmanlık konusu ile ilgili olarak gerek kamuda, gerek özel sektörde çalışma olanağı bulamadığını; yasal düzenlemelerle çevresel niteliklerin korunması ve geliştirilmesi konusunda kendilerine birçok görev verilmiş olan belediyelerin hemen hepsinde çevre örgütünün kurulamamış olduğunu; ulusal çevre örgütünün statüsünün, 'eşgüdümücü' olmakla 'yürütücü' olmak arasında yıllarca duraksamalar yaşadığını ve sonunda ancak 'önerici' bir kurumsal statüde kalabildiğini; sorunların yaşanmakta olduğu alanlarda çevre sorunları ile ilgilenecek kurumsal ve yönetsel yapının kurulamadığını; çevre sorunlarını çözmek isteyen ancak yetenekleri ve olanakları buna yetmeyen kurumsal bir çerçeve oluşmuş olmasına karşın çevre yönetimine ilişkin teknik, hukuksal ve yönetsel süreçler belirlenemediğini; ulusal çevre yönetiminin ilke, politika ve eylem programlarını içeren bir çevre ana planının hazırlanamamış ve bu amaçla oluşturulması gereken ekonomik ve akçalı sistemlerin, olması gereken şekilde kurulamamış olduğunu vurgulamaktadır. Fakat bize göre, Yaşamış'ın, belirttiği gibi Türkiye'de çevre

konusuna duyarlı bir kamuoyu oluşmuş değildir. Eğer kamuoyunu, herhangi bir konuda o konunun uzmanlarının tepki vermesi olarak algıarsak, ki bu tepki çoğu zaman sadece konuşmaktan ibarettir, o zaman Yaşamış'ın belirttiğine katılabiliriz. Oysa kamuoyundan asıl anlaşılması ve beklenilmesi gereken, verilen tepkinin sözde kalmayıp eyleme de dönüşmesidir ve toplumun önemli oranı tarafından kabul görebilmesidir. Ayrıca, Kartal'ın ve Şengül'ün de belirttiği gibi (2001 : 525), herkesin kirlettiği ve bozduğu çevreyi, belirli kişi ve kurumların korumasını ve iyileştirmesini beklemek gerçekleşmesi çok zor bir yaklaşımdır.

Ülkemizde çevreye zarar verici faaliyetlerin sorun olarak hissedilmeye başlanması, dünya geneline göre daha yeni olmakla beraber bu sorunların ilerleme hızı oldukça fazladır.

Ruşen Keleş, genel olarak ülkemizde çevre sorunlarının temelinde (1997 : 279),

- Türkiye, çevre sorunlarıyla son yıllarda uğraşmaya başladığı için, devletçe uygulanan politikaların, daha çok onarımcı nitelikte olması,
- Türkiye'de, çevreyle ilgili resmi politikaların niteliğinin, hem statükoyu koruyucu, hem düzenleyici, hem de emredici nitelikte olması,
- Çevre uygulamalarında, tutarlılıktan ve süreklilikten yoksun olması, zamana ve değişen gereksinimlere göre politikaların yeni koşullara uydurulmasından farklı olarak, her siyasal iktidarın, her alanda olduğu gibi, çevre konularında da kendine özgü yollar tuttuğundan, çevre uygulamalarında değişmez kuralların sürekli olarak yürürlükte tutulması fırsatlarının kaçırılması nedeniyle bundan da zarar görenin, çevre değerlerinin kendisi olduğu gerçeklerinin yattığını vurgularken Firuz Demir Yaşamış'a göre ise (1995 : 17), ülkemizde çevre sorunlarının ortaya çıkmasında, hızlı nüfus artışı, kırdan kente göç ve endüstrileşme olmak üzere üç temel neden bulunmaktadır.

Ülkemizde, çevre kirlenmesine önlemeye yönelik düzenlemeler ve uygulamalar hakkında Göksel Demirer (1999 : 153), “gerekli tüm önlemlerin alındığı, kamu ile ilgili yasa ve yönetmeliklere sahip olunduğu, uluslararası alandaki anlaşmaların tarafı ve takipçisi olduğumuz” gibi resmi açıklamaların, yaşanmakta olan çevresel/ekolojik bozulma ile Türkiye boyutunda da bir çelişki oluşturduğunu belirterek aslında bir anlamda kamuoyunun ve yönetimlerin uygulama eksikliklerini

vurgulamaktadır. Nur Sözen ise (1997 : 139), kamunun çevre konularına tepkisizliğini daha açık bir şekilde belirterek, ülkemizdeki sorumlu kuruluşların ve kişilerin, yeşile hala süs olarak bakmalarının ve onu korumaya ilişkin sloganlarını da bu mantığa oturttuklarını görmenin; Devletin çeşitli kademelerinde görev yapan sorumluların, dünyanın çeşitli ülkelerinin, geçen yüzyılın ortalarında yanlışlığını fark ettikleri ve 21. yüzyıla girerken doğayı yenmek yerine, doğa ile uyumlu yaşamak felsefesine alkış tutmalarının ve bu konuları karara bağlayan uluslararası sözleşmeleri imzalamalarına karşın, her vesile ile doğayı yenmekten söz etmelerinin, terk edilen teknolojilerin ülkemize girmesine izin vermelerine ve daha da acıklısı, devletin kalıcı bir politika oluşturmak yerine günlük çözümlerle uğraşmalarının, yasalara ve kalkınma planlarına yazdıkları ile yaptıklarının birbirleri ile çelişmesine şahit olmanın, çevre açısından çok üzücü olduğunu vurgulamaktadır.

Çevrenin tüm öğeleri üzerinde olumsuz etki yapan bir faktör de, enerji üretim yöntemleridir. Maalesef ülkemizin enerji ihtiyacının yarıya yakın bir kısmının petrol ve kömür gibi fosil yakıtlardan elde edildiği göz önünde bulundurulursa, ülkemizin, havanın kirlenmesine önemli bir katkı(!) yaptığı söylenebilir. Halbuki ülkemizin, coğrafi ve topoğrafik özellikleri dikkate alındığında, su, rüzgar ve güneş enerjilerinden faydalanmaya çok uygun olduğunu söylemek yanlış olmaz. Uzmanların belirttiğine göre, Almanya, sadece yedi yıl içerisinde, ülkemizin kuruluşundan bu yana yaptığı tüm enerji kaynaklarıyla elde ettiği enerjiden daha fazlasını, rüzgar enerjisi yoluyla elde etmiştir.

Ülkemiz, bulunduğu coğrafi konum açısından da bakarsak, çevresel sorunlarla karşılaşmaya oldukça uygun bir yere ve yapıya sahiptir diyebiliriz. Bilindiği gibi ülkemiz, Dünya üzerindeki üç önemli kıtanın birleştiricisi konumunda iken büyük bir iç denizi de bir dış denize bağlayan iki önemli boğaza sahiptir. Bu özellikleri sayesinde de, denizden ve karadan birçok komşu ülkesi olan nadir ülkelerden birisidir. Bunun sonucunda, çevresel olarak komşularında meydana gelebilecek olumsuz değişimlerden de kolayca etkilenebilecek bir konumdadır. Gerçi çevresel sorunların da küreselleşme yolunda olduğu dikkate alınır, bir ülkenin etrafının komşularla çevrili olması ya da Dünyanın bir köşesinde yalnız yaşıyor olması, pek önemli değildir. Önemli olan, ülkelerin olası tehlikelere karşı izlediği politikalar ve uygulamalardır.

Ülkemizin çevresel sorunlarla karşılaşma riskini arttıran bir konu da, ülkemizin doğal, sanatsal ve tarihi yapılar bakımından oldukça zengin bir malvarlığının olmasıdır. Bulunduğu alanda doğal yapılar ve eserlerin çok olması, tarihsel olarak çok eski ve yoğun geçen bir tarihinin olması, ülkemizin doğal, sanatsal ve tarihsel açıdan zengin olmasında temel etkindir. Böyle yoğun bir şekilde çevresel değerlere sahip olan bir toplumun da, bu değerlerle ilgili sorunlarla karşılaşma riski artmaktadır. Fakat, her topluma nasip olmayan böyle değerlere sahip olan ülkemizde, bu değerleri koruma açısından yapılan çalışmalarda her zaman eksiklikler bulunmuştur. Aslında ne pahasına olursa olsun korunması gereken bu değerler, yanlış uygulamalar, kişisel veya sınıfsal çıkarlar ve önemsememeler gibi nedenlerle zarar görmeye çok elverişli durumdadırlar.

5.1. Hava Kirliliği

Hava, canlıların her an, birebir ihtiyaç duydukları bir çevre ögesidir. Bu yönüyle diğer çevre öğelerinden bir adım önde olmakta ve onun sağlığı, canlıların sağlığını biraz daha fazla ilgilendirmekte olmasına karşın hava, yaşamsal önemi düşünülmeden en fazla kirletlenen çevre öğelerinden birisidir. Ve maalesef bu, Türkiye’de de böyledir.

Havanın, gerek insan sağlığına, gerekse tabiata zarar verici hale gelmesinin, kirleticiler denilen unsurların fazlalaşmasıyla olacağını, kirleticilerin, belirli bir kaynaktan atmosfere bırakılan birincil kirleticiler ve atmosferdeki kimyasal reaksiyonlar sonucu meydana gelen ikincil kirleticiler olarak ikiye ayrılarak bu kirleticilerin, havada belirli ölçülerin üstüne çıkması halinde hava kirliliğinin meydana geldiğini ve bu açıklamalar çerçevesinde hava kirliliğinin, atmosferde toz, gaz, duman, koku, su buharı şeklinde bulunabilecek olan kirleticilerin, insan ve diğer canlılar ile eşyaya zarar verici miktarlara yükselmesi olarak tarif edilebileceğini belirten Türkiye Çevre Vakfı (1995 : 39-42), Türkiye’de hava kirliliği genel olarak evsel ısınma ve taşıtlardan kaynaklanmakta olduğunu, endüstriyel merkezlerde bu kaynakların üzerine endüstri emisyonlarından meydana gelen kirliliğin de eklendiğini, son yıllardaki hızlı ve plansız şehirleşmenin, endüstri tesislerinin yer seçiminde yapılan hatalar ve endüstri emisyonlarına etkili bir arıtım uygulanamamasının,

dünyada 1960'lı yıllarda çözülmüş olan bölgesel kirlilik sorunlarının Türkiye'de hızla artmasına neden olduğunu da vurgulamaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı tanıma göre 'hava kirliliğinin, canlıların sağlığını olumsuz yönde etkileyen veya maddi zararlar meydana getiren havadaki yabancı maddelerin, normalin üzerindeki yoğunluğu' olduğunu belirten Çepel (1992 : 195), insanlar tarafından atmosfere karıştırılan yabancı madde gruplarının adlarını da belirterek 'Hava kirliliğini, atmosferdeki toz, gaz, duman, koku, su buharı şeklinde bulunabilecek kirleticilerin, insan ve diğer canlılar ile eşyaya zarar verici miktara yükselmesi' şeklinde tanımlamaktadır.

Ruşen Keleş (1997 : 10), çevre kirliliğinin ve onun bir boyutu olan hava kirliliğinin, ekolojik dengeyi bozmakta olduğunun en çarpıcı belirtilerinin, sera etkisi, ozon sorunu ve asit yağmurları gibi sonuçlarla iklim koşullarında ortaya çıktığını belirtmektedir. Çepel ise (1992 : 43-181), atmosferde bulunan karbondioksit gazının, aynen sera camlarında olduğu gibi, güneşten gelen ışın enerjisinin yeryüzüne kadar gelmesini engellemediğini, ama bu ışın enerjisi yeryüzüne çarpıp ısı enerjisi haline dönüşünce, bunun yeniden atmosferin yüksek tabakalarına çıkmasını engellediğini ve böylece yeryüzüne yakın ortamlar üzerinde ısıtıcı bir etki yaptığını, buna da atmosferik karbondioksitin 'sera etkisi' dendiğini belirterek, sera etkisinin çok önemli ekolojik sorunlar ortaya çıkardığının, atmosferin doğalında on binde üç oranında bulunan karbondioksitin, sanayileşmeyle önemli derecede arttığının, kömür, akaryakıt gibi fosil yakıtların bol miktarda kullanılmasından dolayı atmosferdeki karbondioksit miktarı gittikçe çoğalarak, bunun da sera etkisini artırarak dünyanın gittikçe ısınacağını ve Dünya ikliminin bu nedenle ısınmasının kutuplardaki buzları eritebileceğinin, deniz kıyılarında su seviyelerinin yükseleceğinin ve birçok kıyı bölgesinin sular altında kalabileceğinin düşünüldüğünü vurguladıktan sonra hava kirliliğinin önemli bir nedeni olan asit yağışlarına değinerek asit yağışlarının, uzmanların bildirdiklerine göre sanayi kuruluşları kaynaklı olduğunu, özellikle termik santrallerin bacalarından çıkan duman içinde, bol miktarda kükürtdioksit ve azotoksit gibi gazlar bulunduğunu, bunların atmosferdeki nem ile birleşince, sülfürik asit, nitrik asit gibi akıcı asitlere dönüşerek kar, yağmur, sis yağışlarıyla yeryüzüne ulaştığını ve bunlara 'asit yağmurları' dendiğini belirtmiştir. Ayrıca fosil yakıtlardan kaynaklanan asit yağışları ve çeşitli gazların, çevreyi, kirlilemekle kalmadığını,

tarımsal ürün üzerinde de olumsuz etki yaptığını, ülkemizde de Yatağan Termik Santrali'nin çevresindeki tarlalarda ekili ürünün yaşayamadığı gibi, toprakların bitki yetiştirme özelliğinin de kaybolmak üzere olduğunu belirten Çepel, özellikle ülkemizde uygulandığı gibi kükürt oranı yüksek linyit kömürlerinin termik santrallerde kullanılmasının, sonuçları hesaplanamayan zararlara yol açtığını, bunun en tipik örneğinin, çevresini çölleştiren Muğla Yatağan Termik Santrali olduğunu vurgulamaktadır. Artan hava kirliliğine bağlı küresel ısınmanın, en önemli çevre sorunlarından biri olduğunu vurgulayan Erbil (1998 : 74), Buzul Çağı'ndan günümüze dünyanın ısısının sadece 4-5 derece artarken, Endüstri Devrimi'nden bu yana ise artışın yaklaşık olarak 1,5-3,7 olarak hesaplandığını belirtmiştir.

Hava kirliliğine bağlı olarak görülen ozon tabakasının seyrelmesi olayının, morötesi ışınımın artmasına ve bunun, denizlerdeki canlıları da olumsuz etkileyeceğini belirten Brown ve Kane (1999 : 60), küresel ısınmanın ilerlemesiyle, okyanuslardaki büyük akıntıların yönünün ve miktarının değişerek okyanuslardaki canlıların yaşam savaşının artacağını vurgulamaktadır.

Hava kirliliğinin bir boyutu olan sera etkisi üzerinde duran Postel (2000 : 74), sera etkisiyle birlikte sıcaklığın artacağını, artan sıcaklığın buharlaşmayı arttıracığını ve böylece ihtiyaç duyulan su miktarının artacağını belirterek, kış yağışlarının daha çok yağmur olarak görülmesi nedeniyle az miktarda yağan karların daha erken eriyerek, ürünler için en fazla gerekli olduğu yaz döneminde nehir akışlarının azalacağını savunmaktadır.

Ülkemizde, özellikle büyük şehirlerde yoğun olarak görülen ve halk sağlığını tehdit eder boyutlara ulaşan hava kirliliklerinin, mevsim koşullarından bağımsız bir şekilde süreklilik arz ettiğini belirten Gürpınar (1995 : 31-151), bu sürekliliğin başlıca sebebinin, hava kirliliğinde payının %60-70 kadar olduğu bilinen ulaşımdan kaynaklandığını; bir insanın günlük temiz hava ihtiyacının 15 metreküp olduğunu ve sadece bir arabanın 10 dakika çalışmayla canlı hayatını ne kadar ciddi bir oranda tehlikeye attığını vurgulamaktadır. Fakat Gürpınar'ın belirttiğinin aksine, 2001 yılı içerisinde hava kirliliği açısından küçük şehirlerimiz ilk sıraları alarak, hava kirliliğinin de 'küçük şehir-büyük şehir' ayrımı gözetmediğini göstermişlerdir. 2001 yılı için havası en kirli şehirlerimizde ilk sıraları, Kütahya, Denizli, Sivas, Afyon, Çorum, Rize, Antalya ve Kastamonu gibi illerimiz alırken ilk 10 il arasına İstanbul,

Ankara ve İzmir girememiştir (“En Kirli Hava Kütahya’da” , 2002). Bu arada, 2003 yılının kış ayları içerisinde gözlemlediğimiz bir olumsuzluk da, bu seneye kadar temizliği ve sağlığıyla dikkat çeken Malatya şehir merkezinin havasının, aşırı kirlenmişliğidir. Gerek kullanılan yakıtların kontrolsüz ve kötü oluşu, gerekse de şehir içindeki ulaşım sisteminde motorlu ve bireysel taşımacılığın yoğunlaşması, bu kirliliği körüklemektedir.

Hava kirliliğinin bir sonucu olan asit yağmurları açısından ülkemizin henüz Avrupa’da olduğu kadar tehlikeye maruz kalmadığını belirten Kışlalıoğlu ve Berkes (1993 : 63-69), Türkiye’de asit yağmurlarına Murgul, Ergani, Yatağan, Elbistan gibi sayılı yerlerde ve Avrupa’dan yağış alan kuzeybatı kesimlerde rastlandığını ve ülkemizdeki yağmurların fazla asitli olmadığını ve yağmurdaki asidi etkisizleştirebilecek kireçli kayaların ülkemizde bol miktarda bulunduğunu vurguladıktan sonra atmosferdeki karbondioksit oranının, fosil yakıtların tüketimi nedeniyle önümüzdeki 30 ile 60 yıl içerisinde iki katına çıkacağını belirtip, araştırmalara göre bu artışın, dünya ısını 1,5 ile 4,5 derece kadar arttıracığını ve bu ısı farkının az gibi görünmesine karşılık olarak buzul çağlarıyla ılık devirler arasındaki ısı farkının sadece 5 derece olduğunu vurgulamaktadır.

Havanın sağlığına ve dolayısıyla canlıların sağlığına olumsuz etki yapan bir faktör de pestisitlerdir. Türkiye Çevre Vakfı’nın belirttiğine göre (1995 : 503), buharlaşma özelliğine sahip bazı pestisitler bu yolla solunan havaya geçerek, sinir sisteminde ve biyolojik yapıda bozulmalara sebep olarak insan sağlığını doğrudan tehdit edebilmektedir.

Hava kirliliği, sadece ülkemizin değil Dünyanın mücadele etmek zorunda olduğu önemli bir çevre sorunudur. Özellikle yoğun sanayileşmenin yaşandığı, ulaşım sistemi olarak toplu taşıma yerine bireysel taşıma tercihlerinin ağırlık kazandığı ve ısınma aracı olarak daha çok fosil yakıtlarının kullanıldığı toplumlar hava kirliliğiyle daha çok uğraşmaktadırlar. Fakat yine çevresel sorunların küresel etkilerini dikkate alırsak, başta rüzgar olmak üzere bazı hava hareketlerinin, kirlenmiş havayı başka yerlere taşıması sıkça görülen bir olaydır. Buna ülkemiz açısından bakarsak, özellikle büyük şehirlerimizde görülen hava kirliliğinin, zamanla şehirlerin dışarısına doğru ilerlediği görülmektedir. Oysa ki, sanayi tesislerine uygulanacak önlemler ve yaptırımlarla, ulaşım sisteminde toplu taşımacılığın

yaygınlaştırılması için teşvik edici politikaların uygulanmasıyla, ısınma ihtiyacının giderilmesinde çevreye daha az zarar veren yakıtların kullanılması için halkın desteklenmesi ve bu konuda yaptırımların konması yoluyla, hava kirliliğinin en alt seviyelere inmesi sağlanabilir.

5.2. Su Kirliliği

Hava gibi, canlıların yaşam kaynaklarından birisi olan su da, canlıların sağlığını doğrudan etkileyen bir çevre ögesidir. Suyu yakın yerlerin veya diğer bir deyişle suyun, özellikle de temiz suyun bulunduğu yerlerin gelişmeye daha açık olduğu bir gerçektir.

Keleş ve Ertan su kirliliğini (1992 : 25), suyun doğal yapısının kullanma amacına uygun düşmeyecek ölçüde bozulması şeklinde tanımladıktan sonra, bu açıdan bakıldığında, içme suyu ile kullanma suyunun kirlilik tanımlarının birbirinden farklı olacağını vurgulamaktadır. Ergun Gürpınar ise (1995 :117) su kirliliğini, su kaynağının belirli bir amaç için kullanılabilme potansiyelinin azalması şeklinde tanımlamaktadır.

Su kirliliğini, istenmeyen maddelerin, suyun niteliğini, ölçülebilecek oranda kötüleştirecek miktarda ve yoğunlukta suya karışması şeklinde tanımlayan Çepel (1992 : 42-180), su kirliliğinin, suyun ekolojik dengesini bozan nitelik değişimlerinin genel adı olduğunu, asit yağmurlarının, göller ve nehirler gibi sular dünyasına düştüğünde bunların asitlilik oranını arttırdığını, balıkların, sudaki asitlilik oranına çok duyarlı oldukları için böyle sularda yaşayamadıklarını belirtip, suların doğal yapısının bozulmasının bir türü olan ötrofikasyon olayının, kimyasal değişimler sonucu, azot, fosfor gibi besin maddeleri bakımından zengin olan suların yahut diğer çözeltilerin, deniz, göl ya da akarsulara karışarak bunları besin maddeleri bakımından zenginleştirmesi olduğunu ve ‘ötrofikasyon’ olayının aynı zamanda suların biyoelementler bakımından zenginleşmesi olduğunu da vurgulamaktadır.

Türkiye’de su kirliliği sorunlarının ilk kez Haliç’in kirlenmesi ile dikkati çekmeye başladığını belirten Türkiye Çevre Vakfı (1995 : 92-158), bir zamanlar, yalnız ulusal değil, dünya sanat ve edebiyat tarihine de geçmiş olan Haliç’in, evsel ve endüstriyel atıkları taşıyan bir kanalizasyon haline gelmesinin büyük yankılar

yaptığını, Haliç'in kirlenmesini, İzmit ve İzmir Körfezleri kirlilikleri ve Porsuk Çayı kirlenmesinin takip ettiğini, daha sonraki yıllarda da önlem alınmaması ya da alınan önlemlerin yeterli olmaması gibi nedenlerle, kirliliğin, bütün ülkede yaygınlaşarak yoğunlaşmasına ve yaygınlaşmasına paralel olarak kirlilik kontrolüne ilişkin çalışmaların da hız kazandığını vurguladıktan sonra, yüzeysel sular içinde kirlenmeye karşı en hassas olanlarının göller olduğunu, özellikle dışarıya akışı olmayan göllerin havzasından toplanarak, gerek akarsular, gerekse de yüzey akışıyla gelen her türlü çözünmüş ve askıdaki maddelerin gölde birikmesi ve göle giren suların antropojen etkilerle kirlenmiş olmasının, su kalitesinin giderek bozulmasına neden olduğunu, özellikle kirleticiler, ağır metaller ve güç parçalanabilen pestisitler gibi çözünmeyen türde ise, bu kirleticilerin, göl içerisinde, giderek artan konsantrasyonlar meydana getirerek askıdaki maddelerin, göl tabanına çökerek birikim yaptığını ve gölün dolmasına sebep olduğunu, kolay parçalanabilen organik maddelerin, gölde, doğal biyokimyasal süreçler aracılığı ile son ürünlere dönüşerek stabilize olduklarını ve gölün doğal arıtma kapasitesini aşan organik yüklerin, göldeki oksijenin tükenmesine ve gölün hareketsiz duruma dönüşmesine neden olduklarını da belirtmektedir. Ayrıca bir örnek vererek, ülkemizin en önemli ekolojik zenginliklerinden birisi olan Manyas Gölü ve çevresindeki sorunlara değinen Çevre Vakfı, bu doğa harikası ortamın karşılaştığı sorunlara örnek olarak, doğrudan veya göle ulaşan derelere, arıtılmadan boşaltılan evsel ve endüstriyel atık suların gölde kirlenmeye sebep olmasını; göl çevresindeki yoğun tarım faaliyetlerinde bilinçsiz ve kontrolsüz bir biçimde kullanılan klorlu, karbonatlı ve fosforlu pestisitlerin ve gübrelerin, yağışlar, yüzeysel akışlar ve erozyonla taşınması sonucu gölün, olumsuz değişimlerle karşılaşmasını; gölün, 1970'li yılların başında ortalama 8 metre olan derinliğinin, göl havzasındaki yoğun erozyon nedeniyle son yıllarda 2 metreye kadar inmiş olması ve göl çevresindeki endüstri işletmelerinin sayısının zamanla artması gibi sorunları öne çıkartmıştır.

Su kirliliğinin ülkemizde en çok görülen türlerinden olan körfez kirlilikleri, suyun doğal dokusunu bozmasının yanında, bulundukları kentin halkını da, fiziksel ve ruhsal olarak rahatsız etmektedirler. Barındırdıkları canlılara zarar vermenin yanında, körfez sularının kirli olması, kullanma ve içme sularının da sağlığını etkileyebilmektedir. Örneğin, 2000 yılı içerisinde İzmit Körfezi'nde Greenpeace

araştırmacılarının yaptığı araştırma sonucunda, Körfez suyunda, üretimi 15 yıl önce yasaklanan ve kanserojen etkisi bulunan Lindane maddesi ve deniz çamurunda da yüksek seviyede DDT tarım ilacı bulunmuştur (“Körfezde Kimyasal Tehlike”, 2000). Bu olumsuz örnekler göstermektedir ki, körfezlerimizi koruma konusunda tutarlı ve sağlam adımlar atılmadığı için, yıllar önce kullanımı yasaklanan maddeler bile hala sularımızı kirletebilmektedir.

Firuz Demir Yaşamış da ötrofikasyon olayına değinerek (1995 : 20) kullanılan suyun, bir müddet sonra kirlenmeye başladığını, doyma kapasitesine gelinceye kadar bu sulardaki kirlenmenin gözle görülmediğini, ancak, atıkların su ortamı tarafından etkisizleştirilip bir anlamda öğütülmesinin zorlaştığı andan itibaren kirliliklerin görülmeye başladığını, kirlenmenin temel sonucu olarak, su içindeki oksijen miktarının azaldığını ve bu ortamda yaşamaya alışmış canlıların, ortaya çıkan ve daha az oksijen içeren, hatta oksijen içermeyen ortama uyum sağlayamayarak yok olduklarını; bunun ikinci sonucunda ise, bu ortamlarda yaşayabilen yeni organizmaların buralara egemen olduklarının görülmesi olduğunu ve bu oluşuma da, ‘ötrofikasyon’ ya da denizlerin ve göllerin kırmızılaşması veya ölmesi denildiğini belirtmektedir.

Suyun sağlığının ve varlığının korunması açısından en büyük kazanımın, yerleşim alanlarında kullanılan suyun, ikinci bir kullanım için tarım alanlarına gönderilme yoluyla olacağını belirten Postel (2000 : 112-150), sıradan bir yoğunluğa sahip atık su içerisinde, ürünlerin ihtiyaç duydukları azotun tümü ile fosfor ve potasyumun da önemli bir kısmının bulunduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Postel, bedelinin düşük olduğu bölgelerde suyun gerçek bedelinin yansıtılması amacıyla fiyatının yükseltilmesinin, suyun israf edilmesini azaltarak etkin kullanımını arttıracığını, özellikle de sulamada kullanılan suyun, gereken biçimde fiyatlandırılmasının, en önemli şekilde su israfını engelleyeceğini belirtmektedir.

Ülkemizde su kirliliği denince akla gelen bir konu da doğa harikası boğazlarımızın karşılaştırıldığı sorunlardır. Temel Demirer’in verdiği (1999 : 47), Türkiye’de 1979’da İstanbul Boğazı’nın Karadeniz girişinde ‘Independenta’ adlı geminin, bir başka gemiyle çarpışarak uzun süre yanması, geminin enkazı yıllarca kaldırılamaması ve aynı yıl İstanbul’da tanker kazası sonucu 48 bin ton ham petrol denize akması, gibi örnekler Boğazlarımızın çevresel değerine verilen önemi(!) de

ortaya çıkarmaktadır. Yıllarca bir kaza ve çevre felaketi tehlikesi altında yaşayan Boğazlarımız neyse ki yeni yeni koruma altına alınmaya başlamış ve 2003 yılının Temmuz ayı içerisinde, Boğazlardan geçen gemilerin güvenli bir şekilde geçişini sağlamak amacıyla radarlı kontrol sistemleri geliştirilmiştir (Haberler , 2003).

Önemli bir su kaynağı olan yer altı suları söz konusu olduğunda, hem miktar hem de nitelikte ilgilenmek durumunda olduğumuzu belirten Çelik Aruoba (1997 : 176), normal koşullarda bir yer altı su kaynağının, içine çeşitli kirleticiler katıldıkça, kendini temizleme sürecine geçtiğini, ancak, bu kendini temizleme faaliyetinin etkinliğinin, kaçınılmaz olarak katılan kirleticilerin niteliği ile katılma miktar ve hızı tarafından etkilendiğini, pek çok yer altı su kaynağının, yıllık devrelerde kendisini miktar olarak da yenilediğini, ancak bu kaynaklarda su kullanma hızının yıllık yenileme kapasitesini aştığı takdirde, asgari su düzeyinin düşerek bunun, su kullanma maliyetlerini hızla yükseltmesi yanında, genellikle kıyı bölgelerindeki kaynaklarda gözlendiği gibi, tuzlu su girişlerini olanaklı hale getirerek yer altı havzasının yok olmasına neden olduğunu vurgulamaktadır. Çevresel olarak bakıldığında yer altı sularının, kirlenmeye karşı yüzeysel sulardan çok daha duyarlı olduğunu belirten Orhan Uslu da (1997 : 355), özellikle toksik ve kalıcı bir kirlenmeye maruz kalmış bir yer altı su kaynağının, pek çok kullanım açısından, değerini, uzun bir zaman için yitirmiş olacağını, bunun nedeninin de, yer altı sularındaki değişim ve seyrelme kapasitesinin çok sınırlı olmasından kaynaklandığını ve su kalitesi belirleme çalışmaları kapsamında, mevcut yer altı su kalitesi, akiferlerinin durumu ve özellikleri, yer altı suyu akış yönleri, mevcut çekimler, emniyetli çekim miktarları, yer altı suyu seviye ve kalitesinde geçmişte izlenen değişimlerin tespit edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca yer altı su kaynaklarının pompalanıp kullanılması durumunda su seviyesinin düşmesi ve hatta tükenebilmesi ihtimalinin bulunduğunu vurgulayan Kışlalıoğlu ve Berkes (1993 : 99-100), yer altı suyunun hızlı kullanılmasının, Basra Körfezi kıyılarında olduğu gibi deniz suyunun tatlı suya karışmasına, ya da Meksiko şehrinde olduğu gibi toprak çökmelerine veya Irak, Pakistan ve Hindistan'da rastlandığı gibi toprağın aşırı tuzlanma nedeniyle tarımsal alanların işe yaramaz hale gelmesine neden olabileceği gerçeğini belirtmektedir.

Su kirliliğinin değişik bir boyutu olan kıyı kirliliğine değinen Ediz Hun (1997: 60), çevre kirliliğinde önemli bir yere sahip olan kıyıların korunamaması konusunda, kıyıların kirlilik konusu bir yana, çeşitli amaçlar için doldurulmasının bile, denizlerin fotosentez ile nefes almaları açısından oldukça sakıncalı olduğunu, böylece yalnız kıyı faunasının değil, bunun yanında floranın da yok olarak, derin sulardan gelip yemlenen ve yumurtlayan diğer organizmaların, gıdasızlıktan ve üreyememekten yok olup gittiğini vurgulamaktadır.

Suyun kötü yönetimi ile ortaya çıkan toprağın tuzlulaşması ve suyla fazla şişirilmesi sonucunda her yıl birçok alanın ürün veremez hale geldiğini belirten Sandra Postel (2000 : 35-43), su kaynaklarının çevresel işlevleri gözetilmeden yapılan baraj inşa etmek, suyun akış yönünü değiştirmek ve su ortamlarını kirliletmek gibi faaliyetlerin sulak alanlara ve su kaynaklarına zarar verdiğini vurgulamaktadır. İsmail Tümay ise (1999: 244-245), su kirliliğinde dikkat edilmesi gereken bir diğer noktanın da, arazi sulamasında kullanılan yanlış yöntemler nedeniyle su kaybının büyük boyutlara ulaşması olduğunu belirtmektedir. Tümay, sulama yatırımlarının ulaştığı düzey ve sulu tarıma geçişin rutubeti artırması ile daha şimdiden Türkiye’de GAP Bölgesi’nde ekolojik bir değişim yaşandığını, ortalama sıcaklık yüksekliği, buharlaşma ve terlemeyi büyük oranda artırarak su kaybını büyük boyutlara yükselttiğini ve arazinin fazla sulanmasına neden olarak bu gibi yanlış yöntemler yüzünden bölgede şu an, daha önce olmayan bitki hastalık ve zararlılarına rastlandığını vurgulamaktadır.

Ülkemiz, üç tarafı denizlerle kaplı olan, üç büyük deniz dışında bir iç deniz gibi yerleşen başka bir denizi daha olan, tarihin birçok antik devrine şahitlik yapması nedeniyle irili ufaklı birçok gölü bulunan, yüzeyinin aşırı engebeli ve dağlık olması nedeniyle birçok akarsuya sahip olan ve belki de bunların hepsinden önemlisi, yıl içerisinde yağış sıkıntısı çekmeyen iklimi ile doğal şartlar içerisinde, yeryüzünde su sıkıntısı çekecek ülkeler içerisinde en son sıralarda yer almaktadır. Fakat birçok konuda olduğu gibi, su konusunda da elimizdeki zenginliklerin kıymetini bilemiyor ve değerlendiremiyoruz. Hatta değerlendirmek bir yana, su kaynaklarımızı yeterince koruyamıyoruz bile. Günümüz itibarıyla denizlerimizin kıyıları, kirlilikten nefes alamaz durumdadır; göllerimiz, akarsularımız ve yeraltı sularımız, içerisine karışan atıklar ve sulamada kullanılan yanlış yöntemler nedeniyle fiziksel bozulmalara

uğramış ve hatta bazıları kurumuş durumdadır. Bu olumsuzluklar böyle devam ederse, doğal şartlarda su zengini olan ülkemizin de yakın gelecekte su sıkıntısı çekeceğini söylemek için kahin olmaya gerek yok.

5.3. Toprak Kirliliği

Hava ve su gibi, canlılara yaşam kaynağı olan ve sağlığının tüm canlıların sağlığını doğrudan etkilediği, çevre öğelerinden, yapı ve etki olarak belki de en güçlüsü konumunda olan toprak, maalesef çevrenin gördüğü zararlardan nasibini en çok alan öğelerden birisidir.

Toprak kirliliği ya da toprak kirlenmesini, toprağın verim gücünü düşürecek, optimum toprak özelliklerini bozacak, varlığını tehlikeye düşürecek her türlü teknik ve ekolojik baskılar ve olaylar olarak tanımlayan Çepel (1992 : 161-204), bu tanımlamadan yola çıkarak toprak kirlenmesinde rol oynayan ana etkenleri, ‘toprağın yüzüne ve içine karıştırılan her türlü zararlı atık maddeler, toprağın çeşitli özelliklerini bozan asit yağışlar, toprağın verim gücünü olumsuz etkileyen yanlış arazi kullanımı ve hatalı tarım işletmeciliği, su ve rüzgar erozyonu’ şeklinde belirtmiştir. Toprak kirliliğinin bir boyutuna sebep olan bilinçsiz sulamanın, çok değerli ve kıt bir varlık olan suyun israfına neden olması bir yana, toprağa, verimlilik yerine verimsizlik ve çoraklık getirdiğini belirten Çepel, çiftçinin bu konuda eğitilmesi ve ayrıca toprağın verimliliğini azaltmayacak, toprağın iyi niteliklerini bozmayacak, su tasarrufu sağlayacak sulama sistemlerinin geliştirilip uygulanması gerektiğini ve ayrıca yer altı sularının sulama suyu olarak aşırı derecede kullanılmasından kaçınılmasının gerektiğini, çünkü bu yolla, yer altı suyu düzeyinin aşırı derecede düşürülmesiyle ekolojik dengenin bozulmasının yanında, tuzlu ve kireçli tabakalardaki bu yer altı suyunun, tarım toprağını kullanılamaz hale getirdiğini vurgulamaktadır. Topraklarımızın özellikle üretim aşamasında gerekli besin kaynaklarını alamamasının da toprak kirliliğinin bir başka boyutu olduğunu düşünen Çepel, örneğin ülkemizde amenajman planları olmasına karşın, plansız kesimler de önemli derecede olduğundan, odun bulunmayan yerlerde, tarımsal açıdan çok değerli organik maddeler içeren tezeklerin yakılması nedeniyle toprağın besin ihtiyacının karşılanamadığını vurgulamaktadır.

Toprağın beslenmesi açısından uygun olanın, ‘bitkiyi beslemek için toprağı besle’ diye ifade ettiği yöntemin olduğunu savunan Simonnet (1993 : 62), bu sayede toprağın biyolojik faaliyetini organik ve elverişli minerallerle zenginleştirerek korumanın mümkün olabileceğini vurgulamaktadır.

Türkiye’nin en önemli yaşamsal sorunlarından birisinin, toprak kaynaklarında ortaya çıkan sorunlar olduğunu düşünen Necmi Sönmez, bu sorunların genelde, su ve rüzgar erozyonu ile oluşan sorunlar, yanlış arazi kullanımı ve tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılması, toprakların fiziksel ve kimyasal etmenlerle kirlenmesi ya da kalitelerinin bozulması, üretim gücünü yitirmesi şeklinde ortaya çıktığını belirterek, topraklarımızın korunması ve geliştirilmesi, tarım topraklarımızın verimlerini arttırarak kullanılmaları ve korunmaları konusunda temel mevzuatın yetersizliğinin de toprak kayıplarına neden olan önemli etmenlerden birisi olduğunu ve mevcut mevzuatın da ülke topraklarının gereği gibi korunmaları için etkili olarak kullanılmamasının, var olan boşluğu daha da genişlettiğini vurgulamaktadır. Sönmez’e göre (1997: 74), hiçbir rasyonel düşünce, hammaddesinin üretildiği I. Sınıf tarım alanı üzerine, bu ürünü işleyen sanayi tesislerinin kurulmasına olanak vermez. Çukurova’da pamuk üretimine elverişli, sulama tesisleri tamamlanarak sulamaya açılmış I. Sınıf alanlardaki tekstil fabrikalarının kuruluşu, oradaki yol, su ve elektrik enerjisi olanaklarından kolayca yararlanma amacından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle sanayileşmeyi özendiren devletin ve yerel yönetimlerin, tarıma elverişli olmayan arazilerde, altyapı tesislerini tamamladığı alanlarda sanayi tesisleri için kullanılabilecek arsalar ve bölgeler üretmesi, tarım alanlarının korunması kadar, daha ucuz sanayi alanı bölgesi elde edilmesini destekleyecektir.

Türkiye Çevre Vakfı (1995 : 358-503), toprak kirlenmesinde önemli bir yeri olan ‘kirli suların toprağa karışması’ olayının, toprakların besin maddesi değerlerinin ve dinamiğinin değişmesi, sudaki katı maddelerin toprağın fiziksel yapısını bozması, çeşitli organik moleküllerin toprakta yığılarak besin zincirine dahil olması, ağır metal ve iz elementlerin bitki gelişimi ve kalitesini bozması ve doğal madde döngülerinin bozulması gibi olumsuz etkiler yaratabileceğini vurgulamaktadır. Pestisitlerin de toprağın sağlığını olumsuz etkilediğini belirten Türkiye Çevre Vakfı, bu maddelerin besin maddeleri aracılığıyla diğer canlılara taşındığının altını çizmektedir.

Toprak kirliliğinin bir boyutu olan ‘toprak israfı’na değinen İsmail Tümay (1999 : 249), toprak israfının, yeni yapılan karayollarının, otoyolların en verimli toprakların üzerinden geçirilmesi; sanayi sitelerinin ve turizm merkezlerinin buraları betonlaştırması olayı olduğunu, son elli yılda yerleşim ve sanayi yerlerine kaptırılan verimli tarımsal alan miktarının, 1,5 milyon hektar olduğunu, bu alanın, GAP ile sulanması hedeflenen alanın %85’ine yakın bir alana karşılık geldiğini belirterek, bir yandan tarımsal üretim geliştirilmeye çalışılırken, diğer yandan bereketli toprakların bulunduğu Çukurova, Bursa, Sakarya, Düzce ve Ankara gibi ovaların yok edilerek garip çelişkinin varlığını ve bu değişimin böyle devam etmesi halinde, tarım gibi hayati bir sektörde dışa bağımlılığın artması ve giderek büyüyen kent nüfusunun beslenmesinde ciddi sorunlarla karşılaşılmasının normal olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca bu işin en ciddi boyutu da, zaten kalmayan bereketli topraklarımızın iyice kısırlaşması sonucuyla karşılaşmasıdır.

Endüstriyel yerleşim, kentleşme ve turizm yatırımlarının hızla artma eğilimi gösterdiği ülkemizde, toprak kullanımı ve korunumu hakkında milli bir politika yürütülmemesini, alan kullanımında planlama bozukluğu ve yasaların politik yaklaşımlar ile istismar edilerek toprak koruyucu maddelerin hafifletilmesi gibi olumsuz gelişmeler nedeniyle son yıllarda titizlikle korunması gereken verimli tarım alanlarının, amaç dışı kullanımının yoğunlaştığını ve buna karşı bir yaptırımın uygulanmadığını, hatta bunların desteklendiğini belirten Koray Haktanır (1997 : 220-229), doğal tarım topraklarının tümü ile yok olmasına neden olan diğer bir olayın da, I. ve II. sınıf tarım topraklarının yasadışı uygulamalar ile yüzeyden bir metre kadar kazılarak tuğla ve kiremit hammaddesi için kullanılması olduğunu ve bu olayın, toprağı belirli bir yerde yok etmekle kalmayıp, çevrelerindeki arazilerin işleme ve planlama özelliklerini de yok edip bu tarım topraklarındaki doğal taban suyu düzeyini bozduğu için diğer alanlarda da önemli verim düşüklüğüne neden olduğunu vurgulamaktadır. Haktanır, toprakları koruyucu bir uygulama olan toprakların tarımsal kullanım için yönetimi uygulamasının, toprak verimliliğinin devamlılığının sağlanması, arttırılması ve hatta kazançlı ürünlerin gelişiminin sağlanması eğilimi olduğunu, bunu sağlayıp toprak verimliliğinin arttırılması için, yapıcı uygulamalar, uzun süreli drenaj ve sulama sistemleri, organik gübre ilaveleri ile organik gübre düzeyinin korunması, toprak koruma için teraslar ve engeller yapılması

faaliyetlerinin yanında, kısa süreli uygulamalar olarak, yapay gübrelerin kullanılması, kimyasal herbisit ve pestisitlerin üretim sistemlerine katılması faaliyetlerinin yerine getirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Hükümet programlarını incelediğimizde, 1970’li yılların başına kadar, hükümet programlarında toprakla ilgili temel hedef ve uygulama, çiftçiler arasındaki toprak iyeliğini dengeli bir hale getirmek amacıyla, topraksız çiftçileri topraklandırmak ve sahipsiz bulunan verimli toprakları kullanıma açmak olmuştur. Bu da, toprak üzerindeki baskıyı arttırmış, zamanla toprağın verimli-verimsiz ayrımı olmadan tarım alanı olarak kullanılmaya çalışılmasına neden olmuştur. Aslında ekonomide tarımsal üretimin yerini arttırmak için yapılan bu çalışmaların, toprak üzerinde böyle bir baskı yapacağı tahmin edilememiş, ekonomi açısından olumlu bir hedefe varmak için yanlış yol ve yöntemler seçilmiştir.

Toprakla ilgili çevre sorunlarımızda önemli bir konu da, toprağın, konuta tercih veya daha dramatik şekliyle ‘feda’ edilmesidir. Ülkemizde 1940’lardan sonra yoğun olarak görülmeye başlayan sağlıksız kentleşme ve gecekondulaşma olgusu, büyük şehirlerin etrafındaki verimli toprakların, yerleşim ve sanayi alanlarına feda edilmesi, kaş yaparken göz çıkarmaya benzemektedir.

Bir yandan, verimli verimsiz bütün toprakların tarım alanı olarak kullanılmaya çalışılması, bir yandan da verimli tarım topraklarının konut ve sanayi tesislerine feda edilmesi. Birisi tarım topraklarını arttırmayı, bir diğeri tarım topraklarını azaltmayı hedeflemiş gibi. Oysa ki ikisi de toprağın sağlığına zarar veren uygulamalar.

5.4. Erozyon

Toplumlara baktığımızda, insanların, varlığını ve bütünlüğünü savunduğu kaçınılmaz öğelerin başında ‘toprak’ gelmektedir. Toprak bütünlüğü, bir ülkenin geleceğinin en önemli sigortalarından birisidir. Örneğin ülkemiz açısından baktığımızda, kime sorarsanız sorun, ülke toprağından bir karış bile verilemeyeceğini ve bunun ülke varlığının onuru olduğunu savunur. Ve bu doğrudur da. Yani böyle düşünülmesi gerekir. Ama maalesef insanların ‘toprak kaybı’ kavramına bakışı, bunun, sadece savaşlar, anlaşmalar vb. yollarla olabileceği şeklindedir. Nedense,

yılda 20 cm derinliğindeki 20 bin dönüm arazinin bir bilinmeze gidip yitirilmesi, ‘toprak bütünlüğü’nü savunanları rahatsız etmemekte, bu kayıp, ülke onurunu zedelemek şöyle dursun, neredeyse bilinmemektedir bile.

Erozyonu, kısa ve basitçe, toprağın, doğal kuvvetlerden su ve rüzgarın etkisiyle yerlerinden aşındırılarak başka yerlere taşınması olarak tanımlayan Türkiye Çevre Vakfı (1995 : 303-308), toprak içindeki, birçoğu bitki besin maddesi olan elementlerin bol yağışlı yerlerde sularla sızarak toprağın alt katmanlarına oradan da yeraltı sularına karışması olayına ‘kimyasal erozyon’ dendiğini de belirterek, bir anlamda insan faktörlü erozyonla yağışlardan kaynaklanan doğal erozyon arasındaki farkı da ortaya koymuştur. İnsan kaynaklı erozyonun, insana ve çevreye çok olumsuz birçok etkisinin olduğunu da vurgulayan TÇV, bu etkileri, toprak kayıplarında artma, üretimin azalması, bitki besin maddelerinin kaybolması, ürün kalitelerinin düşmesi, su tutma kapasitesinin azalması, verimli toprakların sedimentlerle (taşınmış çakıl, kum gibi uygunsuz maddelerle oluşmuş yığınak) örtülmesi, toprak yapısının bozulması, fazla iş gücüne gereksinim doğurması, sel oyunları ile arazi kaybı, sedimentasyon (taşınan toprağın akarsu yatağı, liman vb. alanlarda birikmesi) olaylarının görülmesi, su temini masraflarının artması, arazi ve akarsuların ekonomik değerlerinin azalması, su yolları ve idame masraflarının artması ve baraj ve sulama sistemlerinin yıpranması şeklinde belirtmektedir.

Ülkemizde toprak sorunlarının başında, toprak taşınmasının yani ‘erozyon’un geldiğini belirten Necmettin Çepel (1992 : 159-207), erozyonla toprak kaybı miktarının, yılda 500 milyon ton olarak tahmin edildiğini, bu kaybın, 20 cm derinliğindeki 20 bin dönüm arazi kaybına eşdeğer olduğunu, ülkemizde bir yılda kilometre kare başına 585,6 ton toprağın erozyonla taşındığını, Avrupa için bu miktarın ortalama olarak 31,3 ton olduğunu vurgulayıp, sadece toprağın üst tabakasının kaybı olarak görülmesinin çok büyük hata olduğunu belirttiği erozyonun, aynı zamanda geride kalabilen toprağın su tutma kapasitesinin azalması ve toprağın besin maddeleri bakımından da fakirleşmesi anlamına geldiğinin altını çizmektedir. Necmettin Çepel, erozyonun bir türü olan toprak erozyonuyla,

- Barajların, doğal ömründen çok daha önce dolduğunu, örneğin 1934 yılında yapılmış olan Çubuk Barajı’nın 2/3’sinin 35-40 yılda dolduğunu, Keban Barajı su toplama havzasının yeterince bitki örtüsüne sahip olmadığı için, yılda 1 metrekare

alandan 550 kg toprağın, erozyonla taşınarak barajı doldurduğunun belirlendiğini, bu konuda dünya ortalamasının 70-80 kg/metrekaare/yıl olduğu düşünülürse, Keban Barajı'nın ömrünün 7-8 kat kısalmış olduğunu,

- Toprakta, bitki besin maddeleri kaybı olduğunu, her yıl ülkemizden taşınan toprakla 8 milyon 750 bin ton bitki besin maddesinin kayba uğradığını ve bunun değerinin 1980 yılı gübre fiyatlarına göre 262,5 milyar TL (günümüz parasıyla yaklaşık 100 trilyon TL) olduğunu,

- Toprakların su tutma kapasitesi azalarak çimlenme yastığı niteliğinin kaybolduğunu, çünkü erozyonla, toprağa can veren humuslu üst tabakanın götürülerek, altta, sıkışmış mineral maddece zengin toprağın kaldığını,

- Erozyonla yarılp parçalanmış tarım arazisinin, işleme ve tarım yapma güçlüğü yarattığını, belirtmektedir.

Uygulama teknikleri ele alındığında ülkemizde toprakların elden çıkmasında en önemli etkenin, arazilerin, yeteneklerine uygun şekilde kullanılmaması olduğunu belirten Koray Haktanır (1997 : 225-226), özellikle tarımsal işlemeye uygun olmayan V., VI. ve VII. sınıf arazilerin önemli kısmının, hiçbir koruyucu önlemin alınmadan tarımsal faaliyetlerde kullanılmasının, erozyon miktarını arttırdığını, bunun yanında, orman tahribatı, yangınlar, meralardaki kullanım yanlışlıkları, geniş tarım alanlarında nadas uygulamaları ve bitki ekim nöbeti uygulanmayışı gibi hataların, erozyon kayıplarını arttırdığını vurgulamakta ve çiftçilerimizin ekolojik üretim şekillerini tanımamasının, toprağa organik madde girdisinin, çiftlik gübresinin ve anızın yakılması ile en az seviyeye indirilerek toprağın erozyondan korunucu özelliklerinin azaltılmasının, özellikle anızın yakılması ile toprak ve su kayıplarının artmasının, erozyonu destekleyici faaliyetler olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'nin, topraklarını hızla yitirdiğini ve toprak erozyonunun Türkiye'yi çölleştirdiğini, tükettiğini belirten İsmail Tümay (1999 : 249), bu tükenmeyle Türkiye'nin, toprak rezervi kalmamış 15 ülke arasına girdiğini, NASA'ya göre de 50 yıl sonra çöl olacağını acı bir gerçek olarak vurgulamaktadır.

Necmi Sönmez ise (1997 : 90), erozyonun diğer türü olan su erozyonunun denetlenmesi ve önlenmesinin de, bu savaşı yapabilmeyi sağlayacak mevzuatla, bu mevzuatı uygulayacak örgütlerin kurulmasıyla ve tanımlanmalarıyla yakından ilgili olduğunu, bu amaçla kurulan ve mevzuatla desteklenen Toprak-Su Genel

Müdürlüğü, Tarım Bakanlığı'nın Reorganizasyonu ve Tarım Bakanlığı'nın Köy İşleri Bakanlığı ile birleştirilmesi sürecinde görünmez hale getirildiğini, bu değişimin, çeşitli yönlerden çıkardığı olumsuz gelişmeler yanında, topraklarımızın korunması için proje uygulama çalışmalarında da yavaşlama sonucunu doğurduğunu belirterek ülkemizde çoğunlukla yaşanan mevzuat karmaşasının altın çizmektedir.

Erozyon ülkemiz topraklarının geleceği için en büyük tehdittir diyebiliriz. Çünkü erozyonla toprak, kaybolmaktadır, iş göremez hale gelmektedir. Nasıl ki eti ve derisi olmayan bir insan iskeletinin yaşamla ilgisi yoktur, üzerinde toprağı olmayan yerler de zamanla yaşamdan elini eteğini çekecektir.

5.5. Sağlıksız Nüfus Artışı

Çevresel sorunlarla ilgilenenlerin önemli bir kısmının çevre sorunu olarak gördüğü, bir kısım çevrecinin ise yanlış ekonomik ve toplumsal politikaların sonucunda 'oluşturulmuş' bir çevre sorunu olarak yorumladığı sağlıksız nüfus artışı, ülkemizin de 'uğraşmak zorunda olduğu' bir çevre sorunudur.

'Sağlıksız nüfus artışı, ekonomik ve ekolojik bunalımı doğuran evrensel bir afettir' diyen Çepel (1992 : 149-154), aşırı nüfus artışından kaynaklanan sorunların nedeninin, sadece nüfus miktarına dayandırılmayacağını, bu sorunların temelinde çok çeşitli ekolojik, sosyal ve ekonomik nedenler yattığını, bunun için çözümlerin de, sadece nüfus artış hızının düşürülmesiyle gerçekleşmeyeceğini, nüfus artış hızının düşürülmesi çabalarının, bu konuda çok etkili olmamakla birlikte, bunların, eğitim, öğretim, sağlık, sosyal hizmetler ve ekonomik kalkınma gibi kapsamlı programlarla bütünleştirilmelerinin kesin olarak gerekliliğini vurgulamaktadır.

Çevresel sorunların başlangıç noktasına, kalabalıklaşan nüfusu koyan Brown ve Kane (1999 : 7-179), kalabalıklaşan nüfusun, yakacak odun ihtiyacı için daha fazla orman tahrip ederek ve yakacak odunun azalmasıyla toprağın beslenebilmesi için gerekli olan hayvan dışkısı ve bitkisel artıkların yakıt olarak kullanıldığını belirtirken, aşırı otlatmayla da desteklenen orman kaybının, sel ve erozyonların artmasına ve su haznelerinin geç dolup toprağın verimsizleşmesine sebep olduğunu ve böylece kendilerini besleyemeyen insanların en yakın şehre ya da besin yardımı merkezine göç ettiğini vurgulamaktadır. Ayrıca nüfus artışına sürdürülebilir

kalkınma açısından da yaklaşan Brown ve Kane, asıl sorunun, bu kuşağın üreme hakları ile gelecek kuşakların hayatta kalma haklarının nasıl dengeleneceği olduğunu belirtmektedir.

Gelişmemiş veya gelişmekte olan toplumlarda nüfus artışını, besin kaynaklarının eşitsiz dağılımına dayandıran Simonnet (1993 : 23), her şeyi elinden alınmış bir ailenin varlığını sürdürebilmek için çoğalmak zorunda olduğunu belirterek, bir açıdan da toplumsal bir yaranın tedavi yolunu göstermiştir.

Hızlı ve bilinçsiz nüfus artışının, çok sayıda sosyo-ekonomik ve politik sorunların ortaya çıkmasına yol açmasının yanında, yanlış arazi kullanma ve toprak kayıpları nedeniyle ekonomimize ve kalkınmamıza önemli etkileri olan sorunlar da yarattığını belirten Necmi Sönmez (1997 : 73), bunun yanında hızlı nüfus artışının, gereksinimlerin karşılanması açısından, üretim ve tüketim ilişkilerini de olumsuz yönde etkilediğini, özellikle tarımsal üretimde, birim alanda daha yüksek ürün almayı özendiren olumlu sayılabilecek etkisi yanında, faydalı toprakların, orman ve meraların tarım arazilerine dönüştürülmesi gibi olumsuz yöndeki gelişmelere de neden olduğunu, istihdam güçlükleri nedeniyle tarım dışı hizmetlerde değerlendirilemeyen fazla nüfusun, tüm doğal kaynaklar üzerinde ağır baskılar yarattığını vurgulamaktadır.

Edward O. Wilson (2000 : 80-172), artan nüfusa bağlı olarak yenilenemeyen kaynaklara yapılan baskının, şaşırtıcı bir hızla çevre felaketine yol açabileceğini ve yenilenemez bir kaynağın yarısının kullanılmasının, o kaynağın tükenmesi için sadece bir zaman dilimi kalmış olduğunu ve insanlarda görülen çoğu saldırgan davranışın, çevrenin kalabalıklaşmasına verilen tepkilerden kaynaklandığını vurgularken, sağlıklı nüfus artışının, ülkelerin ekonomik kalkınma alanında aldıkları yolu da baltaladığını belirten Kışlalıoğlu ve Berkes (1993 : 119-120), topluma durmadan eklenen yeni nüfusun, edinilen kaynakları yok ettiğini, bunun da toplumun ilerlemesini engellediğini ve sonuç olarak çokluktan, güç yerine ekonomik ve toplumsal zorlukların doğduğunu vurgulamaktadır.

İşe biraz daha acımasız ve eleştirel gözlerle bakarsak, aşırı nüfus artışı, yeryüzündeki çevre sorunlarının çok önemli bir kısmının doğmasına ve artmasına neden olmaktadır diyebiliriz. Zira fazla nüfus, daha fazla gereksinim demektir; daha fazla gereksinim daha fazla kaynak tüketmek demektir; daha fazla tüketmek demek

çevreye daha fazla atık bırakmak demektir. Yani aşırı nüfus artışıyla başlayan zincir, uzayıp gitmektedir. Bu düşüncemize uygun olarak Prokop da (1994 : 57), bu nüfus artışının, yıllık karbondioksit emisyonunun üçte ikisine, yağmur ormanlarının %80'inin yok olmasına ve 26 milyar ton yüzey toprağın erozyonla yitirilmesine neden olduğunu belirtmektedir.

Sonuç olarak, ekolojik baskı her geçen gün artmakta, tıp alanında yapılan çalışmalarla insan ömrü uzatıldığı gibi, yeni doğan bebeklerdeki ölüm oranı azaltılarak, kontrol altında bile olsa, dünya nüfusu hızla yükselmektedir. Yükselen nüfus ise doğal yeşil alanları zorlamakta, ve bilerek veya bilmeyerek çevreyi kirletmektedir (Hun, 1997 : 50).

Bir ülke düşünün. Çevresel açıdan bir sorunu yok. Her şey güllük gülistanlık. Canlılar, cansızlar, hava, su, toprak her şey çok sağlıklı. Ekonomisi güçlü, kültürü güçlü, kendisi güçlü. Bu ülkede bir tek şeyi değiştirerek bütün her şeyi tersine çevirebiliriz. O da nüfus artış hızı. Eğer bu ülkenin nüfus artış hızını normal sayılabilecek bir değerin üzerine çıkarırsak, bu ülke, yakın gelecekte birçok çevre sorunuyla mücadele etmek zorunda kalacaktır. Yani bize göre sağlıklı nüfus artışı, bir çevre sorunu olmaktan çok çevre sorunlarının temelinde yatan ana sorundur.

5.6. Sağlıksız Kentleşme

Kentleşme, gelişmekte olan ülkelerde, önüne geçilemez bir olgudur. Hatta bir ülkenin gelişmesinde ona destek olan önemli, bir faktör de sağlıklı bir kentleşmedir.

Kentlerin genel olarak, bir iş, sağlık, barınma ve eğitim açısından güvence yerleri olarak görülmesi sonucu, doğal dokusunun ve sağlığının bozulması, kentleşmenin sağlıksız olarak ilerlemesinde önemli bir etkindir. Bu açıdan baktığımız zaman, bulunduğu yerde iş, sağlık, barınma ve eğitim ihtiyaçları karşılanmış bir insanın, en azından bu sebeplerle kente göçmesi olasılığı en aza inmiş olacaktır.

Sağlıksız kentleşme olgusunda akla ilk gelen konu, düzensiz yapılaşmaya bağlı olan bozulmalardır. Fakat bir kentin yapısal sağlığını bozan tek değişim, konut kaynaklı değildir. Bir kentin, ulaşım sistemindeki bozukluklar, altyapı

sistemlerindeki yetersizlikler ve sosyal ilişkilerindeki aksaklıklar da o kentin gelişiminin sağlıklı olması için çözüme kavuşturulması gereken konulardır.

Kentleşmenin temeline bakarak bir değerlendirme yapan Sefa Saygılı (1997 : 75), modern kentleşmenin, insana yabancı bir öz taşıdığını ve insanın kendisine kurduğu bu yapay mekan içerisinde ister istemez huzursuzluk duyacağını belirtirken, insanın tabiatıtan koparak, onunla baş edebilme yolunda teknolojiyi geliştirdiğini, ancak tabiatla arasındaki ilişkinin yerine geçebilecek bir ilişki de bulamadığı için artan bir yalnızlık ve mutsuzluğa sürüklendiğini de vurgulamıştır.

Ülkemizde kentleşmenin 1927 yılında başladığını ve 1950 yılından sonra hız kazandığını belirten İsbir (1982 : 140-141), ülkemizdeki kentleşmenin, gelişmiş ülkelerdeki gibi sanayileşme sonucunda ortaya çıkmadığını, daha çok kent dışı alanlarda bulunan faal nüfusun, kentlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden çekici gelmeleri nedeniyle kentlere göç etmeleri sonucunda meydana geldiğini; bu durumun da, 'ekonomik kalkınma ürünü olmayan, sağlıklı ve sorun yaratan' bir kentleşmeyi doğurduğunu vurgulamaktadır.

Firuz Demir Yaşamış'a göre (1995 : 18-97), kentleşmenin temelinde yatan ana etmen, kırsal kesimin hızlı nüfus artış oranıdır ve kentleşmenin kendisi bir sonuç değil, tam aksine kentleşme, kent toplumuna, kent bireyine ve kentin çevre kalitesine ilişkin birçok sonucu doğuran bir olgudur. Kentlerimizde yaşanan çevre sorunlarının başında konut sorununun geldiğini savunan Yaşamış'a göre, gecekondulaşma olgusunun altında yatan temel etkenin, planlanmış, parsellenmiş ve altyapı gereksinimi giderilmiş konut arsası arzının azlığı olup bu nedenle, kamuya veya başkalarına ait arsalar üzerinde kaçak ve izinsiz olarak konutlar yapılmaktadır.

Türkiye'de kentleşmenin, kentlerin yarattığı her türlü hizmet ve sanayi çalışmalarını aşmasından dolayı sorun haline geldiğini belirten Emre Kongar (1999 : 27), bu nedenle Türkiye'deki kentleşme olgusunun, kente gelenlerin başlarının çaresine baktıkları gecekondu alanlarının yaygınlaşmasına neden olduğunu vurgulamaktadır.

Sağlıksız kentleşmenin nedenlerinden en önemlisi konumundaki kırdan kente göç olgusuna değinen Kemal Kartal (1992 : 27), kırdan kente göç eden insanlarla politikacılar arasındaki ilişkinin yapmak değil, yapmamak esasına dayandığını; köylü plancıların oluşturduğu gecekondu alanlarına dokunmadıkları ve bu alanlara kentsel

hizmetleri belli miktarlarda götürdükleri sürece, iktidarların, göç edenlerin siyasal desteğini aldığını; kısacası iktidarların, gecekondulaşmanın sürmesini doğrudan veya dolaylı destekleyerek bir şey yapmamak vaadi ile oy topladıklarını vurgulamaktadır. Bu doğru saptamadan da anlaşıldığı gibi, kırdan kente göç edip kentin en güzel alanlarına biçimsizce yerleşenler, kendilerine dokunmayan yılanların bin yıl yaşaması için onları beslemişlerdir. Yani bir taraf dokunmamış, bir taraf beslemiştir.

Sağlıksız kentleşmede köylerinin iticiliğinin rolüne değinen Hamamcı ve Keleş ise, köy yönetimlerinin akçal kaynaklarının yetersizliğinin, öğrenim düzeyinin düşüklüğünün ve köy yönetimlerinin çevre konusunda gerekli bilinçten yoksun bulunmalarının, köylerin, Köy Yasası'nda belirtilen güzelliklere kavuşmasını engellediğini belirtmektedir (Günay, 1998: 58).

Ruşen Keleş (1997 : 10), ülkemizde, kentlerin nasıl gelişmesi gerektiğini ve gelişeceğini, kentlerdeki hangi değerlerin nasıl ve ne ölçüde korunacağını, toplum yararı ilkesinin değil, insanların bencil eğilimlerinin belirlediğini vurgulamakta, Çetiner de (1997 : 142-144) Keleş'in bu açıklamasını, fiziksel olarak hazırlanan kent planlarımızın da, kentin doğal, sosyal, ekonomik ve yönetsel durumlarına uymadığını, sıkça değiştirildiğini, maddi çıkarlar yönünden yoğun kullanıcılar için şekillendirildiği şeklinde bir örneklerle desteklemektedir. Ayrıca Çetiner'e göre, doğa ve kültür katliamının en çok yaşandığı ortamlardan olan kentlerimizde çevre sorunları, sağlıksız nüfus artışı, endüstrileşme ve gecekondulaşma ile artarken, kültür ve eğitim eksiklikleri ile yoğunlaşmaktadır.

Ülkemizin kentleş(eme)mesinde öne çıkan faktörlerden olan gecekondulaşma konusu hakkında Ruşen Keleş (1996 : 224-386), ülkemizde gecekondulaşmanın 1940'lı yılların ortasından beri yoğunlaştığını, 1948 yılında büyük kentlerde 25-30 bin olan gecekondulu sayısının 1953 yılında gecekondularla ilgili 6188 sayılı yasa çıktığında 80 bini bulduğunu, 1960 yılında 240 bine ve 1983 yılında da 1,5 milyona geldiğini ve bunda, 1945 yılından beri çıkarılan ve 1953'te, 1966'da, 1976'da, 1983'te, 1984'te, 1986'da ve 1987'de devamı gelen gecekondulu af yasalarının etkili olduğunu belirtmiştir.

Gecekondulaşma konusuna değinen Lütfi Altun(1997:138-139), kentlerimizin en önemli sorununun kontrol dışı yapılaşmaya bağlı sorunlar olduğunu, örneğin İstanbul'un yapılarının %55'ini kontrol dışı yapıların oluşturduğunu ve bunun tüm

Türkiye'yi bir çıkmaza soktuğunu belirttikten sonra İstanbul'un bu yapılaşmadan dolayı kendi kendini boğma yolunda hızla ilerlediğini ve bunun önüne geçmek için kaçak yapılaşmayı durdurmanın yeterli olamayacağını, bunun yanında var olan sorunlara çözümler getirmenin de gerektiğini vurgulamaktadır.

Sağlıksız kentleşmede, yanlış sanayi politikalarının çok fazla payı olduğunu savunan Bedia Akarsu'ya göre (1997 : 35), İstanbul'da, önce Haliç'te, sonra da Adapazarı'na kadar uzanan yollar boyunca irili ufaklı fabrikalara, sanayi kuruluşlarına izin verilince, elbette Anadolu'nun her köşesinden hiçbir iş olanağı bulamayan ve işleyecek toprağı veya olanakları olmayan insanların, buralara akın etmeleri normaldir ve Devletin yerleşim politikası olmazsa, sanayisinin geliştirilmesi yanlış politikalara ve özel çıkarlara dayandırılırsa, kentleşmenin sağlıksız olması da çok doğaldır elbette.

Türkiye'de kentleşmenin toplumsal ve ekonomik erozyonlara da neden olduğunu belirten Keleş (1996 : 53), kentlere gelenlerin çalışma durumlarıyla ilgili sorunlar yaşadığını ve bunun toplumsal erozyonu yarattığını; köylerde ekonomik durumu iyi olan bazı kişilerin parasını değerlendirmek amacıyla kentlere göç etmesinin de ekonomik erozyon olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Türkiye'de kentli nüfusun, 1950'de %18,7'den 1960'da %25,9'a ve 1970'de ise %45,4'e yükseldiğini belirten Ethem Torunoğlu (b , 1999 : 211-218), kent nüfustaki bu hızlı artışın kaynağının, doğal artışlardan çok, kırsal alanlardan kentlere olan nüfus akınları olduğunu, bu göçlerin sağlıksız kentleşme olgusuna katkısının 1960'larda %42,6 ve 1970'li yıllarda ise %63 dolaylarında olduğunu vurgulamıştır. 1960'dan 1990'lara kadar geçen süre içinde kentli nüfusun, 7 milyondan 35-40 milyona yükseldiğini, böyle büyük bir artışın, kentlerde yaşayanların kentlileşmesini değil, daha çok 'kırsal kente taşınması' sorununu beraberinde getirdiğini, bu arada sanayileşme ve kalkınmanın, kentleşmenin önünde değil, arkasında kaldığını, bu durumun ise, birçok kentsel ve çevresel sorunun da kaynağı olduğunu savunan Torunoğlu'na göre Türkiye'de 1945'lerde başlayıp 1950'lerden sonra yoğunlaşan kırsal kente göç olgusu, bugün de hızla devam ederken çeşitli sorunları ve yeni tartışma konularını da beraberinde getirmekte, kırsal kopup kentlerde yoğunlaşan kitleler, özellikle büyük kentlerde, giderek sağlıksız bir kentleşmeye neden olurken, buna paralel olarak ekonomik, siyasal,

toplumsal ve psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Torunoğlu, kentleşme politikalarının gereği gibi değerlendirilebilmesinin, kentleşmenin temel özelliklerinin göz önünde bulundurulmasını zorunlu kıldığını, alınması gereken önlemlerin saptanmasında, sorunların gerçek niteliklerinin tanımlanmasından yola çıkılması gerektiğinin vurguladıktan sonra, Türkiye’de kentleşmenin çevresel yönden özelliklerinin birincisinin, kentleşmenin hızının fazla olduğunu, 1960-1980 yılları arasındaki beşer yıllık dönemlerde kentleşmenin hızı sırasıyla, %5,7 , %6,2 , %5,9 ve %4,5 olduğunu, demografik kentleşmede ‘aşırılığın’, kırsal nüfus artışına, geçmiş dönemlerdeki kentleşme hızlarına ve başka ülkelerde gerçekleşen kentleşme oranlarına göre belirlendiğini;

Ülkemizde kentleşmenin ikinci özelliğinin, kentleşmenin en büyük kentlere ve batıdaki bölgelere yöneldiğini, buna bağlı olarak, özellikle İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde anakentleşme yolunda hızla ilerlenerek, yeryüzünün bütün merkezlerinde olduğu gibi, bu kentlerimizde de kentin büyümesinin merkezden çok çevrede hissedildiğini;

Ülkemizde kentleşmenin üçüncü özelliğinin ise, büyük kentlerdeki bireylerin, yaşam, kültür düzeyleri ve dünya görüşleri birbirine karşıt bireylerden oluşan farklı ve bütünleşmemiş bir toplumsal yapı oluşturmaları olduğunu, bu niteliğin, kentlere göçün, kentte yaratılan iş olanaklarıyla koşut gitmemesinden, kısacası kırsal yoksulluğun kentsel bir yoksulluğa dönüşmesinden doğduğunu; İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin ve Antalya gibi kentlerde gecekonduların, kent çevresini bir yoksulluk kuşağı gibi sarmasının, bu dengesizliğin bir parçası olduğunu ve kentleşmeye yakıştırılan ‘çarpık’, ‘sağlıksız’, ‘aşırı’ gibi niteliklerin, onun bu özelliğinden kaynaklandığını belirtmiştir.

Kentleşme olgusunun ülkemizde sağlıksız bir seyir almasında önemli bir faktör de, şehirlerin göze en hoş gelen ve doğanın sağlık kaynakları olan yeşil alanların gelişi güzel bir şekilde yok edilerek yerlerine konut(!) yapılmasıdır. Bu öyle mantığı anlaşılmaz bir yanıltır ki, şehrin kafasına poşet geçirerek poşetin ağzını her geçen gün biraz daha kapatmaya ve şehri boğmaya benzer. Bu konuda Kışlalıoğlu ve Berkes de (1993 : 140), kentlerdeki yeşil alanlarla ilgili olarak, her türlü bitkinin havadaki toz ve kirlenici gazları süzerek hava kirliliğini azalttığını, şehir içindeki

büyük yeşil alanların havanın ve dolayısıyla yaşamın kalitesini arttırdığını belirtmektedir.

Firuz Demir Yaşamış ise (1995 : 100), sağlıklı kentleşmeye ilişkin sorunları çözebilme konusunda, kentsel sorunları çözebilme yönünde geliştirilen kent yönetiminin temel konusunun, sayısı hızla artan insanların ve boyutları çok büyüyen mekanların gereksinimlerinin giderilmesini sağlamak, büyümeyi yönetmek, yönlendirmek ve denetlemek olduğunu vurgulamaktadır.

Pervin Erbil ise (1998 : 37), sağlıklı kentleşmede, kente akan yoğun nüfusun kent içinde yerleşecek bir yer bulamaması sonucunda, kentin giriş ve çıkışlarında 'çevre yolu' diye tarif ettiğimiz transit geçiş yollarının kenarlarında yerleşme yolunu seçmeleri sonucu buralarda trafik kazalarının da yoğunlaşmasına sebep olduklarını belirterek, sağlıklı kentleşme ile yanlış ulaşım modelleri arasındaki ilişkinin de altını çizmiştir.

Kentleşme, gelişen her toplumda görülen ve belli ölçüde görülmesi de gereken bir olgudur. Çünkü gelişen toplumların en önemli özelliği güçlü ekonomik yapılarıdır. Ekonomik yapı içerisinde de kentler oldukça önemli yere sahiptirler. Bu nedenle de kentlerin gelişmesi, ekonomilerin gelişmesi için gerekli bir olgudur. Fakat kentlerin gelişmesi toplumlar ve ekonomiler için ne kadar gerekli ise, kentlerin sağlıklı gelişmesi de ekonomiler ve toplumlar için o kadar zarar verici bir olgudur. Sağlıklı kentleşme, kentlerin doğal dokusunu bozmanın yanında kırsal alanların da yeteneklerini köreltmektedir. Zira sağlıklı kentleşmenin bir ayağında kentlerin kötüye gitmesi, diğer ayağında da kırsal kültürün yitip gitmesi yer almaktadır.

5.7. Ulaşım

Ulaşım, insan hayatının hemen her anında rolü olan bir faktördür. Gerek karayolu, denizyolu ve havayolu ile olsun, gerekse de iletişimi sağlayan bazı aletlerin kullanımı ile olsun, ulaşım her yönüyle hayatımızın içindedir. Hayatımızla bu kadar iç içe olan bir faktör de elbette ki, tüm olumlu ve olumsuz etkilerini bize yönltebilecektir. Bu anlamda, teknolojinin ilerleme hızıyla ulaşım faktörünün hayatımızı etkileme hızı arasında doğru orantı vardır diyebiliriz. Yalnız, bu etkilemenin sadece olumlu yönde olacağını düşünmek çok büyük bir yanıltır. Şöyle

ki, özellikle son yıllarda hızla gelişen elektromanyetik iletişim (ben buna ‘dalga iletişimi’ diyorum, ki birkaç ülkenin tekelinde olan cep telefonu sektörü açıkça halkımızla dalga geçerken halkımız da buna çanak tutmaktadır), gerek kuruluş araçları aracılığıyla, gerekse de iletişim araçları aracılığıyla, başta insan ögesi olmak üzere, çevrenin birçok ögesi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bilimsel çalışmalarla ispatlanmış sonuçlara göre, cep telefonlarıyla iletişimi sağlayan baz istasyonları, kuruldukları yerlerin çevre sağlığını, yaydıkları zararlı ışınlar ve dalgalar nedeniyle olumsuz yönde etkilerken, cep telefonlarının da, vücuda yakın tutulmaları halinde beyin hücrelerinin ölümüne yol açtığı belirtilmektedir.

Ulaşımın taşımacılık boyutunda karşımıza çıkan çevre sorunlarının başında, arabaların şehirlerde yarattığı aşırı hava kirliliği bulunmaktadır. Şehirlerimiz arabalara öylesine teslim olmuş durumdadır ki, Simonnet’in de belirttiği gibi (1993 : 42) araba, ulaşım tekelinin radikal tekeli durumunda bulunmaktadır ve alanlar bütünüyle arabalara göre uyarlanarak yayaların ve bisikletlerin serbest dolaşımı engellenmektedir.

Ulaşım sektöründe, hava kirliliğine önemli derecede ‘katkı(!)’ yapan bireysel taşımacılık yerine, toplu taşımacılıkla, özellikle de demiryolu taşımacılığıyla, hava kirliliğinin önemli derecede azalacağını belirten Çepel (1992 : 186), bu sayede büyük ölçüde enerji tasarrufunun da sağlanacağını altını çizmektedir.

Ulaşım şeklinin hava kirliliğine etkisi konusunda Gürpınar (1995 : 31), büyük şehirlerimizde yoğun olarak görülen hava kirliliklerinin, mevsim koşullarından bağımsız bir şekilde süreklilik arz ettiğini belirterek, bu sürekliliğin başlıca sebebinin, kirlilikte, payının %60-70 kadar olduğu bilinen ulaşımdan kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Kent içi ulaşımında toplu taşımacılığın, bireysel ve özel araçlara dayanan sistemlere yeğlenmesinden sonra, örneğin Japonya’da %66’ya varan bir enerji tasarrufunun sağlandığını hesaplandığını belirten Keleş (1997 : 273), demiryolunun ve raylı sistemlerin, kara taşımacılığına yeğlenmesinin de buna benzediğini, bunun gibi, nüfusun ve ekonomik etkinliklerin ve dolayısıyla da kent gelişmişliğinin ülke yüzeyine dağılmasında tek kutuplu bir yerleşme yapısı yerine, çok kutuplu bir yapının üstünlükler taşıdığını vurgulamaktadır.

Ulaşım sisteminin şekillenmesini çok güzel özetleyen Muhteşem Kaynak, bir iktisadi yapıda belirli bir üretim biçimi egemen olmaya başladıkça, o üretim biçimi kendine özgü bir ulaşım sistemini de yaratacağını belirtmiştir (Erbil ,1998:17).

Ülkemizde trafik kazaları ile araç artışı arasında doğru bir orantı olduğunu belirten Erbil ise (1998:17-75), karayolunda araç yığılmasının en önemli sonucunun artan trafik kazaları olduğunu, yolların yapısal bozukluklar göstermesi ve yollardaki araçların çoğunun da yaşlı olmasının trafik kazalarının artmasında önemli etkenler olduğunu vurgulamaktadır.

Karayolu ulaşımının genel olarak çevreye etkisine değinen Erbil, motorlu kara taşıtlarının üretiminden bertaraf edilmesine kadar geçen sürede çevreye bıraktıkları kirliliğin ne kadar fazla olacağını tahmin etmenin pek zor olmadığını; motorlu taşıtların hem üretim esnasında hem de kullanım esnasında, başta hava olmak üzere birçok çevre ögesinin sağlığını olumsuz etkilediğini ve Greenpeace'in bir raporunda Endüstri Devrimi'nden bu yana havadaki karbondioksit oranının %30 kadar arttığını ve bu dengenin karbondioksit lehine bozulmaya devam ettiğinin belirtildiğini vurgulamaktadır. Otomobil kullanımını teşvik eden bireysel taşımacılığın ekonomik maliyetinin de diğer ulaşım sistemleriyle kıyaslanamayacak kadar çok olduğunu belirten Erbil, sorumsuz davranışlardan kaynaklanan sorunlardan ne hava kirliliğinin sınır tanıdığını, ne de iklim değişikliğinin adamına göre davrandığını vurgulayarak bir anlamda, batacak gemide tüm insanlığın bulunacağını anlatmaktadır.

Dünya üzerinde, günden güne yaygınlaşan ve yarattığı fayda yok ettiği faydaya göre çok az olan karayolu ulaşımı için bir Amerikan hükümet görevlisi, karayolu sisteminin toprağı nasıl kısırlaştırdığını (hatta öldürdüğünü) anlatmak amacıyla, asfaltın, toprağın en son ürünü olacağını belirtmiştir (Brown, Kane, 1999 : 77).

Ulaşım sistemimizde karayolunun yoğun olarak tercih edilmesinde çarpıcı bir nokta da, okulların açılmasıyla, sadece İstanbul'da, günlük trafiğe çıkan araç sayısının %25 kadar artmasıdır. Bunun ülke genelinde ne kadar bir artış yarattığı dikkate alınırsa, sadece okullar açıldı diye, ulaşımın ve havanın ne kadar kirleneceğini kestirebilmek hiç de zor değil.

Ulaşım sorunlarının da çağa ayak uydurarak ‘çağdaş’ bir şekil aldığı günümüzde öne çıkan sorunlardan birisi de, ‘elektromanyetik kirlilik’ tir. Elektromanyetik kirlilik, yaşadığımız, soluduğumuz alanlarda bulunan elektrik akımı taşıyan kablolar, radyo frekans dalgaları yayan radyo ve televizyon vericileri ile cep telefonu vericileri (baz istasyonları), mikro dalga yayan ev aletleri vb. aletlerin yarattığı, insanın ve diğer canlıların üzerinde bozucu etkiler yaratan “elektromanyetik alanlar” dır. Günlük yaşamımızda sıkça kullandığımız elektrikli aletler, enerji hatları, telsizler, radyo ve televizyonlar, bilgisayarlar ve son olarak hayatımıza giren son beş yıldır yoğun olarak giren ve çok tartışılan GSM hücresel telefon sistemleri gibi çoğunluğu haberleşmeye dayanan aletler, elektromanyetik kirlilik kaynaklarının başta gelenleridir (“Elektromanyetik Kirlilik ve Etkileri” , 2004). Cep telefonlarıyla iletişimi sağlayan baz istasyonlarının insan ve çevre sağlığına; cep telefonlarının da doğrudan insan sağlığına zararları birçok bilimsel çalışma ile ispatlanmış olmasına rağmen, ülkemiz insanının boş vermişliği ve ‘bana bir şey olmaz’ zihniyeti, son beş yılda cep telefonu kültürünün, tüm kültürlerden daha hızlı ilerlemesine neden olmuştur diyebiliriz. Kendini ‘dalga iletişimine’ kaptırma yolunda hızla ilerleyen ülkemizde en az tartışılan konulardan birisi, cep telefonlarına bağlı iletişimin neden olduğu çevre ve sağlık sorunlarıdır. İnsana ne kadar yakın olursa o kadar zarar verici etkiye sahip olan baz istasyonlarının, yerleşim yerlerinden mümkün olan en uzak yerlere kurulması yoluyla, bu istasyonların, doğaya olmasa bile doğrudan insana yapacağı olumsuz etkiler azaltılabilir. Bunun yanında gelişen iletişim teknolojisinin hızına ayak uyduramayan ve tüketim hırsının kurbanı olan bazı ürünler ve makineler, çevreye yayabilecekleri tehlikeli etkiler göz önüne alınmadan, bir kenara atılabiliyor. Bunlara karşı alınabilecek en iyi önlem ise, yeniden kullanım ve etkili denetim olacaktır.

5.8. Orman ve Meraların Tahribi

Çevrenin, insan ve hayvan dışındaki bir diğer canlı ögesi olan bitkiler içerisinde, hem diğer canlılar açısından hem de dünya sağlığı açısından en önemli yere sahip olan ormanlar ve toprağın kimyasal yapısının korumasında önemli bir yere sahip olan meralar, ekolojik düzen açısından ne kadar önemli olsalar da, maalesef

önemleri derecesinde de savunmasızdırlar. Bu savunmasızlık, çevre bilinci gelişmemiş bizimki gibi ülkelerde daha da fazladır.

Ormanların, artık çok sayıda ağaç ve ağaççığın bir araya gelmesiyle oluşan varlıklar olmadığını belirten Türkiye Çevre Vakfı (1995 : 365), orman kavramının, çok sayıda bitki ve hayvan popülasyonlarından meydana gelen bir yaşama ortaklığı, yaşam birliği, hatta büyük bir canlı organizma olduğunu savunmaktadır.

Ormanların çevresel değerlerinin anlaşılmasında, 1972 yılında Hindistan'da doğan ve anlamı Hintçe'de 'kucaklamak' olan Çipko akımı temel felsefeyi belirlemiş görünüyor: "Ormanın asıl ürünleri kereste ve reçine değil; toprak, su ve oksijendir." (Kışlalıoğlu, Berkes, 1993 : 174).

Ormanın, onu oluşturan ağaç topluluğundan daha çok şeyi ifade ettiğini belirten Çepel (1992 : 87-183), orman ekosisteminin, ağaçlarla birlikte, diğer bitkiler, hayvanlar, mikroorganizmalar gibi canlı varlıklarla, toprak, hava, su, ışık ve sıcaklık gibi fiziksel çevre faktörlerinin birlikte oluşturdukları, karşılıklı ilişkiler dokusunu simgeleyen bir doğa parçası olduğunu vurgulamaktadır.

Ormanların, tarım alanı yaratmak için yok edilmesi konusuna da değinen Çepel, tarım alanlarının genişletilmesi amacıyla tahrip ve yok edilen ormanlık ve çayırılık araziden elde edilecek ürünün sürekli olmayacağını, çünkü böyle alanların, çok kısa zamanda erozyona uğrayarak bitki yetiştirme özelliklerinden bazılarını çok kısa zamanda kaybedeceklerini belirtmektedir. Çepel'in de belirttiği bu acı gerçeğin kısacası, insanoğlu, bir iki yıllık 'sahte verimlilik' uğruna, 100-150 yıllık 'gerçek verimlilik'ten vazgeçebilmektedir.

Orman azalmasına, ormanların yok olmasına neden olan etmenlerin başında, orman topraklarından, nüfus baskısı nedeniyle ortaya çıkan, izinsiz ve düzensiz yararlanma olayının geldiğini belirten Sönmez, ayrıca ormanlardan tarla açma yoluyla usulsüz olarak yararlanmanın, orman yangınlarının, biyolojik etkenlerle ortaya çıkan hastalıkların, hava kirliliğinin ve asit yağmurlarının ortaya çıkardığı tahribat ve orman ölümlerinin, ormanların azalma sürecini hızlandıran ana nedenleri oluşturduğunu vurgulayarak, ayrıca, orman alanlarının tahribinin, meraların aşırı, plansız ve erken otlatılmalarının, tarımda mekanizasyonun gelişmesi ile yamaç alanlarının tarıma açılmasının, toprak, bitki ve su arasındaki mevcut dengelerin

bozulmasına bağı olarak erozyonun ortaya çıkmasına neden olduğunun da altını çizmiştir.

Çayır ve mera kaynaklarına da değinen Sönmez (1997 : 74-89), bu kaynakların hayvansal üretimin yem kaynağı olma özelliği yanında, birçok önemli görevi de yerine getirdiğini, bunlar arasında, yeşil örtü olarak fotosentez olayı ile oksijen üretimini desteklemesi, toprak ve su kaynaklarının korunması gibi görevleri ile doğal dengenin korunmasına ve ekosistemlerin oluşmasına çok önemli destek verdiğini, yeşil örtü olarak çayır ve meraların, toprak ve su kaynaklarının korunmasında, özellikle topraklarımızın su ve rüzgar erozyonu ile yok olmalarına engel olan en etkin görevleri üstlendiklerini vurgulamaktadır. Sönmez'in belirttiğine göre, çayır ve meraların korunması ve geliştirilmesi, bu amacı gerçekleştirecek mevzuatın varlığına ve bu mevzuatı uygulamaya geçirecek, bu amaçla kurulmuş sorumlu ve yetkili bir kuruluşun oluşturulmasına bağlıdır. Meralar açısından ülkemiz için ana sorun, hala bir 'mera yasasının' olmamasıdır. 1950'li yıllardan beri Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu mera yasa tasarıları, çeşitli nedenlerle her defasında ayrı bir şanssızlığa uğrayarak kadük olmuştur.

Türkiye Çevre Vakfı ise (1995 : 310-421) orman ve meralardan plansız faydalanma ile ilgili olarak, 1950'li yıllardan sonra artan makineleşme ve nüfus sebebiyle, daha önceleri kuralına uygun olarak işlenen arazilerin içine mera ve ormanlardan açılan arazilerin de girdiğini belirterek, bu değişimin neticesinde 1934 yılında 11.677.000 hektar olan tarım arazisinin 1955 yılında 22.808.000 hektara çıktığını vurgulamaktadır. Tarım arazilerindeki bu sürekli artışın, 1954 yılında 44.329.000 hektar olan mera alanının 1980'li yıllarda 21.101.000 hektara indiğini belirten Türkiye Çevre Vakfı, bunun sonucunda da, meraların daralmasıyla, artan hayvan miktarının otlatılması ihtiyacının karşılanamaması, meraların kalitesinin düşmesi ve erozyonların çoğalması gibi olumsuzlukların görüldüğünün altını çizmektedir. Ayrıca kaçak kesimlerin de ormanlar açısından önemli bir sorun olduğuna değinen TÇV, özellikle enerji ihtiyacını karşılamak üzere yapılan kaçak kesimlerin, devletin uygulamaya koyacağı 'enerji ormanları' ile çözüme kavuşabileceğini vurgulamaktadır.

Türkiye'de yalnızca atılabilir çocuk bezleri üretimi için yılda 1 milyon ağaç kesildiğini vurgulayan Tümay (1999 : 240-250), yok edilen her orman ile birlikte

yeşil örtünün kaybolduğunu, toprak erozyonunun oluştuğunu, ekosistemin bozulması ile iklimin değiştiğini ve doğal varlıkların yitip gittiğini, bu süreçle birlikte, toprağın su depolama kabiliyetinin azalmakta olduğunu, tarım alanlarının verimsizleştiğini, yani ormanların yok edilmesinin esas sonucunun, doğanın dengesinin bozulması olduğunu önemle belirtmektedir. Meraların tahribiyle ilgili olarak da, Cumhuriyetin ilk yıllarında 44,3 milyon hektar mera alanının bulunduğu Türkiye’de, günümüzde yalnızca 20 milyon hektar mera olarak kullanılan alan bulunduğunu, buna karşılık, bu meralarda otlatılan hayvan varlığının, %50 arttığını vurgulamaktadır. Burada verilen birkaç basit örnek de göstermektedir ki, ülkemizde, tüketim kültürüne, kendi kültürümüzden daha çok sahip çıkılmaktadır. Öyle ki, geleceklerini kurtarmayı düşündüğümüz çocuklarımızın temizliğini bile, çocuklarımızın gelecekte ihtiyaç duyacakları milyonlarca ağacı yok ederek sağlıyoruz.

Ülkemizde ormanlar açısından düşünülmesi ve önüne geçilmesi gereken bir konu da orman yangınlarıdır. Önemli bir kısmının çıkış nedeni anlaşılamayan bu yangınların yaklaşık yarısının ihmal, dikkatsizlik ve kaza sonucu çıkmış bulunmaktadır. Özellikle yaz aylarında, milyonlarca ağacın yanarak can vermesine neden olan yangınların ve ormanlarımızın bu tip yangınlarla karşılaşmasının bir ‘kaçınılmazlık’ olarak görülmesi, bir kara mizah örneğidir. Yaz mevsiminin başlamasıyla birlikte bütün basın organlarında yer bulan ‘Yaz geldi, orman yangınlarına dikkat’ uyarısı, ormanların nasıl bir savunmasızlığa ve garip düşüncelere teslim olduğunu ortaya koymaktadır. Orman yangınlarını sıcak havaya ve aşırı ısıya bağlayan, bir saatte birkaç ağaç kaybedilerek söndürülebilecek bir yangını, tedbirsizlik ve ihmalkarlık sonucunda binlerce ağaç kaybedilerek birkaç günde söndürülebilecek hale gelmesine neden olan uygulamalar ile ardından da ‘bölgede esen aşırı rüzgar yangını kontrol altına almayı zorlaştırdı’ şeklindeki açıklamalar hiç de inandırıcı gelmemektedir.

Orman yangınları konusunda o kadar başarılı(!) bir konumdayız ki, yangınlar konusunda basında çıkan haberlere göre son 65 yıl içinde, İstanbul’un üç katı büyüklüğünde bir alanı kaplayacak kadar orman varlığımızı yangınlarda kaybetmiş durumdayız (“65 Yılda Üç İstanbul Yandı” , 2003).

Ekonomik olarak da önemli bir güç olarak bakılabilecek ormanların korunma(ma)sı hakkında Brown, Flavin ve Postel (1998 : 105-106), ağaçların kesilip

kereste olarak satıldığında elde edilen gelirin, bütçeye gelir olarak işlendiğini ama iyi yönetilmesi durumunda gelecekte de iyi bir gelir kaynağı olabilecek bir ekonomik varlığın kaybedilmesinden doğan zararın, bütçede zarar olarak gösterilmediğini vurgulamaktadır.

Türkiye'nin orman kaynağının günden güne azaldığının vurgulandığı bu dönemde, 59. Hükümetin Çevre Orman Bakanı'nın 'Türkiye, son 30 yıl içinde orman varlığını arttıran ülkelerden birisidir. Bu dönem içinde Türkiye'nin orman varlığına 550 bin hektar orman eklenmiştir' (Ertan Tan'la Başkent'ten , 2003) açıklaması, çevrecileri biraz umutlarsa da, şehirlerdeki doğal hayatı yok eden aşırı betonlaşmalar, her yıl başımıza gelmezse rahat edemediğimiz binlerce dönüme mal olan orman yangınları, sanayileşme ve 'eğitim' uğruna katledilen orman alanlarının varlığını düşündükçe Bakanın bu açıklamasının, her yıl birçok kamu kurumunun ve özel kurumun yaptırıp da ilgilenmediği, sadece birkaç fidan dikip tel örgülerle çevirdiği ve üzerine de '.....Hatıra Ormanı' yazdirdığı ama ormana benzemeyen alanları da içerebileceğini düşünüyor ve yeniden umutlarımızı yitiriyoruz.

Ormanlar, çevre sağlığının en önemli öğelerinden birisidir. Yaşamsal bir kaynak olan oksijen üretme becerisi, içerisinde barındırdığı yüzlerce tür ve cins canlı varlığı, ekonomik olarak önemli bir gelir kaynağı olması ve insanı ruhsal olarak rahatlatması ve bünyesini de güçlü kılması ile ormanlar, kendi başlarına bir yaşam merkezidirler. Anadolu'nun geçmişine yönelik araştırmalarda belirtilen bilgilerdeki, ilk çağlarda Anadolu'nun yaklaşık %80'lik alanının, şimdi ise verimli orman alanının %15 kadar bile olmadığı gerçeği dikkate alınırsa ormanlarla ilgili soykırım çalışmalarının ne kadar başarılı(!) olduğu anlaşılır.

5.9. Korunması Gereken Canlıların Korunamaması

Aslında çevrede bulunup da korunması konusunda ayırım yapılabilecek hiçbir canlı yoktur. Yani çevrenin en önemsizmiş gibi görünen en ufak canlısı bile korunmak zorundadır. Çünkü çevre, her bir üyesiyle bir bütündür. Fakat, insanoğlunun yaptığı doğaya müdahale çalışmaları sonucunda bazı canlı türleri diğerlerine oranla daha fazla zarar gördüğünden, bu türlerin en azından nesillerinin

devamını sağlamak için (ya da insanoğlunun günah çıkarmak isteğinden), korunmaları konusunda özel önlemler alınmaya çalışılmıştır. Buna göre, bir ülkede korumaya alınmış ne kadar çok canlı türü varsa, o ülkede çevre katliamı da o derece çok yapılmıştır diyebiliriz.

Bir ülkenin endemik bitki varlığının (florasının), o ülkenin, diğer doğal kaynaklarıyla beraber zenginliğini meydana getirdiğini belirten Türkiye Çevre Vakfı (1995: 389-396), ülkemizde endemik ve nadir bitkilerin, tarla açma, aşırı otlatma, çorak alan ıslahı, orman yangınları, baraj yapımları, sanayileşme ve şehirleşme, yurt dışına ihraç, yurt içi kullanım, ağaçlandırma, tarımsal mücadele ve kirlenme, gibi sorunlar nedeniyle yeterince korunamadığını vurgulamaktadır.

Faunayı, bir bölgede yaşayan hayvansal bir hücreli canlılardan memeli hayvanlara kadar hayvansal olarak beslenen tüm canlıların oluşturduğu bütünlük, şeklinde çok geniş olarak tanımlayan Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye'nin, iklimsel ve topoğrafik yapısı, konumu ve çeşitli ekoloji koşulları kısa aralıklarla yaşaması dolayısıyla değişik fauna elemanlarına ev sahipliği yaptığını belirterek, Türkiye'nin fauna varlığının biyolojik çeşitlilik bakımından kıta özelliği gösterecek bir zenginliğe ulaştığını vurgulamaktadır. Bunun yanında, çevrenin diğer öğeleri gibi bu öğelerin de önemli sorunlarla karşı karşıya olduğunu belirten Türkiye Çevre Vakfı, çevre bozulması, orman ve meraların tahribi, erozyon, tatlı su ortamlarının kurutulması, biyolojik ve kimyasal mücadele, ötrofikasyon, tarımsal girdi ve çıktılar, yapılaşma, avlanma, ticari amaçla toplatma ve yabancı kaynaklı kültür ve yaban türlerinin getirilmesi gibi nedenlerden dolayı birçok fauna ortamının geleceğinin tehlike altında olduğunu vurgulamaktadır.

Fauna diye de bilinen hayvan varlığının, belli bir yere özgü yaban hayvan topluluğu olduğunu belirten Keleş ve Ertan (1992 : 31), bu topluluğun belli bir alanla sınırlı kalabileceği gibi belli bir zamanla da sınırlanabileceğini vurguladıktan sonra, faunanın bilimsel açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da önem taşıdığını, asıl öneminin genetik bir kaynak olmasından geldiğini, bunun yanında, yalnızca belli yerlerde yaşayan endemik hayvan türlerinin, özel önlemlerle korunması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Keleş ve Ertan, Türkiye'deki faunanın karşı karşıya bulunduğu temel sorunların da, kirlenme, bozulma ve avcılık olduğunu vurgulamışlardır.

Koray Haktanır (1997 : 193), belirli bir ortama uyum göstermiş canlı türlerinin, bir bakıma o çevre koşulları tarafından geliştirilen organizmalar olduğunu belirtirken, sürüp gitmekte olan çevresel bozulmanın en zarar verici sonucunu, farklı türlere ait organizma çeşitliliğinin bir defa kaybedilince yeniden kazanılamayacak olması şeklinde belirten Wilson (2000 : 157), insanlığın gelecek nesillerinin, çeşitlilik azaldıkça daha yoksul bir hayat süreceğini vurgulamaktadır.

Türkiye, biyolojik çeşitlilik bakımından çok zengin bir ülkedir. Türkiye Çevre Vakfı'nın belirttiğine göre yurdumuzda 9.500'ün üzerinde bitki türü bulunmaktadır. Bunların 3.000'e yakın bölümü endemik bitkilerdir. Avrupa'da 11557 değişik bitki türünden sadece 2.650'sinin endemik olduğu düşünülürse, ülkemizin bitki türü çeşitliliği bakımından ne kadar zengin olduğu anlaşılır. Ülkemizin, hayvan türü çeşitliliği bakımından da zengin olduğunu belirten Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye'de memeli hayvanlardan yaklaşık 120, kuşlardan tanımlanmış olan 413, sürüngenlerden 93, kurbağagillerden 18, deniz balıklarından 276, iç su balıklarından 192 tür bulunduğunu, böcek türlerinin sayısının ise 60-80 bin arasında olduğunu tahmin edildiğini belirtmektedir.

Çepel'in vurguladığı bu değerler, gerek bitki gerek hayvan türleri bakımından Avrupa'ya kıyasla çok daha büyük bir zenginliğe sahip olduğumuzu gösteriyor. Bütün Avrupa'da 500 kadar kuş ve 125 kadar sürüngen türü olduğu düşünülürse, bu yargının doğruluğu anlaşılır (Çepel, 1992 : 42-111).

Çevre sorunlarının da bir zincirin halkaları gibi birbirlerini etkilediğini ve bu etkilerin tüm çevre öğelerinde görüldüğünün kanıtı olan bir haberde, özellikle büyük şehirlerdeki aşırı gürültünün, eş bulmak için ötmek zorunda olan kuşların seslerini birbirlerine duyuramama sorunu nedeniyle eşleşemedikleri ve bunun kuşların geleceğini tehlikeye attığı vurgulanmıştır ("Gürültü, Çiftleşmelerine Engel" , 2003).

Türlerin kaybolmasında en önemli neden olarak yaşam alanlarının daralmasını gösteren Kışlalıoğlu ve Berkes (1993: 193-198), şehirlerin genişlemesinin, tarım alanlarının açılmasının, endüstrileşmenin ve yangınların, habitatların bozulmasına ve çevrenin kirlenmesine ve sağlıksızlaşmasına neden olduğunu vurguladıktan sonra türlerin ve çeşitlerin yaşamının, içinde bulundukları habitatın sağlıklı bir şekilde kalmasına yani doğal alanların korunmasına bağlı

olduğunun ve soyu tükenmekte olan bir türün, çevre sağlığı hakkında önemli bir mesaj verdiğinin altını çizmektedir.

Türkiye Çevre Vakfı ise (1995 : 507), bazı canlıların korumaya alınmasının, yapılan yanlış uygulamalardan kaynaklandığını belirtirken, örneğin pestisit türlerinden olan DDT kullanımının, Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinde koruma altına alınan Kelaynak kuşlarının sayılarının azalmasında temel etken olduğunu vurgulayarak, 1950 ile 1960 yılları arasındaki yoğun DDT kullanımının Birecik ilçesinde 650 kadar Kelaynak kuşunun ölümüne ve üremede başarısızlığa neden olduğunu altını çizmektedir.

Başta da söylediğimiz gibi, her canlı korunmaya ihtiyaç duyar. Doğanın düzeni de budur. Ve her canlı doğanın gerektirdiği zamanda ve yerde hayata veda edecektir. Bize göre, doğaya müdahale edecek biçimde canlıların varlığına son vermek, 'insan, diğer canlılar olmadan da varlığına devam edebilir' şeklindeki bencil ve yanlış düşüncelerin eseridir. Bu düşünce sahipleri, yaptığı yanlışla bağlı olarak başka yanlışların ortaya çıktığını anladığında ise iş işten geçmiş olacaktır. Bu nedenle doğadaki her canlının kıymeti bilinmeli, nesilleri tehlikede olan canlıları korumanın yanında sayılarının normal düzeye getirilmesine çalışılmalıdır.

Sonuç olarak baktığımızda, gerçekten de yüksek bir yaşam düzeyi için, ileri teknolojiyi, ilerisini düşünmeden kullanan insan, canlı türlerin (kendisi dahil) sayısının her geçen gün biraz daha azalmasına neden olmaktadır.

5.10. Korunması Gereken Alanların Korunamaması

Doğanın, kendisi içerisinde yetiştirdiği ve adeta doğanın küçültülmüş bir temsilcisi gibi yaşayan tabiat alanları, hem içlerinde barındırdıkları yaşam kümelerinin geleceği, hem de doğa sisteminin önemli bir dişlisi olması açısından vazgeçilmez öğeleridir. Bu alanlar, özellikle, barındırdıkları türlerin dünya ve bulunduğu ülke koşullarına göre ender miktarda bulunmaları dikkate alınarak oluşturulmuş alanlardır. Fakat buradan da anlaşılacağı gibi, aslında böyle alanların oluşturulması, insanoğlunun bir şekilde günah çıkarmasına benzemektedir. Zira, bu alanların oluşturulmasında, bu alanlardaki türlerin geleceğinin tehlikede olmasına dikkat edilmektedir. Doğadaki türlerin yavaş yavaş yok olmasında da birinci sorumlu

insan olduğuna göre, insanların bilim, eğitim ve ‘merhamet’ uğruna böyle alanlar oluşturması, ya geç kalınmış bir uğraş olarak kalmakta, ya da ileride yapılacak çevreye duyarsız diğer faaliyetler dolayısıyla sayıları azalacak başka türler için oluşturulacak koruma alanlarına kılıf olmaktadır.

2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu’nun 2. maddesi, korunması gerekli alanlardan milli parkları, tabiat koruma alanlarını ve tabiat parklarını tanımlamıştır.

Bu kanuna göre Milli Parklar, bilimsel bakımdan ve estetik bakımından, milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçalarıdır.

Aynı kanuna göre Tabiat Koruma Alanları, bilim ve eğitim bakımından önem taşıyan, nadir, tehlikeye maruz ve kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemler, türler ve tabii olayların meydana getirdiği seçkin örnekleri içeren ve mutlak korunması gerekli olup sadece bilim ve eğitim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılmış tabiat parçalarıdır.

Aynı kanunda belirtilen Tabiat Parkları ise, bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun tabiat parçaları olarak tanımlanmıştır .

Milli Parklar Genel Müdürlüğü’nün elde edilmiş en yeni verilerine göre ülkemizde toplam 686.631 hektarlık alanda 33 adet milli park; 84.230 hektarlık alanda 36 adet tabiat koruma alanı; 69.370 hektarlık alanda da 17 adet tabiat parkı bulunmaktadır (Milli Parklar Genel Müdürlüğü , 2004).

Aslında, çevre içerisinde korunması gereken alanlar açısından bir ayırım yapmak ne kadar doğrudur bilinmez. Çünkü her bir çevre ögesinin ve yapısının rolü ve önemi farklıdır. Fakat bazı alanların, sistem içerisinde, kaynak sağlama ve üreticilik açısından diğerlerine göre birkaç adım önde olduğu söylenebilir. Brown, Flavin ve Postel de bu düşüncemizi destekler şekilde (1998 : 57), fosil yakıtlar ve mineraller dışında, besin maddelerinin tamamının ve sanayi hammaddesinin büyük bölümünün, ormanlar, otlaklar, balık yatakları ve tarım alanları tarafından sağlandığını belirtmektedirler.

Türkiye Çevre Vakfı (1995 : 398), koruma altına alınmış alanları, bilim ve eğitim bakımından önem taşıyan; ender, tehlikeye maruz olabilecek durumda veya kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemleri, türleri ve tabii olayların meydana getirdiği

seçkin örnekleri ihtiva eden ve korunması zorunlu olup, sadece bilim ve eğitim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılmış tabiat parçaları olarak tanımlamaktadır.

Korunması gereken alanları genel olarak değerlendiren Rıza Koç (1997 : 266-267), ülkemizin, 3.000'den fazlasının arkeolojik sit; yaklaşık 400'ünün doğal sit; 150'sinin kentsel sit; 100'den fazlasının tarihi sit ve 200 tanesinin diğer sit alanları olmak üzere yaklaşık 3.900 adet sit alanına sahip olduğunu belirtmiştir. Kültürel miras konusunda Dünya'da önemli bir yere sahip olduğumuza da değinen Koç, 1983 yılında ülkemizin de benimsediği 'Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi' hükümleri çerçevesinde ülkemizden, Pamukkale, Göreme, Kapadokya, İstanbul, Boğazköy, Nemrut Dağı, Xanthos-Letoon ve Divriği Ulu Camii ve Darüş-şifa'sının kültürel miras olarak Dünya Kültürel Miras Listesine alındığını vurgulamıştır.

Ülkemizde Milli Park kuruluşunun, 1958 yılında Yozgat Çamlığı Milli Parkı ile başladığını ve bu tür parklarla koruma altına alınan biyosfer rezervlerinin, dünya çapında ekolojik önem taşıyan bölgeleri korumaya yönelik Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kuruluşu(UNESCO) tarafından koordine edilen uluslararası bir koruma alanı çeşidi olduğunu belirten Çepel (1992 : 114-119), bu alanların, bilim ve eğitim bakımından önem taşıyan, az rastlanan tür ve yaşam mekanı örnekleri barındıran doğal peyzajlar olarak belirtmiştir. Buna örnek olarak ülkemizde, Kayseri ili sınırları içindeki Sultan Sazlığı Sulak Alanı'nın bir biyosfer rezerv alanı olarak sadece kuş türlerinin korunmasını sağlamakla kalmayıp, yörenin toprak ve su dengesi üzerinde de önemli etkiler yarattığını, bunun yanında, erozyona engel olma, hidrolojik dolaşımı dengeleme gibi hiç de küçümsenmeyecek işlevleri olduğunu vurgulamaktadır.

İsmail Tümay'ın belirttiği (1999 : 247), 230 kuş türünün konakladığı ve 44 kadarının da kuluçkaya yattığı Manyas Kuş Cenneti ve Milli Parkı'nın, hem çevresindeki yoğun tarımsal faaliyet, hem de sanayinin etkisiyle ölüme doğru gittiği gerçeği, insanoğlunun, 'bir yandan yaparken bir yandan da yıktığı' gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Ülkemiz, sahip olduğu doğal ve tarihsel zenginliğin bir eseri olarak, 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu'na göre koruma altına alınmış 100'e yakın park alanı ve 4000'e yakın da tarihi ve kültürel önem taşıyan sit alanına sahiptir. Sahip olunan bu

değerlere anlam veren asıl etken ise, içerilerinde barındırdıkları canlı türler ile tarihi ve doğal güzelliklerdir. Bunlar, doğal, kültürel ve turistik açıdan önemli birer faktör oldukları için, korunmalarına da özel önem verilmektedir.

Koruma altına alınmış veya alınması gereken alanların karşı karşıya olduğu önemli tehlikelerden birisi de, bu alanlar üzerinde oynanan rant oyunlarıdır. Özellikle turizm ve sanayi tesisleri kurmak isteyen kişi ve kuruluşların dikkatini çeken bu alanlar, ciddi bir tehdit altında kalmaktadırlar. Onuncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de bu konuya dikkat çekerek, sıkça yapılan imar aflarının doğal ve kültürel mirasa baskı yaptığını ve turizm gücü değerlendirilirken doğal güzelliklere zarar verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (“İmar Affına Dikkat” , 2002).

5.11. Korunması Gereken Yapıların Korunamaması

Özellikle tarihsel zenginliğinden dolayı birçok tarihi yapıya sahip olan ülkemiz, sanatsal ve fiziksel yönden güzellik taşıyan birçok yapıya da ev sahipliği yapmaktadır. Kültürel zenginliğin en önemli göstergelerinden olan, doğal, tarihi ve sanatsal yapı ve kalıntıların, belli başlıları dışında, gereken ilgiyi görememesi, çevrenin bu savunmasız öğelerinin birer birer yok olmalarına neden olmaktadır.

Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan yararların bulunduğunu belirten Gürpınar (1995 : 356), insanların toplu halde yaşaması nedeniyle sosyal, ekonomik ve kültürel ilişki ihtiyaçlarının var olduğunu ve bu ilişki ihtiyaçlarının artmasıyla, kültür ve tabiat varlıklarının değerinin de aynı oranda artacağını ve bu varlıkların bu ilişkileri sağlamlaştıracağını vurgulamaktadır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası’nda, kültür varlıkları, tarih öncesi ve tarihsel çağlara ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan, yer üstünde, yer altında veya sualtındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar olarak belirtildikten sonra ‘Sit’ kavramı ise, tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup, yaşadıkları dönemlerin toplumsal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kentler, kent kalıntıları ve önemli tarihsel olayların geçtiği yerler olarak tanımlanmaktadır (Keleş,1992:33).

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu’nun 2. maddesinde korunması gereken yapılardan Tabiat Anıtları, tabiatın ve tabiat olaylarının meydana getirdiği özelliklere

ve bilimsel değerlere sahip, milli park esasları dahilinde korunan tabiat parçaları, şeklinde tanımlanmıştır.

Ayrıca Milli Parklar Genel Müdürlüğü, ölkemizde, 466 hektarlık alana yayılmış 100 adet korunmaya alınmış tabiat anıtı olduğunu bildirmektedir (Milli Parklar Genel Müdürlüğü , 2004).

Ölkemizin, korunması gerekli kültür varlığı olarak yaklaşık 47.000 varlığa sahip olduğunu belirten Rıza Koç (1997 : 24-27), bunlardan 31.000’den fazlasının sivil mimarlık örneği, yaklaşık 5.300 tanesinin dini yapı, 5.200 tanesinin kültürel yapı, 750 tanesinin idari yapı, 600 tanesinin askeri yapı, 400 tanesinin ticari yapı, 1.600 tanesinin mezarlık, 200 tanesinin şehitlik, 200 tanesinin anıt ve abide, 1.000 tanesinin doğal varlık ve 700 tanesinin de kalıntı olduğunu vurgulayarak ölkemizin kültürel zenginliğini gözler önüne sermektedir.

Necmettin epel (1992 : 42), asit yağmurlarının, hayvanlar ve bitkiler gibi canlı varlıklara zarar vermekle kalmayıp, taşınmaz kültür varlıklarını da olumsuz yönde etkilediğini, örneğin kent içi ya da kent dışındaki tarihi binaların, açık hava müzelerinin, binlerce yıllık antik kentlere ait yapıların veya Nemrut Dağı’nda olduğu gibi taş anıtların, asit yağışlarıyla yıpranmakta ve dağılmakta olduğunu belirterek çevre sisteminin kendi içindeki etkileşimini ve olumsuzluklar karşısındaki ‘ortak sonlarını’ gözler önüne sermektedir.

Ölkemiz açısından konunun değişik bir boyutundan bakarsak, korunması gereken tarihi ve kültürel yapılara zarar veren çalışmalardan birisi de, özelleştirmediir. Örneğin, özelleştirme fırtınası dahilinde 59. Hükümet zamanında İstanbul Defterdarlığı tarafından satışa ıkarılan İstanbul Erkek Lisesi binası, İTÜ Taşkışla binası, Sirkeci Büyük Postane binası ve Haydarpaşa Garı gibi İstanbul’a tarih kokusu veren binaların satışa çıkarılıp özelleştirilmesi (Güvemli , 2003), bu tarihsel yapıların bir zaman sonra ortadan yok olmasına neden olacaktır. Ekonomik çıkarlar ve beklentiler doğrultusunda, tarihi ve kültürel değer taşıyan yapılarda yapılan özelleştirmeler, bu yapıları alan veya belli süre için kullanım hakkı elde eden kişi veya kurumların, buraların doğal yapılarını bozmalarına neden olabilmektedir. Bu yapıların dış görünüşlerinde yapılan değiştirme ve yenileme çalışmaları, bu yapıların maddi çıkarlar uğruna asıl görünüşlerinden uzaklaşmalarına ve yıpranmalarına neden olmaktadır.

5.12. Gürültü Kirliliği

Sokakta yürürken yanındaki arkadaşınla konuştuklarını rahatça anlayamamak, günün olmadık saatinde caddeden veya sokaktan geçen satıcının avazı çıktığı kadar bağırışına şahit olmak, yoldan geçen bir aracın, insanın kulaklarını tırmalayan ve beynini döven sesine zorunlu olarak şahit olmak, güzel bir günde evde otururken apartmanın altındaki atölyeden çıkan ve bütün bir günü berbat eden seslere katlanmak ve bunlar gibi birçok sinir bozucu ‘gürültü’ ile yaşamaya çalışmak, çoğu insan fark etmese bile, insan hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Günümüzde gürültü, en yaygın olarak hissedilen çevre sorunlarından birisidir. İnsanların, düşüncesiz ve bilinçsiz faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkan gürültü, küçük şehir-büyük şehir veya küçük yerleşim birimi-büyük yerleşim birimi ayrımı gözetmemektedir. Bunun yanında gürültüye en uzak yerlerin de, yapay çevreden uzak doğal çevre alanlarının olduğunu belirtmek gerekir.

Gürültünün tanımını yapmak gerekirse, bize göre gürültü, çevreye yayılan uyumsuz, düzensiz ve normal sınırları aşan ses kümesidir. Türkiye Çevre Vakfı’nın yaptığı tanımda ise gürültü (1995 : 511), fiziksel olarak gelişigüzel yapıları olan ve birbiri ile uyumlu frekans bileşenleri olmayan ses düzenleri şeklinde belirtilmektedir.

Gürültünün, toplum tarafından çevrede meydana getirilen gürültü ve endüstri kaynaklı gürültü şeklinde ikiye ayrılabilirliğini belirten Gürpınar (1995 : 183-185), her iki gürültü çeşidinin birleşerek şehir içinde toplu bir gürültü yarattığını vurguladıktan sonra, gürültünün azaltılabilmesi aşamasında yapılabilecek iki çalışmadan birincisinin gürültü kaynağının gücünü azaltmak; ikincisinin ise bitkilerden çeşitli şekilde faydalanmak olduğunu altını çizmektedir.

Gürültü, özellikle insanlar üzerinde çok yönlü olumsuz etkiler yapmaktadır. Her şeyden önce fiziksel, fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıklar meydana getirdiğini, örneğin, kılcal damarların daralmasına, kan basıncının artmasına, kalp, kan dolaşımı ve solunum rahatsızlıklarının meydana gelmesine neden olduğunu, işgücü verimini, konsantre olma yeteneğini azalttığını, mide ve oniki parmak bağırsağında ağrılara sebep olduğunu, hormon dengesizliği, adale gerilmeleri ve işitme kaybı yarattığını belirten Çepel (1992 : 208-210), ülkemizde gürültünün bir çevre sorunu niteliğinde olduğunu anlaşılmasının ve konu üzerine gidilmesinin çok yeni olduğunu, yoğun

trafik olan kentlerdeki gürültü şiddetine ait araştırmaların bile 1988-1989 yılları içinde başladığını vurgulamaktadır. İstanbul’da yapılan bir ankete dikkat çeken Çepel, bu ankete göre, gürültü sorunlarının diğer çevre sorunlarından çok sonra geldiğini, bunun nedeninin de ‘büyük kent insanının, gürültüye adeta alıştığı ve gürültünün katlanılması gereken bir fatura olarak gördüğü’ yolunda bir düşünce olduğunu vurgulamaktadır.

Gürültü, günlük hayatta olması çok normal olan, insanın dikkat etmezse duymayacağı ve rahatsız olmayacağı bir sorun değildir. Kişi onu duymasa bile (ki bu çok zordur) sesin şiddeti, fiziksel olarak kendisini rahatsız edecektir. Duyulan ve rahatsız olunan bir ses ise, insanın hem sinir sistemi üzerinde olumsuz etkiler yaratır, hem de bazı fiziksel rahatsızlıklar hissettirir. Bize göre, büyük şehirlerde yaşayan bazı insanların bir takım gürültüleri benimsemesinin altında ise, ‘ne de olsa büyük şehir, elbette ki biraz gürültüsü olacak’ şeklinde bir savunma mekanizması yatmaktadır. Kişi, gürültünün, geçici bir sorun olduğunu, sürekli tekrarlanmadığı için katlanılamaz bir şey olmadığını düşünerek savunma mekanizmasını devam ettirse de, bir süre sonra gürültünün neden olduğu fiziksel sorunlar kendisini rahatsız edecektir.

Şehirler içerisinde yeteri kadar yeşil alanın olmaması ve kentlerin doğal dokularının karayollarına ve sanayi tesislerine teslim edilmesi, gürültünün bir çevre sorunu olarak büyümesinde ana etkenlerdir. Bu etkenler açısından baktığımızda, kent içinde etrafın düzenli ve bilinçli bir şekilde ağaçlandırılması ve kent merkezlerinin ulaşım ve çalışma alanlarında düzenlemeler yapılması, gürültü sorununun önemli derecede azalmasını sağlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ KESİM : T.C. HÜKÜMETLERİNİN ÇEVRE POLİTİKALARI

Araştırmamızın bu kesiminde, T.C. hükümet programlarında çevre konularının nasıl ve ne kadar ele alındığını; hükümetlerin, çevre konularında nasıl politikalar izlediklerini ve hükümetler düzeyinde gelecekte neler yapılması gerektiği ele alınmıştır.

6. T.C. HÜKÜMET PROGRAMLARINDA ÇEVRE

Bir ülkenin çevre sorunlarına verdiği önemin ve çevre sorunlarına yönelik yaptığı veya yapacağı çalışmaların en önemli kanıtlarından birisi, o ülke hükümetlerine çalışmalarında yön veren ve iktidardaki hükümetlerin hedeflerinin belirtildiği hükümet programlarıdır. Araştırmamızın bu bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2004 yılına kadar iktidarda bulunmuş olan hükümetlerin, hükümet programlarında çevreye yer verip vermediğini veya ne kadar yer verdiğini açıklamaya çalışacağız. Araştırmamızın diğer kesimlerine göre oldukça geniş yer kaplayan bu kesim içerisinde, programlarda yer alan çevre konularının türleri ve yoğunlukları bulunmaktadır. Ayrıca araştırmamızın sonunda yer alan EK'te bugüne kadarki hükümetler, bakanlar ve bakanlıklar olarak tanıtılmaktadır.

6.1. I. İnönü Hükümeti

30.10.1923 – 06.03.1924 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu ilk hükümeti olan I. İnönü Hükümeti, hem o dönemin siyasal ve toplumsal şartlarının diğer konulara göre ağır basmasından, hem de çevre sorunlarının yeteri kadar bilinmemesi ve önemsenmemesinden, hükümet programında çevre konularına yer vermemiştir.

6.2. II. İnönü Hükümeti

06.03.1924 – 22.11.1924 tarihleri arasında görev yapan, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve aynı zamanda İsmet İnönü'nün ikinci hükümeti olan bu hükümet, program getirmemiştir.

6.3. Okyar Hükümeti

22.11.1924 – 03.03.1925 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü hükümeti olan Okyar Hükümeti, hükümet programında doğrudan çevre ile ilgili saptama ve hedefler belirtmemiş olmasına rağmen, çevre ve insan sağlığını doğrudan ilgilendiren bazı sorun ve hedeflerden bahsetmiştir. Hükümet programında, sosyal huzurun sağlanmaya çalışılacağı; bazı yerlerde nüfus kayıtlarının yenileneceği ve buralardan olan göçlerden kaynaklanan sorunların giderilmeye ve göç edenlerin arazi sahibi yapma yoluyla geri döndürülmeye çalışılacağı; ulaşım eksikliğini gidermek amacıyla İç Anadolu ve Doğu Anadolu'da bazı illerde demiryolu hatlarının döşeneceği; toplumsal sağlığı tehdit eden bataklıkların kurutulması için çalışmalar yapılacağı; hayvan ve bitkilere bulaşan hastalıklarla mücadele edilerek tarımsal üretimin arttırılmasının hedeflendiği; ormanların korunması amacıyla köylere ve yerleşim yerlerine ait alanlar dışındaki ormanların korunmaya alınması için gerekli teşkilatın oluşturulacağı gibi sosyal ve doğal çevre sorunlarıyla mücadele politikaları belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.4. III. İnönü Hükümeti

03.03.1925 – 01.11.1927 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü hükümeti olan III. İnönü Hükümeti, çok genel amaçlardan bahseden kısa bir hükümet programı getirmiş; bu program içerisinde çevre ile ilgili olarak, ulaşım, tarım ve genel sağlık ile ilgili önemli sorunların aşılma çalışılacağı gibi genel başlıklardan bahsedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.5. IV. İnönü Hükümeti

01.11.1927 – 27.09.1930 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci hükümeti olan IV. İnönü Hükümeti programında, çevre sorunlarına doğrudan değinmemekle birlikte, Türkiye nüfusunun yaklaşık 14 milyon olduğu belirtilmiş; ulaşımda demiryolu ağlarının daha başka illere de yayılması çalışmalarına başlanacağı ile su ve diğer imar işlerinin de ulaştırma bakanlığına bırakılacağı sinyali verilmiş; toplumsal çevreyi düzenlemek amacıyla Doğu'da bazı ilçelerde yaşanan toplumsal huzursuzluk ve tartışmaların önüne geçilmesi için çaba harcanacağı vurgulanmıştır. Ayrıca kültürel çevreyi geliştirme çabası sayabileceğimiz bir başka hedefte, şehir ve köylerde eğitimi geliştirmek ve yaygınlaştırmak için çalışmalar yapılacağı ve ilköğretimin yaygınlaştırılması için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.6. V. İnönü Hükümeti

27.09.1930 – 04.05.1931 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin altıncı hükümeti olan V. İnönü Hükümeti programında bazı çevre sorunlarından dolayı olarak bahsedilmiş olup, bunları, bazı bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek için sağlık ve sosyal esenlik çalışmalarına devam edileceği; tarım üretiminin karşı karşıya olduğu sorunlarla mücadele edileceği; iş kanunu ve işçilerin çalışma şartlarıyla ilgilenileceği; liman hizmetlerinin kamu hizmeti olarak görülmesinden dolayı İstanbul ve İzmir gibi büyük limanların üzerindeki milli teşekküllerin korunacağı, şeklinde belirtebiliriz (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.7. VI. İnönü Hükümeti

04.05.1931 – 01.03.1935 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yedinci hükümeti olan VI. İnönü Hükümeti, hükümet programında çevre ile ilgili olarak, ülkenin imar faaliyetlerine çok önem verdiklerini ve ülke

madenlerinin işletilmesi için gerekli kolaylıkların sağlanacağını belirtmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.8. VII. İnönü Hükümeti

01.03.1935 – 01.11.1937 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin sekizinci hükümeti olan Türkiye'nin sekizinci, İnönü'nün kurduğu yedinci hükümet olan bu hükümetin programında çevre konuları, dolaylı olarak ele alınmış olup, sanayi üretim ve tüketiminin arttırılması için çalışmalar yapılacağı; deniz taşımacılığını arttırmak amacıyla ıslah ve yenileme çalışmalarının arttırılacağı; demiryolları, rıhtım ve limanların Devlet elinde bulunmasının ekonomik ve sosyal açıdan daha faydalı olduğu belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.9. I. Bayar Hükümeti

01.11.1937 – 11.11.1938 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin dokuzuncu hükümeti I. Bayar Hükümeti, hem görünüm olarak hem de içerik olarak, o zamana kadar yayınlanan hükümet programlarının en geniş olanını açıklamış, bu program içerisinde doğrudan 'çevre' kavramı kullanılmamakla birlikte çevre sağlığını ilgilendiren birçok konudan bahsedilmiştir. Bu konuları maddeler halinde şöyle belirtebiliriz:

- Belediyelere, gelecek beş seneyi kapsayacak şekilde altyapı ve sosyal faaliyetler ile ilgili görevler verilecektir.
- Belediyeler konut, bina ve gıda gibi ihtiyaçların alışverişini düzenleyici görevler alacaktır.
- Belediye gelirlerini arttırmak amacıyla şehir içindeki kara ve deniz taşımacılığının denetiminin belediyelere bırakılması sağlanacaktır.
- İstanbul başta olmak üzere, coğrafi ve tabii güzelliklere sahip şehirlerimizin bir plan dahilinde imarına devlet desteği sağlanacaktır.
- Ana ve çocuk sağlığını koruyucu dispanser ve bakımevlerinin sayıları, köylerde doğum yardımı sağlayan ebelerin sayıları arttırılacak, ilçe merkezlerindeki doktor sayılarının arttırılmasına çalışılacak; şehir, ilçe ve köylerin ihtiyaçlarını

karşılamak için sağlıklı su ve mezbaha tesislerinin oluşturulması sağlanacak; vilayet ve belediye hastanelerinin sayıları arttırılacak; bulaşıcı ve yaygın hastalıklarla fenni mücadele için teknik imkanlar arttırılacak; ülke genelinde geniş ve etraflı bir nüfus politikası programlaştırılacaktır.

- Toprak ürünleri politikasının esasını, hayvancılık ve orman işlerini içeren rasyonel bir ziraat rejimi kurmak oluşturmakta; topraksız çiftçi bırakmamak ve her çiftçi ailenin geçimini sağlayabileceği asgari toprağa sahip olması ana hedef olmaktadır.

- Her bölgenin özel ve genel şartlarına uygun ziraat yöntemlerinin yerleştirilmesi için ülke genelinde, geniş ve bilgili bir ziraatçı ordusu oluşturulmaya çalışılacaktır.

- Zirai ürünlerin kalite ve sağlığını arttırıcı usul ve imkanlar çoğaltılacak; toprağın gücünü koruması ve arttırması için alınan gerekli önlemlerin yanında, ürün verme kapasitelerini de arttırıcı etki yapan kimyevi gübre fabrikalarının kurulması çalışmaları hızlandırılacak; sulama hak ve vazifeleri düzenlenerek bütün çiftçilerin sulardan düzenli olarak faydalanmaları sağlanacaktır.

- Ormanlarımızın devamını sağlamak amacıyla, orman işletme ve idarelerinde ucuzluk ve kolaylık gösterilecektir.

- Memleketin mevcut maden servetlerini arama ve işletme çalışmalarına hız verilecek; kömür üretimini arttırma çalışmalarına hız verilecektir.

- Ulaşım alanında, demiryolu inşasına önem verilecek; yarım kalan karayolu inşaatlarının tamamlanması için gerekli tamirat ve köprü işleri tamamlanacaktır. İletişimde düzeni sağlamak için posta, telgraf ve telefon işlerinde yürütülen rasyonel çalışmalara hız verilecektir.

- Milli kültürümüzün devamına ve gelişmesine azami önem verilecek; milli kültür, aile ve okul ortamında öğretilmesi gereken en önemli konu olarak vurgulanacak; dilimizin en iyi şekilde kullanımına azami dikkat edilecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.10. II. Bayar Hükümeti

11.11.1938 – 25.01.1939 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu hükümeti olan II. Bayar Hükümeti, bir program getirmiş olmakla beraber bu programında, çevre konularına yer vermemiş, ülke için yapılacak çalışmalardan ziyade , Atatürk'ün ölümünden duyulan üzüntülerden bahsedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.11. I. Saydam Hükümeti

25.01.1939 – 03.04.1939 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin on birinci hükümeti olan I. Saydam Hükümeti, getirdiği programda, daha önceki hükümet programlarında olduğu gibi, çevre konularından doğrudan bahsetmemiş, fakat çevreyi ilgilendiren bazı konular hakkındaki hedeflerini açıklamıştır. Bunlar içerisinde, toplumda huzur ve sükunu sağlayıp anarşi ve zorlamadan uzak bir emniyet ortamı yaratılacağı; demiryolu inşaatlarının hızlı bir şekilde devam ettirileceği; su işlerinde gerçekleştirilen geniş planlama ile yüksek verimin alınacağı; toprak altı servetlerinin istismarının önleneyeceği; çiftçinin emeğine ve ürününe gerçek değerinin verileceği; ormancılık faaliyetinde halk ihtiyaçlarını göz önünde tutarak koruma ve Devlet tarafından işletmenin temel prensip olduğu konuları yer almaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.12. II. Saydam Hükümeti

03.04.1939 – 09.07.1942 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin on ikinci hükümeti olan II. Saydam Hükümeti, programı içerisinde, ne doğrudan çevre konusuna ne de çevre ile ilgili diğer konulara yer vermiştir. Hükümet, programında, dönemin uluslararası şartlarına da bağlı olarak Türkiye'nin ekonomik ve siyasi durumu hakkında bilgi vermekle yetinmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.13. I. Saraçoğlu Hükümeti

09.07.1942 – 09.03.1943 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin on üçüncü hükümeti olan I. Saraçoğlu Hükümeti, programında doğrudan çevre ile ilgili konulara pek yer vermemiş olup, yalnızca köylünün ve köyün durumunu iyileştirmek için Köy Enstitülerinin daha da çoğaltılacağı ve köylünün topraksız, toprağın da köylüsüz bırakılmayacağı konuları belirtilmiştir. Bunun dışında genel olarak uluslararası ortamdaki savaş durumundan, ülkenin zirai ve sınai üretiminden bahsedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.14. II. Saraçoğlu Hükümeti

09.03.1943 – 07.08.1946 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin on dördüncü hükümeti olan II. Saraçoğlu Hükümeti de programında, dönemin şartlarına bağlı olarak II. Dünya Savaşı'nı yoğunlukla ele almış, çevre ile ilgili olarak ise, savaşın yaşandığı dördüncü yıl içerisinde ülkenin gıda ve para sıkıntısıyla karşı karşıya olduğunu; hava kirliliğine etkisi düşünülmeden ve bilinmeden, kömür üretiminin kömür ihtiyacıyla paralel olarak artmadığını; köylerde çocukların teknik bilgi almalarını sağlayacak altı zirai okulun açılacağını ve köylüyü toprak sahibi yapacak kanunun en önemli kanun olduğunu belirtmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.15. Peker Hükümeti

07.08.1946 – 10.09.1947 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin on beşinci hükümeti olan Peker Hükümeti, yayınladığı geniş hükümet programında, çevre konularına doğrudan yer vermese de, işlediği konular ve hedeflediği amaçlar çerçevesinde çevre ile ilgili birçok konuya değinmiştir diyebiliriz. Bu konular ve hedefler şunlardır:

- Ormanlarda işletme uygulamalarında doğan aksaklıklar giderilip Devlet işletmeciliği sınırları belirlenecek; orman işletmelerinin tomruk hazırlama ve satışı dışında kalan kısımlarının özel kişilere bırakılması sağlanacak; orman köylüsünün

orman işletmelerinde çalışabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacak; köylünün yakacak ihtiyacını karşılayıcı düzenlemeler yapılacak; orman halini almış köy koruları ve benzer alanlar hakkında ihtiyaca göre teklifler hazırlanacaktır.

- Ulaşım alanında deniz, hava ve demiryolları ile PTT hizmetlerinde güven ve düzeni sağlayıcı tedbirler alınacak; deniz, hava ve demiryollarında kullanılan taşıtlar yenilenecek ve arttırılacak; telefon ve telgraf hatları genişletilerek posta işlerinde sürati arttırma çalışmaları yapılacaktır.

- Kasaba ve şehirlerin plan, su ve kanalizasyon ihtiyaçlarını gidermek için İller Bankası ile özel teşebbüsler arasında iş birliği kurulması çalışmaları yapılacaktır.

- Köylerde okul yapım çalışmaları hızlandırılarak okulsuz köyler okula kavuşturulacak ve bu okullara öğretmen yetiştirmek için yaklaşık on yıllık bir plan Bakanlar Kurulunca uygulamaya konulacak; köy enstitülerinde yetiştirilen köy sağlık memurlarının sayısı arttırılacaktır.

- Taşkınlardan koruma ve sulama işleri olarak şimdiye kadar başlanmış bulunan büyük su işlerine devam edilerek köy ve kasabaları tehdit eden sular zararsız hale sokulacak ve küçük sulama işlerine de önem verilecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.16. I. Saka Hükümeti

10.09.1947 – 10.06.1948 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin on altıncı hükümeti olan I. Saka Hükümeti programında, çevre konularını dolaylı olarak ve çok dar bir şekilde işlemiş olup ilk kez bir hükümet programında, büyük şehirlerde göçe bağlı olarak yaşanan konut sorunundan bahsedilmiştir. Hükümet programında çevre ile ilgili genel olarak, büyük şehirlerde görülen konut sorununu çözmek için inşaat faaliyetlerini kısıtlayan malzeme sıkıntısını gidermek için ithalat ve gümrük kolaylıkları sağlanacak; ormanları korumak için kereste ithalini arttırıcı tedbirler alınacak; çiftçiyi topraklandırma faaliyeti hızla devam ettirilecek; ziraatın temeli olan büyük ve küçük su işleri daha geniş ölçüde devam ettirilecek; sudan ve linyitten enerji elde etme çalışmaları

geliştirilerek yakıt ve ulaşımda tasarruf yapılması sağlanacaktır, hedeflerinden bahsedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.17. II. Saka Hükümeti

10.06.1948 – 16.01.1949 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin on yedinci hükümeti olarak Hasan Saka'nın kurmuş olduğu bu ikinci hükümet, hükümet programında çevre ile ilgili konulara değinmemiş olup programda genel olarak II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden ve ülkenin bulunduğu ekonomik ve sosyal durumdan söz edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.18. Günaltay Hükümeti

16.01.1949 – 22.05.1950 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin on sekizinci hükümeti olan Günaltay Hükümeti, programında, daha çok uluslararası ortama bağlı olarak uluslar arası ilişkileri ele almış olup çevre ile ilgili olarak, Orman Kanunu'nun ilkelerine bağlı bir şekilde halka kolaylık sağlayacak yeni bir tasarının Meclise sunulacağını ve ülke madenlerinin modern teknik ve araçlarla ortaya çıkarılacağını belirtmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.19. I. Menderes Hükümeti

22.05.1950 – 09.03.1951 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin on dokuzuncu hükümeti olan I. Menderes Hükümeti, programında ülkenin mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal konularına yer vermiş olup çevre konularından da sınırlı olarak bahsetmiştir. Ele alınan konularda şunlar yer almaktadır:

- Orman köylüsünün, Devlet Orman İşletmelerinin uygulamaları nedeni ile karşılaştığı sorunların orman köylüsünü olumsuz etkilediğinden;
- Ziraatı ön plana alan bir görüşle hareket edilerek zirai kredi, zirai alet ve zirai hastalıklarla mücadele edileceğinden;

- Küçük ve büyük sulama işlerini hızlandırarak topraklandırma çalışmalarına da hız verileceğinden;
- Ulaştırma alanında motorun süratini göz önüne alarak kara yollarına önem verileceğinden ve köy yollarının yapılması hususunda genel bütçeden destek sağlanması gerektiğinden;
- Yapı ve imar alanında lüks ve israf olarak ortaya çıkan uygulamalardan vazgeçilerek mali bünyeye uygun mütevazı yapılara önem verileceğinden;
- Köylerde sağlık konularının gereken önemi göremediği ve şehirlerde hastanelerin çoğaltılarak köy ve şehirlerde tıbbi malzeme eksikliklerinin giderilmesiyle beraber buralardaki bulaşıcı ve tehlikeli hastalıkların önlenmesi ve koruyucu hekimliği yaygınlaşması gerektiğinden, bahsedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.20. II. Menderes Hükümeti

09.03.1951 – 17.05.1954 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yirminci hükümeti olan II. Menderes Hükümeti, getirdiği hükümet programında, çevre konularına çok sınırlı bir şekilde bahsetmiş olup daha ziyade ülkenin siyasi, idari ve ekonomik aksaklıkları ile ilgili tespit ve hedeflere yer vermiştir. Çevre ile ilgili olarak ele alınan konular içerisinde de, ziraatı ve hayvancılığı ön plana alan bir görüşle hareket edilerek zirai kredi, zirai alet ve zirai ve hayvansal hastalıklarla mücadele edileceğinden; halkın sorunlarını ve yakacak ihtiyacını gidermede etkili olacak bir orman kanun tasarısının hazırlanmakta olduğundan; kara, deniz ve demiryollarının eksik kalan kısımlarının birbirlerini tamamlayıcı bir şekilde geliştirilmesi gerektiğinden; köy okullarının sayısının arttırılarak ihtiyaçlarının giderilmesinin hedeflendiğinden; nüfusun türlü hastalıklardan korunması için koruyucu hekimlik ile ilgili yürütülen çalışmaların hızlandırılması ve hastane sayısının arttırılması gerektiğinden bahsedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.21. III. Menderes Hükümeti

17.05.1954 – 09.12.1955 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yirmi birinci hükümeti olan Adnan Menderes'in kurduğu III. Hükümet, çok geniş olarak yayınladığı hükümet programında, çevre konularına, diğer konulara nazaran daha az ve yetersiz yer vermiştir. Dağınık ve yetersiz olarak ele alınan çevre konuları içerisinde, zengin doğal kaynakların kullanımında yabancı sermaye ve teknik bilginin önemli hale geldiğinden; zirai üretimi arttırmak amacıyla ıslah, sulama, kimyevi gübreleme ve bakım faaliyetlerine önem verileceğinden; bir önceki hükümet döneminde çıkarılamayan yeni orman kanununu çıkarma çalışmalarının devam edeceğinden; hayvancılık alanında hayvancılık kredisinin arttırılarak hastalıklarla mücadele ve ıslah çalışmalarına önem verileceğinden; nüfus artışının önemini göz önünde tutarak sağlığı koruyucu ve bunu köylere kadar götürmenin gerekliliğinden söz edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.22. IV. Menderes Hükümeti

09.12.1955 – 25.11.1957 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yirmi ikinci hükümeti olan IV. Menderes Hükümeti, yayınladığı programında çevre ile ilgili olarak yalnızca bazı tarımsal sorunlardan bahsetmiş olup daha ziyade ülkenin ekonomik durumunu ve hükümetin ekonomik hedeflerini ele almıştır. Teknik tarımın en hızlı şekilde yaygınlaştırılması, sulama, gübreleme, hastalık ve haşerelerle mücadele edilmesi, zirai kalkınmanın yaygınlaştırılması için karayolu ulaşım sisteminin ve bazı imar ve bayındırlık çalışmalarının geliştirilmesi gerektiği gibi konular, çevreyi ilgilendiren konular olarak yer almaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.23. V. Menderes Hükümeti

25.11.1957 – 27.05.1960 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yirmi üçüncü, Adnan Menderes'in V. hükümeti olan bu hükümet, programında, görevde bulunduğu dönemin sosyal ve ekonomik sıkıntılara bağlı

olarak, bu sıkıntılardan söz etmiştir. Çevre konularına değinilmeyen bu hükümet programında, geçmişte kurulan Menderes hükümetlerinde yapılan ekonomik ve sosyal çalışmalar yanında, uluslararası alanda Türkiye'nin izlediği ve izleyeceği politikalardan da bahsedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.24. I. Gürsel Hükümeti

30.05.1960 – 05.01.1961 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yirmi dördüncü hükümeti olan ve askeri darbenin ürünü olarak ortaya çıkarılan I. Gürsel Hükümeti, dönemin şartlarına bağlı olarak, yayınladığı hükümet programında ülkenin ekonomik ve sosyal sıkıntıları ile uluslararası ilişkiler hakkında bilgi vermiş, çevre ile ilgili konulardan çok az bahsetmiştir. Orman varlığının korunması, erozyon yüzünden kaybedilen topraklar, su kaynaklarının düzenlenmesi ve faydalı bir şekilde kullanılması, taşkınlardan korunma, tarımsal üretimi arttırmak için yapılacak çalışmalar, şehir ve kasabaların imar planlarının hazırlanması, ucuz ve sağlıklı konut ihtiyacının giderilmesi bu hükümet programında bahsedilen çevre konularıdır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.25. II. Gürsel Hükümeti

05.01.1961 – 20.11.1961 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yirmi beşinci hükümeti II. Gürsel Hükümeti, bir önceki hükümetin devamı niteliğinde olduğundan bir program getirme ihtiyacı görmemiştir.

6.26. VIII. İnönü (I. Koalisyon) Hükümeti

20.11.1961 – 25.06.1962 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yirmi altıncı, İnönü'nün sekizinci hükümeti olan bu hükümet, programında çevre ile ilgili konulara geniş bir şekilde yer vermiştir; fakat bahsedilen konular, diğer hükümet programlarında belirtilenlerle aynı düzeyde kalmış olup, diğerleri gibi sorunu giderici gerçek çözümler üretememek sıkıntısıyla karşılaşmıştır. Programda bahsedilen çevre konuları şunlardır:

- Nüfus artışının hızlı olması milli gelirin gelişmeye etkisini azaltmaktadır.
- Kalkınmada en önemli pay, nüfusun büyük çoğunluğunun ilgilendiği tarımsal üretim alanıdır.
 - Ekilebilir topraklar sınıra geldiğinden tarımsal üretimi arttırmak için dekar başına verimi yükseltmek seçilmeli; bunu için sulama, besleme ve koruma yöntemlerine dikkat edilerek hastalık ve haşerelerle mücadeleye ağırlık verilmelidir.
 - Toprak reformunun, hayvancılık uğraşının ve orman düzenlemesinin Anayasaya ve halkın menfaatine uygun olarak düzenlenmesi için gerekli uygulamalara geçilecektir.
 - Bayındırlık uygulamaları diğer alanlardaki çalışmalarla uyumlu götürülecek, tarımsal kalkınmada etken olan sulama işlemlerine ve yer altı sularına gereken önem verilecektir.
 - İçme suyundan yoksun köylerin içme suyuna kavuşturulması ve taşkınların önlenmesi, bataklıkların kurutulması çalışmaları hızlandırılacak; barajların, sulama ve enerji üretimine uygun olarak düzenlenmesi sağlanacaktır.
 - Bayındırlık alanında özel sektöre de yardımcı olunacak; şehir planlamalarında, memleket ihtiyaçlarına uygun modern ve sağlam şehirciliğin oturtulmasına çalışılacaktır.
 - Ulaştırma alanında, hizmetlerin sosyal ve ekonomik olarak verimli şekilde yürütülmesi için tedbirler alınacak, kara ve demiryollarındaki eksik alanların tamamlanması çalışmalarına hız kazandırılacaktır.
 - Enerji kaynaklarının azami ve verimli ölçüde kullanılmasını sağlayıcı teknik ve idari önlemler alınacaktır.
 - Halkın yararına bir mesken politikası takip edilerek, şehirde ve köyde vatandaşların mesken ihtiyaçlarının giderilmesinde devletin rehber olarak görev alması sağlanacak; mevcut gecekonduların ıslah edilmesine, gecekonduyu doğuran ihtiyacın saptanarak köyden şehirlere olan göçün çıkardığı sorunlarla mücadele edebilmek için Tarım, Bayındırlık, Milli Eğitim, Sağlık, Sanayi ve Çalışma ve İmar ve İskan Bakanlıkları arasında işbirliği sağlanacaktır.
 - Memleket sağlığı bakımından, koruyucu hekimlik hizmetlerinin geliştirilmesine çalışılacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.27. IX. İnönü Hükümeti

25.06.1962 – 25.12.1963 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yirmi yedinci hükümeti olan IX. İnönü Hükümeti, geniş bir şekilde yayınladığı hükümet programında çevre ile ilgili konulara da geniş olarak yer vermiştir. Bu konuları kısaca şöyle belirtebiliriz:

- Hazırlanmakta olan tarım planı ile tükenme sınırına gelen tarım topraklarından daha fazla verim alabilmek için sulama, iyi tohumluk ve gübreleme çalışmaları ile hastalık ve haşerelerle mücadele konusunda uygun çalışmalar hedeflenmiştir.

- Toprak, orman ve meraların korunmasında ve üretim güçlerinin arttırılmasında uzun vadeli planlar yürütülecek; orman ve insan arasındaki ilişkilerin milli çıkarlara uygun bir şekilde yürütülerek orman köylülerinin geçim durumları ıslah edilecektir.

- Ulaştırma hizmetlerinin kalkınma planlarına uygun olarak yürütülmesi ve iktisadi ve stratejik açıdan önemli olan demiryollarının ihtiyaçlarının giderilmesi için çalışılacak; karayolları şebekesinin hazırlanan plan dahilinde tamamlanması ve mevcut yolların bakımı için gayret sarf edilecek; köy ve il yollarının eksikliklerinin giderilmesi konusunda gönüllü yardımcı köylere hükümet tarafından destek sağlanacak; köylere içme suyu götürme çalışmaları da planlı ve azimli bir şekilde yürütülecektir.

- Devlet yapılarında israfa yol açan gösterişli uygulamalar yerine uygun ve sağlam yapılar oluşturulacak ve bayındırlık işlerinde denetim sağlanacaktır.

- Her yıl artan nüfusun doğurduğu şehircilik ve konut sorunlarının giderilmesi için sosyal konut politikası güdülecek; gecekondü konusunun da bu yolla çözülmesine çalışılacaktır.

- Sağlık hizmetlerinin yurdun her köşesine yaygınlaştırılarak sosyalleştirilmesi yönünde çalışmalar yapılacak; tedavi edici kurumların ihtiyaç duyulan düzeye çıkarılması sağlanacak; koruyucu hekimlik çalışmaları hızlandırılacak; sağlık merkezlerinin yeterli malzeme ve elemanla donatılması sağlanacak; mahrumiyet bölgelerindeki sağlık personelinin buralarda daha istekli çalışmaları sağlanacaktır.

- Uygulanacak eğitim politikasıyla ülkenin bölgeleri arasındaki farklılıkları ortadan kaldırıcı tedbirler alınacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.28. X. İnönü Hükümeti

25.12.1963 – 20.02.1965 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yirmi sekizinci hükümeti olan X. İnönü Hükümeti, yayınladığı bu programda, çevre ile ilgili konulara bir önceki hükümette olduğundan daha az yer vermekle beraber daha önce değinilmemiş bazı konulara değinerek bir farklılık yaratmıştır. Bu hükümet programında çevre ile ilgili olarak şu konular işlenmiştir:

- Lüks konut yapımını azaltıcı tedbirler alınırken bir yandan da dar gelirlilerin konut ihtiyacını gidermek amacıyla sosyal konut ve kendi evini yapana yardım politikaları izlenecek; konut ve gecekondular sorunları plan esaslarına göre çözümlenerek arsa spekülasyonu önlenecektir.

- Su ürünleri kaynaklarının korunması ve su ürünlerinin akılcı bir şekilde üretilmesi için Su Ürünleri Kanunu'nun çıkarılması sağlanacaktır.

- Tarımsal faaliyetin ekonomik ve sosyal bakımdan elverişli şartlarda yürütülmesi, topraksız köylünün toprak sahibi yapılması ve yoksul çiftçinin toprağını işleyebilmesi için gerek duyulan toprak reformu gerçekleştirilecek, bu amaçla yapılan kadastro çalışmaları geliştirilecektir.

- Köy kalkınması ile başlayan toplum kalkınması çalışmaları hızlandırılarak hizmet ve gayretlerin birleştirilerek köye götürülmesi sağlanacak; köy kalkınmasında üretim imkanları sınırlı olan orman köylerinde yaşayan vatandaşların ormanlara zarar vermeden yaşamaları ve kalkınmaları için gayret gösterilecektir.

- Köylerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarında önemli etkileri olan köy yollarının yapımı hızlandırılacak, il yollarının da yapım ve onarımlarının daha hızlı ve yeterli yapılması sağlanacaktır.

- Sağlık hizmetlerinin köylü vatandaşın ayağına kadar götürülmesi yolunda çalışmalar yapılacaktır; henüz sosyalleştirilememiş sağlık hizmetlerinin, yeniden teşkilatlandırma yoluyla sosyal bir yapıya kavuşturulması sağlanacak; sağlık seviyesinin yükseltilmesi ve maliyetin azaltılması için koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilecektir.

- Atom enerjisi çalışmalarına hız verilerek Atom Enerjisi Komisyonu ile hastaneler ve üniversiteler arasında işbirliği kurularak atomdan zarar görme ve nükleer patlamaların doğurduğu radyoaktif serpintilerden korunma konusunda önlemler alınacaktır.

- Plan dahilinde enerji kaynaklarının süratle geliştirilmesi ve doğal kaynakların daha iyi korunması açısından bu işlerle ilgili bir bakanlık kurulması sağlanacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.29. Ürgüplü Hükümeti

20.02.1965 – 27.10.1965 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yirmi dokuzuncu hükümeti olan Ürgüplü Hükümeti, yayınladığı programda çevre ile ilgili konulara geniş bir şekilde yer vermiş olup bu konuları şöyle sıralayabiliriz:

- Tarımdaki fazla nüfusun sanayi sektörüne aktarılması, tarımın modern usullere ulaştırılması ve topraksız köylünün toprağa kavuşturulması zorunluluktur. Bu ise, toprak reformunu gerçekleştirerek yapılabilir.

- Maden rezervlerinin üstün kapasite ile dünya piyasalarında yer alabilmesi için çalışmalar yapılacaktır; her gün biraz daha artan elektrik ihtiyacını karşılamak ve elektriği daha yaygınlaştırmak için gereken imkanlar değerlendirilerek Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illerin kalkınmasında rol oynayacak olan Keban Barajı'nın yapımına başlanacaktır.

- Tarımdaki verimi arttırmak için büyük ve küçük sulama işlerine hız verilecektir.

- Ulaşım alanında kara, hava ve demiryolu yapımındaki eksiklikler plan dahilinde giderilerek haberleşme işlerinin aksamadan işletilmesi sağlanacak ve Karayolları Genel Müdürlüğü'ne bırakılan il yollarının yapımı çalışmaları, mali imkanlar dahilinde yapılacaktır. Ayrıca bu görevlerin yerine getirilmesinde yol gösterici olan Bayındırlık Bakanlığı ve Karayolları Genel Müdürlüğü için Teşkilat ve Vazife Kanunu tasarıları hazırlanarak Meclise sevk edilecektir.

- Köyde yaşayan vatandaşların yaşam seviyelerini yükseltmek amacıyla, Köy İşleri Bakanlığı'nın eğitici ve düzenleyici hizmetleri yanında köye toprak, su ve

elektrik götürülmesi çalışmaları icra edilecek ve bu maksatla Köy İşleri Bakanlığı'nın yetki ve kuruluşu hakkındaki kanun tasarısı yakın gelecekte Meclise gönderilecektir.

- Bölge planlama, şehircilik ve konut sorunları üzerinde önemle durulacak; köyde ve kentteki ekonomik gücü yetersiz vatandaşların ucuz ve sağlıklı bir konut sahibi olmaları yolunda etkili bir konut politikası izlenerek konut ofisi kurma yolunda çalışmalar yapılacaktır; lüks konutlar yerine ucuz ve sağlıklı konutlar yapılması benimsenecek; gecekonduların durumu, plan dahilinde ele alınarak küçük tasarruf sahiplerinin imkanlarından ve kendi evini yapana yardım ilkesinden faydalanılarak çözümlenecek; doğal afetlerden zarar gören vatandaşların olumsuz şartlarının hızla giderilmesi için tedbirler alınacaktır.

- Sağlık alanında, yurdun en ücra köşelerine sağlık hizmetlerini yayarak koruyucu hekimliğin geliştirilmesi sağlanacaktır.

- Gizli ve mevsimlik bölümleri de dahil olmak üzere, işsizlik konusunun çözümlenmesi için, yeni iş sahalarının yaratılmasında hiçbir gayret esirgenmeyecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.30. I. Demirel Hükümeti

27.10.1965 – 03.11.1969 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin otuzuncu hükümeti olan bu hükümet, çevre ile ilgili konulara geniş bir şekilde yer vermesinin yanında, bu zamana kadar geçen diğer hükümetlerden farklı olarak, 'ekoloji' kavramından, hükümet programında bahseden ilk hükümettir. Çevre ile ilgili olarak bahsedilen konular ise şunlardır:

- En büyük adaletsizlik ve eşitsizlik kaynağı olan işsizliğin önlenmesi için, iş hacmi yaratan politikalar izlenerek işsizlik sigortası tesis edilecektir.

- Bölgeler arası eşitsizlikleri giderici ve kalkınmanın sosyal adalet ilkeleri dahilinde sağlanabilmesi için, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde altyapı ve sanayi tesislerinin yapılmasına önem verilecek ve teknik eğitim ve öğretim yoluyla halkın yaşam ve eğitim seviyesi yükseltilecektir.

- Yurt ekonomisi için değeri fazla olan kara, deniz, hava ve demiryollarının ıslahı ve geliştirilmesi yolunda çalışmalar yapılacaktır.

- Değişik ulaşım türleri arasında, birbirini destekleyen ve ekonomik ve sosyal yönden halka faydalı olan ulaşım şartlarını yaratmak amacıyla Taşıma Kanunu tasarısı hazırlama çalışmaları yürütülecek; iletişim sanayisinin kurulması için gereken ortamlar hazırlanacaktır.

- Maden kaynaklarının işletilmesini arttırmak için sürat, emniyet ve serbest rekabet sağlayıcı ortamlar yaratılacak ve özellikle kömür işletmeciliğinde kötü işletmecilik önlenecektir.

- Tarım iş kanununun çıkarılmasına çalışılacak; tarım işçilerinin, sosyal sigortalar kapsamına dahil edilmeleri için çalışmalar yapılacaktır; işçilerin rahat ve sağlıklı mekanlarda yaşayabilmeleri için işçi konutlarının yapımı hızlandırılacaktır. Ayrıca korunmaya muhtaç çocukların, işgücünü kaybeden sakat ve yaşlıların sosyal durumlarının düzeltilmesine çalışılacaktır.

- Halkın sağlık seviyesi yükseltilerek sağlık hizmetinin vatandaşın ayağına getirme çalışmaları ve koruyucu hekimlik uygulamaları desteklenecektir.

- Turizm sektörünün gelişebilmesi yönünde deniz, güneş, doğal güzellikler ve tarihi eserler işlenerek, buraların ziyaretçi kitlelere sunulması çalışmaları desteklenecektir.

- Bölge planlama, şehircilik, konut ve yapı malzemesi ıslahı gibi esaslara dayanan imar ve iskan işlerinde, düzenli ve dinamik bir yapı oluşturulmaya çalışılacak; kendi evini yapana yardım edilerek, başta yoksul ve dar gelirli vatandaşlar olmak üzere her vatandaşı konut sahibi yapma çalışmaları desteklenecek; gecekonduların sorununu uzun ve kısa vadede çeşitli tedbirlerle karşılayabilecek önlemler alınacak, mevcut gecekonduların hukukileştirilmesi yolunda altyapı eksiklikleri tamamlanacak ve bu sebeple gecekonduların ıslahı kanununun Meclise getirilmesine çalışılacaktır. Ayrıca Emlak ve Kredi Bankası'nın sermayesi artırılarak bu bankanın konut politikası üzerindeki etkinliği de arttırılmaya çalışılacaktır.

- Köylerin sosyal, ekonomik ve teknik yönden kalkınabilmeleri için köyleri destekler nitelikli tedbirler alınacak; üretimi arttırıcı ve işgücünü değerlendirici önlemler alınarak büyük ve küçük sulama sistemleri düzenlenecek; toprakları korumak ve değerlendirmek için havza ıslahı ve toprak koruma çalışmaları artan hızla devam ettirilecek; tarımda, üretimi arttırmak, toprak rejiminin modern işletmeciliğe göre düzenlenmesini sağlamak ve köylünün toprağa kavuşturulmasını

sağlamak gibi hedeflere ulaşmak için çalışmalar yapılacaktır. Ayrıca köylünün, modern tarım alet ve yöntemlerini kullanarak, çiftçinin bölgelere ve ekolojik şartlara uygun tohumluk, gübre, damızlık , ilaç ve malzemelerle donatılması sağlanacaktır.

- Hayvancılık politikası içinde, hayvanların hastalıklarla mücadele, ıslah ve uygun beslenme yoluyla birim veriminin artırılması, bol ve kaliteli ürün elde edilmesi gibi hedeflere ulaşma yolunda hayvan ıslah ve üretim programları uygulanacak; gübre ithal etmek yerine memleketin suni gübre ihtiyacını karşılayacak derecede suni gübre üretimini arttırmak için üreticinin önündeki engeller kaldırılacaktır.

- Ormanların korunması, geliştirilmesi ve bakımı sağlanırken bir taraftan da bilimsel ve uygun teknikle işletilmesi yoluyla kereste ihtiyacı karşılanmaya çalışılacak; orman köylüsünün yaşayışını iyileştirmek için her türlü orman işinin orman köylüsüne gördürülerek ekonomik ve sosyal seviyesinin yükseltilmesi yolunda çalışmalar yapılacak ve orman yolları, erozyon, ağaçlandırma ve bozuk ormanları ıslah çalışmalarına hız verilecektir.

- Su ürünlerini korumak amacıyla, kaynakları tahrip eden avlanma yöntemlerine karşı etkili müeyyideler konulacak ve bu konuda Su Ürünleri Kanunu en kısa zamanda çıkarılacaktır.

- Yerleşim yerlerinin içme, kullanma ve endüstri suyunun temini konusunda mahalli teşkilatla işbirliği yapılacak; zengin olan su potansiyelinin elektrik üretiminde kullanılması, taşkınların önlenmesi ve sulama suyu toplanmasına imkan veren çalışmalara öncelik verilecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.31. II. Demirel Hükümeti

03.11.1969 – 06.03.1970 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin otuz birinci hükümeti olan ve geniş ve kapsamlı bir hükümet programıyla gelen II. Demirel Hükümeti, programı içerisinde çevre ile ilgili birçok konuya da değinmiş bulunmaktadır. Bu konuların önemli bir kısmı bir önceki hükümet programında da belirtilmiş olup burada onları tekrar belirtmek yerine daha önce bahsedilmeyen ve bu programda altı çizilen çevre sorunlarını belirtmiş bulunuyoruz:

- Üzücü ve zararlı hale gelen trafik kazalarının önlenmesi için, ihtiyaca cevap veremeyen ulaştırma sistemlerinin kapasitelerinin arttırılmasına çalışılacak, gerekli teknik ve araçlarla kazaların önüne geçilmeye çalışılacaktır.

- Milli kültürümüzün, tarihimizin ve dilimizin geliştirilip korunması yolunda yapılan çalışmalara destek verilecektir.

- Sahil köylerinde yaşayan vatandaşların denizle olan ilişkilerini kolaylaştırmak amacıyla, küçük barınaklar, iskeleler ve çekek yerleri yapımına devam edilecektir.

- Hızlı şehirleşme ile gelen düzensiz şehirleşmeyi kontrol altına almak için, imar ve iskan politikası, şehirleşmeyi düzenli bir şekle sokmak ve yerleşme yerlerini medeni imkan ve araçlara kavuşturma yolunda düzenlenecek ve bu amaçla bölge ve il düzeyinde kademeli bir yerleşmeler ağı kurma çalışmalarına hız verilecektir. Ayrıca muhtelif şehirler için yapılan metropoliten planlama çalışmaları tamamlanacak ve buralarda sanayi bölgeleri kurulacaktır.

- İkinci Beş Yıllık Plan dahilinde Doğu Anadolu Bölgesi için hedeflenen, buralardaki eğitim tesislerinin çoğaltılması, kurulmakta olan Atatürk Üniversitesi'nin tamamlanması, yatılı bölge okullarının arttırılması, tarım, hayvancılık ve orman okullarının kurulması, ulaşım imkanlarının arttırılması, sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi, elektrik kullanımının yaygınlaştırılması, demiryolu ulaşımının yaygınlaştırılarak ıslah edilmesi gibi amaçlara ulaşacak çalışmalar yapılacaktır.

- Isınma konusunda, alışılmış fakat çeşitli zararlar doğuran ısınma yöntemleri yerine, başta linyit olmak üzere diğer yakıtların kullanılması sağlanacak; halkın ucuz, temiz ve yüksek kalorili yakıt maddesi kullanması için çalışmalar yapılacaktır; doğal gazı sahip komşulardan doğal alınmaya çalışılacaktır; petrol sanayi artıklarının değerlendirilmesi için petro-kimya ve suni gübre sanayi yatırımlarına öncelik verilecektir.

- İnşaatlarda ucuz ve kaliteli yapı malzemesi kullanımı sağlanarak yapı malzemesi standartlarının bir an önce tamamlanması ve gerekli denetimin yerleştirilmesi sağlanacaktır.

- Kara, deniz ve hava ulaşım sistemleri ile iletişim faaliyetleri, ekonomik ve sosyal, can ve mal güvenliği açısından yeniden düzenlenecektir.

- Çevre sağlığı şartlarının iyileştirilmesine devam edilecek; ana ve çocuk sağlığı programı geliştirilecek; halkın sağlık eğitimine önem verilecek; kadının günlük hayatını kolaylaştırıcı önlemler alınarak ev kadınına hitap eden sağlık, sosyal ve kültür hizmetleri arttırılacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.32. III. Demirel Hükümeti

06.03.1970 – 26.03.1971 tarihleri arasında görev yapan ve geniş bir hükümet programıyla yönetime gelen otuz ikinci hükümet, yayınladığı programda, çevre ile ilgili konulara da geniş bir biçimde yer vermiş olup bu konuların hemen hepsi, bir önceki iki hükümetin programında yer alan konulardır. Öyle ki, bu konuların dile getiriliş biçimleri bile neredeyse diğerleriyle aynı şekilde olmuştur. Bu nedenle burada bu konuları tekrar belirtmenin gerekmediği kanısındayız (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.33. I. Erim Hükümeti

26.03.1971 – 11.12.1971 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin otuz üçüncü hükümeti olan I. Erim Hükümeti, geniş bir hükümet programı yayınlayarak, bu programda konuları başlıklar halinde ele almıştır. Fakat bu başlıklar içerisinde 'çevre sorunları' başlığı yer almamış, çevre ile ilgili konular, bazı başlıklar içerisinde ele alınmıştır. Bahsedilen çevre konularını şöyle belirtebiliriz:

- Toplumsal huzursuzluk ve asayişsizliğin giderilmesi ve gençliğin temel sorunlarının ele alınması gereklidir.

- Kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirlerin alınması ve sağlık, sosyal yardım ve diğer kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılarak bunlardan yararlanmada da eşitliğin sağlanması gereklidir.

- Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması gereklidir.

- Toprak, tarım, enerji ve tabii kaynaklarla ilgili reformlar yapılacaktır. Toprak reformu çalışmalarını planlamak için Toprak Reform Örgütü kurulacak; bundan önce, toprak sahipliği konusunda dengeli bir dağılımı sağlayacak Toprak

Reformu Ön Tedbirler Kanunu'nun çıkarılması sağlanacak; tarımda üretimi modernleştirecek ve verimi arttıracak önlemler alınacak; Toprak Reformu ile uyumlu bir tarım vergisi sistemi geliştirilecek; kadastro çalışmaları hızlandırılacaktır.

- Uzun vadeli bir enerji plan ve programı hazırlatılarak enerji politikasının öz kaynaklara dayanması sağlanacaktır. Maden aramaları dağınık ve kontrolsüz yapısından kurtarılarak MTA ihtisas kuruluşları haline getirilecek aramalar etkin kılınacaktır.

- Orman içi, kenarı ve dışındaki bölgelerde yaşayan vatandaşların sosyo-ekonomik tedbirlerle kalkındırılması desteklenecek; orman ürünleri endüstrisi kurulması üzerinde önemle durulacaktır.

- Şehirleşme hareket ve çalışmalarının bilimsel kurallar ve yerleşme merkezlerinin geleceğinin de teknolojik ilerlemeler ışığı altında olması sağlanacaktır.

- Kıyılardaki tarihi ve turistik nitelik taşıyan devlet topraklarının elden çıkarılmaması ile ilgili tedbirler sıkılaştırılacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.34. II. Erim Hükümeti

11.12.1971 – 22.05.1972 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin otuz dördüncü hükümeti olan II. Erim Hükümeti, hükümet programında çevre ile ilgili konulara, bir önceki hükümete ait programdan daha fazla yer vermiş olup, bir önceki programda yer alan konular dışında başka konular da yer almıştır. Bu konuları şöyle belirtebiliriz:

- Tarımsal üretimin artırılmasını sağlayıcı tedbirler desteklenecek; devletin tarım sektörüne öncülük etmesi sağlanacak; Devlet Üretme Çiftliklerinin daha geniş ölçüde faaliyette bulunmaları için yeni imkanlar sağlanacaktır.

- Ormanların korunacak ve sürekliliği sağlanacaktır. İleri ormancılık tekniği ile verimlilik ve alanlarının artması sağlanacak; orman ürünleri endüstrisinin kurulması için çalışmalar yapılacaktır.

- Köy kalkınmasına önem verilerek altyapı hizmetlerinin geliştirilmesine devam edilecek ve su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi suretiyle tarımsal üretim arttırılacaktır.

- Büyük can ve mal kaybına neden olan trafik kazalarını önleme yolunda etkili bir denetleme sistemi geliştirilerek trafik polisinin araç ve gereç bakımından güçlendirilmesi sağlanacaktır. Ayrıca İstanbul ve Ankara gibi şehirlerde trafik sorunlarının çözümü için yeraltı ve yerüstü ulaşım araçları geliştirilmeye çalışılacaktır.

- Ulaştırma alanında, 1972 yılı sonunda 18 milyon vatandaşın televizyondan faydalanması için atılan adımlar devam edecek; televizyon hizmeti başlıca haberleşme, eğitim ve kültür hizmeti olarak yürütülecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.35. Melen Hükümeti

22.05.1972 – 15.04.1973 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin otuz beşinci hükümeti olan Melen Hükümeti, geniş bir hükümet programı yayınlamış ve bu programda ülke sorunlarını başlıklar halinde ele alan bir açıklama yapmıştır. Fakat bu başlıklarda 'çevre sorunları' ile ilgili bir başlık yer almamakla beraber, bu hükümet döneminde 12.02.1973 tarih ve 715836 sayılı kararname ile, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı başkanlığında, İçişleri, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım, Sanayi ve Teknoloji ile İmar ve İskan Bakanlıklarından oluşan 'Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu' oluşturularak (Erim, 1997 : 380), çevre sorunları hükümetler düzeyinde örgütsel olarak ilk kez ele alınmıştır. Çevre ile ilgili olarak bahsedilen konular ise şunlardır:

- Ülkede anarşiyi yok etmek ve yeniden doğmasını önlemek amacıyla tedbirler alınacaktır.

- Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı kanunlaşınca hemen uygulamaya geçmek için hazırlıklar devam etmektedir.

- Halkın ısınması için gerekli yakıtın, zamanında, yeterli oranda ve uygun fiyatla karşılanabilmesi için kısa ve uzun vadeli tedbirler alınacak; yeraltı kaynaklarının milli ihtiyaç ve çıkarlara uygun olarak kullanılmasını sağlayıcı düzenlemeler yapılacaktır.

- İletişim ve eğitim aracı olarak da kullanılan ve kültürel bütünlüğün korunmasında da rol oynayan radyo ve televizyonun yurt çapında yayılması için çalışmalar devam edecektir.

- Devlet yapılarının lüks ve israftan uzak, hizmetin en iyi şekilde görülmesini sağlayacak şekilde inşa edilmesi yolunda önlemler alınacak; Boğaz Köprüsü'nün kullanım esaslarını belirleyen bir kanun tasarısı Meclise sunulacak; hızlı şehirleşme hareketi kontrol altında tutularak buraların altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi için çalışmalar yapılacaktır; bütün gelişmiş ülkelerde de büyük sorun olan çevre sağlığına önem verilecek; az gelirli vatandaşların konut edinmelerine ve gecekondu bölgelerindeki vatandaşların medeni ihtiyaçlarının giderilmesine önem verilecektir.

- Demiryollarında iktisadi ve teknik ömrü dolmuş lokomotifler yerine modern, dizelli ve elektrikli işletmeye geçişe devam edilecek; karayolu taşımacılığını düzenlemek ve can ve mal kaybını azaltmak amacıyla bir kanun tasarısı Meclise sunulacak; telefon ve santral yapım kapasitesi arttırılacaktır.

- Koruyucu hekimlik hizmetlerine ağırlık verilecek; çevre sağlığı, ana çocuk sağlığı ve aile planlaması uygulamaları hızlandırılacaktır.

- Tarımsal üretimi ve kalkınmayı hızlandırmak amacıyla makine ve gübre kullanımı yaygınlaştırılacak; hayvancılıkta ırkların ıslahı ve hastalıklarla mücadele konularına ağırlık verilecektir.

- Ormanların korunması, gözetilmesi, sürekliliğinin sağlanması ile verimlerinin ve alanlarının arttırılması yönünde çalışmalar yapılacaktır; toprak kaybına neden olan erozyonu önleyici tedbirler alınacaktır.

- Köy kalkınması çalışmalarına önem verilerek köylerde yaşayan vatandaşların refah içinde yaşamalarını sağlayıcı tedbirler alınacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.36. Talu Hükümeti

15.04.1973 – 26.01.1974 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin otuz altıncı hükümeti olan Talu Hükümeti, yakın zamandaki diğer hükümetlerin programlarına göre daha kısa bir hükümet programı getirmiş ve bu hükümet programında çevre konularına da çok sınırlı yer vermiştir. Bu sınır da,

sadece toprakla ilgili olan bazı sorunları kapsamaktadır. Bahsedilen sorun, yurt topraklarının kullanımı, topraksız köylünün topraklandırılması ve tarımsal üretimin arttırılmasını içeren Toprak ve Tarım Reform Kanunu tasarısının Mecliste görüşülmeye başlanarak kabul edilmesine yönelik çalışmalar yapılacağıdır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.37. I. Ecevit Hükümeti

26.01.1974 – 17.11.1974 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin otuz yedinci hükümeti olan I. Ecevit Hükümeti yayınladığı programda birçok konuyu ele almıştır. Bu konular içerisinde çevre ile ilgili birçok sorun ve konudan da bahsedilmiş olup bu konu ve sorunları şöyle belirtebiliriz:

- Tarımsal üretim ve tüketimin, coğrafi dengeye ve sosyal adalete uygun olarak dağılmasını sağlamak; tarımsal üretimi hava şartlarına bağımlılıktan kurtarmak için sulama, drenaj, toprak ıslahı, erozyon kontrolü ve makineleşme gibi çalışmalarla uğraşmak gereklidir.

- Tarımda su kaynaklarının gelişmesi ve sulama alanlarının genişletilmesi için, yeraltı suları ile küçük su kaynakları kullanıma açılmalıdır.

- Tarımsal üretimi arttıran uygulamalar desteklenerek çiftçinin emeğinin karşılığını almasını sağlamak için ve bu amaçla kooperatifler kurulmasını destekleyici çalışmalar yapılmalıdır.

- Arazi kullanımında sadece hububat üretiminin arttırılmasını değil mera ihtiyacı ve yem üretiminin de göz önüne alınarak buralardan en yüksek verimin alınması sağlanacaktır.

- 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girişinden önce orman niteliğini kaybetmiş alanların ve hayvancılıkta kullanılmasında yarar olan alanların orman sınırı dışına çıkarılması için gerekli çalışmalara hemen başlanacaktır.

- Orman köylülerinin sosyal ve ekonomik yaşam şartlarını düzeltmek amacıyla kooperatifler kurmalarını sağlayıcı, orman alanlarının altyapı ihtiyaçlarını karşılayıcı ve orman varlığını koruyucu düzenlemeler getirilecektir.

- Hayvancılığın daha hızlı gelişmesi için yem üretimini arttırıcı ve hayvan sağlığını koruyucu tedbirleri almak için çalışmalar yapılacaktır.

- Köylerin ve benzer durumdaki yerlerin içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarını giderici çalışmalar yapılacaktır.

- Ekonomideki enerji açığını kapamaya yönelik kısa ve uzun vadeli programlar yapılarak elektrik üretimi hidrolik ve kömürle çalışan termik santrallere dayandırılacaktır.

- Petrol ve doğal gaz aramalarına büyük önem ve hız verilecek; maden kaynaklarının değerlendirilmesi için çalışmalar yapılacaktır.

- Vakıf, cami gibi tarihi eserlerin bakım ve onarımı için gerekli tedbirler alınacaktır.

- Köylerin sosyal ve ekonomik yaşayış şartlarını düzelterek köylerden şehir merkezine doğru olan akımı önleyici köy kentlerin kurulması çalışmalarına başlanacaktır.

- Şehirlerin gereğinden fazla ve düzensiz biçimde büyümesini önlemek, çevre sağlığını korumak, konut ve arsa sorunlarını çözüme kavuşturmak için şehirlerin gelişme alanlarındaki arsaların kamulaştırılması ve uydu kentlerin kurulmasına yönelik tedbirler alınacaktır.

- Konut sorununu çözücü milli bir politika getirilecek; gecekondular konusundaki zaman sınırı kaldırılarak 1973 yılı sonuna kadar yapılmış tüm gecekondular meşrulaştırılacak; kalkınma planları ile fiziki planlamalar arasında bütünlük sağlanarak metropoliten planlama ve şehir planlaması rasyonel bir ilişki içinde yürütülecektir.

- Altyapı hizmetlerinde bölgeler arası dengesizliğin giderilmesine çalışılacak; kara, deniz, hava ve demiryollarında kullanılan araç ve makinelerin ihtiyaca cevap verecek şekilde çoğaltılıp modernleştirilmeleri sağlanacaktır.

- Halkın sağlık hizmetlerinden yararlanma seviyesi yükseltilerek koruyucu hekimliği yaygınlaştırmak için gerekli çalışmalar yapılacak; köylerde ve gecekondular bölgelerinde yaşayan vatandaşların daha sağlıklı bir ortamda yaşamaları için çalışmalar yapılacaktır. Ayrıca çevre sağlığı bakımından hava ve su kirlenmelerinin, insan sağlığını ve tabiat varlığını bozucu etkilerini giderici tedbirler alınacaktır.

- Gıda maddelerinin sağlık yönünden denetimine önem verilecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.38. Irmak Hükümeti

17.11.1974 – 31.03.1975 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin otuz sekizinci hükümeti olan Irmak Hükümeti, kapsamlı bir programla göreve başlamış olmasına karşın, bu program içerisinde çevre ile ilgili konular, diğer konular kadar yer bulamamıştır. Sınırlı bir şekilde bahsedilen çevre konularını ise şöyle belirtebiliriz:

- Toprak ve tarım reformunun, Anayasa ile Toprak ve Tarım Reformu Kanunu'nda belirtilen esaslara göre uygulanmasına çalışılacaktır.

- Tarımda temel hedef, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda üretimi gerçekleştirmektir. Tarımsal üretimden azami derecede faydalanabilmek için toprağın korunması ve verimliliğinin artırılması üzerinde durulacaktır.

- Hayvancılığın geliştirilmesi için ıslah çalışmaları ile hastalıklarla mücadele, etkili bir şekilde devam ettirilecektir.

- Ormanların korunmasına titizlik gösterilecek; çeşitli nedenlerle verimliliğini kaybetmiş bulunan bozuk orman alanlarının yeniden geliştirilmesi ve genişletilmesi için çalışmalar yapılacaktır; taşkınları ve erozyonu önleyici tedbirler alınacaktır.

- Dünyayı tehdit eden açlık sorunu göz önüne alınarak tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi yolunda çalışmalar yapılacaktır. Ayrıca tarım ürünleri ve gıda maddeleri yetersizliği, ülkemizin de hızla artan nüfusu, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarından en iyi biçimde yararlanmayı zorunlu kıldığından, büyük ve küçük su projeleri hızlandırılacaktır.

- Köyde yaşayan vatandaşların sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını giderici önlemler arttırılacak, köylerin altyapı sorunlarının giderilmesi sağlanacaktır.

- Kırsal alanlarda bulunan doğal kaynakları, işgücünü ve tasarrufları kalkınma amacıyla kullanmak için kırsal gelişme merkezlerinin kurulması çalışmaları hızlandırılacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.39. IV. Demirel Hükümeti

31.03.1975 – 21.06.1977 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin otuz dokuzuncu, Süleyman Demirel'in kurduğu dördüncü hükümet

olan otuz bu hükümet, geniş kapsamlı bir hükümet programı getirmiş, bu programda da çevre ile ilgili konulara geniş bir şekilde yer vermiştir.

- Bölgeler arasındaki dengesizlikleri giderici çalışmalar hızlandırılacak, köy kalkınmasına önem verilerek köye giden hizmetlerin arttırılması sağlanacaktır.

- Milli kültürün geliştirilmesi ve yeni nesillere aşılması için çaba sarf edilerek tarihi mirasımız olan kültür, fikir ve sanat eserlerinin korunması sağlanacaktır.

- Organize sanayi bölgelerinin ve sanayi sitelerinin kurulması ve geliştirilmesi çalışmaları hızlandırılacaktır.

- Elektrik enerjisi ihtiyacına yönelik olarak hidro-elektrik ve termik tesislerin yapımına hız verilecektir.

- Ulaşım ve haberleşme sistemlerinin tesis ve geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır.

- Tarımda verimin yükseltilerek üretimin arttırılması esas alınacak ve köylünün zirai çalışmalarında karşılaşılabilecek zorluklar kaldırılacaktır.

- Köylerin ihtiyacı olan ekonomik ve sosyal tüm altyapı tesis ve faaliyetleri, Devletçe, bir bütün halinde yerine getirilecektir.

- Ormanlık bölgelerde ekonomik altyapının kurulmasına çalışılacak; orman vasfını kaybetmiş alanlardan faydalanılması yolunda çalışmalar yapılacaktır.

- Sağlık hizmetlerinde vatandaşın sağlık seviyesinin yükselmesi sağlanacak, ana ve çocuk sağlığını korumaya yönelik tedbirlere önem verilecektir.

- Çevre sağlığı şartlarının düzeltilmesi ve hava kirliliğinin önlenmesi için gerekli tedbirler alınacak, bulaşıcı hastalıklarla savaşa önem verilecektir.

- Türkiye'nin en önemli sorunlarından olan hızlı şehirleşme ve nüfus artışıyla paralel artan konut ihtiyacını karşılamak üzere tedbirler alınacak; şehir ve kasabaların altyapı hizmetlerini yerine getirmeye yönelik çalışmalar yapılacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.40. II. Ecevit Hükümeti

21.06.1977 – 21.07.1977 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin kırkinci hükümeti, Bülent Ecevit tarafından kurulan ikinci hükümet

olan kırkınıc hükümet, daha  nceki Ecevit h k metinde olduğu gibi geniş bir hükümet programıyla gelmiş ve bu program içerisinde yine geniş bir şekilde  evre ile ilgili sorunlar ve konular ele alınmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Su ve kömüre dayanan enerji santralinin yapımındaki gelişmelere son verilerek bunların bir an önce bitirilmesi için yoğun çaba sarf edilecektir.

- Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun gelişimine öncelik verilecek; çok ma lı Aşağı Fırat Projesi geliştirilerek hızlandırılacaktır.

- Ekonomik durumun değişmesinde ve değerlendirilmesinde önemli bir yere sahip olan ulaşım konusuna önem verilecek; kara, deniz, hava ve demiryollarının geliştirilmesi yönünde ve üç yanı denizlerle çevrili ülkemizde deniz ulaşımının daha fazla kullanılması için çalışmalar yapılacaktır.

- K ykent projeleriyle, köylünün g   etmeden kentlileşebilmesi, çevresinden ve toprağından kopmadan sanayileşebilmesi ve toprağını rahatça kullanabilmesi için olanaklar sağlanacaktır.

- Sularımızda balık ve başka ürünlerin devamının sağlanması ve yaşamın dengesinin korunabilmesi için gerekli önlemler alınacaktır.

- Bir yandan yeni ormanlar yetiştirilmesine çalışılırken bir yandan da orman vasfını kaybetmiş alanların başka kullanımlara açılması yönünde gerekli çalışmalar yapılacaktır.

- Çevreye ve kişiye yönelik koruyucu hekimlik hizmetleri geliştirilecektir.

- Gelişmenin, doğadaki dengeyi ve insan sağlığını bozmamak şartıyla olması gerektiği anlayışı ışığında, yerleşme ve kentleşme politikasının da buna uyumlu olması gereklidir.

- Kentlerin altyapı hizmetlerinin yeterli düzeyde sağlanabilmesi için Devletin belediyelere yardımcı olması sağlanacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.41. V. Demirel Hükümeti

21.07.1977 – 05.01.1978 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin kırk birinci, Süleyman Demirel'in beşinci hükümeti olan bu hükümet, daha  nceki Demirel hükümetleri gibi geniş ve kapsamlı bir program

getirmiş fakat bu programda çevre ile ilgili konular birkaç genel başlık halinde ele alınmıştır. Ele alınan konular şunlardır:

- Milli kültürümüzü korumak ve özellikle yeni neslin milli kültürümüze ait değerler ve yapılarla kaynaştırılması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
- Köylerin kalkındırılması için altyapı hizmetlerinin tamamlanması sağlanacaktır.
- Tarımsal üretim, hava şartlarına bağımlı olmaktan kurtarılabilecek ve bu yönde sulamaya büyük önem verilecektir.
- Ormanların korunması ve gelişmesine önem verilecek; orman köylüsünün durumunu iyileştirici tedbirler alınacaktır.
- Başta Fırat Projesi olmak üzere, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Projelerinin uygulanmaları çalışmalarına devam edilecektir.
- Şehirlerin çevrelerine, her türlü altyapı hizmetlerine sahip yerleşme alanları kurulacak; çevre sağlığı, hava ve çevre kirlenmesi gibi konularda çalışmalar yapılacak ve şehirlerdeki ruhsatsız yapıların, fenni şartlara uymaları kaydıyla bir imar affından yararlanmaları sağlanacaktır.
- Ulaştırma ve haberleşme hizmetleri, günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.42. III. Ecevit Hükümeti

05.01.1978 – 12.11.1979 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin kırk ikinci hükümeti olan üçüncü Ecevit Hükümeti, getirdiği program içerisinde çevre ile ilgili olarak şu konuları ele almıştır:

- İnsan sağlığını, doğal zenginlik ve güzellikleri tehdit edici, ekonomiye zarar verici ölçülere gelen çevre kirliliği ve çevre sağlığı sorunlarına çözüm getirmek amacıyla Çevre Sağlığı Koordinasyon Kurulu kurulmuştur.
- Ulaşım sistemini düzenlemek ve kara, deniz, hava ve demiryolu ulaşım ağını yeni ve modern araçlarla donatarak ulaşımın, tüm ilçe ve bucaklarda yıl boyu sürdürülebilmesini sağlayan tedbirler alınacaktır.
- Toprak reformu uygulamaları ile, tarımda verimi arttırıcı önlemlerin alınması için çalışmalar yapılacaktır.

- Ormanların korunması ve geliştirilmesi ile ilgili önlemlerin yanında, orman niteliğini kaybetmiş yerlerin başka amaçlarla değerlendirilmesine yönelik çalışmalar hızlandırılacaktır.

- Çevreye ve kişiye yönelik koruyucu hekimlik çalışmalarının sürekli ve toplumun genelini kapsayıcı şekilde olması için çaba sarf edilecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.43. VI. Demirel Hükümeti

12.11.1979 – 12.09.1980 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin kırk üçüncü, Demirel'in altıncı hükümeti olan bu hükümet, yayınladığı programında çevre ile ilgili olarak şu konulara yer vermiştir:

- Çevre kirlenmesini önlemek için, çevre kirlenmesi ve tabiatın korunması ile ilgili çalışmalar ciddiyetle yürütülecek; tabii afetlerden zarar gören vatandaşlara Devlet yardım edecektir.

- Ulaştırma ve haberleşme sistemleri ıslah olunacak, yerleşme merkezlerinin tümü otomatik telefon sitemine kavuşturulacaktır.

- Tarım sistemi ıslah edilecek; 'Milli Tarım Planı' diğer bir deyişle 'Yeşil Plan' çerçevesinde büyük sulama projelerinin devreye sokulması için çalışılacaktır.

- Ormanların korunması ve geliştirilmesine yönelik önlemler alınacak; orman köylüsünün durumu günün şartlarına uygun duruma getirilmeye çalışılacaktır.

- Çocuk ölümlerini azaltıcı, çocukların maddi ve manevi sağlığını koruyucu tedbirler alınacaktır.

- Hızlı şehirleşme göz önünde tutularak şehir ve kasabaların planlama çalışmalarına önem verilecek; altyapı çalışmaları hızlandırılacak; ülke çapında milli bir konut politikası izlenecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.44. Ulusu Hükümeti

12.09.1980 – 13.12.1983 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin kırk dördüncü hükümeti olan ve askeri darbenin ardından kurulan Ulusu Hükümeti, sıkıntılı bir dönemin ürünü olarak kurulmasının da etkisiyle,

ülkenin birçok sıkıntısını ele alındığı bir program getirmiştir. Bu program içerisinde çevre ile ilgili konular da geniş bir şekilde ele alınmış olup, bu konuları şöyle sıralayabiliriz:

- Ülkedeki önemli su kaynaklarının enerji üretimi, sulama ve diğer ihtiyaçlar için kullanılmasını sağlayıcı projelerin gerçekleştirilmesi ve geleceğin önemli bir enerji kaynağı olacağı düşünülen nükleer enerjiye yönelik santrallerin kurulması için çalışılacaktır.

- Tarımda üretimi arttırmaya yönelik çalışmalar ilmi esaslara göre yürütülecek, tarım eğitiminde teknik eğitime önem verilecektir.

- Ormanların korunması, geliştirilmesi ve orman köylülerinin ekonomik güç kazanması için gerekli önlemler alınacaktır.

- Milli park ve orman içi dinlenme yerlerinin tesis ve düzenlemesi için gereken önlemler alınacaktır.

- Çalışma ve sosyal güvenlik konularında herkesin huzur ve mutluluğunu sağlayacak üretim artışını gerçekleştirecek tedbirlerin alınması şarttır.

- Etkin bir nüfus planlamasının uygulanması için gerekli tedbirler alınacaktır.

- Çevre sorunları konusunda insan sağlığının temeli olan doğal dengeyi korumak ve sanayileşme sürecinde meydana gelen çevresel kirlenme ile doğal ve kültürel değerlerin tahribi konularında gereken tedbirlerin alınması şarttır.

- Şehirlerin gelişme alanlarında yeni yerleşim yerleri açarak gecekondü bölgelerinin hızla ıslah edilmesi ve milli bir konut politikasının takip edilmesi şarttır.

- Kıyılardan halkın serbestçe yararlanması ve zengin kıyı şeridinin turistik amaçlara açılması üzerinde önemle durulacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.45. I. Özal Hükümeti

13.12.1983 – 21.12.1987 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin kırk beşinci hükümeti olan ve Türkiye'nin siyasi tarihinde hem olumlu hem olumsuz yönleriyle bir dönüm noktası olarak düşünülen Özal'ın başbakan olduğu bu hükümet, çok geniş bir hükümet programı ile yönetime gelmiş,

yayınladığı hükümet programında çevre konularına, bir arada olmasa bile yoğun bir şekilde yer vermiştir. Bu konuları şu şekilde belirtebiliriz:

- Trafik anarşisi ile kesin bir şekilde mücadele edilecektir.
- Konut yapımını hızlandırmak amacıyla bütçe dışı bir konut fonu kurulacaktır.
- Köyden şehre göçün önlenmesi için köy ve tarım hizmetlerinde hızlı bir gelişmenin sağlanabilmesi amacıyla gerekli önlemler alınacaktır.
- Tarım arazilerinin miras yoluyla parçalanması sonucu çiftçinin topraktan kopmasını önleyici tedbirler alınacaktır.
- Ormanlardan elde edilen gelirin tarım sektörü ve gayri safi milli hasıla içindeki payını arttırıcı çalışmalara öncelik verilecektir.
- Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, yurdun çeşitli yerlerinde geri kalmış yerlerin durumlarının iyileştirilerek bölgeler arası dengesizlikleri giderici önlemler alınacaktır.
- Kara, deniz ve hava ulaşımını Türkiye'nin coğrafi şartlarına göre en iyi şekilde geliştirecek tedbirler alınacaktır.
- Sosyal ve kültürel açıdan önem taşıyan tarihi ve doğal mirasın korunması için yoğun çaba sarf edilecektir.
- Şehir imar planlarının hazırlanışında spor alanlarının ve yeşil alanların bulunmasına dikkat edilecektir.
- Sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılacaktır.
- Şehirlerin düzenli ve planlı oluşuna dikkat edilecek; şehirleşme konusunda büyük şehirlerin daha da büyümesi yerine diğer şehirlere de yayılan dengeli bir büyümenin olması için çalışmalar yapılacaktır.
- Konut politikasının herkesin konut sahibi olmasına dayandırılması, konutla birlikte ortaya çıkan alt yapı sorunlarının giderilmesi gerekmektedir.
- Daha çok hava ve su kirliliği şeklinde görülen çevre sorunlarının ana nedeni hızlı ve düzensiz şehirleşme ile sanayi tesislerin belli bölgelerde yoğunlaşması olmaktadır. Kısa, orta ve uzun vadede çevre sorunlarını giderici projeler desteklenecektir.

- Doğal güzelliklerin korunması ve geliştirilmesine büyük önem verilecek, içme ve kullanma suyunun ihtiyaca göre temini sağlanacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.46. II. Özal Hükümeti

21.12.1987 – 09.11.1989 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin kırk altıncı, Özal'ın ikinci hükümeti olan bu hükümet, bir önceki hükümet programı gibi geniş bir program yayınlamış, bu programda çevre ile ilgili olarak, çoğu diğer programdan farklı olan birçok konudan bahsedilmiştir. Bu konular şunlardır:

- Altyapı yatırımlarında Yap-İşlet-Devret modeli uygulanmaya devam edilecek; şehirlerin kanalizasyon şebekeleri bitirilmiş olacak; yapımı devam eden karayolu ile metro çalışmaları desteklenecektir.

- Şehirlerin havasını temiz tutmak ve enerji santrallerini beslemek için, kaliteli ve yüksek kalorili doğal gaz kullanımı desteklenecektir.

- Son dört yılda olduğu gibi, haberleşme ve bilgi naklinde elektronikteki gelişmeler yakından takip edilerek uygulamaya konulacaktır.

- Orman varlığının korunması ve geliştirilmesi hususunda askerlerden ve gençlerden faydalanılacak; bu konuda 'Ağaçlandırma Fonu'ndan yardım istenilecek; özel ormanların korunması teşvik edilecektir.

- Ülkenin tabii güzelliklerinin korunması, turizmin gelişmesinde de önemlidir.

- Mahalli idarelerin geniş mali imkanlarla desteklenmesi sonucu kentlerin ve kasabaların güzelleşerek altyapı sorunlarının giderildiği görülmüştür.

- Konut politikasında, konut edindirme yardımı sayesinde düşük gelirli vatandaşların bile konut sahibi olması hedeflenmiş; konut altyapısının, konut bitmesinden sonra devreye giren ve israfa yol açan altyapı yatırımları yerine konutla birlikte devreye giren altyapı olarak geliştirilmesi hedeflenmiştir.

- Çevrenin ve tabiatın korunmasına önem vermekte; hava ve su kirliliğinin azaltılması için ısınmada kaliteli yakıtın kullanılması ve sanayi tesislerinin atıklarının

arıtılması gerektiğini belirtmekteyiz. Ayrıca yeni kurulan sanayi tesislerinin çevreye duyarlı olması da önemli bir konudur.

- Bölgeler arası dengesizlikleri gidermek amacıyla kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesine büyük önem verilmektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.47. Akbulut Hükümeti

09.11.1989 – 23.06.1991 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin kırk yedinci hükümeti olan ve Yıldırım Akbulut tarafından kurulan bu hükümetin programında, daha çok iki Özal hükümeti tarafından yapılan çalışmalardan bahsedilmiş olup çevre ile ilgili olarak belirtilen konular şunlardır:

- Şehirlerin havasını daha temiz tutmak ve enerji santrallerini beslemek amacıyla, kaliteli ve yüksek kalorili doğal gaz kullanımına ağırlık verilecektir.

- Haberleşme ve bilgi naklindeki gelişmeler sıkı bir şekilde takip edilmeye devam edilecek; televizyon yayınlarının yut çapına yayılması için çalışmalara devam edilecektir.

- Milli kültürümüzün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, kalkınma politikalarının da temel hedefi olacaktır. Bu esasa, eski yapı ve eserlerin korunması amacıyla ülke çapında 'koruma kültürünün' yayılması ve eski eser kaçakçılığının önlenmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.

- Çevreyi ve tabiatı koruma, Hükümetimizin önem verdiği bir konudur ve bu amaçla doğal ve sosyal çevrenin korunarak sürekli bir ekonomik kalkınmayı sağlamak gereklidir.

- Şehirleşmenin ve sanayileşmenin getirdiği hava kirliliğini azaltmak için ısınmada kaliteli yakıtın kullanılması; sanayi tesislerinin atıklarının arıtılması ve yeni kurulan sanayi tesislerinin çevreye duyarlı olması gibi önlemler alınacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.48. I. Yılmaz Hükümeti

23.06.1991 – 20.11.1991 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin kırk sekizinci hükümeti olan I. Yılmaz Hükümeti programında çevre ile ilgili olarak ele alınan konular şunlardır:

- Orman, su, maden ve enerji gibi doğal kaynaklar, milletin varlığıdır.
- Doğal, kültürel ve sosyal çevreyi korumak ve geliştirmek, ekolojik dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla, tüm temel sektörlerdeki yatırımlarda çevre faktörünün de göz önüne alınması için çalışılacak; çevrenin fiziki ve biyolojik yapısına zarar vermeyen teknolojik sistemlerin ülkemizde yaygınlaştırılmasına çalışılacak; evrensel boyutlara ulaşan çevre sorunlarının çözümü amacıyla uluslararası kuruluşlarca başlatılan çalışmalar takip edilecek ve bunlara aktif katkı sağlanacaktır.
- Toplumsal huzuru bozan anarşi ve terör faaliyetleriyle mücadeleye devam edilecektir
- Çocuklara, yaşadıkları çevreyi tanıtmak ve çevrenin korunması amacıyla sorumluluk bilincini aşılamayı hedefleyen 'Türkiye Çocuk Çevre Kulüpleri'nin yurt çapında yaygın hale getirilmesi için çalışılacaktır.
- Sağlık hizmetleri, ülke çapında dengeli bir şekilde yaygınlaştırılıp hizmetlerin, etkili, güvenilir ve kolay erişilebilir bir niteliğe kavuşturulmasına çalışılacak; aile planlaması, ana ve çocuk sağlığı gibi konulara özel bir önem verilecektir.
- Enerji, sulama, ulaşım, haberleşme gibi altyapı yatırımlarının süratle gelişmesini sağlamak için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
- Turizm, sanayi ve hızlı kentleşme açısından önem arz eden bölgelerin çevre düzeni planları süratle bitirilecektir.
- Mevcut demir, deniz ve havayolu ulaşım sistemlerinin ihtiyaca göre büyütülmesi ve yenilenmesi için çalışmalar yapılacaktır.
- Doğal kaynakların korunması ve rasyonel kullanımı, su ürünleri üretimiyle kültür balıkçılığının geliştirilmesi faaliyetlerine önem verilecektir.

- Tarım reformu çerçevesinde çiftçinin topraklandırılmasına devam edilecek; çayır ve meraların tespit, tahsis ve düzenlenmesi ile ilgili olarak hazırlanan Mera Kanun Tasarısı'nın Meclis'ten geçirilmesi sağlanacaktır.

- Bütün köylerin yaz ve kış boyunca kullanılabilen yollarla sağlıklı içme suyuna kavuşturulabilmesi için çalışılacak; köylülerin gelirlerini ve refah seviyelerini arttırarak şehirle köy arasındaki önemli farkların giderilmesine çalışılacaktır.

- Orman kadastro ve mülkiyet çalışmaları ile orman yangınları ve koruma faaliyetleri ile ilgili çalışmalar devam ettirilecek, orman sınırları dışına çıkarılan taşınmazların hak sahiplerine intikaline çalışılacaktır.

- Milli kültürün geliştirilip yaygınlaştırılmasına ve milli kültürümüze ait değerlerin korunmasına çalışılacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.49. VII. Demirel Hükümeti

20.11.1991 – 25.06.1993 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin kırk dokuzuncu, Demirel'in yedinci hükümeti tarafından getirilen hükümet programında, çevre ile ilgili olarak bahsedilen konular şunlardır:

- Güneydoğu Anadolu'da yaşanan terör ve şiddet olayları, öncelikle ele alınması gereken partiler üstü bir sorundur.

- Son on yılda artan bölgeler arası gelişmişlik farklarını gidermek amacıyla 'Bölgesel Gelişme Politikası' uygulanacaktır.

- İşsizlik sorununa kısa dönemde 'Özel İstihdam Projeleri' ile çözüm aranacaktır.

- Üretim potansiyeli yüksek ancak su kaynakları sınırlı olan bölgelerde küçük su kaynakları geliştirilecek, yeraltı su rezervlerine ulaşılacak ve gölet yapımına başlanacaktır.

- Hayvancılığın geliştirilmesinde hayvan ıslahı ve çevre şartlarının geliştirilmesi için çalışılacak; su ürünleri üretimini arttırıcı tedbirler alınacak ve kültür balıkçılığı teşvik edilecektir.

- Halkla orman arasındaki ilişkiler yeniden düzenlenerek orman köylülerini rahatsız eden orman tanımının yeniden yapılması sağlanacak; ağaçlandırma ve

erozyon kontrolüne önem verilecek, ormanların yangından korunması için önlemler alınacaktır.

- Ülkemizin bir gerçeği olan gecekondu sorununun çözümünde, gecekonduların ıslahı ve kentin bir parçası haline getirilmesi çalışmaları yapılacaktır. Ayrıca konut sorununun çözümünde toplu konut projelerine önem verilecektir.

- Ulaşım sisteminde yeni karayollarının inşasına ve mevcutların ıslah edilmesine çalışılacaktır.

- Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bitirilerek ekonomik ve sosyal yönden olumlu etkileriyle bölge ve ülke kalkınmasına katılması sağlanacaktır.

- Ulaştırma ve haberleşme hizmetlerinin günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yaygınlaştırılmasına çalışılacaktır.

- Doğaya, çevreye ve kültürel değerlere duyarlı bir turizm politikası geliştirilecektir.

- Çevre alanında tarihsel, kültürel ve doğal çevrenin ve yeşilin korunması temel hedef olacak; çevre konusunda toplumun her kesiminin bilinçlendirilmesine çalışılacak; çevresel yaptırımlar yeniden düzenlenecektir.

- Sağlık sorunlarının azaltılması ve tüm bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanması esasında, ana çocuk sağlığı, beslenme, çevre sağlığı, aile planlaması ve sağlık eğitimi gibi konulara önem verilecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.50. I. Çiller Hükümeti

25.06.1993 – 05.10.1995 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin ellinci hükümeti olan I. Çiller Hükümeti'nin programı oldukça geniş olmasına rağmen bu geniş program içerisinde çevre ile ilgili sorunlardan birkaç başlık dışında bahsedilmemiştir. Bahsedilen konular ise şunlardır:

- Güneydoğu politikasının temelini, terörle mücadele, ekonomik ve sosyal yönden kalkınma, yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi amaçlar oluşturmaktadır.

- Deniz kaynaklarının korunması, açık deniz ve kültür balıkçılığının teşvik edilmesi, su ürünleri üretimini arttırmak, su kaynaklarının kirliliğini önlemek için tedbirler alınacaktır.

- Bölgesel hasta göçünü önlemek için bölgesel tedavi merkezleri kurulacaktır.

- Gelişmenin doğaya rağmen değil, doğayla uyum içinde olması için çalışılacak; kalkınma esnasında insan ve çevre sağlığı ile doğal denge korunacak; bu amaçla büyük şehirlerin çöp sorununa çözüm bulunacaktır.

- Çevre mevzuatında yer alan 'kirleten öder' ilkesinin yanında 'kullanan öder' ilkesi de uygulamaya konulacaktır.

- Konut sektörü yatırımlarının yerleşme hedefleriyle bir bütün halinde ele alınarak gerçekleştirilmesine ve toplu konut üretiminin artırılmasına önem verilecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.51. II. Çiller Hükümeti

05.10.1995 – 30.10.1995 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin elli birinci, Tansu Çiller'in ikinci hükümeti olan bu hükümet, programında daha çok önceki hükümet döneminde yapılan çalışmalar ve uluslararası ekonomik ilişkilerden bahsetmiştir. Çevre konuları ise bu programda yeteri kadar yer bulamamıştır. Yer bulabilen sınırlı çevre konuları ise şunlardır:

- Kültürel zenginliğin korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak kültürel bütünleşme çalışmalarına hız verilecektir.

- Sağlık hizmetlerinin etkili, sürekli ve kolay erişilebilir nitelikte olmasına çalışılacak; genel sağlık sigortası sistemi ile nüfusun tamamı sigorta kapsamına alınacaktır.

- Mera Yasası ile Üretici Birlikleri Yasası hızla çıkarılacaktır. Ayrıca 23 Temmuz 1995 tarihinde çıkarılan Milli Ağaçlandırma Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu ile toprak erozyonu sorununa da etkili çözümler bulunacaktır.

- Sosyal güvenlik hizmetinin nüfusun tümüne yayılması amaçlanmıştır.

- Ülkenin altyapı ihtiyaçları, ekonomik ve sosyal gelişmenin önünde engel olmayacak şekilde giderilecek; altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde Yap-İşlet-Devret modeline önem verilecektir.

- Kalkınmada öncelikli yörelerle gelişmiş bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesi için çalışmalar yapılacaktır.

- Çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacı doğrultusunda doğal çevreyi gözetken sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi sağlanacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.52. III. Çiller Hükümeti

30.10.1995 – 06.03.1996 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin elli ikinci, Çiller'in kurduğu üçüncü hükümet olan bu hükümet, kendisini bir önceki hükümetin devamı olarak gördüğünden olacak, oldukça kısa bir program yayınlamış ve bu programda çevreyi ilgilendiren altyapı, ulaşım ve Güneydoğu ile ilgili konular belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.53. II. Yılmaz Hükümeti

06.03.1996 – 28.06.1996 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin elli üçüncü hükümetinin programında çevre ile ilgili şu konulardan bahsedilmiştir:

- Bitki, toprak ve su kaynakları gibi doğal dengeyi korumak ve iyileştirmek amacıyla ağaçlandırma, erozyon kontrolü ve mera ıslahı çalışmalarına önem verilecek, özel orman kurma ve toplum ormancılığı faaliyetleri desteklenecektir.

- Ulaştırma ve haberleşme hizmetlerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasına ve altyapılarının geliştirilerek verimliliklerinin artırılmasına önem verilecektir. Karayolu yapımı artırılarak otoyol yapımı da devam ettirilecektir.

- Haberleşme alanında dünya ile uyum çalışmaları devam ettirilecektir.

- Kentsel alt yapı ihtiyacını arttıran ve önemli sosyo-ekonomik sorunlara yol açan hızlı kentleşme ve nüfus artışı konut ihtiyacını arttırmaktadır. Bu ihtiyacını karşılamak için konut üretimi ve sahipliği teşvik edilecek; yeni gecekondulaşmayı engellemek için yaratılan rantların kamuya aktarılması sağlanacaktır.

- Kentlerdeki tarihi, doğal ve kültürel değerlerin korunması ve yenilenmesine önem verilecektir.

- Çevrenin korunması ekonomik, ticari, sosyal ve siyasal açıdan birbirleriyle uyumlu bir yaklaşımla ele alınacak; çevrenin kirletilmeden önce korunmasına ağırlık verilecek; toplumda çevre bilinci yaygınlaştırılmaya çalışılacaktır.
- Turizm bölgelerinde su, elektrik, ulaşım gibi altyapı hizmetlerine önem verilecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.54. Erbakan Hükümeti

28.06.1996 – 30.06.1997 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin elli dördüncü hükümeti olan Erbakan Hükümeti, yayınladığı hükümet programında çevre ile ilgili şu konulardan bahsetmiştir:

- Ormanların korunması ve geliştirilmesi çalışmaları devam ettirilecek; ormanların işletilmesinden özel teşebbüslerin de faydalanması sağlanacak; orman köylüsünü desteklemek amacıyla arıcılık, besicilik ve hayvancılık gibi faaliyetler desteklenecek; orman yangınlarına karşı önlemler alınacaktır.
- Su ürünleri sektöründe doğal ortamların korunması ve kontrolü, kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılıp üretimlerinin artırılması yönünde önlemler alınacaktır.
- Uluslararası yüksek teknolojiyi, sağlıklı çevreyi ve halkın güvenliğini ön planda tutan nükleer santraller kurulacaktır.
- Temel sağlık hizmetlerinin bedelsiz olarak sunulmasına devam edilecek; sağlık sigortası sisteminin yaygınlaştırılmasıyla paralel hastaneler özelleştirilecek; tüm nüfusun sosyal güveliğe kavuşturulması sağlanacaktır.
- Kentleşme ve konutla ilgili tüm uygulamalar modern şehircilik esaslarına göre ve bütünlük içinde ele alınacak; altyapısı hazır planlı arsalar üretilecek; toplu konut uygulaması ile konut açığının giderilmesi sağlanacak; yeni gecekonduların yapımı ucuz konut arzının artırılmasıyla önlenecek; göç olgusunun dengeli bir yapıya kavuşturulması için yeni cazibe merkezlerinin kurulması sağlanacaktır.
- Kentsel ve kırsal alanlardaki altyapı sorunlarının giderilmesine çalışılacak; kent planlamalarında çevre düzeninin imar planlarına uygun olması sağlanacak; kentlerdeki tarihi, doğal ve kültürel değerlerin korunmasına önem verilecektir.

- Çevre kirliliğini önlemek amacıyla önleyici politikalara önem verilecek; toplumda çevre bilincinin gelişmesi için çalışmalar arttırılarak sürdürülecektir.
- Her türlü atığın ülkeye girişi engellenecek; yurt içinde ortaya çıkan atıkların en aza indirilmesi ve yeniden değerlendirilmesi yolunda çalışmalar yapılacaktır.
- Turizmin geliştirilmesi amacıyla uygun altyapı ve üstyapıların oluşturulmasına destek verilecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.55. III. Yılmaz Hükümeti

30.06.1997 – 11.01.1999 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin elli beşinci hükümeti olan üçüncü Yılmaz Hükümeti, yayınladığı program içerisinde çevre ile ilgili konulara oldukça geniş yer vermiştir. Programda bahsedilen konular şunlardır:

- Güneydoğu Anadolu ile ilgili kültürel,sosyal,coğrafi ve ekonomik nedenlere dayanan sorunlarının çözümü için çalışmalara devam edilecektir.
- Tarihi ve kültürel varlıkların tespiti, korunması ve tanıtılması için tedbirler alınacak; yasa dışı yollarla yurt dışına kaçırılan eserlerin geri getirilmesi sağlanacak; doğal ve arkeolojik sit alanlarının korunmasını sağlayıcı tedbirler alınacaktır.
- Sağlık hizmetlerinin daha geniş kitlelere bedelsiz olarak ulaştırılması çalışmaları devam edecektir.
- Tarım, su ve hayvancılık ürünlerinin devamını sağlayıcı tedbirler alınacaktır.
- Ormanların korunması ve geliştirilmesi yönünde çalışmalar desteklenecek; orman köylüsünün orman işlerinde çalıştırılması sağlanacak; ormancılık çalışmalarında bitki-su-toprak dengesi korunarak ağaçlandırma, erozyon kontrolü ve mera ıslahı çalışmalarına önem verilecek; milli park, tabiat parkı gibi alanların sayı ve nitelik yönünden geliştirilmesine çalışılacaktır.
- Altyapıda enerji, ulaştırma, haberleşme ve kentsel altyapıya öncelik verilecektir.
- Enerji tasarrufuna ilişkin çalışmalar devam edecek; nükleer enerjiye geçiş, çevreye zarar vermeyecek şekilde gerçekleştirilecektir.

- Ulaştırma sistemi, artan taşıma hizmetlerine cevap verecek şekilde arttırılacak; trafik güvenliğinin sağlanması yönündeki hizmetlere önem verilecek; iletişim sisteminin ıslah edilmesi ve geliştirilmesi yönündeki çalışmalara devam edilecektir.

- Kentleşmede doğal dengenin ve verimli tarım topraklarının korunmasına özen gösterilecek; kente göç edenlerin yeni yaşam koşullarına uyum sağlamalarını kolaylaştırıcı projeler üretilecek; kentsel altyapı geliştirilerek konut ihtiyacını karşılamaya yönelik tedbirler alınacaktır.

- Sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek şekilde doğal kaynakların yönetimini ve gelecek kuşaklara yaşanabilir bir çevre bırakmayı hedeflemekteyiz (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.56. IV. Ecevit Hükümeti

11.01.1999 – 28.05.1999 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin elli altıncı, Ecevit'in de dördüncü hükümeti olan bu hükümet, kısa bir program yayınlamış, bu programın hemen tamamında uluslararası ilişkiler hakkında konu ve sorunlardan bahsedilmiş olup çevre ile ilgili olarak, doğa dengesi ve çevre sağlığı konusunda duyarlı davranılacağı, trafik canavarına karşı alınacak önlemlerin arttırılacağı, sağlık hizmetlerinin yurda dengeli dağılımına çalışılacağı ve kimsesiz çocuk ve kadınlarla bakıma muhtaçların güvenli bir yaşama kavuşturulmaları gibi birkaç konudan bahsedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.57. V. Ecevit Hükümeti

28.05.1999 – 18.11.2002 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin elli yedinci, Ecevit'in de beşinci hükümeti olan bu hükümet de, elli altıncı hükümet gibi kısa bir program yayınlamış, bu kısa programda çevre ile ilgili olarak, Güneydoğu Anadolu'nun geri kalmışlığını giderici tedbirlerin alınması; tarım ve hayvancılığı geliştirme çabalarının devamı; kara, deniz ve hava taşımacılığı

arasında dengenin sağlanması; ormancılığın desteklenerek erozyonla mücadeleye devam edilmesi; turizm yatırımlarının doğal, tarihsel ve toplumsal çevreyi koruyucu şekilde planlanması; orman alanlarının ve diğer yörelerin turizm bölgesi olarak belirlenmesinde uygulanacak ilkelerin yeniden belirlenmesi; sağlık hizmetlerinde aile hekimliğinin özendirilmesi gibi konulardan bahsedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.58. Gül Hükümeti

18.11.2002 – 14.03.2003 tarihleri arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin elli sekizinci hükümeti olan Gül Hükümeti, yayınladığı programda çevre ile ilgili olarak şu konulardan bahsedilmiştir:

- Enerji piyasasının rekabete açılması hızlandırılacak; madencilikte arama faaliyetleri hızlandırılarak maden rezervlerinin artırılması sağlanacaktır.
- Sürdürülebilir turizm politikasının gereği olarak turizm alanındaki uygulamalarda doğal, sosyal ve kültürel çevrenin talep ve gerekleri belirlenecektir.
- Tarım ve hayvancılık alanlarında üretimi ve verimi artırıcı çalışma ve örgütlenmeler desteklenecektir.
- Kentlerde asayiş ve huzuru bozan yoksulluk olgusunun giderilmesi amacıyla gelir dağılımları arasındaki eşitsizliği giderici çalışmalar yapılacaktır.
- Sağlık hizmetlerinin etkin, ulaşılabilir ve nitelikli bir yapıya kavuşturulabilmesi için çalışmalara devam edilecek; sosyal güvenlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması için gereken önlemler alınacaktır.
- Toplumsal gelişmişlikte önemli rol oynayan kadınlarımızın korunması ve bilinçli bir yaşama kavuşturulmaları için gereken önlemler alınacaktır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

6.59. Erdoğan Hükümeti

14.03.2003 tarihinden itibaren görev yapan ve araştırmamız hazırlandığı sırada halen görevde bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin elli dokuzuncu hükümeti olan

Erdoğan Hükümeti, programı içerisinde çevre ile ilgili olarak şu konulardan bahsetmiştir:

- Sürdürülebilir kalkınma hedefini sağlamak ve ekonomik refahı adaletli bir şekilde dağıtmak, hükümet etme mantığımızın vazgeçilmezidir.

- Yerel tercihler dikkate alınarak, sağlık, eğitim, kültür, sosyal yardımlaşma, turizm, çevre, köy hizmetleri, tarım, hayvancılık, imar ve ulaşım hizmetlerinin il düzeyinde karşılanması sağlanacaktır.

- Yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılarak, kamu kuruluşlarının hizmet ve işlemleri halka duyurulacak; kamu kuruluşlarında bilgi ve iletişim teknolojileri azami ölçüde kullanılarak, e-Devlet uygulaması yaygınlaştırılacaktır.

- Yatırım ortamının iyileştirilmesi, etkin ve amaca uygun yapısal reformlar, sanayi ve enerji sektörünün yeniden yapılandırılması ve modernize edilmesi, tarım sektörünün yeniden canlandırılması, gıda sektörünün modernizasyonu, ormancılığın geliştirilmesi, kamusal işler ve konut sektörünün geliştirilmesi, altyapının rehabilitasyonu ve ulaşımın modernizasyonu, iletişim ve enformasyon teknolojisinin geliştirilmesi, turizmin güçlendirilmesi ve turizm sektöründe ürün ve hizmetlerin farklılaştırılması, su kaynaklarının etkin yönetimi, çevrenin korunması, KOBİ' lerin ve kooperatiflerin desteklenmesi, özelleştirme sürecinin şeffaf ve etkin gerçekleştirilmesi, finansal hizmetler sektörünün yeniden yapılandırılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve ihracatın artırılması yoluyla sağlanacaktır.

- KİT'lerin özelleştirilmesinde kararlı olan Hükümetimiz, özelleştirme süreç ve uygulamalarını hızlandırmaya yönelik politikalarını oluşturacak ve gerekli tedbirleri alacaktır. Özelleştirmeye gerekli önem verilecek ve özelleştirme hukukuna ve yönetimine evrensel standart getirilecektir.

- Bölgesel kalkınmaya önem verilecek, bunun için sosyal altyapılar güçlendirilecektir. Doğal afetlere karşı uygun tedbirler alınacaktır. Kamu çalışma alanında, fayda-maliyet analizi ve diğer yöntemlerle etkinlik ve şeffaflık artırılacak, bu çerçevede hayatı kolaylaştıran altyapı hizmetlerinin sağlanması ve kalitesinin artırılmasına, elektronik ve bilişim altyapı sistemlerinin yenilenmesine, enformasyon teknolojilerinin uyumuna, çevre dostu sosyo-ekonomik yapıların oluşturulmasına, kamu güven ve huzurunun sağlanmasına, bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesine özel önem verilecektir.

- Tarım sektöründe verimliliğin ve üretimin artırılması, üretici gelirlerinin istikrara kavuşturulması, bu kesime yönelik teşviklerin rasyonel kullanılması, hayvancılık potansiyelinin yeniden canlandırılması ve en üst düzeye çıkarılması, ulusal ormancılık politikası doğrultusunda uzun vadeli bir ana plan hazırlanarak, gerekli destek ve teşviklerin sağlanması temel amacımızdır. Tarım, ormancılık ve hayvancılık ürünlerinin dünya piyasalarına arzı teşvik edilecek, sektörün kendine yeterliliğine destek verilerek yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ağırlık verilecek, karma ve alternatif tarımsal üretim metotları teşvik edilerek, tarım sektöründe çeşitlenme ve farklılaşma sağlanacak, tarım sektörüne daha rekabetçi yapı kazandırmak amacıyla, piyasa fiyatlarına duyarlı üretim sistemlerinin oluşmasına imkan sağlanacaktır. Tarım sektörü politikaları, istihdam ve sosyal politikalar olarak ele alınacak, katma değer artışına odaklı destek ve teşvikler sağlanacaktır. GAP bir bütün olarak değerlendirilecek ve toprak reformu ile birlikte bölgenin ekonomik alt yapısı yeniden planlanacak ve sonuçlandırılacak, GAP idaresi bu bölgeye nakledilecektir.

- Türkiye, tarihi ve kültürel birikimiyle, farklı doğal güzellikleri ve misafirperver insanlarıyla büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin bu potansiyelinin tamamını turizmin hizmetine sunmak için bilinçli çalışma yapılması gerekmekte; Türkiye'de turizm gelirlerinin artırılması ve turistik bölgelerin çeşitlendirilmesi dünyadaki ekonomik, sosyal, kültürel gelişmelerin yakından izlenmesine ve turizm potansiyelimizin etkin bir biçimde tanıtımına bağlıdır.

- Ulaşım sistemimiz; deniz taşımacılığı ve demiryolu işletmeciliği öncelikli olmak üzere hazırlanmakta olan Ulaşım Ana Planı çerçevesinde kara ve hava ulaşımı ile de bir bütünlük içerisinde ele alınarak ulaşım modelleri arasında denge sağlanacaktır. İletişim alanında serbestleştirme ve özelleştirme çalışmalarına ve sektörle ilgili mevzuat düzenlemelerine hız verilecektir. Hedeflenen 15.000 km bölünmüş yol çalışmalarına zor mevsim şartlarına rağmen, süratle başlanmış olup devam etmektedir. Her türlü haberleşme ve iletişim imkanlarının ülkenin her yerleşim birimine ulaşması sağlanacaktır.

- İşsizlik sadece önemli bir üretim faktörünün israfı değil aynı zamanda büyük ölçüde bir insanlık problemi olarak ele alınacak, işsizliğin çözümünde sadece

toplam talebin yönetiminde kullanılan para ve maliye politikaları değil bunlarla birlikte arz yanlı politikalar da kullanılacaktır. Sosyal güvenlik kuruluşlarında, norm ve standart birliği sağlanacak, uluslar arası sözleşmeler ve sosyal güvenliğin temel ilkeleri çerçevesinde çağdaş, bütünleştirilmiş bir sosyal güvenlik ağı kurulacaktır.

- Çevrenin sermaye stoku olarak ele alınması gereken hava, ısı, su, mineral ve diğerleri tüm ekonomik birimlerin faaliyetlerinin yapı ve kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu konuda duyarlılık artırılacak ve söz konusu stokta değişim yaratan çevresel yapıda kötüye gidiş, gürültü, kirlenme ve değişim maliyetlerini belirlemek amacıyla sosyal refah ağırlıklı yaklaşım geliştirilecektir. Bu çerçevede ekonomik birimlere sosyal sorumluluk yaklaşımı benimsetilecektir.

- Enerji kaynaklarının tümünden en etkin ve verimli bir şekilde yararlanılacaktır. Enerji dar boğazının oluşmaması için maliyet ve fiyatlandırmayı da dikkate alan bir planlama yapılacaktır, çevreci nükleer enerji kaynakları da devreye sokulacaktır. Yurtdışı enerji kaynakları ve bunun imkanları ekonomik kriterler göz ardı edilmeden çeşitlendirilerek değerlendirilecektir. Enerji politikasının temelinde ulusal çıkarlarımızı koruyarak enerji arzının güvenliğini ve devamlılığını sağlamak, serbest rekabete dayalı bir enerji piyasası oluşturmak ve duyarlı olduğumuz çevreyi ve insan sağlığını korumak bulunacaktır; aynı zamanda Türkiye’yi bir enerji köprüsü haline getirebilmek için azami çaba içinde olunacaktır. Hükümetimiz zengin yer altı kaynaklarımızın ülke gelişmesine arzu edilen bir düzeyde katkıda bulunması için ulusal çıkarlarımızı öne çıkararak etkin bir madencilik programını süratle uygulamaya koymak istegindedir.

- Milli değerlerin, birey, aile ve toplumu ayakta tutan manevi dinamiklerin korunup geliştirilmesi konusunda azami gayret içerisinde olunacaktır, milli kültürümüzdeki esas yapıyı koruyarak evrensel değerlerle milli kültürümüz arasındaki etkileşimi en üst noktaya çıkarmayı amaçlanmaktadır, gerçek bir çağdaş kültür atmosferi oluşturmanın bu yoldan geçtiğine inanılmaktadır. Bu iki alanı, çatışma konusu olmaktan çıkarıp, her iki unsurun zenginliklerinden birlikte yararlanmak, kültür politikamızın temelidir.

- Mevcut sağlık sistemi bütün yönleriyle çağdaş gelişmelerin gerisinde kalmış; maliyetler, sistem kaçakları nedeniyle çok artmış, sağlık hizmetleri

ulaşılmaz hale gelmiş, standart birliği kalmamıştır. Sağlıklı bir nesil yetiştirebilmek için, sağlık hizmetlerinin tüm vatandaşların ulaşabileceği bir yapıya kavuşturulmasına çalışılacaktır. Devlet, herkesin temel sağlık hizmetlerini, gerekirse özel sektörle işbirliği yaparak yerine getirecektir. Etkin ve kaliteli bir sağlık sistemi, nitelikli bir toplum için vazgeçilmezdir. Sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesini sosyal devlet anlayışının vazgeçilmez unsurları arasında görülerek sağlık hizmetleri bütünsel bir anlayışla ele alınacak, yeni bir yapılanma ve işbirliğine gidilecektir.

- Aile, toplumun temeli ve toplumsal dayanışmanın oluşmasında rol oynayan önemli bir kurumdur. Toplumsal mutluluk, dayanışma, barış, sevgi ve saygının yolu aileden geçer. Yaşanan bütün olumsuzluklara ve ekonomik sıkıntılara rağmen toplum olarak ayakta duruşumuzu büyük çapta sağlam aile yapımıza borçlu olduğumuz açıktır. Aile merkezli politikalara öncelik verilecek; sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil, birey ve toplumun gelişimi ile sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde özel bir konuma sahip olan kadınların, yılların ihmali sonucu biriken her türlü sorunlarıyla ilgilenilecektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7. T.C. HÜKÜMETLERİNİN ÇEVRE POLİTİKALARI

Çevre öğeleri, her ne kadar sistem içerisinde bir güce ve kendi başlarına belirli bir etkiye sahiplerse de, bu güç ve etkileri, başta insan olmak üzere bazı tehlikelerden korumalarına yetmemektedir. Bu yetersizliği kapatmak da, ne gariptir ki, yine insanoğluna düşmektedir. İşte çevre bilinci gelişmiş toplumlarda, toplumun çevreye gösterdiği ilgi, çevre politikalarının doğmasını ve ilerlemesini önemli derecede etkilemiştir ve çevre, kimi zaman sivil halk tarafından verilen bir savaşım ile korunmaya çalışılmış; kimi zaman da sivil halkın gücünün yetersiz kaldığı durumlarda devlet örgütlenmesi devreye girerek koyduğu yaptırımsal kurallarla çevre değerlerini korumaya çalışmıştır.

Çevreye ve çevre sorunlarına halkın gösterdiği ilginin düzeyine bağlı olarak, kimi ülkelerde çevre sorunlarının devlet politikalarının konusu olduğunu ve kamu örgütlenmesi içerisinde sorumluluk alanı yaratıldığını belirten Keleş (1997 : 236-274), çevre politikasının, doğal ve yapay çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacıyla, hükümetlerce alınan geleceğe dönük önlemleri içerdiğini, bir başka deyişle çevre politikasının, bir ülkenin çevre konusundaki tercih ve hedeflerinin belirlenmesi anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda Türkiye’de bağımsız bir çevre politikasının varlığından, yakın tarihlere gelinceye kadar söz edilemeyeceğini de belirten Keleş, çevre ve toplum sağlığının, Cumhuriyet’in kuruluşundan beri insan sağlığının ön koşulu sayıldığını, 1580 Sayılı Belediye Kanunu ve 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile güvence altına alınmaya çalışıldığını vurgulamaktadır. Fakat, Cumhuriyet’in ilk yıllarına baktığımızda, o zamanlarda çevre sorunlarının yoğun olarak hissedilmemesi nedeniyle, çevre sorunlarına karşı sürekli bir politika belirlenemediğini de söyleyebiliriz.

Çevresel sorunlara sadece hukuksal yöntemlerle yaklaşmanın yeterli olamayacağını, hukuk ya da ‘çevre hukuku’nun, çevre sorunlarının sadece dolaylı bir çözüm aracı olduğunu belirten Aybay (1997 : 314-316), doğrudan çözümün, kapsamlı bir ‘çevre politikası’ ile gerçekleşeceğini, hukuk kurallarının da ancak böyle bir politika ile belirlenmiş esaslara ve hedeflere göre işlev kazanacağını vurgulamaktadır. Aybay’a göre, hükümetlerce uygulanacak çevre politikasının işlevi, çevrenin sahip olduğu tüm değerleri, bozulmaya, kirlenmeye ve yok edilmeye karşı

korumak için alınacak münferit önlemleri belirlemekten ibaret değil, bunların dışında ya da bunlarla birlikte, çevreye bakmak, çevreyi iyileştirmek, geliştirmek, yenilemek ve gereksinimlere uygun olarak biçimlendirmek de çevre politikasının amacı ve işlevi olmalıdır.

7.1. 1923 – 1950 YILLARI ARASINDAKİ HÜKÜMETLERİN ÇEVRE POLİTİKALARI

1923-1950 yılları arasındaki hükümetlerin çevre sorunları konusunda izlediği politikaları başlıklar halinde ele almış bulunuyoruz.

7.1.1.“Hava Kirliliğini Önleme” Politikaları

Hava kirliliğini önleme konusunda, Cumhuriyet’in ilk yıllarında fazla bir çalışılmaya rastlanılmamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki nüfusun, şimdiki nüfusun yaklaşık altıda biri kadar olması nedeniyle sanayileşmeye bağlı kirliliğin bu dönemde pek görülmemesi ve ulaşım aracı olarak da genellikle toplu taşımacılığa bağlı demiryolunun tercih edilmek zorunda olması gibi nedenlerle,hava kirliliği gibi bir çevre sorunuyla karşılaşılmamıştır. Fakat bununla beraber, II. Saraçoğlu Hükümeti programında, hava kirliliğine etkisi düşünülmeden ve bilinmeden, kömür üretiminin kömür ihtiyacıyla paralel olarak artmadığı ve kömür üretiminin artırılması gerektiği belirtilerek hava kirliliğini arttırıcı bir hedef, bilinçsizce belirlenmiş; I. Saka Hükümeti programında ise, sudan ve linyitten enerji elde etme çalışmaları geliştirilerek yakıt ve ulaşımında tasarruf yapılması sağlanması hedeflenmiş, bu yolla dolaylı ve fark etmeden de olsa hava kirliliğini önleyici bir politika hedeflenmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7.1.2.“Su Kirliliğini Önleme” Politikaları

Cumhuriyet’in ilk yıllarında sularla ilgili olarak, 1926 yılında III. İnönü Hükümeti zamanında 831 Sayılı Sular Hakkında Kanun, yine 1926 yılında 927 Sayılı Maden Suları ve Kaplıcalar Kanunu ile 1941 yılında II. Saydam Hükümeti

zamanında Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Koruma Kanunu çıkarılarak, sular hem korunmaya çalışılmış, hem de denetim altına alınmak istenmiştir (Aybay, 1997 : 320).

VII. İnönü Hükümeti zamanında 1936 yılında çıkarılan 3017 sayılı kanun ile, içilecek ve kullanılacak suların sağlık şartlarına uygunluğunu denetleme görevi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na verilmiştir (TÇV, 19995 : 282).

7.1.3. “Toprak Kirliliğini Önleme” Politikaları

Bu dönem içerisinde toprakla ilgili olarak daha çok toprağın dağıtımı ve tarımsal üretimde kullanılmasıyla ilgilenilmiş olduğundan toprak kirliliğiyle ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış fakat, III. İnönü Hükümeti programında, kırsal alandan göç edenlerin, toprak sahibi yapılmak yoluyla köylerine geri dönmelerinin sağlanacağı; V. İnönü Hükümeti programında, tarım ürünlerinin sağlığını koruyucu tedbirlerin alınacağı; I. Bayar Hükümeti programında toprak ürünleri politikasının esasını, hayvancılık ve orman işlerini içeren rasyonel bir ziraat rejimi kurmanın oluşturduğu ve topraksız çiftçi bırakmamak ve her çiftçi ailenin geçimini sağlayabileceği asgari toprağa sahip olması ana hedef olacağı, zirai ürünlerin kalite ve sağlığını arttırıcı usul ve imkanlar çoğaltılarak toprağın gücünü koruması ve arttırması için alınan gerekli önlemlerin yanında, ürün verme kapasitelerini de arttırıcı etki yapan kimyevi gübre fabrikalarının kurulması çalışmalarının hızlandırılacağı; I. ve II. Saraçoğlu Hükümetleri programında köylünün topraksız, toprağın da köylüsüz bırakılmayacağı; I. Saka Hükümeti programında çiftçiye topraklandırma faaliyetinin hızla devam ettirileceği gibi, kimisi toprağa zararlı kimisi faydalı hedefler belirlenmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7.1.4.“Erozyonu Önleme” Politikaları

Bu dönemle ilgili olarak, bu dönem içerisinde toprağın erozyona uğraması şeklinde çevresel bir sorun görülmediğinden veya fark edilmediğinden, ne hükümet

programlarında ne de hükümetlerin yaptığı çalışmalar içerisinde, erozyonla ilgili bir çalışılmaya rastlanmıştır.

7.1.5. “Sağlıksız Nüfus Artışını Önleme” Politikaları

Bazı çevre sorunları gibi, bu dönem içerisinde sağlıksız nüfus artışı gibi bir çevre sorunu ile karşılaşılmamış, hükümet programlarında ve yapılan çalışmalar içerisinde bu konuyla ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

7.1.6. “Sağlıksız Kentleşmeyi Önleme” Politikaları

Sağlıksız kentleşmeyi önlemek için köylerin imkanlarını iyileştirmek gerektiği felsefesine dayandığını düşündüğümüz Köy Yasası, Günay’ın da belirttiği gibi (1998 : 58), 1924 yılında I. İnönü Hükümeti zamanında çıkarılarak, bu yasa ile köy yönetimine, köy sınırları içindeki su birikintilerini önlemek, evlerden dökülen atık suların içme sularına karışmasını önlemek, köy evlerinin odalarını ve ahırlarını birbirinden ayırmak ve köy çevresine ağaç dikmek gibi, çevre ile ilgili görevler verilmiştir.

Kentleşmenin düzenli olabilmesi için sağlıklı bir konut politikasının izlenmesi ve mevcut nüfusun sağlıklı ve düzenli konutlarda barınması gereklidir. Çiçeği burnunda Türkiye Cumhuriyeti’nin konut konusunda attığı ilk önemli adım, Ankara’nın başkent olmasıyla hayat bulmuştur. III. İnönü Hükümeti döneminde 1925 yılında çıkarılan 586 sayılı yasa ile başkent Ankara’nın memurlarına, konut kooperatifleri kurmaları için aylıklarının yarısı kadar ek ücret verilmesi uygun görülmüştür. Ardından IV. İnönü Hükümeti zamanında 1928 yılında çıkarılan 1352 sayılı ve yine aynı hükümet döneminde 1929 yılında çıkarılan 1452 sayılı yasalar, memurların konut ihtiyaçlarının düzenli bir şekilde giderilmesini amaçlamıştır.

1930 yılında IV. İnönü Hükümeti zamanında çıkarılan 1580 sayılı ‘Belediye Kanunu’ ile, kentlerin önemli çevre sorunlarından olan konut sorununu çözmeye yönelik olarak Belediyelere yerleşme ve yapılaşma ile ilgili denetim görevleri ve konut yapma görevi verildikten sonra VI. İnönü Hükümeti döneminde, 1933 yılında

da 1580 sayılı kanunu destekleyen 2290 sayılı ‘Belediye Yapı ve Yolları Kanunu’ çıkarılmıştır.

Konut politikasında atılan ilk adımlardan olan bir uygulama da, 1934 yılında VI. İnönü Hükümeti zamanında Ankara’nın Bahçelievler semtinde yapılan konut kooperatifi denemesidir. 1946 yılında kurulan Türkiye Emlak Kredi Bankası’nın kuruluş amacı da, vatandaşları düzenli bir şekilde konut sahibi yapmaktır (Keleş, 1996 : 311-346). Ankara’nın Bahçelievler semtinde uygulanmaya çalışılan bu kooperatif denemesi, konut kooperatifçiliğinin ülkemizde ne kadar eski bir uygulama olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bunca yıllık birikim ve deneyime rağmen toplu konut konusunda kesin bir politikanın belirlenememiş olması düşündürücü ve üzücüdür.

1944 yılına kadar olan dönemin afet yönetimi anlayışının, afet meydana geldikten sonra oluşan zararları gidermek yönünde olduğunu belirten Ekici (2000 : 94-96), II. Saraçoğlu Hükümeti zamanında 18.07.1944 tarih ve 4623 sayılı ‘Yer Sarsıntılarında Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun’ çıkarılarak, hem kentlerin aşırı nüfus alması önlenmeye çalışılmış, hem de doğabilecek çevre zararları en aza indirilmeye çalışılmıştır.

Bununla beraber, III. İnönü Hükümeti, programında, kırsal alandan göç edenlerin, toprak sahibi yapılmak yoluyla köylerine geri dönmelerinin sağlanacağı yolunda bir hedef belirleyerek sağlıklı kentleşmeyi önleme konusunda ilk adımı atmıştır diyebiliriz (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7.1.7.“Ulaşım Sorunlarını Önleme” Politikaları

Bu dönemin başlarında Atatürk zamanında yoğun bir şekilde ele alınan toplu taşımacılık ve özellikle de demiryolu taşımacılığı, 1940’lı yılların ortalarından itibaren yerini, çevreye ve ekonomiye daha zararlı bireysel taşımacılığa bırak(tırıl)mıştır. Erbil’in belirttiğine göre (1998 : 27-31), 1947 yılından itibaren Türkiye’de kara ulaşımının tek ulaştırma yolu olması için yoğun çaba sarf edilmiş; Amerikan yardımından faydalanabilmek için temel koşullar içerisinde demiryolu ulaşımının geri planda bırakılıp karayolu ulaşımına ağırlık verilmesi istenmiştir. Öyle ki, sunulan bu şart kabul edilmiş olacak ki, yük taşımacılığının deniz ve

demiryolundan karayoluna kaymasıyla, 1950 ile 1970 arasındaki sürede kamyon sayımızda %723'lük bir artış olmuştur ve bugün Türkiye'nin sahip olduğu kamyon sayısı, Avrupa'daki kamyon sayısından fazladır.

7.1.8.“Orman ve Meraların Tahribini Önleme” Politikaları

Ormanların korunmasıyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda, ilk olarak VII. İnönü Hükümeti döneminde 1937 yılında 3116 sayılı Orman Yasası çıkarılarak ormanlar konusunda ilk önemli adım atılmıştır (Keleş, Ertan, 1992 : 277-290). Bu kanunla bazı tüzel ve özel kişiler ağaçlandırma yapmakla yükümlü kılınmış ancak uygulamalar 1955 yılına kadar yetersiz düzeyde seyretmiştir (TEMA Vakfı, 2004).

7.1.9.“Korunması Gereken Canlılar” İle İlgili Politikaları

Bu dönem içerisinde, korunması gereken canlılarla ilgili olarak doğrudan bir hedef belirlenmemiş; fakat bu dönemdeki birçok hükümet programında bu canlıların varlığını ilgilendirebilecek şekilde, su taşkınlarıyla mücadele, ormanları koruma ve genişletme, toprak dağılımını düzenleme gibi çeşitli hedefler belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7.1.10.“Korunması Gereken Alanlar” İle İlgili Politikaları

Necmettin Çepel (1992 : 225), ülkemizde, Cumhuriyet tarihimizin doğayı koruma ile ilgili ilk yasal düzenlemelerin, Orman Genel Müdürlüğü tarafından yürürlüğe konduğunu, 13.05.1937 tarihinde VII. İnönü Hükümeti zamanında kabul edilen 3167 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nun, ormancılık kuruluşlarının gözetimi ve denetimi altında, bir çeşit yaban hayatı korumaya yönelik bir kanun olarak nitelendirilebileceğini belirtmektedir.

Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye'de, özel koruma alanlarından olan milli park kavramının ve bazı yerlerin bu şekilde bir yönetime kavuşturulmaya çalışılmasının ilk adımlarının 1940'lı yıllarda görüldüğünü belirtmektedir (TÇV, 1995 : 397).

7.1.11.“Korunması Gereken Yapılar” İle İlgili Politikaları

Korunması gereken yapılarla ilgili olarak bu dönemki hükümetler tarafından herhangi bir hedef veya politika doğrudan belirtilmemiş olup, VI. İnönü Hükümeti ülkenin imar faaliyetlerine çok önem verdiklerini; VII. İnönü Hükümeti demiryolları, rıhtım ve limanların Devlet elinde bulunmasının ekonomik ve sosyal açıdan daha faydalı olacağını; I. Bayar Hükümeti İstanbul başta olmak üzere, coğrafi ve tabii güzelliklere sahip şehirlerimizin bir plan dahilinde imarına devlet desteği sağlanacağını gibi başlıkları belirterek, korunması gereken yapılarla ilgili genel hedefler belirlemişlerdir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7.1.12.“Gürültü Kirliliğini Önleme” Politikaları

Diğer birçok sorun gibi gürültünün de tam olarak bir çevre sorunu gibi görülmediği bu dönemde, gürültü ile ilgili doğrudan bir politika izlenmemiş, fakat çıkarılan bazı kanunlarda gürültü ile ilgili bazı sınırlar belirlenmiştir. Örneğin III. İnönü Hükümeti dönemine ait 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu’nun 661. maddesinde, 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 546. maddesinde, IV. İnönü Hükümeti dönemine ait 1930 tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 268. maddesinde, VI. İnönü Hükümeti dönemine ait 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu’nun 14. maddesinde gürültü yapılmasının yasak olduğu hakkında hükümler ve yaptırımlar yer almaktadır (TÇV, 1995 : 542).

7.2. 1950 – 1960 YILLARI ARASINDAKİ HÜKÜMETLERİN ÇEVRE POLİTİKALARI

1950-1960 yılları arasındaki hükümetlerin çevre sorunları konusunda izlediği politikaları başlıklar halinde ele almış bulunuyoruz.

7.2.1.“Hava Kirliliğini Önleme” Politikaları

1950 ile 1960 yılları arasında Adnan Menderes tarafından kurulan beş hükümetin de, o dönemin şartlarına göre pek hissedilmeyen hava kirliliği konusunda çalışmaları bulunamamış olmasına karşın bu hükümetlerin programlarında, hava kirliliğinin artmasında önemli rolü bulunan karayollarının arttırılmasına yönelik hedefler yer almaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7.2.2.“Su Kirliliğini Önleme” Politikaları

Su kirliliğini önlemeye yönelik olarak bu dönemde hayata geçirilen önemli kanunlardan birisi, Günaltay Hükümeti zamanında çıkarılan 18.01.1950 tarih ve 5516 sayılı ‘Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun’dur (TÇV, 1995 : 291). Bu kanunla aynı zamanda, toplum sağlığını doğrudan etkileyen sağlıksız bölgelerin yok edilmesi ve kazandırılacak topraklarda yeni tarım alanlarının oluşturulması da hedeflenmiştir diyebiliriz. Fakat bu toprakların yerleşmeye uygun olmaması, I. derece deprem kuşağında yer alan ülkemizde maalesef dikkat edilmeyen bir husus olmuştur.

7.2.3.“Toprak Kirliliğini Önleme” Politikaları

Menderes hükümetlerinin oluşturduğu bu dönem içerisinde toprakları koruyucu bir herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Fakat hükümet programları içerisinde, zirai üretimi arttırıcı önlemlerin alınacağı, teknik ziraatın geliştirilmesine yönelik desteklerin artacağı gibi toprağın varlığını ve sağlığını doğrudan ilgilendiren genel hedeflerden bahsedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7.2.4.“Erozyonu Önleme” Politikaları

Bu dönem içerisinde, henüz bir çevre sorunu olarak görülmeye başlanmamış olan erozyon hakkında ne bir çalışmaya rastlanmıştır, ne de hükümet programları içerisinde erozyona yönelik hedeflerden bahsedilmiştir.

7.2.5.“Sağlıksız Nüfus Artışını Önleme” Politikaları

Diğer bazı sorunlar gibi, sağlıksız nüfus artışı da henüz bir çevre sorunu olarak görülmediğinden, bu dönem içerisinde sağlıksız nüfus artışına yönelik bir çalışma ve hedef yer almamıştır. Fakat buna rağmen bu dönemin hükümetleri, ülke nüfusunun artışı ve bu artışın fazlalığını fark etmişler, artan ülke nüfusunun sağlığını korumaya yönelik hedefler belirlemişlerdir.

7.2.6.“Sağlıksız Kentleşmeyi Önleme” Politikaları

I. Menderes Hükümeti döneminde 1950 yılında çıkarılan 5656 sayılı yasa, belediye meclislerine, ‘belediye meskenleri yapmak ve bu meskenleri belde sakinlerine kiraya vermek veya satmak işlerini’ belediyelerin zorunlu görevleri arasına koyabilme yetkisini vererek konut politikasında düzenleyici bir rol oynamıştır (Keleş, 1996 : 305).

1958 yılında V. Menderes Hükümeti döneminde çıkarılan 7116 sayılı yasa ile İmar ve İskan Bakanlığı’nın kurulduğunu belirten Günay (1998 : 50), bu bakanlığın kurulmasında, bölge, kent, kasaba ve köylerin planlamasını sağlamak, konut politikasını belirlemek, afetlerden önce ve sonra gerekli önlemleri almak ve kentsel altyapıyı geliştirmek gibi amaçların rol oynadığını vurgulamaktadır. Fakat 1983 yılı sonunda Bakanlığın örgütlenme ve görevleri, 180 sayılı KHK’de aynen yer almasına karşın 1984 yılında kabul edilen 209 sayılı KHK ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’nın konut politikasına ait görevleri elinden alınmıştır (Keleş, 1996 : 304).

Yine V. Menderes Hükümeti döneminde 15.05.1959 tarih ve 7269 sayılı ‘Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun’ çıkarılarak, hem köyden kente göç önlenmeye çalışılmış, hem de kentlerdeki insanların ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar belirlenmiştir (Ekici, 2000: 99).

7.2.7.“Ulaşım Sorunlarını Önleme” Politikaları

Yapılan araştırmalarımız sonucunda, ulaşım sorunlarını önlemeye yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Fakat bu dönemin Menderes hükümetleri, yayınladıkları hükümet programları içerisinde ulaşımın daha çok karayolu ile yapılan kısmına öncelik ve önem verici hedeflerden bahsetmişlerdir. Aslında ulaşımın bir çevre sorunu haline gelmesinde karayolu ile bireysel taşımacılığın baş rolü oynadığını dikkate alırsak ve bunun hava kirliliğini de destekleyen bir ulaşım sistemi olduğunu unutmazsak, Menderes hükümetlerinin programlarında yer almış olan, “motorun süratini göz önüne alarak kara yollarına önem verileceği ve köy yollarının yapılması hususunda genel bütçeden destek sağlanması gerektiği; kara, deniz ve demiryollarının eksik kalan kısımlarının birbirlerini tamamlayıcı bir şekilde geliştirilmesi gerektiği; zirai kalkınmanın yaygınlaştırılması için karayolu ulaşım sisteminin ve bazı imar ve bayındırlık çalışmalarının geliştirilmesi gerektiği” (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004) gibi konular, kaş yaparken göz çıkarmanın örnekleyicisi durumundadırlar.

7.2.8.“Orman ve Meraların Tahribini Önleme” Politikaları

Bu dönemde ormanların korunmasıyla ilgili olarak, 1955 yılında III. Menderes Hükümeti döneminde yapılan ‘Türkiye Ağaçlandırma Teknik Kongresi’nde alınan kararlar (TEMA Vakfı, 2004) ile 1937 tarih ve 3116 sayılı Orman Yasası’nın değiştirilerek yerine, aynı hükümet döneminde 31.08.1956 tarih ve 6831 sayılı yeni Orman Yasası’nın çıkarıldığı görülmektedir (Keleş, Ertan, 1992 : 277-290).

Ülkemizde makineli tarımın gelişmeye başladığı 1950 yıllarından beri 12-13 milyon hektardan fazla mera arazisi sürülerek, tarım arazisi haline getirilmiştir. Yine bu dönemlerde çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun uygulamalarında da meralar aleyhine bazı hatalı dağıtımlar olmuştur (Sönmez, 1997 : 87).

7.2.9.“Korunması Gereken Canlılar” İle İlgili Politikaları

Bu dönem içerisinde, canlı türlerinin herhangi bir yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmamasından ya da türlerin tükenmez çoklukta oldukları düşüncesinden olsa gerek, bu konuyla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Fakat bunun yerine, daha genel bir korumadan bahsedilerek, köylerde sağlık konularının gereken önemi göremediği ve şehirlerde hastanelerin çoğaltılarak köy ve şehirlerde tıbbi malzeme eksikliklerinin giderilmesiyle beraber buralardaki bulaşıcı ve tehlikeli hastalıkların önlenmesi ve koruyucu hekimliğin yaygınlaşması gerektiği; hayvancılık kredisini artırılarak hastalıklarla mücadele ve ıslah çalışmalarına önem verileceği konuları, programlarda belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7.2.10.“Korunması Gereken Alanlar” İle İlgili Politikaları

Türkiye Çevre Vakfı (1995 : 397), III. Menderes Hükümeti döneminde 1956 yılında yürürlüğe giren 6831 sayılı Orman Yasası’nın 25. maddesi ile, belirli özelliklere sahip yerlerin milli park olarak ayrılabilmesine imkan sağlandığını vurgulamaktadır.

Ülkemizde, V. Menderes Hükümeti döneminde 28.07.1959 tarihinde çıkarılan bir yönetmelikle, Milli Parkların ayrılma, tesis, yönetim ve işletilmesine yönelik düzenlemeler getirilmiştir (Çepel, 1992 : 225).

7.2.11.“Korunması Gereken Yapılar” İle İlgili Politikaları

Rıza Koç (1997 : 264), ülkemizde bugünkü anlamda kültür mirasımızın ve kültürel çevremizin korunmasının temellerinin, 1951 yılında II. Menderes Hükümeti döneminde 5805 Sayılı Kanunla kurulan, ‘Gayrimenkul Eski Eserleri ve Anıtları Yüksek Kurulu’nun çalışmaya başlamasıyla atıldığını belirtmektedir.

Bu dönemin sonunda, V. Menderes Hükümeti zamanında 1960 yılında çıkarılan 7463 sayılı yasa da, eski yapıtların korunması amacıyla uygulamaya konmuştur (Keleş, 1996 : 480).

7.2.12.“Gürültü Kirliliğini Önleme” Politikaları

Yaptığımız araştırmalarda bu dönem içerisinde gürültü sorunuyla ilgili olarak hükümetler tarafından yapılmış bir çalışma bulunamamıştır. Ayrıca bu dönem içerisinde, gürültü kavramının bir çevre sorunu olarak gelişmediğinden ve henüz sanayileşme ve ulaşım gibi kaynakları dikkate alındığında gürültü kavramının doğum aşamasında olmasından, hükümetler gürültü konusuna hükümet programlarında da yer vermemişlerdir.

7.3. 1960 – 1980 YILLARI ARASINDAKİ HÜKÜMETLERİN ÇEVRE POLİTİKALARI

Bu dönemin Türkiye için en önemli olgusu Kalkınma Planlarının hayata geçirilmiş olmasıdır diyebiliriz. Kalkınma Planlarında genel olarak çevreyi ilgilendiren konulardan ‘çevre sağlığı’ üzerinde durulmakla birlikte Üçüncü Beş Yıllık Plan’dan itibaren ‘çevre’ye ilişkin konular ele alınmıştır.

1963-1967 yılları arasındaki dönemi kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, genel olarak halk sağlığı ve çevre sağlığı şartlarının geliştirilmesi hedeflenmiş; bu yönde hazırlanan 1963 yılı programında, çevre sağlığı şartlarının geliştirilmesi konusunun ilgili kurumlarla çalışmak üzere Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na verildiği görülmüştür. 1964 yılı programında, halkın sağlık şartlarının geliştirilmesi için koruyucu hekimlik ön plana çıkarılmıştır. 1965 yılı programı ise, çevre sağlığı şartlarının geliştirilmesi için gönüllü kuruluşların ve halkın ortak hareket etmesini ve belediyelerle ilgili bakanlıkların bu konuda işbirliği yapılmasını ana hedef olarak belirlemiştir. 1966 yılı programında, çevre sağlığı şartlarının geliştirilmesi aşamasında belediyelerin, hem yeterli teknik teşkilat eksikliğinden hem de çevre sağlığına yanlış yaklaşıtlarından yetersiz kaldıkları vurgulanmıştır. 1967 yılı programı ise, bazı bulaşıcı hastalıklara karşı tedbir alınmasını ve çevre sağlığı şartlarının geliştirilmesi konusunda gönüllü kuruluşların desteğinin gerektiğini tekrar işlemiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 yılları arasını kapsamakla birlikte bu planda, genel olarak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda hedeflenen

evre sağlığı Şartlarını iyileştirme hedeflerine ulaŐılamadıęından bahsedilmiş; bu eksikleri gidermek için hazırlanan 1968 yılı programında, Sağlık Bakanlığı bünyesinde evre sağlığı laboratuvar hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve sanayileşmenin yarattığı hava, su kirliliği ile gürültünün önlenmesi için gerekli yasa tasarısının Sağlık Bakanlığı yönetiminde ilgili kuruluşların işbirliği ile hazırlanması hedefleri belirlenmiştir. 1969 yılı programında, önleyici tedbirler yerine tedavi edici tedbirler benimsenerek, İstanbul İzmir ve Ankara’da yaygınlaşan gecekondularında ortaya çıkan hastalıkları tedavi edici politikalar belirlenmiş ama buralardaki evre kirliliğinden bahsedilmemiştir. 1970 yılı programında, evre sağlığı Şartlarının neden olduğu hastalıkları tedavi edebilmek için mevcut dispanser sayısının artırılması gerektiği belirtilmiştir. 1971 yılı programında ise, 1963 yılından beri hedeflenen, köye götürölmesi gereken hizmetlerle ilgili hedeflere ulaşmada başarısız olduğu, hedeflere ulaşmada altyapı hizmetlerinin ve evre sağlığı Şartlarının iyileştirilmesi çalışmalarının yetersiz kaldığı belirtilmiştir. 1972 yılı programı, evre sağlığı Şartlarının iyileŐtirilmesinin bazı altyapı hizmetlerinin yerine getirilmesine bağlı olduğunu ve bu konuda bozuk evre sağlığı Şartlarının iyileştirilmesi için sağlık mühendisi ve evre sağlığı teknisyeni gibi teknik elemanların yetiştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

1973-1977 yılları arasındaki dönemi kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, evre sorunlarını diğer bölümlerden bağımsız olarak ele alırken evre politikalarında belirleyici unsurların sanayileşme ve kalkınma olduğunu vurgularken bir anlamda dünya evre ve ekonomi sözlüklerine yeni yeni giren ‘sürdürölabilir kalkınma’ kavramına gönderme yapmıştır. Bu doğrultuda plan içerisinde, ülkenin kalkınma ve sanayileşme çabalarını olumsuz etkileyecek hiçbir yükümlölölüğün, uluslararası düzeyde olanlar dahil, kabul edilmeyeceği çok defa belirtilmiştir. 1973 yılı programında, Türkiye’nin izleyeceği politikaların kalkınma hedef ve stratejileriyle uyulaacak biçimde saptanacağı, kamu kuruluşlarınca evre sorunlarının özölümü için hazırlanan projelerin evre Sorunları Özel İhtisas Komisyonu’nun görüşü alındıktan sonra değerlendirileceği ve sanayi tesislerinin yer seçiminde, faaliyetlerin evre sorunu yaratmayacağı yerlerin seçilmesinin gerektiği vurgulanmıştır. 1974 yılı programı, ülkemizde kaynakların yerinde kullanılmaması nedeniyle evre sorunları yaşandığını, genel olarak evre sorunlarımızın, düşük

yaşama düzeyine bağlı olanlar ve sanayinin yarattığı sorunlar olmak üzere iki nedene dayandığını; bunların yanında erozyon, ormanların azalması, bitki ve hayvan türlerinin kaybolması, kentlerde altyapı yetersizliklerine bağlı çevre, hava ve su kirliliği, aşırı gürültü, sanayiye bağlı çevre, hava ve su kirlilikleri, tarihi çevrenin yerleşme ve turizm gibi nedenlerle yok olması gibi çevre sorunlarının yaşandığını vurgulamıştır. 1975 yılı programı ise, çevre sorunlarının çözülmesinde, kalkınma stratejisiyle ulaşılmak istenen refah düzeyi amacına uygun olarak, gelişme ve hayatın niteliği arasındaki dengenin gözetilmesini ilke olarak belirlemiş ve çevre konularındaki politikaların belirlenmesi işini Devlet Planlama Teşkilatı'na vermiştir. 'Kirliten Öder' (PPP= Polluter Pays Principle) ilkesinin de ilk kez yer aldığı bu program, gelişmiş ülkelerdeki çevre sorunlarının temelinde aşırı kaynak kullanımının, fakat gelişmekte olan ülkelerde ise bu sorunların temelinde kaynakların kullanılmamasının yattığı belirtilmiştir. Bize göre bu programda yapılan bu saptama yanlış bir düşüncenin ürünüdür. Şöyle ki, doğa, üzerindeki kaynaklar yeteri kadar kullanılmadığı için çevre sorunu yaratmaz. Bilinmektedir ki, doğanın kendi sistemi, kaynakların kullanılmaması durumunda bir çevre sorununun doğmasını engelleyici yapıdadır ve dışarıdan yapılan her müdahale, doğanın kendi sistemini bozucu bir faaliyet durumundadır. 1976 yılı programı ise, Sağlık Bakanlığı yönetiminde hazırlanmış fakat yürürlüğe girmemiş olan hava, su ve gürültü kirlenmesiyle ilgili yasa tasarısının, değişen koşullara uygun olarak yeniden düzenlenip program dönemi içinde hayata geçirilmesi hedeflenmiş; ülkenin çevre sorunlarının öneminin giderek arttığı, yerleşme merkezlerindeki altyapı tesislerinin ve belediye hizmetlerinin yetersiz oluşu nedeniyle, suların boşaltılması ve arıtılması sorunlarının öne çıktığı, deniz kirliliğinin Türkiye'de de hızla arttığı, deniz kirliliği konusunda uluslararası gelişmelerin izlenmesi gerektiği ve bununla ilgili 1969 Brüksel Antlaşması, 1973 Londra Konvansiyonu ve IMCO Antlaşması'nın yeniden değerlendirilerek Türkiye'nin kalkınma hedeflerine uygun bir politikanın belirlenmesi gerektiği, Akdeniz'de Kirlenmenin Önlenmesi Antlaşması ve Karadeniz'de Kirlenmenin Önlenmesi çalışmalarının izleneceği, kent sularının arıtılarak kullanılmasını sağlamak üzere bir programın hazırlanacağı ve ülkedeki bazı körfezlerde görülen kirliliklerin önlenmesi için gerekli çalışmaların başlanacağını vurgulamıştır. 1977 programında ise, Sağlık Bakanlığı merkez kuruluşunda yer alan Çevre Sağlığı

Şubesinin geliştirileceği, çevre sorunlarının, bağımsız bir yöntem ve tek kuruluş içerisinde çözümlenemeyeceği, yapılan çalışmalarla toprak ve bitki varlığı ile yaban hayatın korunması konularında ilerleme kaydedildiği, deniz kirliliğine yeterli önemin verilmesi gerektiği, toprak kirliliğine de eğilmek gerektiği, toprak örtüsünün ve verimli toprakların, düzensiz sanayileşme, zararlı atıklar ve tarım ilaçlarının yoğun kullanılması nedeniyle kirlletildiği, çevre sorunlarını önlemek için her kademedede çevre araştırması planlamasının yapılacağı, sulardaki kirlenmenin tespit edileceği bir araştırmanın bu dönemde başlatılacağı, dışarıdan ithal edilen teknolojilerin çevre kirlenmesi açısından değişim ve gelişimlerinin izleneceği, ülkede rasyonel toprak kullanımının sağlanması için planlamaya başlanarak 1. ve 2. sınıf toprakların kesinlikle tarıma ayrılacağı belirtilmiştir.

1978 yılı geçiş programında, çevre sorunlarını önleme hedeflerine, çeşitli bakanlıkların parçacıl yaklaşımları ve etkin bir eşgüdüm eksikliğinden dolayı ulaşamadığı, bu eksiklikleri gidermek için çevre sorunlarıyla ilgili bir Devlet Bakanlığı kurulduğu, çevre sağlığı konusunda temel sorunun kuruluşlar arası yetki ve sorumluluk karmaşası olduğu, çevre sorunlarının çözümünün, kalkınma plan ve programlarının ekonomik ve sosyal hedefleri doğrultusunda ele alınacağı, uzun dönemde kurulacak sanayilerin ve kullanacakları teknolojinin çevre üzerindeki etkilerinin izleneceği, kentlerde hava kirliliğini azaltıcı önlemlere önem verileceği ve çevre sorunlarına yönelik politikaların yöresel ortamın özelliklerine göre saptanacağı belirtilmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983 yılları arasındaki dönemde uygulamaya konulmuş olup, çevre sorunlarının toplumsal değişimle birlikte ele alınacağı; tarımda modernizasyon ve kentleşme süresince çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesine ağırlık verileceği, çevre sorunlarını giderici yaklaşımlarda alternatif çözüm önerilerine de yer verilerek sosyo-ekonomik ve ekolojik yapıya en uygun yöntemin seçilmesi hedeflerini belirlemiştir. 1979 yılı programı, çevre konularına ilişkin karar alma ve uygulamada görülen uyumsuzluklardan ve bunları gidermek için 1978'de Başbakanlık Çevre Örgütü'nün kurulduğundan bahsetmiştir (Güler, Çobanoğlu, 1997 : 13-35).

Türkiye'de Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren, kalkınma planlarımızda 'çevre'ye ilişkin bölümler yer almıştır. Özellikle Dördüncü Beş Yıllık

Plan’da çevre ögesinin, sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde önemli bir öge olarak hesaba katılması gereğinden söz edilmiştir. Daha da önemlisi, ‘çevre sorunlarının, sorunlar ortaya çıkmadan önlenmelerine öncelik verilmelidir’ denilerek, önleyici çevre politikası modelinin benimsenmiş olduğu dikkati çekmektedir.

1970’li yıllar, çevre sorunlarının uluslararası platformda ele alındığı yıllardır. Nitekim Türkiye de, 1972 yılında Stockholm’de toplanan Dünya Çevre Konferansı’na bir bildiri ile katılmıştır. Çevre sorunlarının siyasallaştırılması ise daha çok yakın tarihlerde olmuştur. 1978 yılında Başbakanlığa bağlı bir Çevre Müsteşarlığı’nın kurulmasında birçok gönüllü kuruluşun birlikte ya da birbirinden bağımsız çalışmalarının büyük etkileri olmuştur (Keleş, 1997 : 257-275).

Ülkemizde yetmişli yıllarda çevre sorunlarına yönelik çözüm çalışmalarını bulmanın genelde zor olduğunu belirten Turgut (2001 : 61), bazı istisnalar dışında, hükümet programlarında, siyasi parti programlarında, beş yıllık kalkınma planlarında ve bunlara bağlı yıllık programlarda, doğrudan çevre sorunlarına değinilmediğini; çoğunlukla değinilen konuların sağlık ve çevre sağlığı olduğunu vurgulamaktadır.

Çevre sorunlarının daha bir ilgiyle ele alındığı 70’li yılların sonunda Türkiye’de çevre sorunlarının envanteri konusunda çalışmalar yapacak kurum ve kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla 19 Aralık 1978 tarih ve Mükerrer 16494 sayılı Resmi Gazete’nin 178. sayfasında yayınlanan 1979 Yılı Programı’nda ‘Türkiye için bir çevre kirlilik envanteri geliştirilecektir’ maddesi mevcuttur. Aynı ifade, 1979 yılı İcra Planı’nda da yer almıştır. Diğer taraftan, 12 Aralık 1978 tarih ve 16487 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, ‘Çevre sorunları konusunda çalışan vakıf, dernek ve benzeri kuruluşların plan doğrultusundaki faaliyetleri desteklenecek ve özendirilecektir’ ifadesine yer verilmiştir (Yaşamış, 1995 : 81).

7.3.1. “Hava Kirliliğini Önleme” Politikaları

Araştırmamızda, bu dönem içerisinde görev yapan hükümetlerin çevrenin en önemli öğelerinden olan havanın sağlığını koruma konusunda yaptığı bir çalışmaya rastlanılmamış olmasına rağmen, hükümetlerin programları içerisinde hava sağlığını

doğrudan ilgilendiren hedeflerden bahsettikleri görülmüştür. Örneğin X. İnönü Hükümeti, programında, atom enerjisi çalışmalarına hız verilerek Atom Enerjisi Komisyonu ile hastaneler ve üniversiteler arasında işbirliği kurularak atomdan zarar görme ve nükleer patlamaların doğurduğu radyoaktif serpintilerden korunma konusunda önlemler alınacağını; I. Demirel Hükümeti maden kaynaklarının işletilmesini arttırmak için sürat, emniyet ve serbest rekabet sağlayıcı ortamların yaratılacağını ve özellikle kömür işletmeciliğinde kötü işletmecilik önleneceğini; II. Demirel Hükümeti ısınma konusunda, alışılmış fakat çeşitli zararlar doğuran ısınma yöntemleri yerine, başta linyit olmak üzere diğer yakıtların kullanılması sağlanacağını, halkın ucuz, temiz ve yüksek kalorili yakıt maddesi kullanması için çalışmalar yapılacağını; doğal gazı sahip komşulardan doğal gaz alınmaya çalışılacağını; petrol sanayi artıklarının değerlendirilmesi için petro-kimya ve suni gübre sanayi yatırımlarına öncelik verileceğini; I. Ecevit Hükümeti ise programı içerisinde çevre sağlığı bakımından hava ve su kirlenmelerinin, insan sağlığını ve tabiat varlığını bozucu etkilerini giderici tedbirler alınacağını; petrol ve doğal gaz aramalarına büyük önem ve hız verileceğini; maden kaynaklarının değerlendirilmesi için çalışmalar yapılacağını; IV. Demirel Hükümeti, çevre sağlığı şartlarının düzeltilmesi ve hava kirliliğinin önlenmesi için gerekli tedbirler alınacağını belirterek, bir anlamda hava kirliliğinin farkında olduklarını belirtmişlerdir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7.3.2. “Su Kirliliğini Önleme” Politikaları

Bu dönemde, su kirliliğini önlemeye yönelik atılan ilk adımlar, I. Gürsel Hükümeti döneminde 16.12.1960 tarih ve 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun’un çıkarılması ve arkasından II. Gürsel hükümeti döneminde 20.07.1961 tarih ve 1456 sayılı ‘Yeraltı Suları Tüzüğü’nün hayata geçirilmiş olmasıdır. Ayrıca 28.06.1973 tarihli ve 6719 sayılı ‘Su Ürünleri Tüzüğü’ ile, su ürünlerinin gelişigüzel avlanması engellenerek nesillerinin devamlılığı açısından önemli bir adım atılmıştır. Yine bu dönemde X. İnönü Hükümeti zamanında çıkarılan 15.05.1964 tarih ve 476 sayılı Kara Suları Kanunu da, Türkiye’nin karasularının sağlığını ve varlığını korumaya yönelik olarak çıkarılan kanunlar arasındadır (Günay, 1998 : 83).

III. Demirel Hükümeti döneminde çıkarılan 22.03.1971 tarihli 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu'nun 20. maddesi, su ürünleri üretilen sulara zararlı madde dökülmesini yasaklamaktadır. Bu kanunla birlikte, Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığınca denizlerde su ürünleri istihsal sahaları belirlenerek ilan edilmiştir.

Su kirliliğinin küresel etkilerini önlemeye yönelik olarak atılan adımlardan olan uluslararası sözleşmeler de, Türkiye mevzuatında kendilerine geniş bir yer bulmaktadırlar. Örneğin Türkiye bu konuda, 'Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Silah Deneylerini Yasaklayan Sözleşme'yi Ürgüplü Hükümeti döneminde 13.05.1965 tarih ve 1977 sayılı Resmi Gazete ile, 'Akdeniz'de Genel Balıkçılık Konseyi Kurulması Hakkında Anlaşma'yı I. Demirel Hükümeti döneminde 07.07.1967 tarih ve 12641 sayılı Resmi Gazete ile, 'Nükleer Silahların ve Öteki Toplu Tahrip Silahlarının Deniz Yataklarına, Okyanus Tabanı ve Bunların Altına Yerleştirilmesinin Yasaklanması Hakkında Anlaşma'yı Melen Hükümeti döneminde 19.10.1972 tarihli Resmi Gazete ile, 'Biyolojik ve Toksik Silahların Geliştirilmesi, Üretimi ve Depolanmasının Yasaklanması ve Tahribi Hakkında Sözleşme'yi IV. Demirel Hükümeti döneminde 05.11.1975 tarihli Resmi Gazete ile kabul etmiş bulunmaktadır (TÇV, 1995 : 282-292).

Ayrıca I. Erim Hükümeti döneminde 1971 yılında çıkarılan Yeraltı Suları Kanunu ile, yeraltı sularının kullanım yöntem ve sınırları ile bu suların dış etkenlerden korunması konusunda neler yapılması gerektiği belirtilmiştir (Kaboğlu, 1992 : 62).

7.3.3.“Toprak Kirliliğini Önleme” Politikaları

Nükleer enerjinin yayılmaya başladığı 1960'lı yıllardan sonra Türkiye de bu hastalığa yakalanarak, sadece toprağa değil, çevrenin diğer tüm öğelerine de dolaylı veya dolaysız zararları bulunan nükleer enerjinin ülkeye girişi için gereken yapılmıştır. Bununla ilgili atılan ilk adımlardan birisi, Irmak Hükümeti döneminde 30.11.1974 tarih ve 15078 sayılı Radyasyon Sağlığı ve Güvencesi Tüzüğü'nün çıkarılması ve hemen ardından da aynı hükümet döneminde 05.01.1975 tarihinde 15110 sayılı Nükleer Reaktör Tesislerine ve Diğer Nükleer Tesislere Lisans Verilmesi Hakkında Tüzüğün uygulamaya sokulmasıdır (Günay, 1998 : 83).

Ülkemizde aşırı derecede toprak kirliliği yaratmış ve doğanın sağlığını tehdit etmiş bir tarım ilacı olan DDT'nin kullanımı, DDT'nin kanserojen bir madde olarak tarımsal ürünlerin üzerlerinde birikerek insanı zehirlediğinin açıklanmasından sonra, 1978 yılında III. Ecevit Hükümeti döneminde yasaklanmış ama üretim ve satışının yapılması, bazı kayıtlar konulmakla birlikte engellenmemiştir. DDT'nin üretiminin ve satışının tamamen yasaklanması, DDT kullanımının birçok ürünün ihracatını engeller hale gelince I. Özal Hükümeti döneminde 1985 yılında olmuştur (Tümay, 1999 : 256). Maalesef görüldüğü gibi, paraya ve ekonomiye daha fazla değer veren bir anlayışla, insanlara ve doğaya zarar verdiği zaman yasaklanmayan bir madde, 'paraya ve ekonomi'ye zarar verince, derhal yasaklar listesine alınmaktadır.

7.3.4.“Erozyonu Önleme” Politikaları

Yaptığımız araştırmalarda bu dönemin hükümetlerinin erozyon konusunda yaptığı çalışmalara rastlanılamamıştır. Fakat bu dönemin hükümetlerinin çoğu, yayınladıkları program içerisinde erozyonla mücadeleyle yönelik genel hedeflerden bahsetmişlerdir. I. Gürsel Hükümeti, erozyon yüzünden kaybedilen toprakların önemini; VIII. İnönü Hükümeti, ekilebilir topraklar sınırı geldiğinden tarımsal üretimi arttırmak için dekar başına verimi yükseltmenin seçilmesi gerektiğini ve bunu için sulama, besleme ve koruma yöntemlerine dikkat edilerek hastalık ve haşerelerle mücadelelere ağırlık verilmesi gerektiğini; IX. İnönü Hükümeti, hazırlanmakta olan tarım planı ile tükenme sınırına gelen tarım topraklarından daha fazla verim alabilmek için sulama, iyi tohumluk ve gübreleme çalışmaları ile hastalık ve haşerelerle mücadele konusunda uygun çalışmalar hedeflendiğini, toprak, orman ve meraların korunmasında ve üretim güçlerinin arttırılmasında uzun vadeli planlar yürütüleceğini; I. Demirel Hükümeti , erozyonla mücadele ve ağaçlandırma çalışmalarına hız verileceğini; Melen Hükümeti, toprak kaybına neden olan erozyonu önleyici tedbirlerin alınacağını; Talu Hükümeti, yurt topraklarının kullanımını, topraksız köylünün topraklandırılmasını ve tarımsal üretimin arttırılmasını içeren Toprak ve Tarım Reform Kanunu tasarısının Mecliste görüşülmeye başlanarak kabul edilmesine yönelik çalışmalar yapılacağını; I.Ecevit Hükümeti, tarımsal üretimi hava şartlarına bağımlılıktan kurtarmak için sulama, drenaj, toprak ıslahı, erozyon

kontrolü ve makineleşme gibi yollarla uğraşmak gerektiğini; Irmak Hükümeti ise taşkınları ve erozyonu önleyici tedbirlerin alınacağını, hükümet programlarında belirtmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004).

7.3.5.“Sağlıksız Nüfus Artışını Önleme” Politikaları

Bu dönem içerisinde, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın 1963 yılı programında nüfus artışındaki yoğunluk ilk kez vurgulanarak bir anlamda aile planlaması konusuna da adım atılmıştır (Güler, Çobanoğlu, 1997 : 71). Bu doğrultuda 1965 yılında çıkarılan 5575 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, aşırı yaptırıma dayanmayan, halkı aydınlatmaya yönelik bir kanun şeklindedir (Keleş, Hamamcı, 1998 : 67).

7.3.6.“Sağlıksız Kentleşmeyi Önleme” Politikaları

Kentleşmenin düzenli olabilmesinde en önemli yere sahip olan nazım planlarından, 1965 yılından itibaren, Ürgüplü Hükümeti döneminde Bakanlar Kurulu’nun 20.07.1965 tarih ve 6/4970 sayılı kararıyla, Ankara, İstanbul ve İzmir kentlerine ait olanlar, İmar ve İskan Bakanlığı’na bağlı Metropolitan Planlama Büroları’na hazırlatılmaya başlanmıştır. II. Erim Hükümeti döneminde 25.04.1972 tarih ve 7/4345 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, imar politikalarında bütünlük sağlamak ve büyük şehirlerin meselelerini metropoliten kuruluşlar aracılığıyla çözmek için ‘Bakanlıklar Arası İmar Koordinasyon Kurulu’ kurulması kararlaştırılmıştır. Benzer bir kurul olan Planlama ve Uygulama Eşgüdüm Kurulu da, bölge ölçülerinde yapılan fiziki planlama çalışmalarının uygulanmasında bütünlük sağlamayı amaç edinmiştir. Ayrıca bu kurulun oluşturulmasından önce I. Demirel Hükümeti döneminde 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Yasası da, imar ve konut konularında uygulamaların önünü açabilecek maddeler içermiştir. VI. Demirel Hükümeti döneminde 06.05.1980 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan ‘Milli Konut Politikasının Uygulanmasına Dair Esaslar Kararnamesi’ ile, genel olarak vatandaşların, Türk İslam geleneklerine uygun konutlar edinmeleri amaçlanmıştır. Kentleşmedeki en önemli sorunların başında gelen gecekondulaşma olgusunun artış

hızının fazla olduğu bu dönemde, bu hızı körükleyen ana etmenlerin başında 1953 yılında II. Menderes Hükümeti döneminde, 1966 yılında I. Demirel Hükümeti döneminde ve 1976 yılında IV. Demirel Hükümeti döneminde, mevcut gecekondulara af getiren Gecekondu Af Yasalarının çıkarılmış olmasıdır.

Kentlerdeki günlük yaşamı ve şehir içi ulaşımı iyileştirmeye yönelik olarak, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile diğer ilgili bakanlıklar, I. Demirel Hükümeti döneminde 12797 sayılı ve 27.07.1966 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmelikle, yol üzerlerindeki eğlence ve dinlenme yerleri gibi yapılar için, otopark yapma zorunluluğu getirmişlerdir. Bir buçuk yıl sonra kaldırılan bu yönetmeliğin yerine, aynı hükümet döneminde 11.01.1968 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan akaryakıt istasyonları ve servis yerlerinde aranan özellikler gösteren bir yönetmelik konmuştur (Keleş, 1996 : 162-386).

1977 tarih ve 2090 sayılı ‘Tabii Afetlerden Zarar Gören Çiftçilere Yapılacak Yardımlar Hakkında Kanun’ IV. Demirel Hükümeti döneminde çıkarılarak, çiftçilerin doğal afetlerden gördüğü zararları telafi etmek ve kendilerine yeni bir hayat kurmak için kentlere göç etmelerini önlemeye yönelik bir çalışma yapılmıştır (Ekici, 2000 : 98).

7.3.7.“Ulaşım Sorunlarını Önleme” Politikaları

Araştırmamızda, bu dönemde görev yapan hükümetlerin ulaşım sorunlarıyla ilgili çalışmaları bulunamamıştır. Fakat bu dönemde görev yapan hükümetlerin çoğu, ülkenin ulaşım yapısı ve eksiklikleriyle ilgili bazı hedefleri ve saptamaları, yayınladıkları hükümet programları içerisinde belirtmişlerdir. Örneğin VIII. İnönü Hükümeti, ulaştırma alanında, hizmetlerin sosyal ve ekonomik olarak verimli şekilde yürütülmesi için tedbirler alınacağını, kara ve demiryollarındaki eksik alanların tamamlanması çalışmalarına hız kazandırılacağını; IX. İnönü Hükümeti, ulaştırma hizmetlerinin kalkınma planlarına uygun olarak yürütülmesi ve iktisadi ve stratejik açıdan önemli olan demiryollarının ihtiyaçlarının giderilmesi için çalışılacağını, karayolları şebekesinin hazırlanan plan dahilinde tamamlanması ve mevcut yolların bakımı için gayret sarf edileceğini; köy ve il yollarının eksikliklerinin giderilmesi konusunda gönüllü yardımcı köylere hükümet tarafından destek sağlanacağını; X.

İnönü Hükümeti, köylerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarında önemli etkileri olan köy yollarının yapımının hızlandırılacağını, il yollarının da yapım ve onarımlarının daha hızlı ve yeterli yapılması sağlanacağını; Ürgüplü Hükümeti, ulaşım alanında kara, hava ve demiryolu yapımındaki eksikliklerin plan dahilinde giderilerek haberleşme işlerinin aksamadan işletilmesinin sağlanacağını ve Karayolları Genel Müdürlüğü'ne bırakılan il yollarının yapımı çalışmalarının, mali imkanlar dahilinde yapılacağını; I. Demirel Hükümeti, değişik ulaşım türleri arasında, birbirini destekleyen ve ekonomik ve sosyal yönden halka faydalı olan ulaşım şartlarını yaratmak amacıyla Taşıma Kanunu tasarısı hazırlama çalışmalarının yürütülerek iletişim sanayisinin kurulması için gereken ortamların hazırlanacağını; II. Demirel Hükümeti ise, üzücü ve zararlı hale gelen trafik kazalarının önlenmesi için, ihtiyaca cevap veremeyen ulaştırma sistemlerinin kapasitelerinin arttırılmasına çalışarak, gerekli teknik ve araçlarla kazaların önüne geçilmeye çalışılacağını, demiryolu ulaşımının yaygınlaştırılarak ıslah edilmesine çalışılacağını, hükümet programlarında belirtmişlerdir.

7.3.8.“Orman ve Meraların Tahribini Önleme” Politikaları

1969 yılında I. Demirel Hükümeti döneminde kurulan Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü'ne, ağaçlandırma, erozyon kontrolü ve mera ıslahı ile ilgili görevler verilmiştir (TEMA Vakfı, 2004).

1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu'nda meraların korunması, geliştirilmesi, yönetimi ve kullanılması, reformun bir ögesi olarak ayrı bir bölüm (on birinci bölüm) halinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve ilgili bakanlıklar, uygulamalar için tanımlanmış ve görevlendirilmiştir. Fakat bu kanunun IV. Demirel Hükümeti döneminde 1976 senesinde iptal edilmiş olması, daha önce meraları da kapsayan 4753 Sayılı Kanun'un da iptal edilen kanunla kaldırılmış olması nedeniyle meraların yönetimi, kullanılması ve geliştirilmesi konuları, boşlukta kalmıştır. 3083 Sayılı Kanun'un 15. maddesi, bu konu ile ilgili hükümler getirmiş ise de, reform yapılacak yerlerin daha sonra ilan edilecek olması ve buralarda uygulamalar yapılmasını öngörmüş olması nedeniyle, Türkiye genelindeki meraları kapsamamaktadır (Sönmez, 1997 : 88).

7.3.9.“Korunması Gereken Canlılar” İle İlgili Politikaları

Korunması gereken canlılar konusunda 1950 yılında imzalanan uluslararası Kuşların Himayesine Dair Sözleşme’yi Türkiye, I. Demirel Hükümeti döneminde 01.12.1966 tarihinde imzalayarak (Keleş, Ertan, 1992: 286-290) bu konuda geç ama doğru bir adım atmıştır.

22.03.1971 tarihinde III. Demirel Hükümeti döneminde çıkarılan 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu ve Talu Hükümeti döneminde 28.06.1973 tarihinde çıkarılan 6719 sayılı Su Ürünleri Tüzüğü ise, sularda yaşayan canlıların devamını sağlamak için, onların avlanma yöntem ve zamanlarını kısıtlayıcı tedbirler içermektedir (Günay, 1998 : 83).

7.3.10.“Korunması Gereken Alanlar” İle İlgili Politikaları

Talu Hükümeti döneminde 1973 yılında, 28.07.1959 tarihinde çıkarılan Milli Parkların Ayrılma, Tesis, Yönetim ve İşletilmesi İle İlgili Yönetmeliğin kapsamı genişletilerek yeni bir Milli Park Yönetmeliği çıkarılmıştır .

Ülkemizde 1978 yılı içerisinde III. Ecevit Hükümeti döneminde, tür olarak korunması gereken canlıları içeren 5 adet biyogenetik rezerv bölgesi, korumaya alınmıştır. Bunlar:

- Şanlıurfa – Birecik Kelaynak Biyogenetik Rezerv Alanı: Dünya çapında tehlike altında olan bu kuş türü, 1978 yılında, 3.200 hektarlık bir alanda koruma altına alınmıştır.

- Muğla – Köyceğiz Sığla Ormanı Biyogenetik Rezerv Alanı: Sığla ağaç türünün sadece ülkemize özgü bir tür olması, aşırı derecede tahribattan dolayı geleceğinin tehlikeye girmesi nedeniyle 1978 yılında 30 hektarlık bir orman alanı koruma altına alınmıştır.

- Aydın – Söke Dilek Yarımadası Tipik Maki Biyogenetik Rezervi: Dilek Yarımadası’nın 11.000 hektarlık bir kısmında Akdeniz maki kültürünü oluşturan türlerin çoğunu içermesi bakımından eşine ender rastlanır tipik bir maki tür zenginliğini temsil ettiği için, 1978 yılında biyogenetik rezerv alanı olarak ayrılmıştır.

- Antalya – Manavgat Köprülü Kanyonu Dallı Servi Biyogenetik Rezerv Alanı: Doğal olarak gelişmiş, saf dallı servi ormanı olarak eşine başka yerde rastlanmadığı için, 1978 yılında 440 hektar genişliğinde bir dallı servi ormanı, koruma altına alınmıştır.

- Kayseri – Yahyalı Hacer Karaçam Ormanı Biyogenetik Rezerv Alanı: Step kenarında, sağlıklı bir durumda olan bu orman, ekolojik bakımdan tipik bir karakter gösterdiğinden, 1978 yılında, 3.800 hektarlık bir alanda koruma altına alınmıştır (Çepel, 1992: 118-225).

7.3.11.“Korunması Gereken Yapılar” İle İlgili Politikaları

Talu Hükümeti döneminde 1973 yılında eski yapıtlarla ilgili olarak çıkarılan 1710 sayılı yasanın (Keleş, 1996 : 480) ardından aynı yıl çıkarılan 1741 Sayılı ‘Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkilinde ve Vazifelerine Dair 5805 Sayılı Kanunda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun’ ile, 1973 yılında, yeni bir düzenlemeye gidilerek, bu kanunda, anot, külliye, tarihi sit, tabii sit kavramlarının tarifi ve tasnifi yapılmıştır. Ayrıca bu yasayla, ‘eski eserlerin bulunduğu çevrelerde şehir planlarının tanziminde ve daha önce yapılıp tasdik edilmiş imar planlarının, eski eserler, tarihi ve tabii anıtları bakımından değiştirilmesi gerek görüldüğünden Anıtlar Yüksek Kurulu’na danışılması’ hükmü getirilerek, kültürel zenginlik göstergesi olan yapıların, kişisel çıkarlar ve yapılaşmalar karşısında ezilmemesi sağlanmaya çalışılmıştır (Koç, 1997 : 266).

Bu dönemde atılan ve Türkiye’nin de 1963 yılında taraf olduğu uluslararası bir adım da, Silahlı Çatışma Durumunda Kültür Mallarının Korunması Sözleşmesi’nin imzalanmasıdır (Keleş, Ertan, 1992 : 286-290).

7.3.12.“Gürültü Kirliliğini Önleme” Politikaları

Bu dönemde gürültü kirliliği ile ilgili olarak doğrudan bir çalışma yapılmamış olup, gürültü konusunun, rahatsızlık verici bir etki olarak bazı kanunlarda işlendiği görülmektedir. Örneğin 1973 tarihli İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Yasası’nda ve 6785 Sayılı İmar Kanunu ve İmar Nizamnamesi’ne dayanılarak çıkartılan Organize Sanayi

Bölgesi Talimatnamesi'nde gürültü ile ilgili sınırlar ve yasaklar konulmuştur (TÇV, 1995 : 543).

7.4. 1980 – 2004 YILLARI ARASINDAKİ HÜKÜMETLERİN ÇEVRE POLİTİKALARI

Refet Erim (1997 : 373), ülkemizde, çevre konusunun toplum gündeminde tırmanmaya başladığı yıllar olması bakımından 1980 sonrası, çok önemli bir dönem niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Benzer bir yaklaşımda bulunan Turgut'a göre de (2001 : 63-65), çevre hakkında bazı yasal düzenlemelerin yapılması, gerekli yönetmeliklerin çıkarılması, hükümet programları ve kalkınma planlarında 'çevre sorunları' başlığının yer alması gibi gelişmeler de bu döneme nasip olmuş; fakat düzenlemeler, belirtilen yönetmeliklerin makul sürelerde çıkarılamayışı, konuların, yurttaşlar tarafından idari yargıya yeterince getirilmeyişi ve getirilenlerde geç kalınması, adli yargı mensuplarının çevre mevzuatını uygulamada istekli ve atak davranmamaları gibi nedenlerle uygulanamamıştır.

1979-1983 yılları arasındaki Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 1980 ve sonrasına ait olan kısmı, bu dönem içerisinde ele alınmıştır. 1980 yılı programında, çevreye ait çok önemli sorunların gittikçe yaygınlaştığı ve bunların kurumlarca bilinmesine rağmen değerlendirilemediği vurgulanmıştır. 1981 yılı programında, su, deniz ve hava kirliliği gibi sorunların kentleşme, nüfus artışı, sanayileşme ve tabii kaynakların kullanımının artmasına bağlı olarak arttığı; kalkınma politikalarının, kaynakların yok olmasının önleyici nitelikte olması için dirilerek, kaynakların gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da karşılayacak ölçüde kullanılması gerektiği konuları üzerinde durulmuştur. 1982 yılı programında, daha önce de birçok kez bahsedilen çevreyle ilgili kuruluşların faaliyetleri arasındaki eşgüdüm eksikliğinin, çevre konusundaki çalışmaların başarıya ulaşmasında merkezi devlet organları yanında mahalli idarelerin de konuya gereken önemi vermesinin de etkili olduğunun, Çevre Koruma Yasası'nın hazırlıklarına ve Çevresel Etki Değerlendirme sisteminin kurulması çalışmalarına başlanacağını altı çizilmiştir. 1983 yılı programında, 1982 yılının çevre sorunları ile ilgili temel araştırmaların sürdüğü bir dönem olduğu ve bu nedenle çevre sorunları konusunda genel politika

kararlarının alınamadığı; özellikle şehirlerdeki katı atıkların nasıl zararsız hale getirileceğinin sağlanması için çalışmalara başlanıldığı vurgulanmaktadır.

1984 yılı geçiş programında, Türkiye’de çevre konusunun Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan itibaren bağımsız olarak ele alındığından, kamuoyunda çevre bilinci oluşturulmaya çalışıldığından ve 1983 yılında Ulusu Hükümeti döneminde çıkarılan Çevre Yasası başta olmak üzere çevre ile ilgili diğer yasalardan söz edilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989 yılları arasını kapsamaktadır. Bu plan içerisinde, çevre sağlığı hizmetlerinin iyileştirilmesi gerektiği; ülkemizin kentleşme, erozyon ve tabii afetlere bağlı çevre sorunlarıyla karşı karşıya olduğu vurgulanmış; 1978 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Çevre Müsteşarlığı’nın uygulamada başarılı olamadığından bahsedilmiştir. 1985 yılı programında, son yıllarda yasal sistemdeki boşluklar, finansman imkanlarının yetersizliği ve yol göstermedeki eksiklikler nedeniyle toprak ve hava kirliliğini arttıran bir sanayileşmenin izlendiği belirtilmiştir. 1986 yılı programında, 1984 ve 1985 yıllarında yürürlüğe giren ve ekonomik kararlara çevre faktörünü de dahil eden yasalardan, Kıyı Yasası’ndan ve diğer mevzuatlardan bahsedilirken, arazi kullanım ve yatırım kararlarında çevre kriterinin planlama aşamasında dikkate alınacağını altı çizilmiştir. 1987 yılı programında, İzmir Körfezi ve Haliç’in korunması , hava kirliliğini önleme çalışmaları ve kullanma sularının sağlığa uygunluğunun denetlenmesi için çalışmalara başlandığı belirtilmiş; çevre ile ilgili uygulamaları çözmeye Çevre Genel Müdürlüğü’nün koordinasyonunda çalışılacağı ve Çevre Yasası’nın öngördüğü yönetmeliklerin çıkarılacağı vurgulanmıştır. 1988 yılı programı ise, 1987 yılında çevre sektöründe yapılan çalışmalar özetlenmiş; çevre etmeninin kamu kurum ve kuruluşlarınca sürekli eşgüdüm içinde değerlendirilerek gerekli mevzuatların oluşturulmasına devam edileceği belirtilmiştir. 1989 yılı programında ise, 1988 yılında gelişmiş ülkelerin bazılarının zararlı katı atıklarını ülkemize gönderip bunların Karadeniz’e boşaltılması nedeniyle, Karadeniz ve Akdeniz’in zararlı atıklar sorunu ile karşı karşıya olduklarından ve 1988 yılında uluslararası katı atık trafiğinin yoğun olduğundan bahsedilmiştir. Yine bu programda 1988 yılında II. Özal Hükümeti döneminde SSCB ile, Karadeniz’de kirliliğin

önlenmesi amacıyla Nükleer Kazaların Erken Haber Verilmesi konusunda anlaşma sağlandığının da üzerinde durulmuştur.

Çevre konusunun çok geniş olarak ele alındığı Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu planda genel olarak, sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliğinden, ekonomik planlarda çevre boyutunun dikkate alınması zorunluluğundan, çevre sorunlarının meydana gelmeden önlenmesinin sağlanacağından, çevre standartlarının sürekli yenileneceğinden, çevre bilincinin yoğunlaştırılacağından, denizlerin çevre sorunlarını gidermek için insan sağlığı ve su ürünleri açısından önemli bölgeler kapsamına alınacağından, korunması gereken canlılarla ilgili olarak tedbirlerin alınacağından, kimyasalların rasyonel kullanılmasının sağlanacağından, illerde çevre problemlerine yönelik acil durum planlarının hazırlanacağından, yenilenebilir enerji kaynakları açısından gerekli çalışmaların yapılacağından, petrol ürünlerinin yarattığı çevre kirliliğinin azaltılması için gereken tedbirlerin alınacağından ve büyük hidro-elektrik santrallerinin çevresine yaptığı ekolojik, sosyal ve ekonomik etkilerin belirlenerek bunları azaltacak tedbirlerin alınacağından bahsedilmiştir. Kentleşme konusuna da değinen bu planda, şehir nüfusunun şehir hayatına uyumlu hale getirilmesi ve yerleşme alanlarının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ilkelerinden söz edilmiştir. 1991 yılı programında, sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde, uygulanan politikalar arasında uyum sağlanmaya özen gösterildiği; sahil şeritlerinin doğal ve kültürel güzelliklerinin korunması için Akbulut Hükümeti döneminde 17.04.1990 tarihinde Kıyı Yasası'nın çıkarıldığı; aynı hükümet döneminde 06.06.1990 tarihinde 3655 sayılı Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesine Katılmamızın Onaylanmasının Uygun Bulunuşu Hakkında Yasanın ve 3656 sayılı Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolüne Katılmamızın Onaylanmasının Uygun Bulunuşu Hakkında Yasanın çıkarıldığı; Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme MAR-POL 73 ile sözleşmeyi tadil eden MAR-POL 78 Protokolü'nün 24.06.1990 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda kabul edildiği; Fethiye, Göcek, Gökova, Köyceğiz-Dalyan, Patara, Kekova ve çevresi, Göksu Deltası gibi yerlerin 18.01.1990 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edildiği; arıtma ve filtre sistemlerinin kurulması için teşvik mekanizmalarının geliştirileceği; ülke çapında Çevre Uzmanlık

Planlarının hazırlama çalışmalarına başlanacağı; kuruluşlar arası bir çevre bilgi ağının kurulacağı; şehir imar planlarında yeşil alanların korunması ve geliştirilmesinin sağlanacağı; GAP çerçevesinde baraj gölleri altında kalacak yerlerin flora ve faunasının tespit edilip korumaya alınmalarının sağlanacağı; kentleşme, arazi kullanımı ve çevre sorunları konularında ilgili kuruluşların işbirliği içerisinde bir denetim organının oluşturulacağı, şehirlerarası kara ve demiryolu güzergahlarının belirlenmesinde çevre öğelerinin sağlığına dikkat edilmesi ve tarihi çevrenin korunmasında toplu korumayı sağlayan özendirici kredilerin sağlanması konuları belirtilmiştir. 1992 yılı programında, bilinçsiz sulamanın önlenmesi için kontrollü sulamaya geçilmesi gerektiği; barajların ömrünün uzatılması amacıyla barajların alt ve üst yağış havzalarında ağaçlandırma çalışmalarına ağırlık verileceği; enerji tasarrufu sağlamaya yönelik düzenleme ve politikaların belirleneceği; şehirlerin nüfusunun artmasının buralardaki sorunları çözmeyi zorlaştırdığı; Karadeniz'i korumak için Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle imzalanması planlanan sözleşmenin hazırlandığı; Türkiye'de biyolojik zenginliğin tespiti ve korunması çalışmalarına başlanacağı; illerde katı atıkları bertaraf etme ve yeniden değerlendirme çalışmalarının yapılacağı; hava ve gürültü kirliliklerinin azaltılması için denetim mekanizmalarının arttırılacağı; çevre bilincinin yaygınlaştırılması için basın organlarından yararlanmaya devam edileceği ve ders müfredatlarına çevre konusunun eklenmesi çalışmalarının devam ettiği; sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde çevre politikalarının sektörel politikalara uyumlu hale getirilmesine devam edildiği vurgulanmıştır. 1993 yılı programında ise, Karadeniz'in kirliliğinin önlenmesi için hazırlanan anlaşmanın tamamlandığı ve kıyıdaş ülkelerle bakanlar düzeyinde imzalandığı; kırdan kente göç olayının, kent nüfusunun yılda yaklaşık %5 artışına sebep olduğu ve bunun da kentlerde birçok sorunu beraberinde getirdiği; artan nüfus ve belediye sayısının, içme ve kullanma suyu ihtiyacının karşılanmasında bazı darboğazlar doğurduğu; doğal ve kültürel varlıkların korunması ve günümüz yapılarının bu varlıklarla uyumlu hale getirilmesi için Koruma Amaçlı İmar Planlarının hazırlanması çalışmalarının devam ettiği; 1992-1993 öğretim yılından itibaren ilkokullarda çevre konusunun işlenmeye başladığı; kentlerde gecekondu ve gecekondu görünümünde olmayıp altyapısal eksiklikleri nedeniyle düşük standartlarda kalan konutların sorun olmaya devam ettiği; korunması gereken

varlıklardan olan Akdeniz Fokunun korunması için ulusal bir uygulama geliştirildiği ve Foça'da pilot bölge olarak uygulamalara geçildiği ve özellikle turizm amaçlı yapılan tesis ve konutların, doğal kaynakların hızla yıpranmasına neden olduğu belirtilmiştir. 1994 yılı programı ise, hava kirliliğini azaltma yönünde yapılan bir çalışmayla, kurşunsuz benzin fiyatının süper benzin fiyatının altına çekildiğini ve yatırımların olumsuz etkilerinin önlenmesi ve alternatiflerin tespit edilmesi amacıyla, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nin yürürlüğe girdiğini vurgulamıştır.

1995 Yılı Geçiş Programı, Karadeniz'in korunması için imzalanan anlaşmanın henüz uygulamaya konulamadığından; büyük kentlerde içme suyu havzalarının kirlenmesinin, içme suyu kaynaklarını ve kalitesini olumsuz etkilediğinden; evsel ve sanayi atıklarından kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi çalışmalarının devam ettiğinden; kente göç edenlerin uyum sorunlarının devam ettiğinden ve çevre dostu teknolojilerin tanınması için uluslararası işbirliği çalışmalarının devam ettiğinden söz edilmiştir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda çevre, fiziksel, biyolojik, kültürel ve sosyo-ekonomik kaynak ve değerlerin oluşturduğu kompleks bir sistem olarak tanımlandıktan sonra, sürdürülebilir kalkınma ise, insan müdahalesine uğrayan doğal ekosistemlerin taşıma kapasitesinin dışına taşmamak koşuluyla insan yaşamının kalitesini düzeltmek olarak tanımlanmıştır. Bu raporda yer alan bazı saptamalar ise, Türkiye'de çevre yönetiminin başarısızlığının temel sebebinin politika yetersizliği değil, plan ve politikaların uygulamaya aktarılamaması olduğu; hızlı kentleşme sonucu görülen su, kanalizasyon, erozyon, uygun olmayan barınma koşulları ve doğal kaynakların akılcı olmayan kullanımlarının temel çevre sorunları olduğu; atıkların ayrı ayrı toplanıp yeniden değerlendirilmesi için tesislerin yapılabileceği ve yasal olmayan atık trafiğinin denetlenebilmesi için ihtisas gümrüklerinin kurulmasının zorunluluk olduğu şeklindedir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, geride kalan altı plan döneminin kısa bir özeti yapıldıktan sonra, köylerin ortak malı sayılan meraların, bilinçsiz kullanım ve tarla haline dönüştürülmeleri nedeniyle daralıp vasıflarının bozulduğu; miktarı ve biyolojik çeşitliliği azalan ormanları geliştirme çalışmalarının Altıncı Plan döneminde devam ettiği fakat yapılan çalışmaların Beşinci Plan döneminde yapılan

Çalışmaların üçte biri düzeyinde kaldığı; orman yangınlarını nleme amacıyla bine yakın gözetleme kulübesi ve yine bine yakın ilk müdahale ekibinin oluşturulduğu fakat lleşme, ormansızlaşma, sel, heyelan, erozyon, biyolojik çeşitliliğin azalması, yıllık ağaçlandırma ve erozyon kontrolünün çok yetersiz oluşu, milli park, koruma ve rezerv alanlarının az oluşu gibi sorunların sektörün ana sorunları olarak görülmeye devam ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu planda, ormanların doğal yapı ve çeşitliliğinin bozulmadan ve ekolojik etkileri azaltılmadan işletilmesi ve kullanılması hedefi ortaya konmuş; evre dostu teknoloji ve ürünlerin kullanımının özendirilerek yaygınlaştırılacağı belirtilmiş; doğanın, kültür ve tabiat varlıklarının gördükleri zarara en aza indirebilmek için yerleşme ve sanayi alanlarının, mevcut doğal koşulları da dikkate alarak oluşturulması gerektiğinin altı çizilmiştir (Güler, obanoğlu, 1997 : 35-67).

Ulus Hükümeti döneminde yapılan bir değişlikle 1981 yılına kadar Başbakanlığa bağlı olarak görev yapan evre Müsteşarlığı, bu tarihten itibaren isim ve statü değişikliğine uğrayarak ‘evre Genel Müdürlüğü’ adını almıştır. Daha sonra yeniden msteşarlığa dönüştürülen bu Genel Müdürlük, en son olarak evre Bakanlığı’na dnştrlmştir. evre kirliliği ve kontrolü konularındaki bütün çalışmaların koordinasyonunu sağlamakla görevli olan evre Bakanlığı, evresel kalite ölçütlerinin ve teknolojik esasların belirlenmesi, teknik denetim, arazi kullanım planlaması ve örgütleme, hukuki ereve ve kirlilik kontrolü çalışmalarının finansmanı konularında çalışmalar yapmaktadır (TV, 1995 : 281).

Ülkemizde evre koruma ile ilgili en önemli yasal düzenleme, Ulus Hükümeti döneminde 11.08.1983 tarihinde yürürlüğe giren 2872 Sayılı evre Kanunu İle I. zal Hükümeti döneminde 17.05.1985 tarihinde çıkarılan evre Kirliliğini nleme Fonu Yönetmeliği’dir (epel, 1992 : 225). Ayrıca evre Kanunu’nun ‘İlkeler’ başlığını taşıyan 3. maddesi de, önemli bir bölümü itibariyle, uygulanacak evre politikasının içeriğini belirtmeye yöneliktir. Bu maddenin (g) bendinde yer alan ‘evrenin korunması ve kirlenmenin önlenmesi konusunda alınacak tedbirlerin bir bütünlük içinde tespiti ve uygulanması esastır’ hükmü, saptanacak evre politikasının, temel ve kapsamlı bir politika olması zorunluluğuna işaret etmektedir (Aybay, 1997 : 315). Yine evre Yasası’nın 8. maddesinde belirtilen ‘kırleten öder’ kavramına göre, çevreye kirlilik verenler, yol atıkları

yıkımın bedelini ödemekle yükümlü olacaktır. Söz konusu ödeme ise, kirliliğin yol açtığı zararın ödenmesi ile birlikte, giderilmesi için yapılacak harcamaları da kapsayacaktır (Yaşamış, 1995 : 67).

1985 yılında hükümet, yapılan birçok yasayla çelişecek şekilde bir uygulamaya giderek Akdeniz'in kıyısındaki Gökova ilçesinin yeşil ve turistik doğal alanları üzerinde termik santral yapılması kararını almıştır. Yörede oturanların, kararın iptali için dava açmasına rağmen, dönemin hükümeti bu santralin yapımını, ülkenin elektrik ihtiyacının karşılaması ve ekonomik katkılarını kamu yararı ilkesine dayanarak savunmuştur. Danıştay, verdiği kararında, hükümetin takdir yetkisini kullanarak bazı eylemler yapabileceğini, ilgili kanunlarda nerelerde hangi tesislerin yapılamayacağını belirtilmediğini vurgulayarak, bir anlamda çevreyi hükümet karşısında mahkum etmiştir.

Gökova olayına benzer bir diğer olay da, II. Özal Hükümeti döneminde 18.10.1989 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun, İzmir'in Aliğa ilçesinde kurulacak bir serbest bölgede termik santralin yapılacağı kararını vermesiyle yaşanmıştır. Kararın iptali için açılan davada, anılan bölgenin zaten yeteri kadar sanayi kirliliği yaşadığı, santralin çalışması için gerekli olan linyit kömürünün bölgede mevcut olmadığı, ANAP hükümetinin 1988-1992 yılları arasında planlanan yatırımlarda bu yatırımın belirtilmediği, santralin kurulacağı bölgede hem canlıların hem de Bakırçay Havzası ve Menemen Ovası'nın zarar göreceği, bölge çevresindeki alanların Turizm Bakanlığınca hazırlanan GAÇ (Güney ve Batı Anadolu Çevre Projesi) kapsamında olduğu ve hükümetin, 2872 sayılı Çevre Yasası ile zorunlu hale getirilen ÇED Raporunu bu çalışmada hazırlatmadığı gibi haklı ve yerinde savunmalarla hükümet köşeye sıkıştırılarak kararnameyi iptal etmek zorunda bırakılmıştır (Kaboğlu, 1992 : 111-118). Bu örnekler bize çok iyi göstermektedir ki, çevreyi sadece sözlerde ve kanun satırlarında değil, yapılan çalışmalarla korumak daha önemli ve daha zordur. Zaten bunu gerçekleştirdiğimizde de, çevrenin sorunları yerine güzellikleriyle uğraşmak durumunda kalacağız.

Çevre Yasası'nın 10. maddesi, çevresel etki değerlendirmesi ile ilgili hükmü düzenlemiş bulunmaktadır. Söz konusu madde, yeterli sayılabilecek bir düzenleme yaptıktan sonra ayrıntılı düzenlemelerin bir yönetmelikle yapılacağı hükmünü getirmektedir. Yasa, 1982'de yürürlüğe girmiştir. Belirtilen yönetmelik ise 11 yıl

sonra, VII. Demirel Hükümeti döneminde 7 Şubat 1993 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmıştır (Yaşamış, 1995 : 38). Yani, çevre öğelerinin bir kısmının meydana gelmesinde belki pek önemli olmayan, ama hepsinin korunabilmesi aşamasında çok önemli 11 yıl boşa gitmiştir.

1982 Anayasası’na çevreyle ilgili 56. maddenin konmasında, 1983 yılında bir çevre yasasının çıkarılmasında, aynı yıllarda Milli Parklar, Boğaziçi, Doğa ve Kültür Varlıklarını Koruma Yasaları’nın çıkarılmasında ve hatta I. Yılmaz Hükümeti döneminde 1991 yılında Çevre Bakanlığı’nın kurulmasında, birçok gönüllü kuruluşun, birlikte ya da birbirlerinden bağımsız çalışmalarının büyük etkileri olmuştur (Keleş, 1997 : 257).

Dünya çevre tarihi için kara bir sayfa olan ve ülkemizin de yanı başında meydana gelmesi nedeniyle bizi diğer birçok ülkeden daha fazla ilgilendiren 1986’daki Çernobil Nükleer Kazası, maalesef ülkemizde çoğu olayda olduğu gibi istismar edilmiş bir olaydır. I. Özal Hükümeti döneminde meydana gelen bu olay konusunda Kışlalıoğlu ve Berkes (1993 : 62), Çernobil ile kirlenen havadan yağan yağmurların, Doğu Karadeniz’in çay ürünlerini etkilediğini fakat bunun ancak çayı ihraç etmek üzereyken öğrenildiğini belirterek, alıcının almadığı bu çayların iç piyasaya sürüldüğünü ve o yılki çay rekoltesinin yüzde 40’a yakın kısmının tüketildikten sonra geri kalanının ancak 1988 yılında II. Özal Hükümeti döneminde imha edildiğini vurgulamaktadır. Maalesef halkın da bu konuya gösterdiği tepki çok sınırlı düzeyde kalmıştır. İbrahim Kaboğlu’nun da belirttiği gibi (1992 : 27-28), Avrupa’da daha çok gönüllü kuruluşların yerine getirmeye çalıştığı halkı bilinçlendirme işlevi, ülkemizde, örgütlenmedeki zayıflık ve bilinçlenme eksikliği gibi nedenlerle, basın organlarının omuzlarına bindirilmiştir.

Türkiye’de çevrenin siyasallaştırılması yolunda atılmış en önemli adımlardan olan, 1988 yılında Yeşiller Partisi’nin kurulması olayı, bu parti 3 yıl hayatta kalmış olsa bile, kimi siyasal partilerin çevre sorunlarına eğilmeye başlamasına neden olmuştur. Ayrıca 1988’de TBMM’de kurulan Çevre Araştırmaları Komisyonu’nun çalışmalarını da, siyasal güçlerin, toplumdaki gelişmelere duyarsız kalamamalarının bir sonucu olarak görmek mümkün. Adı geçen komisyon, 3 yılı aşan çalışmalarından sonra raporunu yayımlamıştır ve denilebilir ki bu rapor, Ağustos 1991’de Çevre Bakanlığı’nın kurulması üzerinde etkili olmuştur (Keleş, 1997 : 266).

21.08.1991 tarih ve 443 sayılı Çevre Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Kanun Hükmünde Kararnamesi ile, Bakanlığın görevleri içerisinde, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla politikalar belirlemek; dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun, ekonomik ve ekolojik kararların bir arada yürütülmesini sağlayan çevre düzeni planları hazırlamak; çevre öğelerini olumsuz etkilemeyen uygun teknolojileri belirlemek; çevreye olumsuz etki yapabilecek tüm plan ve projelerin çevresel etki değerlendirmesi çalışmalarının yapılmasını sağlamak; çevre ile ilgili tüm kurum ve kuruluşlar arasında işbirliğini sağlamak; çevre konusunda sürekli bir eğitim programı uygulamak ve çevre bilincini geliştirmek ve çevre problemleri hakkında kamuoyu araştırmaları yapmak gibi önemli görevler belirtilmiştir (Kaboğlu, 1992 : 48). Çevre Bakanlığı'nın kurulmasıyla, çevre konusunda yetki ve görev karmaşası sona ererken çevre kavramının, toplumun ve hükümetlerin daha bir gözü önünde bulunması sağlanmıştır. Fakat Çevre Bakanlığı'nın mevcut olduğu 1991-2002 yılları arasında, bu Bakanlığa genel bütçeden ayrılan payın ortalama %0,06 (onbinde altı) olması (Sandal, 2003 : 19), çevreye verilen önemin derecesini de göstermektedir.

Aralık 1989'da Birleşmiş Milletler'in, Rio Konferansı'nın düzenlenmesine ilişkin aldığı 44/228 No'lu kararında, üye ülkeler, dünyanın karşı karşıya olduğu çevre sorunlarının evrensel karakterinin, yani iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, sınırlar aşırı hava ve su kirliliği, okyanus ve denizlerin kirlenmesi gibi evrensel çevre sorunlarının, tüm ülkelerin katılımını ve her düzeyde eylemi gerektirdiği üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Ülkeler ayrıca çevresel açıdan duyarlı teknolojilere ilişkin araştırma,geliştirme çalışmalarında ve uygulamalarda etkili bir uluslararası işbirliğinin gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Bu çabaların, tüm ülkelerde ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı destekleyici şekilde olması gerektiği üzerinde varılan görüş birliğinin yanında, evrensel çevre koruma çalışmalarına, gelişme yolundaki tüm ülkelerin aktif katılımını sağlamak üzere, bu ülkelere yeni ve ek finansman kaynaklarının aktarılması ve bilimsel üstünlüğe kolayca ulaşabilmelerinin temini de, konferansın ana hedeflerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde de konferans hazırlıklarını ulusal boyutta yürütmek amacıyla, Çevre Bakanlığı başkanlığında ilgili kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir komite

kurulmuş ve hazırlık toplantılarına iştirak edilmiştir. Konferans sırasında öncelikli konulara çözüm getirilmesi için, Ana Komite ve buna bağlı 8 temas grubu kurulmuştur. Bu temas grupları:

- Finans Kaynakları ve Mekanizmaları,
- Uluslararası Hukuki Araçlar ve Mekanizmalar,
- Uluslararası Kurumsal Düzenlemeler,
- Tatlı Su Kaynaklarının Kalitesinin Korunması ve Temini,
- Atmosferin Korunması,
- Teknoloji Transferi,
- Biyolojik Çeşitlilik ve Biyoteknoloji
- Orman Prensipleri.

03-14 Haziran 1992 tarihleri arasında VII. Demirel Hükümeti döneminde Brezilya'nın Rio kentinde yapılan konferansa, dönemin Çevre Bakanı Doğançan Akyürek, ilgili bakanlıkların ve bazı gönüllü örgütlerin temsilcileri ile katılmış, Türkiye, teknik bir heyetle Rio'da temsil edilmiştir. 12-14 Haziran 1992 tarihleri arasında gerçekleşen zirveye ise, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in başkanlığında tüm heyetimiz katılmıştır. Konferansın zirve bölümünde, 64 devlet başkanı, 46 hükümet başkanı ve 8 başkan yardımcısı bulunmuştur (Çepel, 1992 : 229-230).

Rio Konferansı'nda konuşan dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, tüm dünya ülkelerinin artık evrensel çevre sorunlarının üzerinde yoğunlaştığını ve bu sorunların, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde eylem programlarının yanı sıra, ülkeler arasındaki sıkı işbirliği sayesinde çözüme kavuşacağını; hızla artan dünya nüfusunun doğal kaynaklar üzerinde baskı yarattığına ve bunun da yoksullukla mücadele ve ekonomik kalkınma çabalarını olumsuz etkilediğini; karar verme mekanizmasının her seviyesinde eğitimin ve halkın katılımının önemini ve çevre eğitiminde de kadının önemini vurgulamıştır. Nitekim Rio Deklarasyonu'nda bir maddede özel olarak kadınlara yer verilmiş, söz konusu maddede, kadınların, çevre yönetimi ve kalkınmada büyük önem taşıdıkları ve sürekli kalkınmaya ulaşabilmek için kadınların aktif kullanımına gerek duyulduğu belirtilmiştir.

Rio Konferansı'nın Genel Kurulu'nda Türk heyetinin yaptığı konuşmada ise, 'Dünyadaki doğal kaynakların sınırsız olmadığı; bu nedenle kaynakların

kullanımında daha rasyonel hareket etmek ve son derece dikkatli olmak gerektiği; aksi halde, sınırlı doğal kaynakların, gelecekte ülkeler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda birincil neden olacağı; insanoğlunun, kendini bu gezegene sığdırmak için gerekli önlemlerin hemen alınması gerektiği' konuları üzerinde durulmuştur (Hun, 1992 : 230-232). Maalesef Genel Kurul'da yapılan bu konuşmada sadece kıt kaynaklardan bahsedildiği, çevresel felaketlerin ekonomik açıdan değerlendirilerek olayın gerçek 'çevre' yönünün ihmal edildiği ve 'insan' dışındaki tüm varlıkların önemsenmediği anlaşılmaktadır.

Rio Konferansı'nda imzalanan bir diğer belge ise, Gündem 21'dir. Bu belge, 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara uzanan dönemde ve devamında çevre ve kalkınma konularının uluslararası boyutta benimsenmesini amaçlayan bir eylem planıdır. Başka bir anlatımla Gündem 21, Rio Deklarasyonu'nda yer alan ilkelerin uygulama belgesidir. Dört temel bölümden oluşan bu belgede, uygulama programlarının her birinde konuyla ilgili hedefler, bu hedefler ulaşmak için yapılacak faaliyetler ve uygulama mekanizmaları tanımlanmıştır. Gündem 21'de ülkemiz açısından önem taşıyan konulardan birisi, 'Tehlikeli Atıkların Uluslararası Yasadışı Trafikinin Önlenmesi' konusudur. Türkiye, geçmişte bu trafikten önemli ölçüde etkilenen bir ülkeydi. Bir yandan bu trafiği engellemek için ulusal ve uluslararası mevzuat çalışmaları sürerken, bir yandan bu atıkların ihracatçısı olan ülkelerle ilgili uluslararası kuruluşlar nezdinde gerekli girişimlerle Türkiye, bölgesindeki bu trafiği durdurmuş durumdadır (Hun, 1992 : 234-237).

Ülkemizde çevreye karşı duyarlılık gösterme çalışmalarından birisi de Erbakan Hükümeti döneminde 1997 yılının, 'Çevre Yılı' ilan edilmiş olmasıdır (Demirer T., 1999 : 44).

Zararlı atık taşınması konusunda 'zararlı atıkların ülkeye girişini yasaklamak' yerine, bu atıkların 'çevreyi kirletmesini' yasaklayan bir Çevre Kanunu'na sahip ülkemizde, çevrenin devlet eliyle tahrip edilmesi bir rastlantı değildir (Demirer G., 1999 : 165).

Araştırmamız hazırlandığı sırada halen uygulanmakta olan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 'Çevre' başlığı altında mevcut durumun analiz edildiğini belirten Sandal (2003 : 17), çevre yönetim sisteminin istenilen etkinlik düzeyine getirilemediğinin, hızlı kentleşme ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıların, atık

miktarının ve diğer çevre sorunlarının arttığı, eğitim, kararlara katılım, sürdürülebilir yönetim ve çevre sorunlarının çözümünde önemli engeller oluştuğunun, doğa koruma ile ilgili kurumların yetki, görev ve sorumluluklarını belirleyen yasalardaki yetki karmaşasının ortadan kaldırılacağı, yer aldığını vurgulamaktadır.

2005 yılının sonuna kadar olan dönemi kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın da önceki planlara oranla daha iyi olamadığını belirten Turgut (2001 : 71), plan içerisinde, 'Çevre' başlıklı kısımda bilinen sorunlara bilinen çözüm yollarıyla yaklaşıldığını; metinde, ulaşım ve turizmle ilgili bazı değişik önerilerin yer aldığını vurgulamaktadır.

7.4.1. "Hava Kirliliğini Önleme" Politikaları

Türkiye'de, hava kirliliğini önlemeye yönelik olarak 'Hava Kirliliği Standartları', I. Özal Hükümeti döneminde 2 Kasım 1986 tarihinde, 19269 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 'Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği' ile belirlenmiştir. Bu yönetmeliğin 2. maddesinde 'Yönetmeliğin amacı, her türlü faaliyet sonucu atmosfere yayılan is, duman, toz, gaz ve buhar halindeki emisyonları kontrol altına almak, insanı ve çevresini, havadaki kirlenmeden doğacak tehlikelerden korumak; hava kirliliği sebebiyle çevrede ortaya çıkan, umuma ve komşuluk münasebetlerine önemli zararlar veren olumsuz etkileri gidermek ve bu etkilerin ortaya çıkmamasını sağlamaktır' denilmekte ve 5. maddede hava kirlleticileri, 'havanın tabii değişimini değiştiren is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halindeki kimyasal maddeler' olarak tanımlanmaktadır. Hava kalitesi sınır değerleri de, yönetmeliğin 6. maddesinin ilk fıkrasında ' insan sağlığının korunması, çevrede kısa ve uzun vadeli etkilerin ortaya çıkmaması için atmosferdeki hava kirleticilerinin bir arada bulunduklarında, değişen zararlı etkileri de göz önüne alınarak, tespit edilmiş konsantrasyon birimleriyle ifade edilen, aşılmaması gereken, genellikle bir yıllık periyotları kapsayan' seviyeler olarak ifade edilmektedir (TÇV, 1995 : 39-82). Bu yönetmelikten önce 1982 yılının Temmuz ayında, Ankara'nın hava kirliliğini azaltmaya yönelik olarak Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu, kentte kok

kömürü ile yıkanmış Tunçbilek kömürünün dağıtılmasını kararlaştırmıştır (Keleş, Hamamcı, 1998 : 142).

03-14 Haziran 1992 tarihlerinde düzenlene Rio Konferansı, 5 temel konudan oluşmaktadır. Bunlar, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Rio Deklarasyonu, Gündem 21 ve konferans sırasında önem kazanan Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi konularıdır.

İklim Değişikliği Sözleşmesi'nin amacı, iklim değişikliğine neden olan karbondioksit ve diğer sera gazı emisyonlarının azaltılması ve bu amaçla alınacak önlemler için, gelişme yolundaki ülkelere finansman kaynağı ve teknoloji transferi sağlanmasıdır. Bu sözleşmede, ülkemiz de gelişmiş ülkeler listesinde yer almıştır. Bu hususun ülkemiz açısından pek çok sakıncası olmuştur. Sözleşmede, gelişmiş ülkelerin, fosil yakıtların yanması sonucunda ortaya çıkan karbondioksit emisyonlarını 1990'lı yılların sonunda, 1990 yılındaki seviyelerine indirmeleri öngörülmüştür. Ancak 1990 yılı rakamlarına göre ülkemiz 190 milyon ton karbondioksit emisyonuyla, en düşüğü 400 milyon tonla Fransa ve en yükseği 5,5 milyar tonla ABD'nin olduğu gelişmiş ülkelerden çok az karbondioksit üretmiştir. Ayrıca karbondioksit emisyonlarının sınırlandırılması ve azaltılmasına ilişkin 1990 yılı belirleyicilerinin adil olmadığı, böyle bir sınırlama söz konusu olduğunda ülkelerin, nüfus, yüzölçümü, orman ve sulak alan varlıkları gibi etkenlerin dikkate alınmasının daha doğru olacağı belirtilmiştir. Bunun yanında, sözleşme gelişmiş ülkelerin gelişme yolundaki ülkelere, alınacak önlemler için mali destek sağlamalarını öngörmekteydi. Ülkemiz aleyhine olan sözleşme, bu aşamada imzalanmamıştır.

Hava kirliliğinin uluslararası boyutu açısından da çalışmalar yapan Türkiye, Ulusu Hükümeti döneminde 1983 yılında Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi'ne, Akbulut Hükümeti döneminde 1990 yılında Ozon Tabakasının Korunmasına İlişkin Viyana Sözleşmesi'ne, Erbakan Hükümeti döneminde de 1997 yılında Atmosfer, Uzay ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerini Yasaklayan Sözleşme'ye taraf olmuştur (Keleş, 1992 : 286-290).

7.4.2. “Su Kirliliğini Önleme” Politikaları

Su kirliliğini önlemek üzere hazırlanan uluslararası sözleşmelerden ‘Akdeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi’ ile ‘Akdeniz’in Gemi ve Uçaklardan Yapılan Boşaltmalarla Kirletilmesinin Önlenmesi Hakkında Protokol’, Ulusu Hükümeti döneminde 12.06.1981 tarih ve 17368 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak Türkiye tarafından da benimsenmiştir. Yine I. Özal Hükümeti döneminde 18.03.1987 tarih ve 19404 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan kararla, ‘Akdeniz’in Kara Kökenli Kirleticilere Karşı Korunması Hakkında Protokol’ Türkiye tarafından da kabul edilmiştir.

1979 yılından itibaren Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılmakta olan su kalitesi gözlemleri, 1985 yılına kadar yıllıklar halinde yayınlanmış ve her türlü kullanıma açık tutulmuştur. Ancak I. Özal Hükümeti döneminde, bu yıldan sonra yapılan gözlemler, ‘paralı’ olarak satışa çıkarılmıştır. Bilgi çağına ulaşmaya çalışan bir ülkede, yaşamsal önemi olan bu gözlemlerin, özellikle araştırmacılara kapatılması ve ticari bir meta olarak değerlendirilmesi çok yanlış bir uygulama olmuştur.

Deterjanlarda bulunan dodesilbenzen (DDB) hammaddesi, doğada kalabilen, biyolojik olarak ayrışamayan ‘sert deterjan’ yüzey aktif maddesidir ve su kirliliğinde önemli bir role sahiptir. DDB içeren deterjanların kanserojen olma tehlikesi Türkiye’de gündeme gelince, Ulusu Hükümeti döneminde 10 Kasım 1980 tarih ve 17156 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile, deterjanların toplam aktif madde miktarının en az %50’sinin parçalanabilir cinsten olması zorunluluğu getirilmiştir. Ancak aynı hükümet döneminde 25 Ocak 1982 tarih ve 17585 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Madde 1 içindeki Geçici Madde 4’te, 13.10.1980 gün ve 8/1770 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, yürürlüğe konulan ‘Deterjanların toplam aktif madde miktarının en az %50’si parçalanabilir olacaktır’ hükmünün uygulanması 4 yıl süre ile ertelenmiştir. Böylece deterjan konusu, 1986’ya kadar dondurulmuştur. Verilen süre, 25 Ocak 1986’da I. Özal Hükümeti döneminde sona ermiş ve Sağlık Bakanlığı, 26 Ocak 1986’da yayınladığı bir kararname ile bu ertelemeyi kaldırmış ve belirtilen hükmün bu tarihten itibaren uygulanmasını istemiştir. Aynı hükümet döneminde 10 Şubat 1987 tarihinde deterjan

konusunda bir açıklama yapan Sanayi Bakanı ise, ‘Türkiye’de artık deterjan üretiminde, yumuşak deterjan hammaddesi olan LAB kullanılacaktır’ diyerek deterjan aktif maddesi olan LAB’ın gerekirse ithal edileceğini ve gümrük vergisinde gerekli ayarlamaların da yapılacağını belirtmiştir.

Türkiye’de su kirliliğini önlemeye yönelik olarak çıkarılan ve 4 Eylül 1988 tarihinde II. Özal Hükümeti döneminde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği ile kıta içi su kaynakları sınıflandırma esasları belirlenmiştir (TÇV, 1995 : 99-286).

1982 yılının Ekim ayında, İstanbul Boğazı ve Haliç’te, çevre sorunlarını önlemek amacıyla, 8/5373 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, özel kesimin gemi yapım ve onarımı yasaklanmıştır (Keleş, Hamamcı, 1998 : 142).

1988 yılında ise, II. Özal Hükümeti döneminde, su kalitesini ve kirlilik standartlarını belirleyen Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği çıkarılmıştır (Kaboğlu, 1992 : 48).

Deniz kirliliği, çevre kirliliğinin bir parçasıdır. Ancak denizlerin dezavantajı, çevreye atılan hemen her tür kirleticinin, bir şekilde denizde sonlanmasıdır. Malzeme üretimi ve kullanımı ile enerji üretimi sonucu denizlere binlerce madde girmektedir. Bunların bir kısmı insan yapısı olup denizlere tamamen yabancısıdır. Bir diğer kısmı ise denizlerde doğal olarak bulunan maddeler olmalarına karşı, girdi fazlalığı sebebiyle doğal dengeleri bozmaktadır. Denizlere bırakılan binlerce maddenin az bir kısmı istenmeyen zararlara sebep olmaktadır. Bu maddelerin dolaylı ve dolaysız etkileri, canlıların ölümü ile sonuçlanabilmektedir. Deniz içinde, canlı ve cansız pek çok ögenin etkileşiminden meydana gelen ekosistemde, üretici- tüketici-çürütücü canlıların çalışmaları, çevrenin fiziksel ve kimyasal özelliklerinden etkilenir ve bunlar, çevredeki değişimlere uyacak önlemler alırlar. Bu kapsamda, çok büyük ve köklü değişme ve bozulmaların önlenmesi için doğa, bir dizi savunma mekanizması geliştirmiştir (TÇV, 1995 : 188).

Denizlerin kirliliğini en çok etkileyen faktörlerden birisi, kıyı şeridinde yakın yerlere kurulan konutların ve sanayi tesislerinin atıklarıdır. Ulusu Hükümeti döneminde 1983 yılında çıkarılan 2960 sayılı Boğaziçi Yasası, Boğaziçi’nde, nüfus ve yapı yoğunluğunu arttırıcı plan değişikliklerinin yapılmasını yasaklayarak, hem Boğaz’ın sularının kirlenmesini hem de Boğaziçi’nin doğal yapısının bozulmasını

önlemeyi hedeflemiştir. Fakat, I. Özal Hükümeti döneminde Mayıs 1985’de yapılan 3194 sayılı İmar Yasası, Boğaziçi Yasası’nda öngörülen Boğaziçi Yüksek Koordinasyon Kurulu, Boğaziçi İmar Yönetim Kurulu ve Boğaziçi İmar Müdürlüğü gibi nispeten bağımsız organları kaldırarak bu organların görevlerini, İstanbul’daki anakent ve ilçe belediyelerine bırakmış; Boğaziçi alanında nüfus ve yapı yoğunluğunu arttıran plan değişiklikleri ile Boğaziçi kıyı ve sahil şeridinde birleştirme ve ayırma işlemlerini serbest bırakmıştır. Aynı şekilde, Boğaz’ı ve Boğaziçi’nin doğal yapısını korumaya yönelik olarak çıkarılan bir diğer yasa da, Kasım 1984 tarih ve 3086 sayılı Kıyı Yasası’dır. Fakat bu yasada görülen olumsuz bir özellik de, denizlerin doldurulması ve kurutulması gibi doğal ortamlara uygun olmayan çalışmalarla arazi kazanılmasına olanak tanınmasıdır. Yine I. Özal Hükümeti döneminde 1986 yılında, Anayasa’nın 43. Maddesine aykırı görülerek iptal edilen bu yasanın ardından, uygulamada ortaya çıkan bazı aksaklıkları gidermek üzere Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, aynı hükümet döneminde 15.10.1987 tarihli genelgeyle, kıyılardaki yapılaşmayı önlemek amacıyla, nerelerde hangi genişliğe kadar yapılaşma olamayacağına açıklık getirmiştir. Buna karşılık Akbulut Hükümeti döneminde Nisan 1990’da yürürlüğe giren 3621 sayılı Kıyı Yasası Uygulama İmar Planı, 20 metre olarak belirlediği kıyı genişliğinin yetersiz görülmesi nedeniyle iptal edilmiş ve yerine VII. Demirel Hükümeti döneminde 11.07.1992 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 3830 sayılı Kıyı Yasası getirilerek kıyı genişliği en az 100 metre olarak belirlenmiştir (Keleş, 1996 : 206-462).

Karadeniz’in kirlenmeye karşı korunmasında, bu denizin çevresinde yer alan diğer ülkelerle ortak bir karara varılmamış olmasından kaynaklanan boşluklar ve Karadeniz’in 180-220 m. derinlikten aşağıda bir ölü deniz varsayılması gibi düşünceler, Avrupa’nın gelişmiş ülkelerinin, zehirli ve zararlı atıklarını, gizlice bu denize taşımalarına yol açmaktadır. Bunun çarpıcı örneklerini, Sinop kıyılarında karaya vuran variller olayında 1987-1988 yıllarında yaşamış bulunmaktayız. 1988 yılında II. Özal Hükümeti döneminde kamuoyunu sürekli meşgul eden zehirli varillerin içeriği konusunda, bunları incelemekle görevli kuruluşlarca yeterli bir açıklamanın yapılmamış oluşu, Karadeniz’in kirlenme derecesi konusunda ciddi kuşkular yaratmıştır. Basına aktarılan ancak resmi olmayan bilgilere göre, varillerde çok çeşitli endüstri atığının yanı sıra, su ürünlerinde birikerek besin zinciri

aracılığıyla insanda kanserojen etkiler yapabilen maddelerin bulunduğu, basında yer almış, fakat resmi analiz sonuçları açıklanmamıştır (TÇV, 1995 : 200). Elli dokuzuncu hükümet döneminde, hükümet ile Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu arasında imzalanan anlaşma, 2003/5925 sayı ve 07.08.2003 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (Başbakanlık-Resmi Gazete, 2004).

Türkiye'de içme suyu kaynağı olarak önemli bir yeri olan ve yüzeysel suların çok daha az bir arıtma ile veya hiç arıtılmadan kullanılabilen yer altı sularının, gözden uzak oluşları sebebiyle kirlenmeyeceği düşünülmektedir. Ancak Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de yeraltı suyu kirlenme olaylarının ortaya çıkması, toprağın arıtma kapasitesinin sınırsız olmadığını ve bu kaynağın da kirlenebileceğini göstermiştir. Türkiye'de yeraltı sularının kirlenme sebeplerini şöyle belirtebiliriz:

a-) Türkiye'de yeraltı suyu kirlenmesinin en önemli sebebi, evsel atıkların yeraltı sularına taşınmasıdır. Büyük kentlerde bile yetersiz kalan altyapı tesisleri, küçük yerleşim yerlerinde hemen hiç bulunmamakta, atık çukurlarından sızan sular, yeraltı sularına karışabilmektedir.

b-) Endüstri kuruluşları, ulaşım imkanlarının iyi ve su kaynaklarının bol bulunduğu ovaları tercih etmekte, Kemalpaşa Ovası örneğinde olduğu gibi, bazı durumlarda da su kaynağının üzerine yerleşmektedir. Bu durum da endüstri kaynaklı kirliliğe yol açmaktadır.

c-) Özellikle son 20-25 yıldır tarımda ürün verimini artırma amacıyla tarım ilaçları(pestisit) ile doğal ve yapay gübre kullanımındaki artış, önemli bir kirlenme kaynağı olmaktadır.

d-) Denize yakın kaynaklardan aşırı su çekilmesi sonucunda, tatlı su basıncı düşmekte ve deniz suyu, kara içinde ilerlemektedir. Bu da yeraltı su seviyesinin yıldıan yıla düşmesine neden olmaktadır.

Yeraltı su seviyesini korumaya yönelik olarak 167 Sayılı Kanun çıkarılarak, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün izni olmadan yer altı suyu çekilmesi yasaklanmıştır.

Belirttiğimiz bu genel çalışmalar dışında, Türkiye'deki çalışmaların Çevre Genel Müdürlüğü veya Çevre Bakanlığı tarafından yürütüldüğü Akdeniz Eylem Planı, MED-POL Programı, Avrupa Ekonomik Komisyonu, NATO'ya bağlı

Karadeniz Ekolojik Araştırma Komisyonu, OECD Çevre Komitesi gibi çalışma ve örgütler de Türkiye tarafından benimsenmiştir (TÇV, 1995 : 185-289).

Suyun politik ve ekonomik gücünün kontrol altına alınabilmesi amacıyla ülkemizde yapılan önemli bir su politikası da Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki faaliyetlerdir. Dicle ve Fırat havzasının önemli bir su kaynağı konumundaki Dicle ve Fırat nehirlerinin Türkiye'nin doğusundaki dağlık bölgeden doğduğunu ve petrol bakımından fakir fakat tarım alanları ve su bakımından zengin olan Türkiye'nin GAP ile su gücünü 7500 megavat, sulanan alanını ise %50 kadar arttırmayı planladığını belirten Postel (2000 : 64-66), GAP çerçevesinde 25 sulama sistemi, 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralinin yapılmasının hedeflendiğini; yapılacak çalışmalar kapsamında, 1989 yılının Kasım ayında Suriye ve Irak'a, Fırat Nehri'nin akışının birkaç ay arttırıp Ocak ayında bir süreliğine kesilmesi önerisini yapan Türkiye'nin, 1990 yılının Ocak ayında Akbulut Hükümeti döneminde GAP kapsamında yapılan Atatürk Barajı için Fırat Nehri'nin suyunun bir ay kadar kesmesinin, bu havzanın aşağısında bulunan Suriye ve Irak'ı endişelendirdiğini, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, Suriye ve Irak'a, Türkiye'nin Fırat Nehri üzerindeki gücünü, bu iki ülkeye karşı kullanmayacağı iletisini verdiğini vurgulayarak, ülkemizin elindeki politik ve ekonomik kuvvetin komşularımızla olan ilişkileri de nasıl etkilediğini ortaya koymuştur.

Türkiye'nin su kirliliği konusunda uluslararası alanda katıldığı çalışmalar arasında 1981 yılında imzalanan ve özellikle gemi ve uçaklardan boşaltılan maddelerden kaynaklanan kirlenmeyi önlemeyi amaçlayan Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi, 1990 yılında imzalanan Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine İlişkin Uluslararası Marpol Sözleşmesi ve 1994 yılında I. Çiller Hükümeti döneminde imzalanan Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi yer almaktadır (Keleş, Ertan, 1992 : 286-290).

7.4.3.“Toprak Kirliliğini Önleme” Politikaları

Çevrenin bütün öğelerine zararları olduğunu daha evvel de vurguladığımız nükleer enerji tesislerinin yayılması çabalarının bu dönemde de yoğun olduğu görülmektedir. Bu çabaların ilk örneği, 04.11.1983 tarih ve 166 sayılı olarak Ulusu

Hükümeti döneminde çıkarılan Nükleer Elektrik Santralleri Kurumu Kuruluşu Hakkında KHK'nin ve I. Özal Hükümeti döneminde de 07.09.1985 tarihinde 18861 sayılı Radyasyon Güvenliği Tüzüğü'nün çıkarılmasıdır (Günay, 1998 : 83-84).

Toprak kirliliğinde önemli rolü olan DDT'nin üretim ve satışı, ancak, DDT kullanımının birçok ürünün ihracatını engeller hale gelince I. Özal Hükümeti döneminde 1985 yılında yasaklandı. DDT'nin kesin olarak yasaklandığını belirten genelgenin çarpıcı özelliği, DDT üreten ve satan firmaların stoklarını tüketmeleri için satışının 6 ay daha serbest bırakılmasıdır. Böylece Bakan adına yazılan genelge ile, tarım ilacı bayilerinin ve fabrikaların ellerindeki stoklar tüketilsin diye, 50 milyon insana 6 ay daha bilerek zehir yedirildi (Tümay, 1999 : 256).

Toprak kaybını önlemeye yönelik olarak, tarım topraklarının amaç dışı kullanımını düzenlemek amacı ile 1989 yılında II. Özal Hükümeti döneminde yürürlüğe giren yönetmelik, 1990 ve 1991 yıllarında Akbulut Hükümeti döneminde yapılan değişiklikler ile tarım topraklarının korunması ilkesini zedelemiştir. Dönemin hükümetinin 'Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye İle Kullanılmasına Dair Yönetmelik'te yer alan 8. maddenin 3. fıkrasını değiştirerek otomotiv ve gemi sanayileri için I., II., III. ve IV. sınıf 'sulu' tarım arazilerinin de tahsisine imkan sağlaması üzerine, Ziraat Mühendisleri Odası, Anayasa'nın 45. maddesi gereğince dava açmış ve Danıştay 10. Dairesi'nin verdiği kararla, yönetmelikte hükümet tarafından yapılan değişiklik iptal edilmiştir (Haktanır, 1997 : 228). Ayrıca 19.02.1995 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 4070 sayılı Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışına İlişkin Yasa ile en değerli doğal kaynaklardan birisinin, geleceği düşünme kaygısından uzak bir biçimde özelleştirilmesinin önü açılmıştır (Keleş, 1996 : 437).

Özellikle toprağa karışması bakımından önemli bir çevre kirliliği yaratan katı atıklarla ve tıbbi atıklarla ilgili olarak, bu atıkların yönetilmesine ilişkin teknik bilgilerin yer aldığı 14.03.1991 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak Akbulut Hükümeti döneminde yürürlüğe giren 'Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği' ve VII. Demirel Hükümeti döneminde 20.05.1993 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 'Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği', toprağın birçok kimyasal maddeden korunmasını hedeflemiştir (TÇV, 1995 : 450-473).

Çevreye duyarsız politikaların ve politikacıların uygulamaları, çevre sorunlarını, özünde demokrasi sorunu noktasına taşımıştır. Örneğin, mahkeme kararına karşın çalıştırılan termik santraller (Yatağan, Yeniköy, Kemerköy), hukuk devleti olduğu, Anayasa’da teminat altına alınmış bir ülkede hukuk cinayetidir. Yine tüm dünyada terk edilen nükleer santrallerin Refahyol Hükümeti’nin Çevre Bakanı Ziyaaddin Tokar tarafından savunulması ise, nükleer lobinin gücünün ve enerji rantının ulaştığı boyutları göstermektedir (Torunoğlu-c,1999 : 283).

Recep Tayyip Erdoğan tarafından kurulan 59. Hükümet zamanında, 2003 yılında ABD’nin Irak’ta yaptığı çevre ve insanlık felaketinin ardından Irak’ta meydana gelen silah, makine ve araç enkazlarının, taşıyabilecekleri nükleer ve kimyasal atık tehditlerine rağmen Türkiye’ye getirilmesine izin verilerek, sadece toprağın değil, özellikle su ve havanın yanında diğer birçok çevre ögesinin zarar görebilmesi yolu açılmıştır.

7.4.4.“Erozyonu Önleme” Politikaları

İlgili ve sorumlu devlet kuruluşları eliyle, toprak erozyonunu önlemek amacıyla bazı teknik çalışmalar yapılmaktadır. 1980-1990 yılları arasında, Orman Genel Müdürlüğü eliyle 290.000 hektarlık alanda toprak muhafaza projeleri gerçekleştirilmiştir. Orman Genel Müdürlüğü-Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ve Köy Hizmetleri genel Müdürlüğü eliyle 1990 yılına kadar uygulanan erozyon önleme çalışmaları, 1,5 milyon hektara ulaşmıştır (Sönmez, 1997 : 76).

7.4.5. “Sağlıksız Nüfus Artışını Önleme” Politikaları

Bize göre çevresel sorunların en temelinde bulunan sağlıksız nüfus artışı ile ilgili olarak, bu dönemki hükümetlerin yaptığı çalışmalara, bir tanesi dışında, ulaşamamıştır. Fakat bu, bizim eksikliğimizden mi yoksa hükümetlerin uygulama eksikliğinden mi kaynaklanmaktadır, bilemiyoruz. Zira bu dönemki hükümetlerin programlarında bile,ülkemizdeki aşırı ve sağlıksız nüfus artışının önlenmesi konusunda neler yapılacağından bahsedilmemiştir. Fakat birçok hükümet, sağlıksız nüfus artışının en çok görüldüğü Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri ile diğer iller

arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesine çalışılacağını belirtmiştir. Sağlıksız nüfus artışını doğrudan belirten tek hükümet olan Ulusu Hükümeti, yayınladığı programında, etkin bir nüfus planlamasının uygulanması için gerekli tedbirler alınacağını belirtmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004). Ayrıca, bu dönemde çıkarılan 24.05.1983 tarihli ve 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 1965'te çıkarılan kanuna göre daha cesur, daha yaptırımlı kurallar getirmiştir (Keleş, Hamamcı, 1998 : 68). Aslında basın ve yayın organları aracılığıyla yoğun olarak işlenmeye başlandığı dönem olan 1985 yılı ve sonrası içinde, diğer başka çalışmaların bulunamaması da düşünülmesi gereken bir konudur.

7.4.6. “Sağlıksız Kentleşmeyi Önleme” Politikaları

Herşeyden önce belirtmek gerekir ki, ülkemizde kentleşme konusunun, bir çevre sorunu olarak yoğunlaşması, 1980 sonrası dönemde olmuştur. Ruşen Keleş'in de belirttiği gibi (1996 : 490), 1980 ile 1983 yılları arasındaki dönemde yoğun olarak hissedilen kentleşme sorunlarını hafifletmek için, dönemin askeri yönetiminin, kentlere gelen işsiz kitleleri geri çevirme girişimlerinin başarısız kalması, ekonomik ve toplumsal olayların, zorlama yoluyla istenilen düzeye çekilemeyeceğinin güzel bir kanıtıdır.

Sağlıksız kentleşmede öne çıkan en önemli sorunlardan olan konut açığı ve düzensiz konutlaşmayı engelleme amacıyla, Ulusu Hükümeti döneminde 10.07.1981 tarih ve 17396 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Toplu Konut Yasası, I. Özal Hükümeti döneminde 1984 yılının Mart ayında yürürlükten kaldırılmıştır. Yasa, yaklaşık 2,5 yıl yürürlükte kaldığı halde, dönemin ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasında bankerlerin önemli rol oynaması nedeniyle uygulanamamış ve bir anlamda bankerlere yenilmiştir (Keleş, 1996 : 195- 490).

Sağlıksız kentleşmenin göstergelerinden biri olan düzensiz konutlaşmanın önüne geçebilmek için I. Özal Hükümeti döneminde 02.03.1984 tarih ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile 1985 tarih ve 3194 sayılı İmar Kanunu çıkarılarak, konut yapımında devlet denetim ve desteğinin varlığı sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca yine bu kanunlardan evvel Ulusu Hükümeti döneminde 1983 yılında çıkarılan Boğaziçi Kanunu ile, başlı başına bir doğa harikası olan İstanbul Boğazı'nın hem suları hem

de düzensiz yapılaşmayla karşılaşabilecek olan çevresi korunmaya çalışılmıştır (Kaboğlu, 1992 : 61). 2985 sayılı Toplu Konut Yasası'nda belirtilen ve Toplu Konut Fonu'nun kullanımını gösteren Tüzük ile toplu konut alanlarının belirlenmesine ilişkin kuralları belirten Toplu Konut Yasası Uygulama Yönetmeliğı 1984 yılının Haziran ayı içinde I. Özal Hükümeti döneminde çıkarılmıştır. Fakat bu yönetmelik bugüne kadar yaklaşık on sefer değiştirilmiş ve her seferinde uygulama alanı daraltılmıştır. Bunun yanında ülkemizdeki sağlıklı kentleşmeyi en çok destekleyen uygulamalardan birisi de, kentlerin karşılayamadığı konut ihtiyacının giderilmesine yönelik olarak yapılan gecekondü konutlarına getirilen af uygulamalarıdır. Bu dönemin gecekondü aflarına da değinen Keleş (1996 : 197-411), bu afları uygulamaya koyan yasalardan birisinin de 1984 yılının Mart ayında uygulamaya konan 2981 sayılı İmar ve Gecekondü Affı Yasası olduğunu ve bu yasayla, kaçak ve gecekondü yapıların, korunacaklar ve yıkılacaklar olarak iki grup halinde ele alındığını ve bu yasada I. Özal Hükümeti döneminde yapılan 1986 tarih ve 3290 sayılı yasa değişikliğiyle gecekondü sahiplerinin tapularını almalarının daha da kolaylaştırıldığını belirtmiştir.

Kentsel dokunun bozulmasında önemli bir role sahip olan trafik düzensizliğini azaltma amacıyla I. Özal Hükümeti döneminde çıkarılan ve 02.11.1985 tarih ve 18916 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Otopark Yönetmeliğı, kent içerisinde otopark yapılması zorunlu olan yapıları belirtmek ve otopark ihtiyacının miktar ve ölçülerini saptamak amacını içermektedir (Keleş, 1996 : 163).

Ülkemizde, nazım ve uygulama imar planları dışında yer alan özel amaçlı fiziki planlar da yer almaktadır. Bu planlar ile üst düzey planlar, 1985 tarih ve 3194 Sayılı Kanun'un 9. maddesine göre Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bırakılmış ve Bakanlık bu maddeye göre bu planları yapmaya, yaptırmaya ve değiştirmeye, re'sen onaylayarak uygulamaya yetkili kılınmıştır. Alt düzeydeki fiziki planlar içinde yer alan Nazım ve Uygulama İmar Planları, 3194 ve 3130 Sayılı kanunlar gereğince belediyelerce yapılmakta ve yaptırılmaktadır. Bu suretle pek çok kentimizde yaşanan, aynı ölçekli alt düzey planların yapımında ikili yetki ortaya çıkmakta, bu da planlama kargaşasına neden olmaktadır. Bu husus da, bütüncül planlama anlayışı yerine, sıkça değişen, maddi çıkarlar yönünden yoğun kullanışlar getiren bir anlayışı ortaya çıkarmaktadır (Çetiner, 1997 : 146).

Yönetimsel ve örgütsel olarak farklı bir konumda yer alan büyük şehir yönetimleri ile ilgili olarak, I. Özal Hükümeti döneminde 23.03.1984 tarihinde alınan 195 sayılı kararın amacı, büyük şehir yönetiminin hukuki durumunu ortaya koyarak, hizmetlerin planlı, programlı, etkin ve uyumlu yürütülmesini sağlamak olmuştur (Keleş, 1996 : 257).

7.4.7.“Ulaşım Sorunlarını Önleme” Politikaları

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan başkanlığındaki 59. Hükümetin Ulaştırma Bakanlığı’nın, yurtiçi hava ulaşım fiyatlarını, şehirlerarası otobüs fiyatlarına yaklaştırmayı hedeflediklerini belirtmesi (Ana Haber Bülteni , 2003), hava kirliliğinde, yüzlerce otomobilin bir günde havaya bıraktığı zehirli gazları bir seferde bırakabilen uçakların kısa zaman sonra daha çok tercih edileceğinin ve böylece havanın daha yoğun bir şekilde kirletileceğinin ilk işareti olarak algılanabilir. Bunun yanında aynı hükümetin aldığı ve 12.08.2003 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) Genel Tebliği ile, 20 yaşın üzerindeki araçların hurdaya çıkışı sağlanarak 31.12.2004 tarihine kadar aynı cins yeni alınan araçlarda ödenecek ÖTV’de 3,5 ile 4,5 milyar TL arasında indirim yapılması öngörülmüştür. Hava kirliliğini arttırması kaçınılmaz olan hava ulaşımıyla ilgili karar; ardından da kara ulaşımı kaynaklı hava kirliliğini azaltmayı hedefleyen başka bir karar. Aynı hükümetin iki farklı uygulaması.

Yine 59. Hükümet tarafından, trafiği ve ulaşımı rahatlatmak amacıyla, karayollarının genişletilmesi hedeflenip, verimli tarım topraklarının yollara feda edilmesine ve zaten yeteri kadar kirli olan havanın, yollarda seyredecek araçların artması yüzünden daha da kirletilmesine göz yumularak, çevrenin iki önemli ögesine zarar verici bir yaklaşım benimsenmiştir.

7.4.8.“Orman ve Meraların Tahribini Önleme” Politikaları

1980’den sonraki dönemde de, hükümetlerin yanı(ş) uygulamalarından en fazla zarar gören çevre öğelerinin başında ormanlar gelmektedir.

1981 yılında Ulusu Hükümeti döneminde çıkarılmış bulunan 2549 sayılı Devlet Mezarlığı Hakkındaki Yasa, Atatürk'ün silah arkadaşları olan Kurtuluş Savaşı kahramanları için, Atatürk Orman Çiftliği alanı içerisinde bir devlet mezarlığı kurulmasını ve bu mezarlığın yerinin Milli Savunma Bakanlığı tarafından tespit edileceğini karara bağlamıştır. Ayrıca bu yasa, kentin imar planında ve Atatürk Orman Çiftliği üzerinde değişiklik yapma yetkisini Bakanlar Kuruluna vererek, esnek kullanımların destekleyicisi olmuştur diyebiliriz (Keleş, 1996 : 191).

Türkiye Çevre Vakfı'nın belirttiğine göre (1995 : 370-371), 1982-1987 yılları arasında 6831 sayılı Orman Kanunu'nda dört defa değişiklik yapılmış, bunun yanında ormanlarla ilgili diğer kanunlarda da yapılan değişikliklerle, devlet ormanlarının mülkiyetinin devrini kolaylaştıran tarım teknik ve kuralları genişletilmiş, ormancılık çalışmalarında kullanılabilecek uygun teknikler geliştirmek yerine var olan teknikler neredeyse tamamen kaldırılmış, yol açabileceği orman yıkımlarını önleyici tedbirler alınmadan orman köylülerinin çevre ormanlardan yararlanma imkanları kısıtlanmış, orman alanlarından ormancılık dışı amaçlarla yararlanma imkanları genişletilmiştir. Ayrıca, 6831 sayılı kanunla uyumlu olarak çıkarılan ama hemen hiç uygulanamayan Orman Köylülerin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkındaki Kanun, Akbulut Hükümeti döneminde Eylül 1991'de yeniden düzenlenerek, 'devlet ormanı sayılan alanların orman köylülerinin kalkınmasının desteklenmesi amacı dışında da tarım ve/veya yerleşmeye açılmak üzere satılabileceği' değişikliği getirilmiştir.

I. Özal Hükümeti döneminde çıkarılan 31.10.1985 tarih ve 3234 sayılı Orman Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile, ormanların bağlı bulundukları hukuksal durumlar düzenlenmiştir (Kaboğlu, 1992 : 60).

Meraların ıslahı ve korunması için hazırlanan Mera Kanun tasarısı ise, meraların tahribini arttırabilecek maddeler taşımaktadır. Örneğin tasarıda, meraların sınırlarının belirlenmesi amacıyla öngörülen sürelerin, komisyonların çalışmalarını tamamlaması için yetersiz olması, daha sonra sınırları henüz belirlenmemiş olan meraların mera sayılmaması sonucunu doğurabilecektir. Meraların kiralanması ise, aşırı otlatmaya ve uygun olmayan yerleşmelere neden olabilecektir. Yayla turizmi amaçlı yapılaşmaya izin verilecek olması ise, meraların yağmalanmasına olanak tanımaktadır (Tümay, 1999 : 250).

1990'lı yılların ortalarında yaşanan bir orman bunalımında, Bakanlar Kurulu, İstanbul'un Sarıyer ilçesi Rumeli Feneri Köyü sınırlarındaki Mavramoloz Devlet Ormanı içindeki 2200 dönümlük bir alanda, Vehbi Koç Vakfı'nın üniversite kampüs inşasına başlamasına izin vermiştir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, orman alanını Bahçeköy Belediyesi'ne bağlayarak ardından da Metropolitan Nazım Planının tahsis alanına ilişkin kısmında plan değişikliği yaparak Nisan 1996'da bunları hayata geçirmiştir. Bu olay Mimarlar Odası'na dava edilmişse de ne bir sonuç alınabilmiş, ne de Danıştay iptal kararı vermiştir. Sonunda yasa koyucu, Yüksek Öğretim Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 4498 Sayılı Kanun ile 1999 yılında, V. Ecevit Hükümeti döneminde sorunu kökten çözmüştür. Bu yasanın geçici 1. Maddesinde 'Bu kanunun yürürlüğe girmesinden önce kendilerine yetkili mercilerce kullanım hakkı tahsisi yapılmış ve izin verilmiş olan vakıflarca kurulmuş yükseköğretim kurumlarına, bu işlemlerin sonuçlarına bakılmaksızın, 2547 Sayılı Kanunun bu kanunla değişik ek 18. Maddesinde yer alan şartları gerçekleştirmiş olmaları kaydıyla, Bakanlar Kurulunca belirlenen bedel karşılığında, aynı mahaller itibariyle bu kanuna göre kullanım hakkı tahsisi yapılır' denilmektedir (Keleş, Ertan, 1992 : 306-307). Bu olayda görülen çarpıklık ve hukuksuzluk, ormanlarımızın, kişisel çıkarlar ve istekler doğrultusunda ne kadar kolay tahrip edilebildiği, hatta bu tahribi gerçekleştirmek için, hukuk devletinin temeline aykırı olan 'kişiye özel yasa çıkarma' işleminin bile gerçekleştirilebildiğini gözler önüne sermektedir. Öyle ki, kanun koyucunun güya sorunu çözmek için çıkardığı yasadan faydalanacak olan vakıf açıkça ortaya çıkmış, bir tek vakfın ismi belirtilmemiştir.

1982 yılında Ulusu Hükümeti döneminde kapatılan Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü, I. Yılmaz Hükümeti döneminde 09.08.1991 tarih ve 20955 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 442 sayılı Orman Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında KHK ile Orman Bakanlığı'nın ikinci defa kurulması ile Bakanlığın Ana Hizmet Birimi olarak kurulmuştur. I. Çiller Hükümeti döneminde 26.07.1995 tarih ve 22355 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4122 sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Seferberlik Kanunu ile orman alanlarını çoğaltmak, bitki ve toprak arasındaki doğal dengeyi korumak ve geliştirmek amaçlanmıştır (TEMA Vakfı, 2004).

2003 yılında iktidarda bulunan Recep Tayyip Erdoğan başkanlığındaki 59. Hükümet, son yıllarda orman politikaları açısından gözle görülen en büyük yanlışını yapmıştır diyebiliriz. 59. Hükümet, ülke ekonomisini düzeltmek amacıyla ve açıkçası ‘günü kurtarmak’ için, ülke içindeki ‘orman vasfını kaybetmiş arazileri’ satarak kaynak sağlama yoluna gitmiştir. Bu satışa karşı olanlara Başbakan Erdoğan “Etmeyin, eylemeyin! Buradan gelecek para sanki benim cebime girecek. Buraların satışından gelecek para, doğrudan devlet hazinesine girecek.” şeklinde bir cevap vererek (Güne Bakış, 2003) ormanların ekonomi üzerindeki uzun vadeli etkisini değil de kısa vadeli etkisini göz önüne almaktadır. Buradaki amacın, ülke ekonomisine kaynak sağlamak mı, yoksa bir ülkenin en değerli varlıklarından olan ormanları ve o ülkenin geleceğini ateşe atmak mı olduğunu kestirebilmek zor aslında. Bir defa, kaynak sağlamak amacıyla belirtilen arazilerin satışı, orman tahribatını (yangın, denetimsiz ve yoğun kesim gibi yollarla) arttırmanın yanında, belirtilen arazilerden hangi arazilerin anlaşılması gerektiği de açık değildir. Ayrıca, ‘orman vasfını kaybetmiş arazileri’ satmak yerine oraların eski özelliğine kavuşturulması yolunun neden seçilmediği de ayrı bir üzüntü konusudur. Aynı hükümetin ormanlar konusundaki bir diğer hatası da, orman alanlarına ait Orman Kamp Alanlarının 10 yıllığına kiralanması kararının alınması olmuştur. Bu karar da göstermektedir ki, 59. Hükümetin gözünde ormanlarımız, ekolojik işlevinden çok ekonomik işlevi ile dikkat çekmektedir.

Erdoğan Hükümeti’nin ormanları ilgilendiren bu yarasını eleştiren Prof. Uçkun Geray (2003 : 27), bu yasayla yapılan değişiklik sayesinde, Anayasa’nın 169. maddesindeki ‘devlet ormanlarının devletçe yönetilir ve işletilir’ ilkesinin ‘işlettirilir’ kelimesi konularak gevşetilmek istendiğini; bu yolla, işletmecilik bağlamındaki çalışmaların özel kişiler ve kuruluşlar ile yabancı firmalara verilebileceğini; bunun sonucunda da, kırsal alanda işsizliğin ve göç olgusunun artabileceğini vurgulamaktadır.

Ormanlarla ilgili bu yasada dikkat çeken bir konu da, hükümete göre, kızılğaç ve kestanelik alanların, ne kadar yoğun olurlarsa olsunlar, orman sayılmamasıdır. Yani yasanın bu hükmü, hayatımızın her alanında karşımıza çıkan ‘çifte standart’ uygulamalarının ağaçlar için de geçerli olacağının kanıtıdır. Bu hükme göre, kızılğaç ve kestane ağaçları, neredeyse ağaçlıktan çıkarılmışlardır.

Yani artık orman tanımını içerisinde her ağaç giremeyecektir. Artık ağaçlar arasında da ayrımcılık başlamıştır. Bu maddeyi oluştururken neden özellikle bu iki ağaç türünün seçildiği ise ayrı bir tartışma konusudur.

İlk seferinde Cumhurbaşkanı'nın vetosu ile karşılaşan bu kanun çalışması, 2003 yılının Ekim ayında Meclis'te aynen kabul edilmiştir. 17 Kasım 2003 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından da kabul edilen yasanın geleceği şimdilik belli değildir. Araştırmamız hazırlandığı sırada Cumhurbaşkanı'nın, yasanın bazı maddelerinin iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne dava açacak olması, bu belirsizliğin en önemli nedenidir.

2003 yılının Temmuz ayının sadece ikinci haftasında Bodrum'un üç ayrı yerinde üç orman yangınının yaşanmasının ardından 59. Hükümetin Orman Bakanı Osman Pepe, 1982 Anayasası'nın 169. maddesinin 1. fıkrasını hatırlatarak yanan ormanların yerinde yerleşim yerlerinin açılmayacağını hatırlatarak, 'orman vasfını kaybetmiş arazilerin' satışı düşüncesinin, orman yangınlarını arttıracak eleştirilerine cevap vermiştir (Ana Haber, ATV).

Erdoğan Hükümeti'nin ekolojik değerlere uymayan bu ekonomik anlayışı, tıpkı Osmanlı İmparatorluğu zamanında çıkarılan, Anadolu'nun yüzyıllar öncesindeki yoğun orman görüntüsünün yok edilmesinde büyük payı olan 1869 Orman Nizamnamesi'ne benzer bir anlayışın ürünüdür. 1869 Orman Nizamnamesi, dönemin ekonomik ihtiyacını karşılamayı ve orman tüketimini kontrol altına almayı hedeflemiş, fakat on binlerce yıllık orman mirasının yüz yıl içinde tüketilmesine neden olmuştur (Altun, 2003).

7.4.9. “Korunması Gereken Canlılar” İle İlgili Politikaları

Ülkemizin, I. Özal Hükümeti döneminde 09.01.1984 tarihinde 7601 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Avrupa'nın Yaban Yaşamı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi'ne taraf olduğunu belirten Keleş ve Ertan, TBMM gündemindeki Hayvanları Koruma Tasarısı'na da değinerek bu tasarının, TBMM Çevre Komisyonu'nda yıllardır bekletildiğini, 1995'te I. Çiller Hükümeti döneminde alt komisyonda görüşülen tasarının, maddeleri üzerinde uzlaşmaya varılmasına karşın bir türlü yasalaşmadığını da vurgulamışlardır.

Aslında mevzuat yönünden korumaya alınmış olan canlılarla ilgili olarak 3167 Sayılı Kara Avcılığı Yasası'nın 2. Maddesinde av hayvanlarını, her zaman avlanabilen, belirli zamanlarda avlanabilen ve avlanması yasak olan hayvanlar biçiminde üç gruba ayrılmıştır. Bu yasanın 17. Maddesinde Av Komisyonlarına, soyu azalmış ya da tükenmiş faydalı av hayvanlarının çoğalması ya da yeniden türemesi için gerekli önlemleri almak görevi verilmiştir. Yine 1380 Sayılı Su Ürünleri Yasası'nın 19. Maddesi ile su ürünlerinin toplu kıyımına neden olan bomba, dinamit, elektrik gibi avlanma şekillerini yasaklamıştır. 2872 Sayılı Çevre Yasası'nın 9. Maddesi ise, 'hayvan ve bitki türlerinin nesillerinin tehlikeye düşürülmesi, doğal zenginliklerin bütünlüklerinin tahribi yasaktır' diyerek canlı ortamının korunması en genel kapsamlı yasaya bağlanmıştır (Keleş, Ertan, 1992 : 153-155).

1991 yılında, 3800 sayılı kanunla, Orman Bakanlığı'na bağlı Milli Parklar ve Av Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü yeniden kurularak bu konudaki yetki karmaşası giderilmeye ve yaban hayatın varlığı koruma altına alınmaya çalışılmıştır (TÇV, 1995 : 397).

Rio Konferansı'nda imzalanan önemli bir sözleşme ise hayvan ve bitki türlerinin korunmasına ilişkin olan, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'dir. Sözleşme, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde biyolojik kaynakların korunmasını; bu kaynaklara yönelik tehditlerin bertaraf edilmesini; biyolojik ve genetik kaynakların izinsiz kullanımını önleyici yönde önlemler getirilmesini; bu amaçlarla alınacak önlemler için, gelişme yolundaki ülkelere yeni ve ek finansman kaynağı temin edilmesini ve teknoloji transferi sağlanmasını amaçlamıştır. Sözleşme ayrıca, bitki, hayvan ve mikroorganizmalar üzerinde yapılacak araştırmaların ve koruma tedbirlerinin, ekosistemi tehdit etmeyecek şekilde düzenlenmesini öngörmektedir (Hun, 1992 : 232).

Korunması gereken canlılarla ilgili olarak taraf olunan uluslararası sözleşmeler arasında 1984 yılında I. Özal Hükümeti döneminde imzalanan Avrupa Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarını Koruma Sözleşmesi ve yine aynı yıl imzalanan Nesli Tehlikede Olan Hayvan ve Bitki Türlerinin Korunmasına İlişkin CITES Sözleşmesi yer almaktadır (Keleş, Ertan, 1992 : 286-290).

Uluslararası alanda sözleşmelere taraf olunması, iç hukukta yeterli kurallar olmadığı sürece pek işe yaramayacaktır. Belki de bunun farkına varmış olan Erdoğan

başkanlığındaki 59. Hükümet, ‘Hayvanları Koruma Kanunu’ tasarısını Meclis İçişleri Komisyonu’nda kabul ederek (“İstakozlar Unutuldu” , 2003) arkasından da İçişleri Bakanlığı tarafından Valiliklere gönderilen Genelge ile hayvanların Valilikler ve Belediyeler tarafından korunması konusuna dikkat edilmesini istemiştir (Coşkun, 2003).

7.4.10.“Korunması Gereken Alanlar” İle İlgili Politikaları

Ülkemizde 1981 yılı içerisinde Ulusu Hükümeti döneminde, tür olarak korunması gereken canlıları içeren bir adet biyogenetik rezerv bölgesi, korumaya alınmıştır. Kasnak Meşesi ağacı, gelişim ve görünüm bakımından tipik olması ve yalnız ülkemize özgü bir türü temsil etmesi bakımından 1981 yılında, Isparta Eğirdir Kasnak Meşesi Ormanı Biyogenetik Rezerv Alanı olarak, 8.400 hektarlık tipik bir yayılış ve gelişim alanı içinde koruma altına alınmıştır (Çepel, 1992 : 118).

Ruşen Keleş, aynı hükümet döneminde 1982 yılında çıkarılmış bulunan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası’nın temel felsefesinin, turistik açıdan önemli olduğu Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen yerlerde, doğal ve kültürel özelliklerin bozulmaması ve imar planlarına uygun olması şartıyla yapılaşmanın mümkün olabileceğini içerdiğini belirtmiştir (Keleş, 1996 : 468). Bu yasa bize göstermektedir ki, yüzlerce yıllık birikimin eseri olan doğal ve tarihsel güzelliklerin turizme feda edilmesi, Bakanların bir araya gelerek birkaç imza atmaları ve bir karar almaları kadar kolay bir işlemdir.

Aynı hükümet döneminde 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmi Gazete ile ‘Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme’ kabul edildikten sonra (TÇV, 1995 : 285). 09.08.1983 tarihinde kabul edilen ve 11.08.1983 tarihinde yürürlüğe giren 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu ile Türkiye Tabiatını Koruma hususunda Orman Genel Müdürlüğü tarafından verilen uğraşı daha etkin hale getirilmiş ve korumanın kapsamı genişletilmiştir. Bu kanunla amaç, yararlanma derecesi ve korunma şekilleri birbirinden farklı olan milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı, tabiatı koruma bölgelerinin yerlerinin belirlenmesi, genişliklerinin saptanması, özellik ve karakterlerinin bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin esaslar getirilmiştir (Çepel, 1992 : 225).

Çevre Yasası'nda, 3416 sayılı yasayla yapılan bir değişiklikle, ülke ve Dünya ölçüsünde ekonomik ve bilimsel önemi olan ve çevre kirlenmelerine karşı duyarlı olan alanları 'özel çevre koruma bölgesi' olarak ilan etme ve bunlarla ilgili ilkeleri belirleme yetkilerinin Bakanlar Kurulu'na verildiğini belirten Keleş, bu yetkiye dayanarak Bakanlar Kurulu'nun, 1988 yılında II. Özal Hükümeti döneminde Köyceğiz, Fethiye, Göcek ve Gökova yörelerini 'özel çevre koruma bölgesi' olarak ilan ettiğini ve ayrıca bunlarla ilgili ilkelerin uygulanmasını sağlamak üzere 1989 yılında 384 sayılı KHK ile Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı'nın kurulduğunu vurgulamıştır (Keleş, 1996 : 476-477).

Bir alt bölümde de belirttiğimiz gibi, 1991 yılında, Akbulut Hükümeti döneminde çıkarılan 3800 sayılı kanunla, Orman Bakanlığı'na bağlı Milli Parklar ve Av Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü yeniden kurularak bu konudaki yetki karmaşası bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır (TÇV, 1995 : 397).

Adalet ve Kalkınma Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinden oluşan mecliste 30.07.2003 tarihinde kabul edilen bir yasaya göre , Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun bütçesinden harcanmayan kısım, Kültür ve Tabiat Varlıklarını korumak amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'na aktarılacaktır (Haberler, 2003).

Ayrıca Türkiye Korunması gereken alanlar ile ilgili olarak uluslararası alanda atılan bir adım olan Sulak Alanların Korunmasına İlişkin Ramsar Sözleşmesi'ne 1994 yılında taraf olarak (Keleş, Ertan, 1992 : 286-290) Dünya üzerindeki diğer sulak alanların korunmasına ilişkin bir rol üstlenmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlığını yaptığı 59. Hükümetin, ekonomik gelir sağlamak adına çıkarmaya çalıştığı 2B Yasası olarak bilinen 'Orman VASFını Kaybetmiş Arazilerin Satılması' ile ilgili kanun, Milli Parklar ile ilgili önemli bir kararı da içermektedir. Bu kanuna göre, Milli Parklar içerisinde bazı alanlar 29 yıllığına kiralanabilir ve kiralama hakkını alan kişi veya kurum, kiraladığı alanın beş katı kadar alanı ağaçlandırmak zorundadır (Sabah Haberleri, 2003). İlk bakışta kulağa hoş gelen, ormanları arttıracak zannedilen bir uygulama gibi görünüyor. Ama, çoğu zaman yapılan yanlış yine yapılıyor ve yok edilen zenginliğin değeri, onun yerini alamayacak başka zenginliklerle örtülmeye çalışılıyor. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu'nun 2. maddesine göre, Milli Parklar, bilimsel ve estetik bakımdan,

milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçalarıdır. Bu tanıma bakarsak, acaba kiralamp yok edilmesine göz yumulan bu alanların yerine dikilebilecek ağaçlar ne kadar çok olursa olsun, bu alanların yerini tutabilecek mi? Özellikle bu alanların içinde barındırdığı ve alanların korunmasının asıl nedeni olan ender türler ve kültürel değerlerin, yok edilmesi nasıl telafi edilecek?

7.4.11.“Korunması Gereken Yapılar” İle İlgili Politikaları

1983 yılında Ulusu Hükümeti döneminde çıkarılan 2863 sayılı yasa ile, daha önceden Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nda bulunan eski yapıları belirleme yetkisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı olarak çalışan Taşınmaz Kültür ve Doğa Varlıkları Yüksek Kurulu’na bırakılarak, bu yasada, korunması gereken bu varlıkların üzerinde herhangi bir inşai ve fiziki müdahalede bulunmak ve bunları yeniden kullanıma açmak ve kullanımlarını değiştirmek yasaklanmıştır. Bu yasa, korunması gerekli olan taşınır ve taşınmaz kültür ve doğa varlıklarıyla ilgili tanımları yapmak, işlem ve etkinlikleri düzenlemek ve bunlara ilişkin ilke ve uygulama kararlarını alacak örgütü kurmak amacındadır. Yasaya göre ‘*kültür varlığı*’, tarih öncesi ve tarihsel dönemlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili, yer üstünde, yer altında ya da su altındaki taşınır ve taşınmaz mallar; ‘*doğa varlıkları*’, jeolojik dönemlerle, tarih öncesi ve tarihsel dönemlere ait olup, ender bulunmaları ve güzellikleri nedeniyle korunması gerekli yer üstü, yeraltı ya da sualtı değerleri; ‘*sit*’, tarih öncesinden günümüze kadar gelen türlü uygarlıkların ürünü olan, ait bulundukları dönemlerin toplumsal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihsel olayların yer aldığı yerler ile doğal özellikleri bakımından korunması gereken yerler; ‘*koruma alanı*’ ise, söz konusu kültür ve doğa varlıklarının, tarihsel çevre içinde korunmasında önem taşıyan, korunması zorunlu olan alanlardır (Keleş, 1996 : 206-480).

Ayrıca Türkiye, korunması gereken yapılarla ilgili olarak Ulusu Hükümeti döneminde 1983 yılında Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi’ne, 1989 yılında da Yılmaz Hükümeti döneminde Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi’ne taraf olmuştur (Keleş, Ertan, 1992 : 286-290).

Korunması gereken yapılarla ilgili olarak olumlu çalışmalardan birisi de, 57. Hükümet döneminde yapılmıştır. Bu dönemde Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları, aldığı bir kararla, ülkemizdeki 22 Köy Enstitüsü binasından 12'sinin, Cumhuriyetin Kültür Mirası adı altında Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olarak tescil etmiştir (Atalay, 2000).

7.4.12.“Gürültü Kirliliğini Önleme” Politikaları

Çevre Yasası'nın 14. Maddesinin 'kişilerin huzur ve sükununu, beden ve ruh sağlığını bozacak şekilde, yönetmelikle belirlenen standartlar üzerinde gürültü çıkarılması yasaktır. Fabrika, atölye, işyeri, eğlence yeri, hizmet binaları, konutlar ve ulaşım araçlarında gürültünün asgariye indirilmesi için önlemler alınır' kuralına dayanarak, I. Özal Hükümeti döneminde 1986 tarih ve 19308 sayılı Gürültü Kontrol Yönetmeliği çıkarılmıştır (Keleş, Ertan, 1992 : 35). Ayrıca gürültü konusuna 1983 tarihli Karayolları Trafik Kanunu'nun 30. maddesinde 'çevredekileri rahatsız edecek derecede gürültü çıkaran araçların sürücülerinin para cezası ile cezalandırılacağı ve verilen sürede de uygun duruma getirilmeyen araçların trafikten men edileceği' şeklinde yer verilmiştir (TÇV, 1995 : 543).

8. HÜKÜMETLERİN GELECEKTE YAPABİLECEĞİ ÇEVRE ÇALIŞMALARI

Hükümetlerimizin, çevre konusunda gelecekte başarılı ve faydalı çalışmalar yapabilmelerinin ilk koşulu bize göre, çevre konusuna gereken önemi vermeleridir. Bir konuya önem vermek, beraberinde o konuyla ilgilenmeyi ve o konunun üzerine eğilmeyi getirmektedir. Fakat bu önem verme, çoğu zaman olduğu gibi, hükümet programlarında veya kanunlarda kalmamalı, kaleme alınan ve dile getirilen sorun ve öneriler, bir şarkının bir yerinde takılıp kalan kaset gibi, sürekli aynı şeyleri tekrarlamamalıdır.

8.1. Çevre Konusunda Genel Olarak Yapılabilecekler

Hükümetlerin gelecekte (hatta hemen) yapmaları gereken çalışma, çevre konusunda bilinçlenmeyi sağlamaktır. 65 milyon nüfusu olan bir ülkede, 5 milyon kişinin çevreye duyarlı olması yetmez. 65 milyonluk bir ülkede, korunması gereken bir değer en az %90 oranında destek bulmalı ve benimsenmelidir. Bize göre, çevre konularıyla ilgilenenlerle 'Bay Çevre (Bayan Çevre)' ya da 'Çevreci' gibi sıfatlar takarak dalga geçen gençlik yerine, çevreye duyarlı gençler yetiştirmeye özen gösterilmelidir.

Çevre konusunda gelecekte yapılması gereken önemli bir çalışma da, çevre ile ilgili bazı kanunlarda yer alan ve çevreye zararlı bazı hükümlerin ve uygulamaların değiştirilmesini sağlamaktır. Bunu yapmak için de, yani hangi hükmün çevreye zararlı hangi hükmün çevreye yararlı olduğunu saptamak için, kişisel ve sınıfsal çıkarlardan uzak bir biçimde, özellikle çevre alanında söz sahibi bilim adamlarından oluşturulmuş bağımsız bir kurul oluşturulmalı ve bu kurulun belirlediği ilkeler doğrultusunda, çevre ile ilgili kanunlarımız yeniden şekillenmelidir.

Hükümetlerimizin gelecekte yapması gereken belki de en gerekli ve radikal olan bir diğer çevre çalışması ise, çevre konusunu, Devletin gerçekleştirmesi gereken ana görevlerinin içerisinde sokmaktır. Nasıl ki, eğitim, sağlık ve adalet konuları Devletin ana görevleri içerisinde yer almaktadır, çevre de Devletin gözetmek ve

yürütmekle sorumlu olduğu konular içerisine sokulmalıdır. Bunu yaparken Devlet asla kendi başına çalışmamalı, yukarıda da belirttiğimiz gibi, belirlenen ilkeleri uygulamada ve çevreyi korumada Devlet en önemli güç olarak kalmalıdır. İktisadi anlamda kârâ dayanmayan ve çevrenin çıkarını ön planda tutan politikalar, birçok çevre sorununun giderilmesinde başrolü oynayacaktır. 59. Hükümetin hayata geçirmeye çalıştığı Kamu Yönetimi Reformunda öngörüldüğü gibi Devlet ‘Çevre’ ile ilgili görev ve yetkilerini yerel yönetimlere devretmek yerine, bunları kendi ana çatısı altında toplayıp, uygulamalarda yerel yönetimlere takdir yetkisi vermeli ve bu yetkiyi de denetleyebilmelidir. Kamu Yönetimi Reformu’nun çevresel açıdan getirdiği en büyük sakınca, yerel yönetimlere devredilen yetkiler sayesinde, çevre öğelerinin, bazı kişi ve kuruluşların çıkarı lehine zarar görebilmesi ihtimalinin artmış olmasıdır. Çevresel değerlerin özel kullanıma açılmasını sağlayacak bu uygulama, azalan çevresel güzelliklerimizi daha da azaltacaktır. Ayrıca Sandal’ın da belirttiği gibi (2004 : 14), belediyelerimiz zaten yeterli mali kaynağa sahip değildir. Belediyelerin birçoğu borç batağındadır ve çalışanlarına maaş bile verememektedir. Ve bu kaynak eksikliğini gidermek için de merkezi yönetim kaynaklarına başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Böyle yoğun bir mali sıkıntı içinde olan belediyelerin, amaçlanan şekilde görev ve sorumluluklarını arttırmak, birçok hizmetin görülememesine de sebep olabilecektir.

Çevre konusunda gelecekte yapılabilecek çalışmalardan birisi, İbrahim Kaboğlu’nun da belirttiği gibi (1992 : 99), 1982 Anayasası’nın 33. Maddesiyle, vakıflara, sendikalara, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına getirilen siyaset yapma, yani bir anlamda ortak harekette bulunma yasağının kaldırılarak, bu çeşit örgütlere ve örgütlenmelere daha geniş hareket alanlarının açılmasını sağlamaktır.

Çevre konularına yaklaşımı, derin ve sığ olmak üzere iki çeşit olarak belirten Demirel ve Torunoğlu (1999 : 105-115), sığ ekolojik anlayışın, dünya üzerinde siyasal ve ekonomik ağırlığa sahip Batı uygarlığının bir sonucu olduğunu ve yaşanan ekolojik krizin bir nedeni olduğunu; derin ekoloji akımının kurucusu İsveçli düşünür Arne Naess’in, sığ ekolojik yaklaşımda, çevre kirliliği ve doğal kaynak kullanımı ancak zengin Batı ülkelerinin vatandaşları için bir tehlike oluşturduğunda bir sorun olarak gündeme geldiğini, oysa derin ekoloji akımı, bu sorunlar karşısında

küresel ve çevreci bir yaklaşıma sahip olup bu yaklaşımın, insanın doğa ve doğayı oluşturan diğer türlerle uyum içinde yaşamasını ve bu doğrultuda toplumsal ve siyasi olarak nasıl yapılanması gerektiği düşüncesini vurgulamaktadırlar. Bu açıklamalar ışığında Demirer ve Torunoğlu, gelecekte T.C. Hükümetlerinin, ılımlı diyebileceğimiz ekolojik yaklaşımları benimsemesi gerektiğini, genel bir bakışla radikal ekolojik yaklaşımların, ılımlı yaklaşımlardan, sistemi sorgulama temelinde ayrıldığını; ılımlı yaklaşımların, var olan ekolojik krizin, ‘insani etkinliklerin (endüstriyel, kentsel, askeri, vb.), çevreye ilişkin yasaların, hükümet politikalarının ve olabilecek diğer çalışmaların, yeniden düzenlenerek, mevcut sistemde çözülmesi gerektiğini’ savunan akımlar olduğunu, radikal akımların ise, ‘ancak dünya üzerinde var olan ekonomik, toplumsal ve siyasal yapının, kısmen ya da tamamen değiştirilmesiyle ekolojik krizin aşılabileceğini’ savunan söylem ve eylemleriyle belirginleştiğini savunmaktadırlar. Yine Demirer ve Torunoğlu’na göre, şehirlerarası yolcu ve mal taşımada demiryolu altyapısı geliştirilip, yaygın kullanıma sunulurken, kentsel hava kirliliğinde en büyük paya sahip olan motorlu taşıt araçlarından kaynaklanan karbondioksit, kükürtdioksit ve azotoksit gibi emisyonlar %5 seviyesine indirilerek, sera etkisi, ozon tabakasının tahribi ve asit yağmurları gibi çok daha geniş ölçekli sorunların çözümü yönünde önemli bir adım atılmış olur.

Demirer ve Duran ise (1999 : 142), hükümetlerin gelecekte yapabilecekleri çevre çalışmalarına gönderme yaparak, sistemin eşit paylaşım üzerine kurulması halinde eğitim, sosyal sigorta ve temel sağlık hizmetlerinin bütün kesimlere eşit olarak sağlandığı zaman, ‘çok çocukluluk’ olgusunun sosyal güvence işlevini yitireceğini, çocukların ekonomik katkılarına gerek duyulmayıp az çocukluluk ya da doğum kontrolünün, hem bu gerçeklerle hem de eğitim sayesinde yaygınlaşacağını ve ekonomik anlamda rahatlayan yoksul halkların, salt yaşamlarını sürdürmek uğruna çevreye zarar vermeyeceklerini savunmaktadırlar .

Çevre konusunda gelecekte yapılabilecekleri ekonomik olarak değerlendiren Cevat Geray’a göre (1997 : 326-340), ekonomik açıdan bakıldığında, ekonominin işleyişi, ‘ne pahasına olursa olsun kalkınma’ anlayışı yerine, öz kaynaklara dayalı, kendini sürdürebilen kalkınma yaklaşımının önemi, gösterişçi tüketimden kaçınılması, gerçek gereksinimlere yönelik tüketim alışkanlıklarının geliştirilmesi, doğal ve tarihsel çevreye bir meta gibi bakmanın yanlışlığı, çevre için eğitimin

kapsamı içinde yer almalı ve çevre için eğitim, yaşam boyu eğitim sürecinin bir parçası olarak ele alınmalıdır. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde sanayileşmeden vazgeçmeksizin kalkınmanın ön koşulunun, sanayi kuruluşlarının çevreye zararlılıklarının giderilmesi ve sifıra indirilmesini sağlamak olduğunu belirten Geray, bu amaçla çevresel etki değerlendirmelerinin yapılması gerektiğini; kirlenmeyi önleyici arındırma önlemlerinin alınması gerektiğini; bu konuda yerel yönetimlerin öncülüğünde, halkın katılımıyla etkin denetim düzeneklerinin kurulması ve kirliliğin faturası topluma değil kirlitene ödettilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Toplumda çevreyle ilgili bilinçlenmeyi köstekleyen davranışları değiştirebilmek için, bireyin bugünkü davranışlarını belirleyen koşullarını değiştirmenin zorunluluğuna da değinen Geray, bunun da toplumun doğal olguya karşı etik tutumunu köklü biçimde değiştirmekle, çağdaş bilim ve teknolojiyi kullanmakla, egemen olan ekonomik ve düzenleyici kurumları, uzun dönemde, çevresel yıkıma daha duyarlı biçimde yeniden yapılandırmakla mümkün olabileceğini belirtmektedir.

Ülkemizde eğitim programlarına çevre konulu derslerin konulması, günümüzde bir zorunluluk haline geldiğini, ama bunun için eğitim ve öğretim yaptracak öğretmenlerin bu konuda yetiştirilmesini sağlayacak ulusal ve uluslararası öğretim ve eğitim programları hazırlanması gerektiğini belirten Çepel ise (1992 : 153), ülkemizde bu konuda büyük eksiklik ve boşluklar bulunduğunu; çevre konusunda binlerce çocuğun katıldığı yaz kurslarının düzenlendiğini, fakat buralarda sorumlu olan öğretici kadronun, özel bir eğitim görmediği gibi, çocuklar için hazırlanmış öğretim materyalinin de yetersiz olduğunu; bu çok önemli konuda öğretim araç ve gereçlerinin sağlanması ve öğretmenlerin yetiştirilmesi için hiçbir maddi özveriden kaçınılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Enerji politikaları konusunda saptamada bulunan Ediz Hun (1997 : 53), bugün için alternatif enerji sistemleri içerisinde önde geleninin, ‘su gücü’ olduğunu, hidroelektrik santraller her ne kadar termik santrale göre daha fazla yatırım gerektiriyorsa da, çevre kirlitici unsurlar taşımamaları bakımından, jeomorfolojik yapısı elverişli ve su potansiyeli yüksek bölgelerde başarıyla kullanıldığını; uzun vadede yüz yıllık bir sürenin sonunda tortulaşma dolayısıyla işlevi azalsa da, birkaç insan kuşağını içeren bir zaman için bu sistemin yüksek verimli enerji potansiyeli

oluşturduğunu ve ayrıca ülkemizin Karadeniz’e açık geniş kıyı şeridinde, yıldız ve poyraz rüzgarlarıyla, bu rüzgar çarklarının yerel olarak elektrik üretmesi pekala mümkün olabileceğini savunmaktadır. Ayrıca ülkemizin bulunduğu iklim kuşağı ve coğrafi konum itibarıyla, en doğal ve temiz enerjilerden olan güneş enerjisini kullanma açısından en elverişli ülkelerden birisi durumundadır. Bu konuda açılama yapan Doç. Dr. Çetin Göksu, ülkemizde güneş enerjisi ve türevleri açısından önemli iç kaynakların varlığının bilindiğini; bu konunun defalarca gündeme getirilmiş olmasına rağmen Enerji Bakanlığı yetkililerinin gerekli çalışmaların yapılmasını engellediğini; Türkiye’nin güneş enerjisi potansiyelinin Avrupa ortalamasından iki kat fazla olduğunu ve bu şekilde kazanılacak enerji ile ilk on yılda ülke ihtiyacının 100 milyon Kws enerjisinin karşılanacağını belirtmektedir (Göksu , 2000).

8.2. Çevre Sorunlarına Göre Gelecekte Yapılabilecekler

Bu açıklamalardan sonra, T.C. Hükümetlerinin gelecekte yapabileceği çevre çalışmalarını, sorunlara göre şu şekilde belirtebiliriz:

8.2.1. Hava Kirliliğini Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Hava kirliliğini önleme konusunda yapılması gerekenleri şöyle belirtebiliriz:

(1) Hava kirliliğine katkısı(!) çok fazla olan sanayi ve ısınma amaçlı büyük fabrika bacalarından, kamu binalarından ve çok katlı konutlardan havaya yayılan zehirli gazların ve atıkların olumsuz etkisini önlemek amacıyla, havayı aşırı kirleten bacalara filtre takılması zorunlu hale getirilmeli ve bu konuda caydırıcı yaptırımlar uygulanmalıdır.

(2) Hava kirliliğinde önemli bir paya sahip olan kara taşıtlarından, çevreyi aşırı kirleten eski araçların, kullanımdan, zorla veya özendirilerek çekilmesi sağlanmalı; taşımacılıkta, bireysel taşımacılık yerine toplu taşımacılığı öne çıkaran ulaşım düzenlemelerine gidilmelidir.

(3) Şehirlerdeki hava kalitesinin yüksek düzeyde olması için, şehirlerin iç kesimlerinde, mümkün olan en üst seviyede yeşil alan yaratılması sağlanmalıdır.

(4) Ülkemizin coğrafi konumu ve yeryüzü şekilleri nedeniyle kullanımlarının çok uygun bir durumda olduğu güneş ve rüzgar enerjilerini kullanacak sistemler geliştirilmeli, zehirli gaz ve atık bırakmayan doğal enerji yolları desteklenmelidir.

8.2.2. Su Kirliliğini Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Su kirliliğini önleme konusunda yapılması gerekenleri şöyle belirtebiliriz:

(1) Bazı küçük ve büyük işletmelerin, hareketli ve durgun sulara atık karıştırmasını önleyici tedbirler alınmalı, bunun için, özellikle yeni kurulan işletmelerin, uzaklık bakımından, su kaynaklarına, olması gereken en uygun mesafede kurulması sağlanmalıdır.

(2) Yerleşim yerlerinin altyapı sorunlarından kaynaklanan bazı su kirlenmelerinin önüne geçebilmek için yerel yönetimlerin denetimleri arttırılmalı, bu birimler mali kaynak açısından desteklenmelidir.

(3) Suyun israf edilmesini önleyici teknik yöntemlerden en üst düzeyde faydalanılmalıdır.

(4) Doğa harikası olan Boğazlarımızın sularının korunması için gerekli önlemler alınmalı, 2003 yılı içerisinde ilki kurulan radarlı koruma sistemlerinin Boğazlardaki sayısı arttırılmalı, katı veya sıvı, yakıt veya atık taşıyan hiçbir geminin, kılavuz gemi olmadan, Boğazlardan geçişine izin verilmemelidir.

8.2.3. Toprak Kirliliğini Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Toprak kirliliğini önleme konusunda yapılması gerekenleri şöyle belirtebiliriz:

(1) Toprakların verimli kısımlarının, konut, sanayi, turizm, eğitim vb. nedenlerle yok olup gitmesi önlenmeli, verimli topraklar üzerinde daha önceden kurulmuş olan bu vb. tesislerin, ülke ekonomisinden göturdükleri menfaat kadar miktarın, kendilerinden tahsili yolunda yaptırımlar uygulanarak, ileride olabilecek bu tip uygulamaların da önüne geçilmesi sağlanmalıdır.

(2) Toprakların katı, sıvı ve gaz atıklarla kirlenmesini önleyici tedbirler alınmalıdır.

(3) Bir lke ekonomisinin omurgasını tarım sektörünün oluşturduğu göz önüne alınarak, verimli tarım topraklarının gücünden, zamanında ve gerektiği kadar faydalanılabilmesi sağlanmalıdır.

8.2.4. Erozyonu nleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Erozyonu nleme konusunda yapılması gereken, toprağın en büyük düşmanının erozyon olduğu, erozyonun en büyük destekisinin de ağasızlık olduğu konusunda toplumun her kesimi bilinçlendirilmeli, erozyonu önlemede en büyük yardımcının ağaçlandırma olduğu, uygulamalarla da gösterilmelidir.

8.2.5. Sağlıksız Nüfus Artışını nleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Sağlıksız nüfus artışını nleme konusunda yapılması gerekenleri şöyle belirtebiliriz:

(1) Bazı geri kalmış bölgelerdeki fazla çocuğun g olduğu anlayışının yanlış olduğu ve fazla ocuk yapmanın gten çok sıkıntı getirdiği, ilerde, ailesine ve toplumuna faydalı olamayacak her çocuğun, aslında bir insanlık suunun ürünü olarak ortaya çıktığı konusunda, insanlar ve özellikle kadınlar bilinçlendirilmelidir.

(2) Demokratik değilmiş gibi görünse de, belli bir sayıdan fazla ocuk sahibi olan ailelerin, sınırı aştıkları her ocuk için bir yaptırıma tabi tutulmaları konusunda yasal düzenlemelere gidilmesi için çalışmalar ciddi şekilde dşnlmelidir.

(3) zellikle geri kalmış alanlarda yaygın olarak kabul gören ‘ne kadar kalabalık nüfus, o kadar g’ anlayışını değiştirici politikalar izlenmeli, halkın başka gler yerine Devletine güvenmesi sağlanmalıdır.

8.2.6.Sağlıksız Kentleşmeyi nleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Sağlıksız kentleşmeyi nleme konusunda yapılması gerekenleri şöyle belirtebiliriz:

(1) Sağlıksız kentleşmenin en temel nedeni olan işsizlik konusunun önüne geçebilmek için Devlet, ekonomik alanda önemli görevler üstlenmeli, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki sosyal ve ekonomik geri kalmışlığın giderilmesi için, buralarda eğitime ve ekonomiye daha çok önem verilmelidir.

(2) Özellikle bazı kentlerin (ki bu kentlerin sayısı iki elin parmak sayısını geçmez) çekim merkezi olması yerine, her bölgede en az üç veya dört kentin ekonomik ve sosyal açılardan çekici olması sağlanmalıdır.

(3) Bazı kentlerdeki, kentin doğal ve tarihsel dokusunu bozan aşırı (fazla) nüfusun, deyim yerindeyse, 'geldikleri yerlere dönmeleri' için gerekli destekleme ve teşvikler sağlanmalıdır.

(4) Birçok kentin önemli bir sorunu olan gecekondulaşmanın önünü kesebilmek için, gecekondu sahiplerine verilen siyasi tavizleri önleyici yasal düzenlemeler yapılmalı; ülkedeki konut açığının kapanması için ülke genelinde bir konut politikası uygulanmalıdır.

8.2.7. Ulaşım Sorunlarını Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Ulaşım sorunlarını önleme konusunda yapılması gerekenleri şöyle belirtebiliriz:

(1) Ulaşım pastasının önemli bir çoğunluğunu alan karayolu ulaşımında, kazaları önleyici tedbirler alınmalıdır.

(2) Üç tarafı denizlere çevri olan ülkemizde deniz taşımacılığını arttırıcı teşvikler ve destekler sağlanmalı, karayolu yatırımları için ayrılan kaynaktan çok daha az kaynak ayrılarak, deniz ve demiryolu taşımacılıkları geliştirilmelidir.

(3) Ulaşımında, özellikle 59. hükümet döneminde adımı atılan havayolu ulaşımında fiyat indirimine gidilmesi uygulamasından vazgeçilmeli, bir uçaktan çıkan zehirli gazın, yüzlerce otomobilden çıkan gazdan daha fazla olduğu unutulmamalı ve ulaşımında zaman kazanmak için, hızlı tren gibi ulaşım sistemlerinin gelişmesi sağlanmalıdır.

(4) Ulaşım için yapılan masrafların kaymağını başka ülkelerin yediği düzenlemelerden vazgeçilmeli, milli düşüncelerle milli bir ulaşım politikası izlenmelidir.

8.2.8. Orman ve Meraların Tahribi Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Orman ve meraların tahribini önleme konusunda yapılması gerekenleri şöyle belirtebiliriz:

(1) Orman alanlarının daralmasında önemli etkisi bulunan kanun ve uygulamaların değiştirilmesi sağlanmalı, Anayasa’da yer alan, orman suçlarının af kapsamına alınamayacağı ibaresiyle çelişen uygulamalardan vazgeçilmelidir.

(2) Hayvancılıkta önemli bir rolü olan meraların, özellikle düzensiz otlatma, tarıma ve yerleşime açma gibi nedenlerle tahrip edilmesini önleyici yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

(3) Sağlam ve verimli orman alanlarının, ısınma ihtiyacını gidermeye yönelik olarak kullanılmasını önlemek amacıyla enerji ormanları oluşturulmalı, bu ormanların miktarı, ormanları koruyacak düzeye getirilmelidir.

8.2.9. Korunması Gereken Canlıların Korunması Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Korunması gereken canlıların korunması konusunda yapılması gerekenleri şöyle belirtebiliriz:

(1) Koruması ve korunması gereken ilk canlı olan insanın, daha sağlıklı ve eğitilmiş bir ortamda yaşaması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

(2) Bulunduğu coğrafi konumun etkisiyle birçok özgün bitki ve hayvan türüne sahip olan ülkemizde, özellikle soyu tehlikede olan canlı türleri derhal korumaya alınarak sayılarının doğal düzeye gelmesi sağlanmalıdır.

(3) Soy tehlikede olsun veya olmasın, canlıların hepsine aynı saygı ve sevgiyi gösterme konusunda gerekli yasal düzenlemeler yaşama geçirilmeli, şu an için soyu tükenme tehlikesinde olmayan bazı canlıların, bazı uygulamalarla soylarının geleceğinin tehlikeye girmesi önlenmelidir.

8.2.10. Korunması Gereken Alanların Korunması Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Korunması gereken alanların korunması konusunda yapılması gerekenleri şöyle belirtebiliriz:

(1) Özellikle turistik ve ekonomik açılardan da önemli ve etkileyici özellikleri bulunan bazı alanların, yatırım, konut, eğitim vb. nedenlerle yok edilmesinin önüne geçilmesini sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

(2) Korunması gereken alanlarımızın ve yapılarımızın, sadece korumaya alınmasıyla yetinilmeyip, bu değerlerin ülke ve dünya kamuoyuna tanıtılarak kültür turizmimizin gelişmesi sağlanmalı; Türkiye'nin tarihsel ve doğal önemi ortaya çıkarılmalıdır.

8.2.11. Korunması Gereken Yapıların Korunması Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Korunması gereken yapıların korunması konusunda yapılması gereken, özellikle tarihsel önemi ve anlamı bulunan, bulundukları yerin yaşayışını etkileyen önemli yapıların, ekonomiye kaynak sağlamak amacıyla özelleştirilerek Devlet himayesinden çıkarılması önlenmeli, hatta özel teşebbüsler elinde bulunan korunması gereken yapılar Devletleştirilerek, bu yerlerin kamusal kültür alanları olarak korunması sağlanmalıdır.

8.2.12. Gürültü Kirliliğini Önleme Konusunda Gelecekte Yapılabilecekler

Gürültü kirliliğini önleme konusunda yapılması gerekenleri şöyle belirtebiliriz:

(1) Özellikle kent yaşamında yoğun olarak hissedilen düzensiz ve rahatsız edici seslerin kaynakları durumundaki bazı işyeri ve eğlence yerlerinin, yerleşim bölgelerinden, buraları rahatsız etmeyecek kadar uzak alanlara taşınması sağlanmalıdır.

(2) Gürültü kirliliğinde önemli payı olan Şehir içi karayolu ulaşımında araçların çıkardığı gürültüler, gerekli yasal düzenlemelerle önlenmeli; Şehir içindeki her türlü gürültüyü azaltma etkisi olan yeşil alanların, Şehir ilerinde arttırılması sağlanmalıdır.

DÖRDÜNCÜ KESİM : GENEL DEĞERLENDİRME

Dünya, bir seraya dönüştürülemeyecek kadar karmaşık bir bahçedir. Dünyanın ve doğanın değerini arttıran da bu eşsiz karmaşık ilişkiler yumağıdır. Bu bahçe içerisinde bütün varlıkların özel bir rolü vardır. Biz de bu bahçeye, yani çevreye, evimizin dışı olarak değil, dünyanın içi olarak bakarsak, sorunun önemli bir kısmını çözmüş oluruz.

9. BULGULAR , ÖNERİLER , SONUÇ

Bu çalışmamızda yaptığımız araştırmalar sonucunda, Türkiye’deki çevre sorunlarına ve hükümetlerin bu sorunlara yaklaşımlarına yönelik olarak on adet bulgu ve bu bulgulara karşılık gelen on adet öneri elde etmiş bulunuyoruz.

9.1. Bulgular

Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular şunlardır:

Bulgu 1 : Ülkemizde çevre sorunlarını doğuran temel eksiklik “eğitim”dir. Her konuda olduğu gibi çevre konusunda da insanoğlu, değerini bilmediği, insanlık ve yaşam için önemini kavrayamadığı bir şeyi korumaz, daha doğrusu koruma ihtiyacı duymaz. Çünkü onun korunması gerektiğini bilmiyordur. Çevrenin gördüğü zararların kendine yansımaları ise başka faktörlere bağlayacaktır.

Bulgu 2 : Çevre konularında yıllardan beri hemen hepsi birbirine benzeyen söylemlerin yapılması ve benzer politikaların uygulanmaya çalışılması, ülke yönetiminde senelerden beri aynı kişilerin rol almasından kaynaklanmaktadır.

Bulgu 3 : Türkiye’de çevre katliamının kaynaklarından birisi de, eğitimsiz insanların çevrenin önemini bilememeleri yanında, eğitilmiş(!) insanların da “yakın çevresi” için göz yumdukları çıkarıcı politikalarıdır.

Bulgu 4 : Toplum olarak, sorumluluk alıp yerine getirme alışkanlığımız yaygın olmadığından mıdır, yoksa yerine getiremediğimiz işlerde başarısızlığa kılıf aramayı huy edindiğimizden midir, birçok konuda olduğu gibi, çevre konusunda da,

kendi yanlışımızı kendimiz düzeltmeye gayret etmeden, sorunu uluslararası alana taşıyoruz. Bu da, fikirleriyle eylemleri çelişen başarısız politikaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Söylüyoruz ama kendimiz yapmıyoruz, dışarıdan yapılmasını veya bize yaptırılmasını bekliyoruz.

Bulgu 5 : Ülkemizde, çevre konusunda yapılmaya çalışılan iyileştirmeler, iyileştirilecek alanla ilgili işletme sahibi olanların karlarını ve çikarlarını zedelediğı için engellenmektedir.

Bulgu 6 : Ülkemizde, kağıt tüketiminin ve israfının en fazla olduğı çalışma alanları, maalesef devlete ait olan kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Ana maddesi ağaç olan kağıdın kullanımı ve israfı ne kadar az olursa, kullanılan evrakların boyutu iş görebilecek şekilde ne kadar küçültülürse, ülke ormanlarından da birçok ağacın hayatı o kadar bağışlanır.

Bulgu 7 : Ülkemizde çevre ile ilgili mevzuat asla yetersiz değildir. Bazı önemli yanlışlıklar içerse de, bunlar düzeltilmesi mümkün olmayan türden değildir. Asıl sorun, yapılan kanunların uygulanmamasıdır.

Bulgu 8 : Ülkemizde (hatta Dünyada) yapılan en büyük çevresel hatalardan birisi, çevresel değerlerin, üretim tüketim arasındaki ilişkideki tüketim lehine olan dengesizliğe, yani “tüketim kültürü”ne; teknolojik yönden gelişmenin de çevre sağlığına tercih edilmesidir.

Bulgu 9 : Gerek hükümet programlarında, gerek hükümetlerin çalışmalarında gördüğümüz kadarıyla, ülkemizdeki çevre sorunlarının çözümlenememesi, sorunların bilinmemesinden değil, sorunların çözüme kavuşturulması isteğinin yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır.

Bulgu 10 : Genel olarak baktığımızda, hükümetlerin çok az bir miktarı, kendi hizmet ve görev süresini tamamlayabilmiştir. Hatta birkaç aylık hükümetlerin bile sayısı oldukça fazladır. Bu da, sadece çevre ile ilgili politikalarda değil, tüm politikalarda sağlıklı ve istikrarlı bir yol izlenememesinde temel etkindir.

9.2. Öneriler

Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgulara karşılık gelen önerilerimiz ise şunlardır:

Öneri 1 : Bize göre ‘eğitime ne kadar bulaşırsan, o kârdır.’ Bu anlamda ülkemizde insanları çevresel eğitime daha kolay bulaştırabilecek, ülkedeki eğitim kurumlarının programlarına çevre duyarlılığı ve korunmasıyla ilgili dersleri ekleyebilecek bir ‘Çevre Eğitim Kurumu’ veya benzeri bir kurum, devlet teşkilatı içindeki yerini almalıdır.

Öneri 2 : Aynı söylemlerden ve aynı uygulama(ma)lardan kurtulabilmek için, siyaset sahnesine genç, dinamik ve çağın gereklerine ayak uydurabilecek yeni oyuncuların girebilmesini sağlamak için gerekli düzenlemeler yapılmalı, ülke yönetiminde aynı kişi ve söylemlerin tekrar tekrar göreve gelmelerini önleyici tedbirler alınmalıdır. Böylece her konuda olduğu gibi çevre konusunda da, konulara değişik yönlerden yaklaşabilen ve çeşitli çözüm yolları üretebilen zihinlerden faydalanılmalıdır.

Öneri 3 : Ülkemizde görülen birçok aksaklığın temelinde bulunmaktadır, çıkarıcı politikalar. Bir kişiye, yüz kişiye veya bin kişiye çıkar sağlamayı hedefleyen ve sağlayan uygulamaların sona erdirilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı, bunun yanında yasal düzenlemeleri uygulayacak görevlilerin de, yaşam ve görev güvenlikleri sağlanmalıdır.

Öneri 4 : Yapılması gerektiğinin farkına varılıp da yapılmayan uygulamalar, çevresel sorunların can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Biliyorsun ama yapmıyorsun. İlla ki birileri dışarıdan dayatacak, ikiyüzlü bir biçimde sana yapacakların hakkında bir liste sunup canı sıkıldıkça seni denetlemeye gelecek. Sen de bunları cesaretlendirecek, yeniden davet edeceksin. Ve sonra oturup düşüneceksin: Sorunların üstesinden bu yolla gelebilmek mümkün mü?

Ülke olarak, kendi işimizi kendimiz görmeye alışmalıyız. Özellikle Devletin üst kademesindeki şahıslar, yapılması gereken çalışmaları yapmak için, birilerinin ülkeyi ziyaret etmesini beklememeliler. Yani, çevre konusunda bir yanlışın veya bir sorunun düzeltilmesi için Avrupa Birliği’ne girmek şart mıdır (Sanki AB ülkeleri çevre açısından güllük gülistanlık yerlermiş gibi)? Düne kadar Avrupa Birliği diye

bir şey yoktu, ama bunun yanında çevre sorunları da bu kadar yoktu. Ayrıca Sevim Budak'ın da belirttiği gibi (2000 : 16), Avrupa Birliği, hızlı gelişme ve dünya ekonomisinde Pazar edinme savaşımında, çevre değerleri olan havayı, suyu, toprağı, yeşil örtüyü ve toprakları üzerinde yaşayan canlı varlıkların yaşamını tehlikeye atmıştır. Bu ve benzeri gerçekler göz önüne alınmalı ve çevre konularında da, başka teknoloji ve görüşlerden faydalanmalı, fakat uygulamayı kendimiz yapmalıyız.

Öneri 5 : Üçüncü önerimizle örtüşen bu önerimiz, iktisadi olarak karlarını en üst seviyede tutmak isteyen işletmecilerin, çevre konusunda üzerlerine düşen görevleri yerine getirmedikleri konusundadır. Çevreye yapılan masrafların asla bir lüks veya israf olarak algılanmaması için, işletme sahipleri bilinçlendirilmeli, yapacakları masrafların toplumun yararına olacağı ve böylece kendi karlarının da artacağı konusunda ikna edilmelidirler. Unutmamak gerekir ki, ekonomik olarak sağlanacak güç bir gün yitirilebilir; arkada bırakılan en güzel eser, sağlıklı bir çevredir.

Öneri 6 : Devlet kurumlarındaki malzeme ve özellikle de kağıt israfını önlemek için, kamu personeli bu konuda bilinçlendirilmeli, kağıdın, kullanılıp atılan bir nesneden çok daha fazlasını ifade ettiği aşılmalıdır. Belki bazı kamu kurumlarında işe yaramaz hale gelen kağıtlar toplu olarak bir yerde biriktirilip SEKA'ya gönderilmektedir. Ama tek tek atılan kağıtların da çöpe gitmesi önlenmeli, ayrıca, her kamu kurumuna atık kağıtları toplamak üzere yerler açılmalı veya gerekli malzeme sağlanmalıdır. Toplanan bu kağıtların da en az ayda bir sefer SEKA'ya gönderilmesi sağlanmalıdır.

Kağıt israfının bir başka yönü de, Devlet kurumlarında kullanılan bazı evrakların gereksiz olması, bazı evrakların da gerekli olmasına karşın gereksiz derecede büyük olmasıdır. Devlet yapısındaki bürokrasinin eseri gereksiz kağıtların üretimi durdurulmalı, ihtiyaçtan fazla şekilde büyük olan kağıtların da boyutlarının küçülmesi sağlanmalıdır. Böylece, birçok ağaç kağıt olmaktan kurtulup, bize oksijen sağlamaya devam edecektir.

Öneri 7 : Çevre mevzuatını uygulama konusunda kararlı adımlar atılmalı, uygulamaya engel olan bürokratik işlemler kaldırılmalı, mevzuatın toplum çıkarlarına hizmet edecek biçimde uygulanması sağlanmalıdır. Bu konuda en büyük görev ise, maalesef siyasetçilere düşmektedir. Maalesef diyoruz çünkü ülkemizdeki

siyasi yapı, belli bir istikrar sağlayamamış durumdadır. Bu istikrarsızlık, işlerin ve işlemlerin yarım kalmasına neden olmaktadır. Gelen her hükümetin, giden hükümetin çalışmalarının tam tersini yapması yüzünden aksayan mevzuat uygulamaları, sağlam bir yapıya kavuşturularak, bu konuda yönetsel ve kamusal denetim sağlanmalıdır.

Öneri 8 : Çevresel değerlerin tüketim kültürüne feda edilmesini önlemek için yapılması gereken ilk ve en önemli çalışma, ekonomik ve sosyal hayatta tüketimi özendirici uygulama ve reklamlara mümkün olduğunca az yer vermektir. Ayrıca, üretmeden tüketmenin, belli bir zaman sonra, kıt olan bazı doğal ve ekonomik kaynakların da tükenmesine neden olacağını ve bu tükenmenin, teknolojik ilerlemelerle bile karşılanamayacağı gerçeğinin topluma aşılması gerekmektedir.

Teknolojik ilerlemenin altında yatan temel amacın, insan hayatını kolaylaştırmak olduğu düşünülürse, çevresel etik ve saygıdan uzak teknolojik gelişmenin, belli bir zaman sonra çevreye ve dolayısıyla da insana zarar vereceği gerçeğinin, bütün teknolojik faaliyetlerde ana felsefe olması sağlanmalıdır.

Öneri 9 : Çevresel sorunları çözüme kavuşturabilmek için gerekli kararlılığa sahip yöneticilerin belirlenmesinde temel görev ‘halka’ düşmektedir. Çevresel sorunları çözebilme kararlılığına sahip yöneticileri belirleme aşamasında, çevresel açıdan yoğun bir kamuoyunun oluşturulması sağlanmalı, halkın, yönetime gelecek kişilerin çevre konusunda da neler yapmayı hedeflediğini ve bunları nasıl yapacağını belirtip belirtmediğini göz önüne alması sağlanmalıdır. Ne kadar iyi niyetli ve kararlı olursa olsun, yöneticilerin üzerindeki milyonlarca göz, yapılanları her an için denetlemeli ve bunlara karşılık hesap sormalıdır.

Öneri 10 : Toplumsal bilimler, genel olarak bakıldığında değişmez bazı doğrulara sahiptir. Bu doğrular içerisinde bazıları vardır ki, bunların bilinmesi ve uygulanması insanlık için çok önemlidir. Örneğin, çevrenin korunması, tüm insanlığın geleceğini ilgilendirmektedir.

Ülkemizin siyasi hassaslığı ve ‘kırılganlığı’ nedeniyle, siyasal olarak, özellikle de hükümetlerin görev süreleri açısından, istikrarsız bir yapıya sahip bulunmaktayız. Bu istikrarsızlığın kaldırılması için, ülkedeki bütün siyasi parti ve sivil toplum kuruluşları bir araya gelerek, ülke geleceğine yönelik ana doğrular,

hedefler ve politikalar belirlemelidir. Hayata siyasal ve ekonomik bakışları farklı olsa bile, bütün farklı düşünceler, ülkenin ortak çıkarlarının aynı olduğu göz önüne alınarak, ortak bir noktada buluşmalıdır. Bu ortak noktaya varmak için, yönetime hangi siyasi düşünce gelirse gelsin, uygulanacak yöntem farklı olsa bile, varılacak hedefin sabit kalması sağlanmalıdır.

9.3. Sonuç

Doğal çevre, normal koşullar altında kendini yenileyebilen, aksayan yerlerini kendi kendine onarabilen bir yapıya sahiptir. Ama koşullara müdahale edilmesi, belli bir zaman sonra doğal çevrenin, sadece normal koşullara ve sisteme müdahale edenlerden değil, bütün canlı ve cansız varlıklardan intikam alması sonucunu doğuracaktır. Ve zaman içinde ölen çevre, beraberinde başkalarını da öldürecektir.

Çevre, yaşamın en önemli ögesi değil, kendisidir. Çevre faktörünün göz ardı edildiği veya gereken önemi göremediği toplumlar, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, yaptıkları hataların cezalarını er ya da geç çekeceklerdir. Bunun en güzel ve basit örneğini 2003'te yaşadı ve gördü insanoğlu. 2003 yılının yaz aylarında Avrupa'da sıcaklardan 3.000 kadar kişinin yaşamını yitirmesi, yıllardır 'küresel ısınma' diye bağırان çevrecilerin haklılığının küçük bir kesitiydi. Bazı çevreler bu acı olayları, 'Ölenlerin çoğunun yaşı çok ilerlemişti, sıcağa da dayanamadılar' şeklinde yorumlamaları, çevresel felaketin etkisini azaltmaz. Bir defa böyle bir yorum, insanın aklına hemen şu soruyu getirir: Avrupa'da sadece bu sene mi yaşlı insan sayısı arttı? Geçen senelerde, yaşayan milyonlarca yaşlı insan neden sıcaklardan ölmedi? Bu tip bir çevre felaketi veya her yıl binlerce hektar ormanların kül olması, hem de her geçen yılın bir önceki yıla göre daha fazla kayıpla kapatılması, ne bir kaderdir, ne de doğanın yarattığı bir sonuç.

Aslında Türkiye'de çevre politikalarının en önemli eksiklerinden birinin, olaylara hep aynı yönden, hep aynı şekilde bakılması olduğunu vurgulamamız gerekir. Bunun böyle olması da normaldir. Çünkü siyasi tarihimize baktığımızda, ülke yönetiminde çoğu zaman aynı kişilerin yer aldığını ve bu kişilerin de hep aynı söylemleri kullandığını görüyoruz. Yani söylemlerin aynı olmasının temelinde, kafaların ve kişilerin aynı olması yatmaktadır. Bazı hükümetler, çevre konusunda

değişik ve faydalı fikirler ileri sürmüşlerse de, bu fikirler uygulama aşamasına geldiğinde, fabrikaya girmiş bir hammaddenin işlenip şekil değiştirmesi gibi, bambaşka bir uygulamaya kurban gitmişlerdir.

Bunu destekleyen bir yorumunda Sucaattin Kırımhan, son yıllarda ülkemizdeki hemen her siyasi partinin bir çevre politikası olduğunu, bu politikaların genel anlamları itibariyle aynı yönü gösterdiğini, aslında çeşitli çözüm yollarının araştırılmasını önlemesi bakımından bu benzerliğin çevre için bir olumsuzluk olduğunu belirtmektedir (Günay, 1998 : 66).

Çevre politikaları konusunda ülkemizde karşılaştığımız en önemli sorunlardan birisi de, politikalarda izlenen “istikrarsızlık politikaları”dır. Aslında ülkemizde çevre sorunlarına yönelik yasal düzenlemeler yapılmıyor değil. Fakat bir süre sonra, katı ve koruyucu kurallar içeren bu düzenlemeler, belli kişilerin veya sınıfların çıkarlarına hizmet etmek üzere değiştirilebiliyor ve anlamını yitirebiliyor. Öyle ki, bir hükümetin başlattığı doğru veya yanlış bir uygulama, yerine gelen diğer hükümet tarafından anında rafa kaldırılmakta ve o zamana kadar yapılan tüm masraf ve faaliyetler boşa gitmektedir. Örneğin çevreyi korumak ve geliştirmekle görevli Çevre Bakanlığı’nın, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporuna onay verdiği bir davayı (Bergama-Ovacık altın madeni ile ilgili Bergamalı köylülerin açtığı dava) kaybetmesi (Abacıoğlu : 2000), ne kadar istikrarlı ve yasalara bağlı uygulamalar yapıldığının acı bir örneği. Bu konuya değinen İstanbul Beşiktaş Belediye Başkanı Yusuf Namoğlu (2003), Arnavutköy’e köprü yapılması konusunun çevresel dokuya zararlarını, gelen her hükümete anlatmak ve ispatlamak zorunda kaldıklarını, üçüncü köprünün zararlarını bir hükümete ispatladıktan sonra dosyanın rafa kalktığını ve yeni gelen bir hükümetin aynı dosyayı yeniden gündeme getirdiğini belirtiyor.

Ülkemizin sosyal ve kültürel çevre açısından karşı karşıya olduğu önemli bir sorun da, bölgeler arası eşitsizliğe dayanan farklılıklar ve dengesizliklerdir. Fiili çalışmalar açısından daha öncesinde, fakat hükümet programları içeriğinde yer alması açısından Ürgüplü Hükümeti döneminde ilk olarak ele alınan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin geri kalmışlığı, üzerinden en az kırk yıl kadar bir süre geçmiş olmasına rağmen hala giderilememiştir.

Gelişmiş ülkelerin tersine ülkemiz, henüz etkili ve yeterli sayılabilecek bir çevre yönetimi ve planlamasının temellerini oluşturamamıştır. Evrensel çevre

yönetimi ve planlamasının tüm teknikleri bilinmektedir. Bu gerçeğe karşın, bilinen bu ilke ve yöntemlerin ülkeye aktarılmasında çok büyük zaman kaybedilmiştir. Çevresel yönetimin kurumsal altyapısı yeterli ölçüde tamamlanamadığı takdirde çevresel değerlerimizin korunması ve geliştirilmesi konusunda umut dolu olabilmek oldukça zordur (Yaşamış, 1995 : 40). Bilmeye karşın yapamamanın bir tek açıklaması vardır: Çevre koruma konusunda yeterli bir iradeye, daha doğru bir nitelendirme ile, siyasal iradeye sahip olamamak. Böyle bir siyasal irade olduğu takdirde, çevre sorunlarının ortadan kalkması daha kolay olacaktır.

Çevreyi koruma ve geliştirmenin sadece yasaların uygulanması ya da kamu yönetiminin etkin işlemesi ile çözümlenemeyeceğini belirten Mutlu (2002 : 30), bu konuda Devlet yönetiminde ve halkta zihniyet değişiminin olmaması durumunda, çevre politikalarının amacına ulaşamayacağını; çevre politikalarının kapsam ve sınırının her zaman ekonomik önceliklere göre belirlenmesinin, çevre sorunlarına karşı duyarlılığın gelişmesini engelleyeceğini vurgulamaktadır.

Araştırmamızdan, elde ettiğimiz bilgiler ve yorumlar ışığında , Türkiye’de çevre sorunlarının azımsanmayacak kadar önemli bir düzeyde olduğu ve bu sorunların da uzun yıllardır devam ettiği şeklinde genel bir sonuç çıkarmamız mümkündür. Ayrıca araştırmamızın sonunda yer alan Ek-1, Ek-2 ve Ek-3 de incelendiğinde görülecektir ki, hükümetlerin programlarında genel olarak çevre sorunları geniş yer bulmuşlardır. Hükümetlerin çevre politikalarını incelediğimizde, dikkatimizi çeken bazı konular da mevcuttur. Bu konuları şöyle belirtebiliriz:

- Bazı çevresel değerlerin ilk olarak savunulduğu hükümet programı, T.C.’nin üçüncü hükümeti olan Okyar Hükümeti’nin programıdır. Ayrıca bu program içerisinde bile, günümüz Türkiye’sinin halen önemli bir sorunu olan göç ve kentleşme çalışmalarının ele alındığını görmekteyiz. Maalesef öyle acı bir gerçek ki, 1920’li yılların başından beri fark edilen ama hâlâ çözümlenemeyen birçok sorunumuz mevcut.

- Çevre konularının geniş bir biçimde ele alındığı ilk hükümet programı, dokuzuncu hükümet olan, Bayar Hükümeti’nin programıdır.

- Sağlıksız kentleşmenin ve bugünkü ortamda birçok kentimizin doğal dokusunu bozan, göçe bağlı konut sorununun ilk olarak ele alındığı hükümet programı, onaltıncı hükümet olan Saka Hükümeti Programı’dır.

- Çevresel sorunlara bilimsel yaklaşımın benimsenmeye başladığı ve ‘ekoloji’ kavramının ilk olarak kullanıldığı program, otuzuncu hükümet olan I. Demirel Hükümeti’nin programıdır.

- “Çevre sağlığı” kavramının ilk olarak ele alındığı program, otuz birinci hükümet olan II. Demirel Hükümeti programıdır.

- Araştırmamız hazırlandığı sırada halen görevde olan Erdoğan Hükümeti döneminde çok eleştirilen “orman vasfını kaybetmiş alanların orman alanı dışına çıkarılması” çalışması, ilk olarak otuz yedinci hükümet olan I. Ecevit Hükümeti’nin programında ele alınmıştır.

- “Çevre Kirliliği” kavramının açıkça ilk kez belirtildiği program, kırk ikinci hükümet olan III. Ecevit Hükümeti’nin programıdır.

Aslında bu araştırmamızda da gördük ki, Cumhuriyet döneminin tamamında olmasa bile önemli bir kısmında, çevrenin değerini belirtici ve bu değeri koruyucu düşünce ve yorumlara yer verilmiştir. Fakat bugün bile çevre konuları arzulanan ve hak ettiği yerini alamamıştır, hem kamuoyunda hem siyasal alanda. Peki nedir bunun nedeni? Yaklaşık elli yıldır söylemlere konu olan çevre ve onun öğeleri, neden ülke gündeminin zirvesine uzak konumdadır? Bize göre bunun en belirgin nedeni “bilinen gerçekliğin yanlış uygulanmasıdır”. Kimi zaman bazı çıkarlara ters düştüğünden, kimi zaman “bu seferlik bir şey olmaz” gibi ihmal içeren düşüncelerden, kimi zaman da yanlış uygulanan politikalar yüzünden çevre, ülke gündeminin alt sıralarında bırakılmış ve sadece kulağa hoş gelen söylemlere sahne edilmiştir.

Araştırmamızın başında da belirttiğimiz gibi, bu araştırmamızda bizi belli bir hedefe yönelten iki adet denencemiz bulunmaktaydı. Araştırmamız boyunca bu denencelerimizi bilimsel veriler ve kendi yorumlarımızla sınamaya çalıştık. Aslında denencelerimizin geneline baktığımızda, ikisi de günümüz çevre değerlerine ve sorunlarına göre oluşturulmuştur. İlk denencemiz, araştırmamızın, özellikle beşinci bölümünde belirttiğimiz ve ülkemizde hâlâ yoğun olarak görülen çevre sorunlarının varlığıyla sınanmış durumdadır. Şöyle ki, beşinci bölüm içerisinde bahsettiğimiz çevre sorunları, güncelliğini koruduğu için, hükümetlerimiz, çevre kavramına ve sorunlarına gerekli yakınlığı sağlayamamıştır.

İkinci denencemiz, günümüz şartları da dikkate alındığında, kendiliğinden sınanmakta ve ispatlanmaktadır. Araştırmamızın beşinci bölümünde yer alan çevre

sorunları, altıncı bölümle yedinci bölümde yer alan politikalar ve yapılanlar ile sekizinci bölümün başındaki açıklamalar incelendiğinde bu denencemiz de sınanmaktadır. Ayrıca, günümüzde açıkça görülmektedir ki, kentsel alanlar, kırsal alanlara göre çok daha yoğun bir şekilde çevre sorunlarıyla boğuşmaktadır. Bu da göstermektedir ki, kentlerde çevre yönetimine ve sorunlarına gereken önem verilmemiştir. Ayrıca kentsel yönetimlerin çevre sorunlarıyla mücadelede güçlerinin artması, elli dokuzuncu hükümetin yapmayı hedeflediği gibi, çevre konusundaki bütün yetkilerin yerel yönetimlere bırakılmasıyla gerçekleşemez. Böyle bir uygulama, çevre sorunlarını arttırmaya da oldukça elverişlidir. Bunun yerine, hükümetlerin, özellikle çevre sorunlarıyla mücadeleye harcanması şartıyla, kentsel yönetimlerin mali güçlerini arttırmak ve gerekli yasal destekleri sağlamak daha uygun olur.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, araştırmamızın altıncı ve yedinci bölümlerinde açıklamaya çalıştığımız, çevre ile ilgili hedeflenen ve çıkarılan yasal düzenlemelerin, çoğu zaman göz boyamaya yönelik olduğu görülmektedir. Şöyle ki, altıncı bölümde yer alan hükümet programlarının genelinde yer bulan çevre konularına baktığımızda, bugüne kadar, bu söylenenlerin ve hedeflenenlerin yapılması halinde Türkiye'nin çevre sorunlarının çok az bir düzeyde olması gerektiği anlaşılmaktadır. Fakat böyle bir çıkarımın şu an gerçek hayatta yansımaları bulamaması, bu değerlendirmemizin doğruluğu açısından fikir verebilmektedir.

Çevre, bütünüyle canlı bir organizmadır. Birçok hücrenin bir araya gelmesiyle oluşmuş güçlü bir organizmadır. Bu gücü dolayısıyla, kendisine yönelen bazı tehlikelere karşı kendini savunur ve yeniler. Ama sorunların uzun süre devam etmesi, incelen ipin bir yerinden kopmasına neden olur. İşte o zaman zarar verme sırası çevrededir.

Çevre sorunlarının kaynağını birçok şekilde yorumlayabilmek mümkündür. Zaten birçok yorum da mevcuttur. Ama hepsinin ana kaynağı, eğitimsizliktir. İnsan, doğadaki diğer canlılardan farklı olarak düşünebilme, eğitilebilme ve öğrenebilme yeteneğine sahiptir. Ve yine insan, düşünmediği, eğitilmediği ve öğrenmediği zaman çevresi dahil birçok şeye zarar verebilmektedir. Ne gariptir ki, düşünemeyen ve eğitilmesi, insana göre çok daha sınırlı olan canlılar, bu halleriyle bile doğal çevreye zarar vermemektedirler. Oysa insan için aynı şey söylenemez. Düşünmeyen,

eğitilmeyen ve öğrenmeyen insanın korkusu en yüksek, bilgisi ise en alt seviyededir. Korkan ve bilmeyen insan ise zarar verir.

Luc Ferry'nin de belirttiği gibi (2000 : 18-19), doğrudan bir çıkarın söz konusu olmaması halinde bile, büyük kirleticilere karşı dava açılmasının yolunu açacak ve insanlara karşı savunmasız olan doğanın insanlar tarafından savunulmasını sağlayacak olan doğa haklarını düşünmenin vakti çoktan gelmiştir.

Aslında bize göre çevre sorunlarının, eğitim faktörünü bir yana bırakırsak, ilk ve en önemli kaynağı, sağlıklı nüfus artışıdır. Sorunun en başlarına gittiğimizde, Dünya üzerinde çevresel yıkımın arttığı dönemler, nüfusun arttığı dönemlerdir. Nüfusun artması, yeni yerleşim sahaları ve iş alanları demektir; yeni yerleşim ve iş alanları, konut ve toprak sorununun ortaya çıkması demektir; konut ve toprak sorunu, verimli tarım toprağının ve ormanların konut ve sanayi alanlarıyla işgal edilmesi demektir; toprağın işgal edilmesi, hava ve suyun kirlenmesi ile açlık sorununun artması demektir; hava ve suyun kirlenmesi ile açlık sorununun artması ise, çevresel sorunların önemsenmesi ve önüne geçilmesi için çalışmalara başlanması demektir, şeklinde, olayların mantıksal zincirini kurduğumuzda da görüyoruz ki, yeryüzünün doğal dengesine aykırı bir biçimde yapılan nüfus artışı, çevresel sorunların çekirdeği olmaktadır. Peki, o zaman şöyle bir soru gelebilir aklımıza: Nüfus artışının temelinde ne vardır? Yapılan toplumsal araştırmalar göstermektedir ki, ki bize göre de doğru olan budur, özellikle geri kalmış toplumlarda görülen sağlıklı nüfus artışının temelinde eğitimsizlik ve çaresizlik vardır. O zaman, eğitimsizlik ve çaresizliği yenen toplumların çevresel sorunlardan uzak yaşama ihtimali çok daha fazladır. Eğitimle ve çevreyle iç içe bir hayat, her açıdan daha çok yaşanılabilir bir yer demektir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, çevreyi yaşama uydurmak yerine, yaşamı çevreye uydurmak, çevre için yapılabileceklerin ana felsefesini oluşturmalıdır. Önemli olan, doğal çevrenin, insan faaliyetlerini kısıtlayan bir bekçi gibi algılanması değil, onun değerinin anlaşılıp ona uygun yaşanmasıdır. Çevreyle uyumlu bir hayat, her iki tarafı da en üst düzeyde memnun edecektir.

Çevre konusu, böyle bir araştırmayla bitebilecek bir konu değildir. Bu konu üzerine binlerce sayfalık binlerce kitap yazılabilir. Çünkü çevre, yaşamın her anında ve her yerinde karşımıza çıkan somut bir kavramdır. Fakat maalesef, hayatın her

alanında karşımıza çıkan bu kavram, ülkemizin geneli tarafından anlaşılamamış ve benimsenememiştir. Şöyle ki, aylardır yanında bulunduğum ve çalışmalarımın önemli kısmına şahit olmuş evrenkent (üniversite) mezunu bir arkadaşımız bile hala ‘bırak bu işlerle uğraşmayı’ diyebiliyor. Bunu diyen, yüksek öğrenim görmüş, tahsilli ve belki de ileride Devlet kademesinde önemli bir yere gelebilecek bir genç. Gözlemlediğimiz bu ve buna benzer örnekler, göstermektedir ki, ne kadar tahsilli ve bilgili olursa olsun, çevre konusunda bilinçlendirilmemiş ve eğitilmemiş bir toplum, çevrenin önemini kavrayamaz. İşte biz bu araştırmamızla, ülkemizin ve hatta insanlığın geleceğini doğrudan ilgilendiren çevre konusundaki toplumsal farkındalık düzeyinin artmasında bir miktar bile olsa rol almayı hedefledik. Umarım bu amaca ulaşabiliriz. Bu amaca ulaştığımız zaman çevremiz, sadece fiziksel bir varlık olarak algılanmaktan kurtulmaya başlamış demektir.

BULGULAR – ÖNERİLER ÇİZELGESİ

<u>ÖNERİLER</u> BULGULAR	Ö 1	Ö 2	Ö 3	Ö 4	Ö 5	Ö 6	Ö 7	Ö 8	Ö 9	Ö 10
B 1										
B 2										
B 3										
B 4										
B 5										
B 6										
B 7										
B 8										
B 9										
B 10										

EKLER

EK - 1 : 1923-1950 Yılları Arasındaki Hükümetlerin Programlarında Yer Verdikleri Çevre Sorunları Çizelgesi

KONULAR HÜKÜMETLER	Hava Kirliliği	Su Kirliliği	Toprak Kirliliği	Erozyon	Sağlıksız Nüfus Artışı	Sağlıksız Kentleşme	Ulaşım	Orman ve Meraların Tahribi	Korunması Gereken Canlılar	Korunması Gereken Alanlar	Korunması Gereken Yapılar	Gürültü Kirliliği
I. İNÖNÜ												
II. İNÖNÜ												
OKYAR			X		X	X	X	X	X			
III. İNÖNÜ			X				X					
IV. İNÖNÜ		X			X		X				X	
V. İNÖNÜ		X	X						X		X	
VI. İNÖNÜ										X	X	
VII. İNÖNÜ		X					X				X	
I. BAYAR		X	X		X	X	X	X	X	X	X	
II. BAYAR												
I. SAYDAM		X						X		X		
II. SAYDAM												
I. SARAÇOĞLU			X		X							
II. SARAÇOĞLU	X		X		X							
PEKER		X	X			X	X					
I. SAKA		X	X		X		X					
II. SAKA												
GÜNALAY								X		X		

EK - 2 : 1950-1980 Yılları Arasındaki Hükümetlerin Programlarında

Yer Verdikleri Çevre Sorunları Çizelgesi

KONULAR HÜKÜMETLER	Hava Kirliliği	Su Kirliliği	Toprak Kirliliği	Erozyon	Sağlıksız Nüfus Artışı	Sağlıksız Kentleşme	Ulaşım	Orman ve Meraların Tahribi	Korunması Gereken Canlılar	Korunması Gereken Alanlar	Korunması Gereken Yapılar	Gürültü Kirliliği
I. MENDERES		X	X			X	X	X	X			
II. MENDERES			X		X	X	X	X				
III. MENDERES			X		X			X	X	X		
IV. MENDERES		X					X		X			
V. MENDERES												
I. GÜRSEL		X		X		X		X				
II. GÜRSEL												
VIII. İNÖNÜ		X	X		X	X	X	X	X			
IX. İNÖNÜ		X	X		X	X	X	X		X		
X. İNÖNÜ	X	X	X			X	X	X		X		
ÜRGÜPLÜ		X	X			X	X					
I. DEMİREL	X	X	X	X		X	X	X	X		X	
II. DEMİREL	X	X			X	X	X		X		X	
III. DEMİREL	X	X			X	X	X		X		X	
I. ERİM			X			X		X	X	X		
II. ERİM		X	X			X	X	X				
MELEN	X		X	X	X	X	X	X	X	X		
TALU			X									
I. ECEVİT	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	
IRMAK		X	X	X	X	X		X	X			
IV. DEMİREL	X		X		X	X	X	X	X		X	
II. ECEVİT	X	X	X			X	X	X	X			
V. DEMİREL	X	X	X			X	X	X			X	
III. ECEVİT			X				X	X	X			
VI. DEMİREL		X	X			X	X	X	X			

EK - 3 : 1980-2004 Yılları Arasındaki Hükümetlerin Programlarında**Yer Verdikleri Çevre Sorunları Çizelgesi**

KONULAR HÜKÜMETLER	Hava Kirliliği	Su Kirliliği	Toprak Kirliliği	Erozyon	Sağlıksız Nüfus Artışı	Sağlıksız Kentleşme	Ulaşım	Orman ve Meraların Tahribi	Korunması Gereken Canlılar	Korunması Gereken Alanlar	Korunması Gereken Yapılar	Gürültü Kirliliği
ULUSU		X			X	X		X			X	
I. ÖZAL	X	X	X		X	X	X	X		X	X	
II. ÖZAL	X	X				X	X	X		X	X	
AKBULUT	X					X	X			X	X	
I. YILMAZ		X				X	X	X	X	X		
VII. DEMİREL		X	X	X		X	X	X	X	X	X	
I. ÇİLLER	X	X	X			X			X			
II. ÇİLLER		X		X	X	X	X	X		X	X	
III. ÇİLLER		X				X	X					
II. YILMAZ		X	X	X		X	X	X		X	X	
ERBAKAN		X			X	X	X	X		X	X	
III. YILMAZ		X	X	X		X	X	X	X	X	X	
IV. ECEVİT							X		X	X		
V. ECEVİT			X	X		X	X	X		X	X	
GÜL		X	X			X			X	X	X	
ERDOĞAN			X		X	X	X			X	X	X

KAYNAKÇA

- ABACIOĞLU, Asuman, (2000), “Çevre Bakanlığı Dava Yorgunu” , **Cumhuriyet** , (2000, Ekim 11).
- AKARSU, Bedia, (1997), “Bilimsel Özgürlük ve Çevre Etiği”, Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan,Çevre, Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s.18-40.
- ALPAGUT, Berna, (1997), “Doğal Çevre ve İnsanın Evrimi” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan,Çevre,Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s.113-119.
- “Altmışbeş Yılda Üç İstanbul Yandı” , **Sabah**, (2003, Temmuz 18).
- ALTUN, Lütfi, (1997), “Çocuk Yargılamasının Uluslararası Boyutları”, (1997), **Habitat II Kent Zirvesi İstanbul 1996**, İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- ALTUN, Mehmet, (2003), “Talanın Yüz Yıllık Öyküsü” , **Cumhuriyet** , (2003, Mayıs 10).
- ARUOBA, Çelik, (1997), “Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi”, Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan,Çevre, Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s.172-192
- ATALAY, Figen, (2000), “Köy Enstitüleri Devrim Mirası” , **Cumhuriyet** , (2000, Aralık 2).
- ATEŞİN, H. Mehmet, (1997), “Çocuk Yargılamasının Uluslararası Boyutları”, (1997), **Habitat II Kent Zirvesi İstanbul 1996**, İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- AYBAY, Aydın, (1997), “Çevre ve Hukuk” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan,Çevre, Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s.302-322.

- BAŞKAYA, Fikret, (1999), “Sunuş” , Göksel N. Demirer ve Diğerleri (der.), (1999), **Ve Kirlendi Dünya**, Ankara : Özgür Üniversite Kitaplığı, Öteki Yayınevi, s.7-18.
- BEKTAŞ, Cengiz, (1997), “Kültürel ve Güzelduyusal Kirlenme” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan,Çevre,Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s.99-112.
- BROWN, Lester R., Christopher Flavin, Sandra Polstel, (çev. Sinem Gül), (1997), **Gezeganimizi Kurtarmak**, Ankara : Tübitak Yayınları .
- BROWN, Lester R., Hal Kane, (çev.Nilgün Karuşağı), (1999), **Yarım Düşünmek** , Ankara : Tübitak-Tema Vakfı Yayınları.
- BUDAK, Sevim, (2000) , **Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası**, İstanbul : Büke Yayınları.
- COŞKUN, Bekir, (2003), “Berat Fermanı”, **Hürriyet**, (2003, Mart 9).
- ÇAKIRÖZER, Eldebran, (1997), “Çocuk Yargılamasının Uluslararası Boyutları” , (1997), **Habitat II Kent Zirvesi İstanbul 1996** , İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- ÇEPEL, Necmettin, (1992), **Doğa,Çevre,Ekoloji**, İstanbul : Altın Kitaplar Yayınevi.
- ÇETİNER, Ayten, (1997), “Kentbilimci Gözüyle Çevre” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan, Çevre, Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s.142-148.
- DEMİRER, Göksel N., (1999), “Uluslararası Zararlı Atık Taşınımı: Gerçekler ve Düşünceler”, Göksel N. Demirer ve Diğerleri (der.), (1999), **Ve Kirlendi Dünya**, Ankara : Özgür Üniversite Kitaplığı, Öteki Yayınevi, s.152-173.

DEMİRER, Göksel, Ethem Torunoğlu, (1999), “Çevresel Ekolojik Yıkıma Siyasal Bir Yaklaşım” , Göksel N. Demirer ve Diğerleri (der.), (1999), **Ve Kirlendi Dünya**, Ankara : Özgür Üniversite Kitaplığı, Öteki Yayınevi, s.95-107.

DEMİRER, Göksel N., Metin Duran,(1999), “Güney Ülkelerindeki Nüfus Artışı ve Çevre Sorunları” , Göksel N. Demirer ve Diğerleri (der.), (1999), **Ve Kirlendi Dünya**, Ankara : Özgür Üniversite Kitaplığı, Öteki Yayınevi, s.129-143.

DEMİRER, Temel, (1999), “Yeni Dünya Düzeninin Çevre Faciası” , Göksel N. Demirer ve Diğerleri (der.), (1999), **Ve Kirlendi Dünya**, Ankara : Özgür Üniversite Kitaplığı, Öteki Yayınevi, s.35-59.

EKİCİ, Süleyman, (2000), **Türkiye’de Depremle İlgili Faaliyetlerin Yönetimi** , Malatya : İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi.

“Elektromanyetik Kirlilik ve Etkileri”, (2004, Mart 27), [Web Duyurusu], İndirilme Tarihi : 27 Mart 2004, **www.web : http://inonu.edu.tr/cevre /elektromanyetik alan.htm.**

“Enerji Bakanlığı Güneşi Görmüyor”, **Cumhuriyet**, (2000, Temmuz, 8).

“En Kirli Hava Kütahya’da”, **Cumhuriyet**, (2002, Nisan 27).

ERBİL, Pervin, (1998), **Ulaştırmanın Sefaletinden Canavar Retoriğine** , Ankara : Özgür Üniversite Kitaplığı, Öteki Yayınevi.

ERİM, Refet, (1997), “Türkiye’de Yasama, Yürütme ve Yargının Çevre Yaklaşımları” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan, Çevre, Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s.372-393.

FERRY, Luc, (çev. Turhan Ilgaz), (2000), **Ekolojik Yeni Düzen** , İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.

GERAY, Cevat, (1997), “Çevre İçin Eğitim” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan, Çevre, Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s.323-342.

GERAY, Uçkun, (2003), “Akciğerlerimiz Satışa Çıkarıldı” , **Aydınlık** , Sayı : 821, İstanbul : Avrasya Yayıncılık.

GÜLER, Çağatay, Zakir Çobanoğlu, (1997), **Kalkınma Planlarında Çevre Sağlığı** , Ankara : Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

GÜLERSOY, Çelik, (1999), “Deprem, Fiziksel Ama Daha Çok Sosyal” , **Cumhuriyet** , (1999, Eylül 11).

GÜNAY, Gülçin, (1998), **Türkiye’de Çevre Yönetim Yapısı Çevre Mevzuatıyla Uyumlu mu?** , Malatya : İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi.

“Güne Bakış”, (2003, Haziran 2), **TGRT TV**.

GÜR, Kemal, (1997), “Çocuk Yargılamasının Uluslararası Boyutları”, (1997), **Habitat II Kent Zirvesi İstanbul 1996** , İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

GÜRPINAR, Ergun, (1995), **Çevre Sorunları** , İstanbul : Der Yayınları.

“Gürültü, Çiftleşmelerine Engel” , **Sabah** , (2003, Temmuz 18).

GÜVEMLİ, Özlem, (2003), “Tarih Kimin Umurunda”, **Cumhuriyet**, (2003, Mayıs 1).
“Haberler” , (2003, Temmuz 3), **TRT 2**.

“Haberler” , (2003, Temmuz 30), **TRT 2**.

HAKTANIR, Koray, (1997), “Doğal Kaynak Olarak Toprak” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan,Çevre, Toplum** , Ankara : İmge Kitabevi, s.113-119.

HARRİSON, Paul, (1997), “Çocuk Yargılamasının Uluslararası Boyutları” , (1997), **Habitat II Kent Zirvesi İstanbul 1996** , İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

HUN, Ediz, (1997), “Canlı Çevrenin Dünyü, Bugünü ve Yarını” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan,Çevre,Toplum** , Ankara : İmge Kitabevi, s.50-64.

“İstakozlar Unutuldu” , **Posta** , (2003, Ocak 16).

İMAMOĞLU, Olcay, (1997), “Psikolojik Açıdan İnsan Çevre İlişkileri” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan, Çevre, Toplum** , Ankara : İmge Kitabevi, s.287-308.

“İmar Affına Dikkat” , **Cumhuriyet** , (2002, Nisan 13).

İSBİR, Eyüp, (1982), **Kentleşme, Metropolitan Alan ve Yönetimi**, Ankara : Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.

KABOĞLU, İbrahim, (1992), **Çevre Hakkı** , İstanbul : Cep Üniversitesi , İletişim Yayınları.

“Karadeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu Arasında İmzalanan Anlaşma”, (2004, Mart 28), İndirilme Tarihi : 28 Mart 2004, **www.web : http://www.rega.basbakanlik.gov.tr.**

KARTAL, S. Kemal, (1998), **Çevresel Etki Değerlendirmesi**, Malatya : İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Yayınlanmamış Ders Notları.

KARTAL, S. Kemal, (1992), **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentlileşme** , Ankara : Adam Yayıncılık.

KARTAL, Kemal, Mihriban Şengül, (2001), “İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde ÇED Dersinin Okutulması Gerekliliği”, **Cevat Geray’a Armağan**, (2001), Ankara : Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Sayı : 25 s. 521-542.

KELEŞ, Ruşen, (1996), **Kentleşme Politikası** , Ankara : İmge Kitabevi.

KELEŞ, Ruşen, (1997), “Çevre ve Siyaset” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan, Çevre, Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s.236-286.

KELEŞ, Ruşen, Birol Ertan, (1992), **Çevre Hukukuna Giriş** , Ankara : İmge Kitabevi.

KELEŞ, Ruşen, Can Hamamcı, (1998), **Çevrebilim**, Ankara : İmge Kitabevi.

KIŞLALIOĞLU, Mine, Fikret Berkes, (1993), **Çevre ve Ekoloji** , İstanbul : Remzi Kitabevi.

KOÇ, Rıza, (1997), **Türkiye’nin Sorunlarına Çözüm Konferansı** , II. Cilt , Ankara : T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

KONGAR, Emre, (1999), **21. Yüzyılda Türkiye** , İstanbul : Remzi Kitabevi.

“Körfezde Kimyasal Tehlike” , **Cumhuriyet** , (2000, Nisan 6).

KRİSHNAMURTI, J., (Çev. Nurgül Demirdöven, Deniz Demirdöven), (1999), **Doğa ve Çevre Üzerine** , İstanbul : Ayna Yayınevi.

“Kültür ve Kimlik” , (2003, Haziran 21), **NTV**.

- “Küreselleşmenin Sonuçları Tartışılıyor” , (2002), **Cumhuriyet Bilim Teknik** ,
Sayı: 791, İstanbul : Cumhuriyet Gazetesi Yayını, s. 6.
- MOORE, Terry, (1997), “Çocuk Yargılamasının Uluslararası Boyutları” , (1997),
Habitat II Kent Zirvesi İstanbul 1996 , İstanbul : İstanbul Büyükşehir
Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- MUTLU, Ahmet, (2002), “Çevre Politikası Bakımından Siyasi Parti Programları
Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yerel Yönetim ve Denetim**, Cilt : 7, Sayı :
12, Ankara : İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Kontrolörleri Derneği
Yayını, s. 27-40.
- ODABAŞI, Yavuz, (1999), **Tüketim Kültürü-Yetinen Toplumun Tüketen
Topluma Dönüşümü**, İstanbul : Sistem Yayıncılık.
- ÖZDEMİR, Fatma, (1999), “Ekolojik Krize Genel Bir Bakış” , Göksel N. Demirer
ve Diğerleri (der.), (1999), **Ve Kirlendi Dünya** , Ankara : Özgür
Üniversite Kitaplığı , Öteki Yayınevi, s.60-88.
- POSTEL, Sandra, (çev. F. Şebnem Sözer), (2000), **Son Vaha** , Ankara : Tübitak-
Tema Vakfı Yayınları.
- PROKOP, Marian K., (çev.Serpil Ural), (1994), **Yeşil Yönetim** , Ankara : Türkiye
Çevre Vakfı Yayınları.
- SACHS, Aaron, (çev. Sinem Gül), (1997), “İnsan Hakları ve Çevre Adaleti” , (1997),
Dünyanın Durumu '96 , Ankara : Tübitak-Tema Vakfı Yayınları.
- SANDAL, Ahmet, (2003), “Yeni Kurulan Çevre Orman Bakanlığı’na Çevre
Yönetimi Açısından Bir Bakış”, **Yerel Yönetim ve Denetim**, Cilt : 8,
Sayı : 7, Ankara : İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Kontrolörleri
Derneği Yayını, s. 16-19).

SANDAL, Ahmet, (2004), “Çevre ve Orman Bakanlığının Belediyelere Mali Yardımı”, **Yerel Yönetim ve Denetim**, Cilt : 9, Sayı : 2, Ankara : İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Kontrolörleri Derneği Yayını, s. 14-16).

SAYGILI, Sefa, (1997), “Çocuk Yargılamasının Uluslararası Boyutları” , (1997), **Habitat II Kent Zirvesi İstanbul 1996** , İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

SİMONNET, Dominique, (çev. Mehmet Selami Şakiroğlu), (1993), **Çevrecilik** , İstanbul : İletişim Yayınları , Cep Üniversitesi.

SÖNMEZ, Necmi, (1997), “Çevre, Toprak, İnsan” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan,Çevre,Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s. 65-98.

SÖZEN, Nur, (1997), “Yeşil Saygısının Evrensel Kuralları” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan, Çevre, Toplum** , Ankara : İmge Kitabevi, s.120-141.

ŞENGÜL, Mihriban, (2001), “Çevre Yönetimine Katılım Açısından Belediye Yönetimine Katılımın Önemi”, **Cevat Geray’a Armağan**, (2001) , Ankara : Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Sayı : 25 , s. 683-700.

TAN, Erkan, (2003), “Erkan Tan’la Başkent’ten” , **TV8** , (2003, Temmuz 25).

“TGRT Ana Haber Bülteni”, (2003, Eylül 2), **TGRT TV**.

TONT, Sargun A., (1999), **Sulak Bir Gezegenden Öyküler** , Ankara : Tübitak Yayınları.

TORUNOĞLU, Ethem, (1999 - a), “Ekolojik Felaket Eşikte mi?” , Göksel N. Demirer ve Diğerleri (der.), (1999), **Ve Kirlendi Dünya** , Ankara : Özgür Üniversite Kitaplığı , Öteki Yayınevi, s.19-34.

- TORUNOĞLU, Ethem, (1999 - b), “Çevre Sorunları ve Kentsel Yaşam Kalitesi” , Göksel N. Demirer ve Diğerleri (der.), (1999), **Ve Kirlendi Dünya** , Ankara : Özgür Üniversite Kitaplığı, Öteki Yayınevi, s.202-235.
- TORUNOĞLU, Ethem, (1999 - c), “Çevre Hakkı : İnsan Hakkı”, Göksel N. Demirer ve Diğerleri, (der.), (1999), **Ve Kirlendi Dünya**, Ankara : Özgür Üniversite Kitaplığı , Öteki Yayınevi, s.282-287.
- TURGUT, Nükhet, (2001), **Çevre Hukuku**, Ankara : Savaş Yayınevi.
- TÜMAY, İsmail , (1999) , “Evrenin Metalaşması Ya da Hormonlu Domatesler Gibi Çocuklar İster misiniz?”, Göksel N. Demirer ve Diğerleri (der.), (1999), **Ve Kirlendi Dünya** , Ankara : Özgür Üniversite Kitaplığı, Öteki Yayınevi, s.237-265.
- TÜRKİYE ÇEVRE VAKFI, (1995), **Türkiye’nin Çevre Sorunları ’95** , Ankara : Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- TÜRKİYE ÇEVRE VAKFI, (çev. Belkıs Çorakçı), (1994), **Ortak Geleceğimiz Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu** , Ankara : Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.
- ULUĞ, S. Erol, (1997), “Çevre Kirlenmesinin Boyutları” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan, Çevre, Toplum** , Ankara : İmge Kitabevi, s.41-49.
- USLU, Orhan, (1997), “Çevre Kalitesinin Ölçümü ve Değerlendirilmesi” , Ruşen Keleş (der.), (1997), **İnsan, Çevre, Toplum**, Ankara : İmge Kitabevi, s.343-360.
- YAŞAMIŞ, Firuz Demir, (1995), **Çevre Yönetiminin Temel Araçları** , Ankara : İmge Kitabevi.

WILSON, Edward O., (çev. Aslı Biçen), (2000), **Doğanın Gizli Bahçesi** , İstanbul :
Tübitak Yayınları.

TBMM, (2004, Mart 28), İndirilme Tarihi : 28 Mart 2004, **www.web : http://
www.tbmm.gov.tr/hukumetler.htm.**

TEMA Vakfı, (2004, Mart 28), “Toprak Nedir?” [Web Duyurusu], İndirilme Tarihi :
28 Mart 2004, **www.web : http:// www.tema.org.tr / cevre
kutuphanesi/erozyon/toprak_nedir.htm.**